

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ОДЕСЬКИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВІСНИК

Науково-практичний журнал

Випуск 8

Одеса
2016

Головний редактор: Петлюченко Н.В.

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов № 2
Національного університету «Одеська юридична академія»

Відповідальний секретар: Томчаковська Ю.О.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов № 2
Національного університету «Одеська юридична академія»

Редакційна колегія:

Таранець В.Г. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри іноземних мов № 2 Національного університету «Одеська юридична академія»

Кузнєцова Т.В. – д-р наук із соціальних комунікацій, декан факультету журналістики Національного університету «Одеська юридична академія»

Мамич М.В. – канд. філол. наук, доцент, завідувач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Одеська юридична академія»

Ступак І.В. – д-р філол. наук, професор, декан факультету лінгвістики та перекладу, завідувач кафедри германських та східних мов Міжнародного гуманітарного університету

Мізецька В.Я. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування Міжнародного гуманітарного університету

Образцова О.М. – д-р філол. наук, професор, декан факультету іноземних мов Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського

Морошану Л.І. – канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри перекладу та мовознавства Міжнародного гуманітарного університету

Колегаєва І.М. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри лексикології та стилістики англійської мови Національного університету імені І.І. Мечникова

Воробйова О.П. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри англійської філології і філософії мови імені професора О.М. Морозовського Київського національного лінгвістичного університету

Бабелюк О.А. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Валігура О.Р. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри східної філології Київського національного лінгвістичного університету

Селіванова О.О. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Светозарова Н.Д. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри фонетики і методики викладання іноземних мов Санкт-Петербурзького державного університету (Росія)

Козлова Р.М. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри російського, загального та слов'янського мовознавства Гомельського державного університету імені Франциска Скорини (Білорусія)

Крістіан Саллок – професор Інституту російської культури імені Лотмана, факультет філології, Рурський університет, м. Бохум (Німеччина)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 4 від 04.11.2016 р.)

Науково-практичний журнал «Одеський лінгвістичний вісник»
зарєстровано Державною реєстраційною службою України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 20331-10131 р.)

«Одеський лінгвістичний вісник» внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 793 від 04.07.2014 р. (Додаток № 8).

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази **Index Copernicus International** (Республіка Польща).

Сайт видання: www.oljournal.in.ua

РОЗДІЛ I ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 81.373.2+811.111+81.161.2

Аладько Д. О.

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТОМ – ЧАСОВИМ ПОНЯТТЯМ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено аналізу лінгвокультурологічних особливостей фразеологічних одиниць із компонентом – часовим поняттям в англійській мові, зокрема, їх використанню для опису людини та її стосунків у соціумі.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, антропоцентризм, семантика.

Аладько Д. А. Лингвокультурологические особенности фразеологизмов с компонентом – временным понятием в английском языке. – Статья.

Статья посвящена анализу лингвокультурологических особенностей фразеологических единиц с компонентом – временным понятием в английском языке, в частности, их использованию для описания человека и его отношений в социуме.

Ключевые слова: фразеологическая единица, антропоцентризм, семантика.

Aladko D. O. Linguistic and cultural peculiarities of the idioms with time component in the English language. – Article.

The article deals with the analysis of the linguistic and cultural peculiarities of the idioms with time component in the English language and their usage for the description of a human being and his relations in the society.

Key words: idiom, anthropocentrism, semantics.

Дослідження семантики мовних одиниць є одним із пріоритетних завдань сучасного мовознавства. Питанню дослідження значення, змісту й семантичної наповненості номінативних одиниць присвячували праці провідні мовознавці: Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, В.Г. Гак, М.П. Коцарган, О.С. Кубрякова, О.О. Тараненко, В.М. Телія, С.М. Толстая, Т.Р. Кияк, М.Е. Рут, О.О. Селіванова, Ю.С. Степанов, Г.А. Уфимцева та інші.

Одним із ключових питань сучасної семантики є вивчення фразеологічних одиниць мови, їх структури, функціонування, смислового й стилістичного навантаження, емотивності та прагматичного використання в мовленні.

Дослідження фразеології як підсистеми мови передбачає поглиблене вивчення не лише загальних, а й спеціальних питань, зокрема, фразеології як джерела лінгвокраїнознавчих відомостей, одного з мовних засобів бачення картини світу та ціннісних (аксіологічних) орієнтирів певного етносу. Дослідження фразеологічних груп дає можливість виявити національно-культурну семантику й національно-культурний компонент тієї чи іншої мови та, відповідно, глибше усвідомити соціально-політичне й філософсько-повсякденне мислення того чи іншого етносу, його ментальність.

Одним з основних принципів побудови будь-якої класифікації на сучасному етапі розвитку науки про мови є принцип антропоцентризму. Антропоцентризм є одним із провідних принципів сучасного етапу розвитку мовознавчої науки. У центрі світу стоїть людина як особистість, тобто людина з її почуттями й станом, думками та

словами, діями й емоціями; саме вивчення мови є вивченням світу [2, с. 209; 3, с. 1; 6, с. 131]. Ще в XIX ст. вчені говорили про те, що мова передає сам дух народу, у ній ми знаходимо сплав споконвічного мовного характеру з характером нації [4, с. 39–373]. Мова є невід'ємним складником людини, неможливо навіть уявити людину без мови; ми думаємо про світ так, як нам його оформила мова [1, с. 293].

Метою статті є аналіз фразеологізмів із компонентом – часовим поняттям в англійській мові з огляду на їх пов'язаність із буттям людини.

Завданням розвідки є дослідження того, яким чином фразеологічні одиниці із часовим компонентом в англійській мові використовуються для опису людини та її стосунків у соціумі.

Сучасна семантична типологія фразеологічних одиниць, як показує аналіз наукових праць, здійснюється за двома параметрами: за загальною ідеєю (узагальненим поняттям, темою) та за елементарним значенням, тобто ідеограмою.

М.Е. Рут пропонує ієрархію образних предметних сфер, яка вибудовується саме з огляду на антропоцентризм мислення людини. Пропонована дослідником схема має такий вигляд: людина – родина – оселя – зовнішній світ [7, с. 56–57]. З класифікацією М.Е. Рут практично збігається принцип структурування світу, запропонований В.В. Красних, а саме:

- внутрішній світ людини (те, що обмежується її тілом);
- фрагмент зовнішнього світу, що є особистою зоною людини;

– зовнішній світ за межами особистої зони, проте такий, що сприймається як свій, близький;
 – зовнішній світ, що сприймається як чужий, ворожий [5, с. 236].

Фразеологічні одиниці досліджуваної тематичної групи можуть використовуватись для надання загальної характеристики людини, стану, у якому перебуває людина, описувати її фізіологічні риси.

Зокрема, фразеологічна одиниця *born before one's time* [8] реалізується на образі того, що людина випередила свій час і передає значення «той, хто йде попереду своєї епохи».

Декілька фразеологічних одиниць можуть передавати риси характеру людини, манеру її поведінки. Наприклад, сталий вислів *open as the day* [8] вербалізує образ «відкритий як (білий) день» і передає таку моральну характеристику людини, як «щирий, відвертий, з відкритим серцем».

Фразеологічна одиниця *like/merry as a two-year old* [9, с. 276] позначає веселу, жваву, енергійну людину та реалізується на образі дворічної малечі, тобто людина за своєю безпосередньою жвавою поведінкою прирівнюється до дворічного малюка.

Схожою за семантикою є фраза *carry one's years well* [8], що дослівно перекладається «нести свої роки добре», тобто не згинатися під вагою років, виглядати молодше за свій справжній вік.

З характеристикою людини, пов'язаною з віковою ознакою, має справу також фраза *a month's mind* [9, с. 430], яка позначає схильність до певної дії, що існує в людини ще із часу перебування в материнській утробі.

Натомість фразеологічні одиниці тематичної групи часових понять можуть наголошувати також на тому, що людина «згинається» під вагою прожитих років, стає або виглядає старшою за свій реальний вік: *show one's years* [8].

Молодість людини позначається через метафору «салатні часи», тобто період життя, коли людина молода, недосвідчена, «зелена» (фразеологізм *salad-days* [9, с. 342]). Перший місяць життя людини, доки вона не почне остаточно формуватись, позначається фразеологізмом *steg-month* [9, с. 144].

Спокійний період життя, коли не відбувається бурхливих подій, безтурботна юність, відсутність життєвого досвіду, несприйняття життя в усій його різнобарвності відображається у звороті *halcyon days* [9, с. 389] через образ зоологічної метафори.

Досвід, навпаки, дає людині розуміння того, що не все в житті так просто й безхмарно. Реалізується це значення у фразеологічній одиниці *His dancing days are done* [9, с. 441] на образі того, що час танцювати минув, подібний стан не може тривати все життя. Схоже значення вербалізоване в іншому звороті – *One's day has gone* [8] – зі значенням «щаслива пора минула, найкращі роки пройшли».

Досвід відіграє вагомую роль у житті людини, вікова мудрість із позиції народної свідомості є набагато важливішою, ніж будь-яка освіченість, науки. Дослівно ця думка виражається у фразеологічній одиниці *Years know more than books* [9, с. 407], яка твердить, що роки знають більше, ніж книжки, освіта. Деякі речі в житті людини можуть залишатися назавжди, бути постійно присутніми, доки людина живе, про що йдеться у фразеологізмі *all one's born days* [8].

Якщо людина перебуває в поганому фізичному стані, виглядає жалюгідно, про неї можуть сказати *look like a wet week* [9, с. 159], тобто «виглядає як мокрий, дощовий тиждень».

Ще однією негативною характеристикою фізичного стану людини є фразеологічна одиниця *He'll run all day on a cabbage-leaf* [9, с. 342] зі значенням «поганий бігун» або, якщо більш широко метафорично, «людина, у якої погано йдуть справи». Базується цей зворот на образі того, що людина біжить (веде справи), маючи за джерело енергії лише капустяний лист, тобто не має належного харчування.

Інша фразеологічна одиниця тематичної групи часових понять позначає феномен косоокої людини, що реалізується через образ людини, яка народилася посеред тижня та дивиться на неділю з двох сторін: *Born in the middle of the week, he looks both ways for Sunday* [9, с. 374].

Життя людини метафорично відображається у фразеологічній одиниці *The tree that is a long time shaking is not the first to fall* [9, с. 223], у якій воно уподібнюється до дерева, яке може сильно хитатись, проте впаде далеко не першим, тобто наголошується на витривалості, загартованості через різні несприятливі обставини.

На наше переконання, семантична характеристика фразеологічної групи часових понять в англійській мові пропонується з огляду на її зв'язок із буттям людини у світі.

Фразеологічні одиниці тематичної групи часових понять можуть відображати різноманітні характеристики людини як такої, її фізичний і психоментальний стан, емоційні й поведінкові моделі, реалізацію людини в соціумі, спілкуванні з іншими індивідами, її традиційні, культурні та ціннісні орієнтири.

Фразеологічні одиниці тематичної групи часових понять можуть також позначати закінчення чого-небудь, кінцевий результат, завершення роботи, будь-якої іншої справи, старіння людини, роки занепаду, звіщати про прихід останнього часу або навіть про смерть людини.

Наприклад, фразеологічні одиниці *one's time has come* [8], *One's hour has come* [8], *one's last hour* [8] говорять, що прийшов час людини; таке ж значення передається ідіомою *One's time is up* [8]. Подібна думка присутня у фразеологічних

одинацях *Pea-time is over/past* [9, с. 183] та *the last of pea-time* [9, с. 183]. Також смерть позначається образом «кінця днів» у сталому вислові *end one's days* [8].

Про кінець життя й кінцеву відплату у вигляді того, що він отримає своє «сповна», ідеться у фразеологізмі *He'll have enough one day – when his mouth is full of mould(s)* [9, с. 169].

Смерть людини може бути позначена також із залученням зоологічної метафори, як це бачимо в англійській фразеологічній одиниці *over-day tarts* [9, с. 362].

Ще одна фразеологічна одиниця тематичної групи часових понять говорить, що людині залишилось небагато, дням її вже призначено відлік: *live on borrowed time* [8].

Подібна ідея відслідковується у фразеологізмі *into injury time* [9, с. 455], у якому реалізується образ людини похилого віку, яка підійшла до кінця свого життя. Думка про те, що людина «виведена з ладу», передається також у фразеологічній одиниці *knock smb. out of time* [8].

Семантика кінця є основною ознакою фразеологічної одиниці *call it a day* [8], яка набула значення «вважати роботу завершеною, робочий день закінченим; поставити крапку, не бажати чогось більшого, вважати задоволення отриманим».

Фразеологічні одиниці тематичної групи часових понять в англійській мові можуть також використовуватись для позначення емоційного стану людини, її переживань, хвилювань, сприйняття навколишнього світу. Так, фразеологічний зворот *make a time over smth.* [8] прямо позначає хвилювання, метушливість, бурхливу реакцію з приводу певної події, говорячи, що особа віддає свій час чомусь.

У фразеологічній одиниці *Things improve after their worst* [9, с. 70] наявний такий емоційний стан людини, як надія, про що говорить буквально: стан речей поліпшиться після того, як буде досягнуто найгіршої точки. Так само концепт надії присутній у сталому вислові *Time works wonders* [8], який наголошує на тому, що час творить дива, тобто стан справ має обов'язково покращитись із часом.

Надія на зміни взагалі тісно пов'язується з плинном часу, оскільки людині властиво сподіватись на покращення обставин, на те, що все повернеться на краще. Підтвердженням цієї думки є фразеологічна одиниця *The darkest hour is before the dawn* [9, с. 70], яка актуалізує образ того, що найтемніша година спостерігається перед світанком.

З емоційним станом тісно пов'язані міжособистісні стосунки, оскільки спілкування людей часто залежить від їхнього настрою. Це також відображається у фразеологічному корпусі мови.

Так, думка про сварку позначається фразеологічним зворотом *parrot and monkey time* [9, с. 61], який на основі зоологічної метафори порівнює

сварку, конфліктні стосунки із часом, коли люди поводяться подібно до папуг і мавп.

Ситуація, коли одна людина дратує іншу, збиває з пантелику, доводить до «білого жару», позначається фразеологізмом *Make him look twenty ways for Sunday, and then find it in the middle of the week* [9, с. 374], у якому реалізований яскравий образ – змусити когось шукати неділю двадцятьма шляхами, а потім знайти її посередині тижня.

Ще однією фразеологічною одиницею, яка має значення «досаждати, сильно заважати, завдавати неспокою, чіплятися до когось», є *give smb. a hard time* [8], яка буквально говорить про те, що для когось створюються важкі часи.

Стосунки між людьми можуть мати різний характер, іноді одна людина намагається не звертати увагу на певні вади, негативні риси в поведінці іншої, закриває очі на певні проблеми, що вербалізується у фразеологічній одиниці *There's a time to glee* [9, с. 300], яка рекомендує заради збереження стосунків іноді дивитися з радістю, не вбачаючи поганого. Схоже значення спостерігаємо у звороті *not see the light of day to him* [9, с. 210] – «не бачити надоліків у комусь».

Фразеологічні одиниці з компонентом – часовим поняттям є продуктивними для позначення взаємних стосунків чоловіка й жінки. Наприклад, зворот *give smb. the time* [8] має значення «залицятись», позначаючи цей тип стосунків через образ «віддавати час комусь». Ще один фразеологічний зворот має значення «залицятись, фліртувати, загравати, завести роман, спокусити», тобто проводити час із кимось – *make time with smb.* [8].

Залицання й загравання можуть привести до очікуваного результату, яким є призначення дня весілля, що також може бути позначено фразеологічною одиницею з компонентом – часовим поняттям *name the day* [8]. Цей день весілля може бути названо також «щасливим днем», як це відбувається у вислові *the happy day* [8]. Такий щасливий день важко порівняти із чимось іншим, настільки він вирізняється з-поміж буденних: *not to be named in the same day with* [8].

З іншого боку, стосунки між чоловіком і жінкою необов'язково ведуть до весілля як логічного завершення, учасників таких стосунків може цікавити лише один аспект, в усьому іншому вони можуть абсолютно не збігатись; таку думку реалізовано у фразеологізмі *The nightingale and cuckoo both sing in one month* [9, с. 245], який базується на зоологічній метафорі через образ солов'я та зозулі, які заспівали одного місяця.

Ідею збереження цнотливості до весілля передано у звороті *keep the feast till the feast day* [9, с. 424], який спирається на образ «не розпочинати свято, доки не настане святковий день».

«Відбити в когось наречену або нареченого» в англійській мові може бути позначене фразеоло-

логічною одиницею *beat smb.'s time* [8] (дослівно «побити чийсь час»).

З ідеєю подружніх стосунків, тобто відносин чоловіка та жінки, пов'язується фразеологізм *birth-control hours* [9, с. 274] зі значенням «нічна робота або зміна, у результаті чого один із членів подружжя спить удень, а інший уночі». Фразеологізм несе в собі цікавий образ годин контролю народження, тобто розпорядок робочого дня заважає належному виконанню подружніх обов'язків.

Інша народна мудрість, навпаки, радить бути завжди обережним, особливо якщо людина вже має сумний досвід стосунків. Реалізується ця думка через пораду наступного разу дивитися, знати, кого ти береш за руку, коли танцюєш: *Next time you dance, know whom you take by the hand* [9, с. 441].

Значення «проводити з людиною час загалом, на дружньому рівні, вітатися, просто базікати ні про що» відображено у фразеологічному звороті *give smb. the time of day (pass the time of day) (with smb.)* [8]. Невимушене дружнє спілкування реалізується в сталому вислові *That's the time of day! ((so) that's the time of day!)* [8]. Таке спілкування дає людині радість, робить її веселою й щасливою, про що йдеться у фразеологічній одиниці *make one's day* [8].

Дружні стосунки людей, взаємодопомога стають темою фразеологічного звороту *owe him a day in harvest* [9, с. 179] зі значенням «бути вдячним», «зробити добро у відповідь».

Окрім стосунків, які несуть людині радість, можливий зовсім інший тип відносин, який призводить до руйнації, наголошує на тому, що погана компанія несе деградуєчий ефект для людини. Реалізується ця думка через образ того, що якщо людина ходить із калікою, то й сама через деякий час почне кульгати: *If you go a year with a cripple, you'll limp at the end of it* [9, с. 197].

Також варіантом сприйняття неприйнятної, небажаної пропозиції є емоційна відповідь *What do you think this is – Bush week (or Christmas)?* [8], тобто таке можливо лише під час відпочинку на природі або святкування.

Результати дослідження дають змогу стверджувати, що фразеологічні одиниці англійської мови з компонентом – часовим поняттям пов'язані з буттям людини у світі, використовуються для позначення її характеристик, способу дії, взаємозв'язку з навколишнім середовищем тощо. Перспективою подальших наукових пошуків є аналіз інших характеристик фразеологічних одиниць із компонентом – часовим поняттям в англійській мові, зокрема, структурних та аксіологічних.

Література

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист ; ред., вступ. ст. и коммент. Ю.С. Степанова. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
2. Гайдеггер М. Дорогою до мови / М. Гайдеггер ; пер. з нім. В.В. Кам'янця. – Львів : Літопис, 2007. – 232 с.
3. Голубовська І.О. Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / І.О. Голубовська. – К., 2004. – 32 с.
4. Гумбольдт В. фон. Характер языка и характер народа / В. фон Гумбольдт // Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – С. 370–381.
5. Красных В.В. Этнопсихология и лингвокультурология : [курс лекций] / В.В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 84 с.
6. Маслова В.А. Лингвокультурология / В.А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
7. Рут М.Э. Образная номинация в русской ономастике / М.Э. Рут. – М. : ЛКИ, 2008. – 192 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

8. Кунин А.В. Большой англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин. – М. : Русский язык, 1984. – 945 с.
9. Wilkinson P.R. A thesaurus of traditional English metaphors / P.R. Wilkinson. – London ; New York : Routledge, 1993. – 490 p.

**СТРАТЕГІЯ ІНТИМІЗАЦІЇ ТА ТАКТИКИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ
В ІДІОДИСКУРСАХ Р. ФРОСТА ТА К. СЕНДБЕРГА
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ МОДЕРНІЗМУ)**

Статтю присвячено дослідженню комунікативно-прагматичної стратегії інтимізації вираження ліричного я в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга. Інтимізація розуміється як комунікативна стратегія та реалізується в дискурсі низкою тактик, що створюють ефект близькості, дружби та безпосереднього емоційно-інтелектуального спілкування автора із читачем. Проаналізовано мовленнєві тактики її реалізації в поетичному тексті. Зосереджено увагу на виділенні спільних для обох авторів рис стратегії її мовленнєвих тактик її текстової реалізації, виявлено відмінності у використанні мовно-мовленнєвих засобів реалізації цієї стратегії в обох ідіодискурсах.

Ключові слова: ідіодискурс, комунікативно-прагматичні стратегії її тактики, ліричне я, інтимізація, поетичні твори Р. Фроста та К. Сендберга.

Бабич В. І. Стратегия интимизации и тактики ее реализации в идиодискурсах Р. Фроста и К. Сэндберга (на материале англоязычного поэтического дискурса модернизма). – Статья.

Статья посвящена исследованию коммуникативно-прагматической стратегии интимизации выражения лирического я в идиодискурсах Р. Фроста и К. Сэндберга. Интимизация рассматривается как коммуникативная стратегия, которая реализуется в дискурсе рядом тактик и создает эффект близости, дружбы и непосредственного эмоционально-интеллектуального общения автора с читателем. В статье проанализированы речевые тактики реализации стратегии в поэтическом тексте. Сосредоточено внимание на выделении общих для обоих авторов черт исследуемой стратегии и речевых тактик ее текстовой реализации, выявлены различия в использовании культурно-языковых средств реализации стратегии интимизации в обоих идиодискурсах.

Ключевые слова: идиодискурс, коммуникативно-прагматические стратегии и тактики, лирическое я, интимизация, поэтические произведения Р. Фроста и К. Сэндберга.

Babych V. I. Strategy of intimization and tactics of its realization in R. Frost and C. Sandburg's idiodiscourses (on the material of English poetical discourse of modernism). – Article.

The article presents communicative-pragmatic approach to the understanding of intimization. A number of existent discourse linguistic definitions of intimization are considered. Intimization is treated as a communicative strategy and is implemented by means of a number of tactics, that create an effect of closeness, friendliness and direct emotional communication with a reader. Author analyzes different tactics of the intimization strategy and their realization in poetic texts of American modernist poets. The article distinguishes common and peculiar features between R. Frost and C. Sandburg's strategies and tactics.

Key words: idiodiscourse, communicative and pragmatic strategies and tactics, lyrical I, intimization, R. Frost's poetic text and C. Sandburg's poetic text.

Постановка проблеми. З огляду на те, що поетичний текст визначається як полікодове повідомлення (Р. Барт) та є «актом впливу на адресата» – отримувача повідомлення, реципієнта [4, с. 81], а також ґрунтуючись на працях О. Воробйової, Л. Белехової, М. Акішиної, О. Заболотської та інших учених, у яких наголошується, що образності поетичного дискурсу різного часу, зокрема й епохи модернізму, притаманні такі основні функції, як естетично-експресивна, апелятивна та інформативна, а її інтегративною комунікативно-прагматичною функцією виступає сугестивність (де засоби виразності виходять на перший план, семантика слів стає другорядною, а сам поетичний текст спирається не стільки на логічно оформлені зв'язки, скільки на асоціації й інтонаційні відтінки, є зверненням до емоційної сфери читача тощо), виокремлені для нашого аналізу комунікативно-прагматичні стратегії вираження ліричного я відображають саме зазначені функції поетичного дискурсу: стратегія інтимізації – естетично-експресивну, стратегія аргументації – апелятивну, стратегія самопрезентації ліричного я – інформаційну.

Об'єктом нашого наукового пошуку є ліричне я як центральне поняття суб'єктної сфери в по-

етичних ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга. Предметом аналізу виступає стратегія інтимізації та тактики її реалізації в поетичних текстах.

Метою статті є виявлення спільних і відмінних рис у використанні мовно-мовленнєвих засобів реалізації стратегії інтимізації в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга.

Стратегія інтимізації передбачає звернення автора до емоційно-почуттєвої сфери читача через повідомлення про свої почуття, щоб викликати емоційний відгук адресата та створити сприятливе тло для внесення необхідних авторові ідей у свідомість читача.

Поняття інтимізації сьогодні висвітлено досить ґрунтовно й різнопланово, а саме в контексті різних наукових парадигм: філософської (В. Руднєв), літературознавчої (М. Бахтін), культурологічної (Б. Шифрін), мовознавчої (Ю. Бельчиков, І. Білодід, Л. Булаховський, С. Денисова, А. Корольова, Г. Почепцов). Соціально-культурна значущість інтимізації як категоріальної ознаки різних типів комунікації детермінує не лише постійну увагу до засобів її лінгворепрезентації, а й неусталеність дослідницьких позицій у питаннях їх кваліфікації та інтерпретації (Ю. Бельчиков, Л. Булаховський,

А. Корольова, А. Палійчук та інші вчені). Водночас на тлі досить інтенсивних лінгвістичних студій поза належною увагою дослідників залишаються мовно-мовленнєві засоби вираження інтимізації в поетичному дискурсі модернізму.

Спіраючись на модель Р. Якобсона, відповідно до якої будь-який комунікативний акт являє собою контакт адресанта та адресата у зв'язку з певним чином закодованим повідомленням, що вказує на певний контекст [7, с. 198–200], багато вчених стверджують, що в модерністському дискурсі ця модель виявляється «переверненою», зорієнтованою не на передачу повідомлення, а на його «дешифрування». У зв'язку із цим контакт стає проблематичним; контекст, як і естетичний код, підлягає рефлексивному реконструюванню; функції повідомлення перерозподіляються між компонентами комунікативного акту, а відмінності між відправником та отримувачем зводяться до нуля. У результаті цього змістом повідомлення є весь комунікативний акт, уся комунікативна ситуація [9, с. 47].

Інтимізація – це стратегія підкреслення тотожності адресанта й адресата, спроба побудувати спілкування між різними суб'єктами за моделлю автокомунікації.

Формою реалізації інтимного слугує ототожнення автора та повідомлення, прагнення звести мистецтво до «приватного листа, відправленого за невідомою адресою». Текст має бути насичений знаками тілесної присутності, він стає важливим і значущим як інобуття, оскільки, на переконання Б. Поплавського, «навіть у повороті голови, у тоні є більше людини, ніж у всіх її віршах» [6, с. 256].

Реалізація комунікативно-прагматичної стратегії інтимізації в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга здійснюється за допомогою низки мовленнєвих тактик, спільних для обох представників американського поетичного дискурсу модернізму, до яких ми відносимо тактику відвертості, тактику прямого звернення до адресата, тактику емоційного споріднення з адресатом.

Зауважимо, що визначений перелік не є вичерпним, проте звертаємо увагу на найбільш вживані тактики, притаманні обом ідіодискурсам, що досліджуються.

Перейдемо до аналізу прикладів.

*One of **my** wishes is that those dark trees,
So old and firm they scarcely show the breeze,
Were not, as 'twere, the merest mask of gloom,
But stretched away unto the edge of doom.
I should not be withheld but that some day
Into their vastness **I should** steal away,
Fearless of ever finding open land,
Or highway where the slow wheel pours the sand.
I do not see why I should e'er turn back,
Or those **should** not set forth upon **my** track
To overtake **me**, who **should** miss **me** here*

*And long to know if still **I** held them dear.
They **would** not find **me** changed from
him they knew –
Only more sure of all **I** thought was true.*

(R. Frost "Into My Own")

У цьому вірші образ автора постає щирим і відвертим до адресата за допомогою використання таких мовно-мовленнєвих засобів, як постійне вживання особових та присвійних займенників першої особи однини *I, me, my*, модального дієслова *should*, яке неодноразово повторюється в синтаксичній конструкції *I should*, та модального дієслова *would* (*They would not find me changed*); застосування епітетів (*those dark trees... So old and firm; open land; slow wheel*), метафор (*the merest mask of gloom; stretched away unto the edge of doom; highway where the slow wheel pours the sand; set forth upon my track*), оцінних лексичних одиниць (*gloom, doom, dear*); використання складних (здебільшого складнопідрядних) поширених речень.

Навіть у самій назві вірша "Into My Own" («Шлях до себе») автор нібито запрошує читача приєднатись до своїх найпотаємніших мрій і надій, відкриваючи адресату свої думки й бажання, сподіваючись на те, що адресат зможе їх осягнути та поділити.

Подібний приклад тактики відвертості щодо адресата знаходимо в поезії К. Сендберга:

*After the last red sunset glimmer,
Black on the line of a low hill rise,
Formed into **moving shadows, I saw**
A plowboy and two horses lined against the gray,
Plowing in the dusk the last furrow.
The turf had **a gleam of brown,**
And smell of soil was in the air,
And, cool and moist, **a haze of April.**
I shall remember you long,
Plowboy and horses against the sky in shadow.
I shall remember you and the picture
You made for me,
Turning the turf in the dusk
And haze of an April gloaming.*

(C. Sandburg "Plowboy")

Мовностилістичними засобами вираження ліричного *я* в процесі реалізації цієї мовленнєвої тактики є також використання особових і присвійних займенників першої особи однини, які, проте, чергуються з особовими займенниками другої особи; вживання епітетів і метафор (*the last red sunset glimmer; moving shadows; a gleam of brown; a haze of April*), модального дієслова *shall* та лексико-синтаксичних повторів із ним (*I shall remember you*).

Як бачимо, в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга тактика відвертості щодо адресата, яка реалізує загальну комунікативно-прагматичну стратегію інтимізації, у вербальній площині представлена такими мовно-мовленнєвими засо-

бами, як використання особових і присвійних займенників першої особи однини та другої особи, модальних дієслів, оцінної лексики, епітетів і метафор, синтаксичних повторів, складнопідрядних поширених речень тощо.

Тактику прямого звернення до адресата спостерігаємо в початковому фрагменті вірша Р. Фроста "Wind and Window Flower":

*Lovers, forget your love,
And list to the love of these.
She a window flower,
And he a winter breeze.*

(R. Frost "Window and Window Flower")

Привертаючи увагу своїх читачів, автор твору робить припущення, що вони вже пізнали досвід любові, а тому він звертається до них, використовуючи лексичну одиницю *lovers*, та застосовує спонукальну синтаксичну конструкцію наказового способу дії (*forget your love, And list to the love of these*).

Ще один приклад застосування тактики прямого звернення до адресата знаходимо в такому вірші Р. Фроста:

*"Willis, I didn't want you here today:
The lawyer's coming for the company.
I'm going to sell my soul, or, rather, feet.
Five hundred dollars for the pair; you know".*

<...>

*"I half suspect you knew, and came on purpose
To try to help me drive a better bargain".*

<...>

"Watch for him, will you, Will? You let him in".

<...>

*"But your flowers, man, you're selling out your
flowers".*

<...>

"But what about your flora of the valley?"

<...>

"You'll find it is. Let your friend look at it".

<...>

*"Don't stop to try to now. You'll miss your train.
Good-by" He flung his arms around his face.*

(R. Frost "Self-Seeker")

У наведених прикладах вірш побудований у вигляді діалогу між автором і ліричним героєм на ім'я Уїліс. Вербальними засобами реалізації тактики прямого звернення до адресата виступають звернення з використанням ім'я адресата (*Willis, I didn't want you here today; will you, Will?*), лексичної одиниці *man* (*But your flowers, man, you're selling out your flowers*); використання особового займенника другої особи *you* та присвійного займенника другої особи *your*, сталого вислову *you know*, синтаксичних конструкцій наказового способу (*Watch for him, will you, Will? You let him in; Don't stop to try to now*) та питальних речень (*But what about your flora of the valley?*).

З ідіодискурсу К. Сендберга наведемо такий приклад:

*Roses and gold
For you today,
And the flash of flying flags.
I will have
Ashes,
Dust in my hair,
Crushes of hoofs.
Your name
Fills the mouth
Of rich man and poor.
Women bring
Armfuls of flowers
And throw on you.
I go hungry
Down in dreams
And loneliness,
Across the rain
To slashed hills
Where men wait and hope for me.*

(C. Sandburg "Places")

Тактика прямого звернення до адресата в цьому випадку також реалізується за допомогою використання особового й присвійного займенника другої особи (*Roses and gold For you today; Women bring Armfuls of flowers And throw on you; Your name Fills the mouth Of rich man and poor*). Проте К. Сендберг, на відміну від Р. Фроста, на синтаксичному рівні реалізації тактики, що аналізується, використовує здебільшого односкладні речення та парцельовані конструкції, комунікативно-прагматична функція яких полягає в здійсненні впливу на емоційно-почуттєву сферу адресата.

Отже, реалізація мовленнєвої тактики прямого звернення до адресата в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга пов'язана з використанням особових і присвійних займенників другої особи, прямого звернення до адресата на ім'я або із застосуванням відповідних лексичних одиниць, використанням синтаксичних конструкцій наказового способу дії та питальних речень, односкладних речень і парцельованих конструкцій.

Ще однією тактикою реалізації комунікативно-прагматичної стратегії інтимізації є тактика емоційного споріднення з адресатом.

*We make ourselves a place apart
Behind light words that tease and flout,
But oh, the agitated heart
Till someone really find us out.
Tis pity if the case require
(Or so we say) that in the end
We speak the literal to inspire
The understanding of a friend.
But so with all, from babes that play
At hide-and-peek to God afar,
So all who hide too well away
Must speak and tell us where they are.*

(R. Frost "Revelation")

У цьому прикладі мовно-мовленнєвими засобами реалізації тактики емоційного споріднення з адресатом у процесі вираження ліричного *я* виступають особові та зворотні займенники першої особи множини *we, us, ourselves*, неозначений займенник *someone*, узагальнюючий займенник *all*, звертання до адресата з використанням модального дієслова *must* (*all who hide too well away **Must** speak and tell **us** where they are*), епітети й метафори (*light words that tease and flout; agitated heart*), емоційно забарвлені лексичні одиниці *pity, inspire, friend*.

Ця ж тактика реалізації комунікативно-прагматичної стратегії інтимізації у вираженні ліричного *я* в ідіодискурсі К. Сендберга представлена як схожими, так і дещо відмінними вербальними засобами.

*The flutter of blue pigeon's wings
Under a river bridge
Hunting a clean dry arch,
A corner for a sleep –
This flutters here in a woman's hand.
A singing sleep cry,
A drunken poignant two lines of song,
Somebody looking clean into yesterday
And remembering, or looking clean into
To-morrow, and reading, –
This sings here as a woman's sleep cry sings.
Pigeon friend of mine,
Fly on, sing on.*

(C. Sandburg "Pigeon")

У цьому вірші знов-таки звертаємо увагу на використання автором твору епітетів і метафор (*Hunting a clean dry arch; A corner for a sleep; A singing sleep cry; A drunken poignant two lines of song*), неозначеного займенника *someone*. Проте ліричним героєм у цьому творі виступає блакитний голуб – символ миру та сподівання на щасливе життя. З метою емоційного впливу на адресата автор порівнює птаха із жінкою (*This flutters here in a woman's hand; This sings here as a woman's sleep cry sings*), використовує паралельні конструкції з антитезою (*looking clean into yesterday – looking clean into To-morrow*), начеб-

то говорячи читачу про те, що життя, яке він прожив учора, обов'язково продовжиться завтра. У фінальних рядках вірша автор звертається до ліричного героя, називаючи птаха своїм другом (*Pigeon friend of mine*), і використовує спонукальні конструкції в наказовому способі дії (*Fly on, sing on*), які можна інтерпретувати як заклик до продовження життя.

Отже, мовно-мовленнєвими засобами реалізації тактики емоційного споріднення з адресатом у межах загальної комунікативно-прагматичної стратегії інтимізації в процесі вираження ліричного *я* в американському поетичному дискурсі модернізму виступають особові, присвійні та зворотні займенники першої особи множини, неозначені й узагальнюючі займенники, епітети, метафори, емоційно забарвлені лексичні одиниці, паралельні синтаксичні конструкції, модальні дієслова та речення в наказовому способі дії.

Висновки. Таким чином, авторська комунікативна стратегія інтимізації створює ефект близькості, дружби й безпосереднього емоційно-інтелектуального спілкування автора із читачем. Інтимізація, реалізуючись у дискурсі за допомогою низки комунікативних тактик, сприяє також імітації усної розмови в тексті та викликає ілюзію дійсності, синхронності художньої комунікації.

Вербальними засобами реалізації мовленнєвих тактик, які розкривають комунікативно-прагматичну стратегію інтимізації в процесі вираження ліричного *я* в американському поетичному дискурсі епохи модернізму, виступають особові й присвійні займенники першої особи однини та другої особи, особові, присвійні й зворотні займенники першої особи множини, неозначені та узагальнюючі займенники, пряме звернення до адресата на ім'я або із застосуванням відповідних лексичних одиниць, модальні дієслова, оцінні та емоційно забарвлені лексичні одиниці, епітети, метафори, синтаксичні повтори, складнопідрядні поширені речення, синтаксичні конструкції наказового способу дії та питальні речення, однокладні речення й парцельовані конструкції.

Література

1. Безугла Л. Когнітивно-прагматичні характеристики імпліцитних смислів у німецькомовному дискурсі : автореф. дис. ... докт. філол. наук / Л. Безугла. – К., 2009. – 28 с.
2. Болотнова Н. Поэтическая картина мира и ее изучение в коммуникативной стилистике текста / Н. Болотнова // Сибирский филологический журнал. – 2003. – Вып. 3–4. – С. 198–207.
3. Воробьева О. Текстовые категории и фактор адресата / О. Воробьева. – К. : Высшая школа, 1993. – 199 с.
4. Зірка В. Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / В. Зірка. – К., 2005. – 26 с.
5. Иссерс О. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. Иссерс. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.
6. Поплавский Б. О мистической атмосфере молодой литературы в эмиграции / Б. Поплавский // Поплавский Б. Неизданное. Дневники. Статьи. Стихи. Письма / Б. Поплавский. – М. : Христианское изд-во, 1996. – С. 256–259.
7. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм: «за» и «против». – М. : Прогресс, 1975. – С. 193–230.
8. Dillard J. Primary and secondary goals in the production of interpersonal influence messages / J. Dillard, C. Segrin, J. Harden // Communications Monographs. – 1989. – Vol. 56. – P. 19–38.
9. Faryno J. Дешифровка / J. Faryno // Russian Literature. – 1989. – Vol. XXVII. – P. 1–68.
10. Kellerman K. Communication: Inherently Strategic and Primarily Automatic / K. Kellerman // Communication Monographs. – 1992. – Vol. 59. – P. 288–300.

УДК 811.111'42

Бехта-Гаманчук М. П.

ЕКСПРЕСИВНІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНИХ ІНТЕНЦІЙ НАРАТОРА В СУЧАСНОМУ БРИТАНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Статтю присвячено дослідженню експресивних мовленнєвих актів як засобу реалізації комунікативних інтенцій наратора в текстах творів британської літератури дитячого страждання. Проаналізовано інтенції вибачення, подяки, вираження власного емоційного стану та засоби їх реалізації.

Ключові слова: комунікативна інтенція, мовленнєвий акт, експресив.

Бехта-Гаманчук М. П. Экспрессивные речевые акты как средство реализации коммуникативных интенций наратора в современном британском художественном тексте. – Статья.

Статья посвящена исследованию экспрессивных речевых актов как средства реализации коммуникативных интенций повествователя в текстах произведений британской литературы детского страдания. Проанализированы интенции извинения, благодарения, выражения собственного эмоционального состояния и средства их реализации.

Ключевые слова: коммуникативная интенция, речевой акт, экспрессив.

Bekhta-Hamanchuk M. P. Expressive speech acts as the means of realization of narrator's communicative intentions in contemporary British fiction. – Article.

The article deals with the study of expressive speech acts as a means of the realization of narrator's communicative intentions in the texts of misery lit. Communicative intentions of apologizing, thanking and expressing one's emotional state, as well as means of their verbalization, have been analyzed.

Key words: communicative intention, speech act, expressive.

Популярний нині комунікативно-прагматичний підхід до аналізу мовних явищ уможливило поглиблений аналіз суб'єктів мовленнєвої й комунікативної діяльності в текстах різножанрової типології. Вивчаючи тексти сучасних художніх творів, мовознавці дедалі більше уваги приділяють дослідженню мовлення наратора (на переконання І. Бехти, «збудованої автором фікційної особи, що висловлюється в епічному творі» [5, с. 69]) та його впливу на читача. Ученими, які розглядають ці проблеми, є У. Бут [22], М. Баль [21], Н. Фрідман [25], Ш. Рімон-Кенан [27], М. Флудернік [24], Л. Дозел [23], Дж. Прінц [26], Ж. Женетт [9], Ф. Стензел [29], Р. Уолш [30], Р. Барт [1], А.-Ж. Греймас [8], М. Бахтін [2], В. Шмід [19], Ю. Лотман [11], Б. Успенський [17], І. Бехта [4], О. Ткачук [15]. Саме тому тексти художніх творів набувають дискурсного характеру та розглядаються як складне комунікативне явище (Ч. Філлмор [18], Дж. Серль [12], Р. Якобсон [20], В. Богданов [6], Н. Валгіна [7], Г. Солганик [13], І. Сусов [14], В. Кухаренко [10]).

Емоції, що виникають у наратора в результаті сприйняття й оцінювання дійсності (самого себе, персонажа, читача, певної проблеми чи особи), вербально експлікуються в експресивних мовленнєвих актах. Експресиви, на думку Дж. Серля, – це мовленнєві акти, метою яких є вираження поточного психологічного стану адресанта, його емоційно-оцінного ставлення до адресата, ставлення до змісту повідомлення [14, с. 121]. Експресиви під різними назвами фігурують майже в усіх класифікаціях мовленнєвих актів [14, с. 117–130]: експресива (Дж. Серль, 1986 р.), бехабітиви (Дж. Остін, 1962 р.), сатисфактиви (Д. Вундерліх, 1980 р.), перформативи (Г. Почепцов), зізнання (К. Бах, 1979 р.), експресиви (В. Богданов, 1988 р.).

При цьому вчені вважають, що вони є найбільш невивражено окресленим Дж. Остіном та Дж. Серлем іллокутивним типом мовленнєвого акту [1, с. 227].

Експресивна функція є однією з найбільш важливих текстових функцій. Р. Якобсон виділив шість компонентів будь-якого мовленнєвого акту (адресанта, адресата, повідомлення, код, контекст та контакт), кожному з яких відповідає певна функція мови [20, с. 196]. Саме на адресантові зосереджується емотивна, або ж експресивна, функція мови, адже саме він прямо виражає своє ставлення до того, що повідомляється.

Метою статті є аналіз домінантних комунікативних інтенцій наратора в експресивних мовленнєвих актах та засоби їх актуалізації. Основний корпус ілюстративного матеріалу складають контекстуалізовані фрагменти текстів творів жанру літератури дитячого страждання (англ. *misery lit, trauma fiction*), що є нежанром біографічної літератури, у якому описується важке, буремне життя дитини як наслідок насильства [28, с. 91]. Критерієм виділення фрагментів для аналізу була наявність особового займенника першої особи однини в сполученні з перформативним дієсловом, тобто словосполучення I + Verb.

О. Тодор стверджує: «Експресивність є вираженням суб'єктивних інтенцій мовця, що пов'язані з емоційним переживанням інформації про світ, в особливих мовних засобах, які передають ці інтенції у формі експресивного забарвлення» [16, с. 7]. Експресиви слугують для висловлення психологічного стану мовця [12, с. 183]. Домінантними інтенціями наратора в експресивних мовленнєвих актах є емотивна інтенція, або інтенція емотивності (вираження власного емоційного стану), інтенція вибачення та інтенція подяки.

Інтенцію вибачення спостерігаємо найчастіше, оскільки наратор постійно вибачається за свою погану поведінку, боячись гніву дорослих або вважаючи себе, під впливом батьків, поганою, нечемною дитиною. Реалізація комунікативної інтенції вибачення досягається шляхом використання різноманітних за своєю структурою висловлювань.

(1) *The next morning I made a string of excuses to Lilian about how I felt too sick to go to school. I never told her about John or my social problems at school. If I did, I knew Rudy and Ms Gold would be furious.*

After a few weeks of the cold shoulder, I apologized to John and his gang. As a way of showing my friendship, I presented John with a carton of Marlboro cigarettes I had stolen the day before. "All right, kid," John smiled. "The boys and I forgive your weakness, but you still have to be initiated into our group" [31, с. 140–141].

У прикладі (1) наратор вибачається перед хлопцями, яких він вважав своїми друзями та які були єдиними, хто хотів із ним дружити. Для нього Джон та його компанія були авторитетами, їхня думка мала велике значення. Саме тому він прийняв рішення вибачитись і повернутись до них, хоча й відчував, що це не зовсім правильно. Інтенція вибачення при цьому актуалізується за допомогою конструкції з минулим часом дієслова *to apologize*. Однак частіше використовується словосполучення з теперішнім часом дієслова стану *to be + sorry*, яке є домінантною формою актуалізації інтенції вибачення:

(2) *I stood on front of the three of them, not understanding the consequences of my actions. What's the big deal? I asked myself again.*

"I'm sorry," I blurted. "It's all my fault. I asked Larry to do it. All we did was ride down the street. What's the problem?" I asked innocently [31, с. 114].

Вираження іллокутивної сили вибачення в прикладі (2) інтенсифікується через використання фрази *It's all my fault*, що означає визнання своєї провини. Ще однією часто вживаною фразою-інтенсифікатором є фраза *I didn't mean to*:

(3) *To Mother:*

I'm so sorry. I didn't mean for it to come to this. I didn't mean to tell the secret. I didn't mean to hurt the family. Can you ever forgive me?

Your son, David [31, с. 54].

У прикладі (3) оповідач пише записку своїй матері перед судовим засіданням, на якому його віддали на виховання в прийомну родину. Будучи жертвою насилля в сім'ї, хлопчик все одно відчуває свою провину та вибачається перед матір'ю, додаючи, що не мав наміру образити сім'ю. Інтенція вибачення носить латентний характер, властивий ненадійному наратору.

Також спостерігаємо конструкцію з лексемою *excuse*, яка зберігає граматичну форму наказового способу:

(4) *As the man continued to stare at me from behind the desk, I began to fumble with my hands. I couldn't take it any longer. "Excuse me, sir, are you the psychiatrist? Do you want me to lay down on the couch, or is it okay to sit here?" I asked in a broken voice [31, с. 100].*

Інтенція подяки в проаналізованих контекстуалізованих фрагментах текстів жанру літератури дитячого страждання актуалізується здебільшого за допомогою експліцитного перформативного дієслова *to thank* (приклад 5) або конструкції з дієсловом стану у відповідному часі *to be + thankful* (приклад 6):

(5) *The elderly woman who ran the temporary foster home introduced herself as "Aunt Mary" and greeted me at the kitchen door. I thanked the police officer with the strongest handshake I could. I felt that he had worked overtime for me. He knelt down and said in a deep voice, "David, it's kids like you that made me want to become a policeman." Without thinking, I grabbed his neck. The moment I did, my arms felt as if they were on fire. I didn't care. "Thank you, sir." [31, с. 34].*

(6) *As the words spilled out, I knew I was in trouble. For the next four nights, I curled up beneath a set of old wool blankets on the living room couch. I didn't know why I had made Harold so upset, but at least I had a place to stay. For that, I was thankful [31, с. 185].*

У прикладі (5) наратор висловлює вдячність полісмену, який, забравши його від жорстоких батьків, привіз у прийомний будинок. Подяка тут виражається як експліцитно, так і імпліцитно. Прочитавши реакцію на слова полісмена (*Without thinking, I grabbed his neck*), розуміємо, що дитина дуже вдячна та висловила цю вдячність без роздумів, обійнявши полісмена.

Важливою інтенцією наратора в експресивних мовленнєвих актах є вираження власного емоційного стану (емотивна інтенція, або інтенція емотивності). З огляду на специфіку жанру превалюють експресиви негативної емоційності, у яких наратор описує пережиті негативні емоції різного ступеня (недовіру, сум, переляк, ненависть (приклад 7)), які експлікуються за допомогою таких конструкцій із дієсловом у відповідному часі: *to be + adjective, to feel + adjective, to feel like doing something, I + emotive verb*.

(7) *In school teachers had to prod me awake as I snored in their classes. I resented the kids who laughed at me. Some of these same kids acted high and mighty whenever they saw me labor at the restaurants, strutting in to show off their dates or flashy clothes, knowing they would never have to work like I did in order to survive [31, с. 232].*

Повідомлення наратора про позитивні пережиті емоції трапляються, проте не є частими:

(8) *Even though I'm wearing ragged pants, a torn, thin, longsleeved shirt and a pair of wornout*

tennis shoes, I feel happy inside. I'm warm. I tell myself I'm never going back. After years of living in fear, surviving torturous beatings and eating out of garbage cans, I now know I will somehow survive [31, с. 10].

Зі стилістичних засобів часто спостерігаємо порівняння – засіб художньої образності, один із видів тропів, що полягає в зіставленні одного предмета або явища з іншим для того, щоб глибше розкрити, яскравіше змалювати його:

(9) *I feel like an insect about to be squashed. My dry mouth opens. I can feel a film of paste separate from my lips. I begin to stutter* [31, с. 7].

Порівняння, через яке актуалізується емотивна інтенція, у прикладі (9) має типову структуру *предикат + компаративний сполучник (feel + like)*.

Можемо зробити висновок, що комунікативні інтенції вираження емоційного стану, подяки та вибачення актуалізуються в експресивних мовленнєвих актах за допомогою мовних засобів різних рівнів:

- граматичного (перформативні дієслова);
- лексичного (емоційно забарвлена та емоційно-оцінна лексика, стилістичні засоби);
- синтаксичного (структура окличного речення, фрази-інтенсифікатори).

Таким чином, експресивні мовленнєві акти є ефективним засобом реалізації комунікативних інтенцій оповідача в текстах творів жанру літератури дитячого страждання, адже семантика експресивних лексем і конструкцій містить емотивно-суб'єктивну гаму оцінок предметів та об'єктів мовлення.

Перспективним вважаємо дослідження засобів реалізації доміантних комунікативних інтенцій наратора в інших мовленнєвих актах: репрезентативних, директивних, комісивних і декларативних.

Література

1. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / Р. Барт // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX веков. Трактаты, статьи, эссе. – М. : МГУ, 1987. – С. 387–422.
2. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики / М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 407 с.
3. Безугла Л. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : [монографія] / Л. Безугла. – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
4. Бехта І. Дискурс наратора в англійській прозі / І. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
5. Бехта І. Наратор та форми нарації у сучасній англійській прозі / І. Бехта // Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки». – 2001. – Вип. 24. – С. 68–72.
6. Богданов В. Классификация речевых актов / В. Богданов // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин, 1989. – С. 25–37.
7. Валгина Н. Теория текста / Н. Валгина. – М. : Логос, 2004. – 280 с.

8. Греймас А.-Ж. Структурная семантика: поиск метода / А.-Ж. Греймас. – М. : Академический проект, 2004. – 386 с.

9. Женетт Ж. Фигуры : в 2 т. / Ж. Женетт. – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1998–. – Т. 1. – 1998. – 472 с. ; Женетт Ж. Фигуры : в 2 т. / Ж. Женетт. – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1998–. – Т. 2. – 1998. – 472 с.

10. Кухаренко В. Лингвистические исследования английской художественной речи / В. Кухаренко. – О. : ОГУ, 1978. – 60 с.

11. Лотман Ю. Лекции по структуральной поэтике / Ю. Лотман // Лотман Ю. Язык. Семиотика. Культура / Ю. Лотман. – М. : Гнозис, 1994. – С. 17–264.

12. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170–195.

13. Солганик Г. Стилистика текста / Г. Солганик. – М. : Наука, 2002. – 256 с.

14. Сусов И. Лингвистическая прагматика / И. Сусов. – Винница : Нова книга, 2009. – 272 с.

15. Ткачук О. Наратологичний словник / О. Ткачук. – Тернопіль : Астон, 2002. – 173 с.

16. Тодор О. Експресиви в аспекті синонімії (структурно-семантичний та психолінгвістичний аналіз) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / О. Тодор. – К., 1995. – 20 с.

17. Успенский Б. Поэтика композиции: структура художественного текста и типология композиционной формы / Б. Успенский. – М. : Искусство, 1970. – 224 с.

18. Филлмор Ч. Основные проблемы лексической семантики / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – 1983. – Вып. 12. – С. 74–122.

19. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.

20. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм «за» и «против». – М., 1975. – С. 193–230.

21. Bal M. Narratology. Introduction to the Theory of Narrative / M. Bal. – 2 ed. – Toronto : University of Toronto Press, 2002. – 254 p.

22. Booth W. The Rhetoric of Fiction / W. Booth. – Chicago ; London : The University of Chicago Press, 1961. – 455 p.

23. Dolezel L. The Typology of the Narrator. Point of View in Fiction / L. Dolezel // To Honor Roman Jakobson. – Vol. 1. – The Hague ; Paris, 1967. – P. 541–552.

24. Fludernik M. The Fictions of Language and the Languages of Fiction: the Linguistic Interpretation of Speech and Consciousness / M. Fludernik. – London : Routledge, 1993. – 200 p.

25. Friedman N. Form and Meaning in Fiction / N. Friedman. – Athens : The University of Georgia Press, 1974. – 420 p.

26. Prince G. Narratology. The Form & Functioning of Narrative / G. Prince. – Berlin ; New York : Mouton Publishers, 1982. – 184 p.

27. Rimmon-Kenan Sh. Narrative Fiction. Contemporary Poetics / Sh. Rimmon-Kenan. – London ; New York : Routledge, 2002. – 192 p.

28. Rothe A. Popular Trauma Culture: selling the pain of others in the mass media / A. Rothe. – New Brunswick : Rutgers University Press, 2011. – 206 p.

29. Stanzel F. A Theory of Narrative / F. Stanzel. – Cambridge : Cambridge University Press, 1984. – 293 p.

30. Walsh R. Who Is the Narrator? / R. Walsh // Poetics Today. – 1997. – Vol. 18. – № 4. – P. 495–513.

Джерела ілюстративного матеріалу

31. Pelzer D. The Lost Boy / D. Pelzer. – London : Orion Books Ltd, 2000. – 272 p.

УМОВИ ВИНИКНЕННЯ МОВНОЇ ГРИ НА РІВНІ ПРАГМАТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ)

Статтю присвячено дослідженню особливостей функціонування мовної гри в художньому прозовому дискурсі на матеріалі творів найяскравішого представника сучасної англійської літератури – Курта Воннегута. Проаналізовано типові приклади навмисного обігрування мовних явищ на певних рівнях із метою створення комічного ефекту, що будується на порушенні параметрів моделі комунікативної ситуації Д. Хаймса.

Ключові слова: художній прозовий дискурс, комічне, комунікативна ситуація, мовна гра, ідіостиль.

Блинова И. А. Условия возникновения языковой игры на уровне прагматики (на материале современной англоязычной прозы). – Статья.

Статья посвящена исследованию особенностей функционирования языковой игры в художественном прозаическом дискурсе на материале произведений яркого представителя современной англоязычной литературы – Курта Воннегута. Проанализированы типичные примеры преднамеренного обыгрывания языковых явлений на определенных уровнях с целью создания комического эффекта, который строится на нарушении параметров модели коммуникативной ситуации Д. Хаймса.

Ключевые слова: художественный прозаический дискурс, комическое, коммуникативная ситуация, языковая игра, идиостиль.

Blynova I. A. Conditions of language play creating on pragmatics level (based on modern English prose). – Article.

The article deals with the investigation of the language play functioning in belles-lettres prose discourse on the material of the brightest representative in modern English literature – Kurt Vonnegut. Typical examples of linguistic phenomena intentional playing of words by the author at certain levels have been analyzed. They are based on the violation of D. Hymes' model parameters of the communicative situation.

Key words: fiction prose discourse, comic effect, communicative situation, language play, idiosyncrasy.

Значимо, що в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. помітно посилюється інтерес учених до лінгвістичного експерименту, словесної творчості автора, лінгвокреативної мовної діяльності, проявів творчої функції мови, одним із яких виступає мовна гра (далі – МГ). Як відомо, цей феномен знаходить висвітлення у великій кількості наукових досліджень у різних галузях знань, зокрема й у лінгвістиці. Як наслідок, явище МГ – це предмет лінгвофілософських [2, с. 23–66; 19], логіко-семантичних [16; 17], функціонально-комунікативних [1; 6; 12] та лінгвокогнітивних [4; 7; 10] досліджень на матеріалі різних мов.

Роботи багатьох учених присвячені комплексному аналізу явища гри слів у багатьох мовах, до того ж з усіма підвидами цього явища, на різноманітних мовних рівнях та на матеріалі великої кількості стилізованих і жанрових різновидів. Дослідженню певних засобів передачі цього прийому з однієї мови іншою присвячені праці Ю.Д. Апресяна, Н.Д. Арутюнової, Т.В. Булигіної, О.Д. Шмельова, О.А. Земської, О.В. Падучевої, Б.Ю. Нормана, О.В. Аксьонової, Т.О. Грідіної, В.З. Саннікова, О.Ю. Коновалової, О.Т. Тимчук, Т.В. Устинової, А.Р. Габидуллової, О.Л. Колесніченко, Л.Г. Келлі, Ж.-Ж. Лесеркля та інших учених.

Зауважимо, що складність категорії МГ визначає неоднозначність підходів до інтерпретації її суті, механізмів, філософської, психологічної, соціальної, естетичної та власне лінгвістичної природи. Звернення до цих питань пояснюється прагненням лінгвістів усебічно дослідити проблеми індивідуально-авторської словотворчості, відсту-

пу від мовного канону, полів норми й антинорми в мові, що саме зумовлює актуальність розвідки.

Наразі, за спостереженнями О.Л. Колесніченко, МГ розглядається дослідниками в таких аспектах: 1) як засіб створення комічного ефекту; 2) як засіб емоціональної комунікації; 3) як стилістичний прийом; 4) як засіб естетичного впливу; 5) як лінгвосинергетичне явище тощо [8, с. 54]. Таким чином, можна говорити про широке й вузьке розуміння терміна «мовна гра».

Ми розглядаємо поняття МГ, спираючись на погляди О.П. Сковородникова, представлені в енциклопедичному словнику «Культура русской речи»: «**Мовна гра** – творче, нестандартне (неканонічне, що відхиляється від мовної/стилістичної/мовленнєво-поведінкової/логічної норми) використання будь-яких мовних одиниць та/або категорій для створення дотепних висловлювань, у тому числі комічного характеру» (переклад наш – І. Б.) [13, с. 802].

Мета статті полягає у виявленні та висвітленні особливостей виникнення й функціонування МГ в межах персонажного діалогічного мовлення художнього прозового дискурсу. Матеріалом дослідження слугують англійські прозові твори малих форм одного з найвидатніших американських письменників сучасної літератури Курта Воннегута-молодшого (1922–2007 рр.), що входять до збірки оповідань “Palm Sunday. Welcome to the Monkey House”.

Як доводять спостереження, зовнішнє діалогічне мовлення головних персонажів оповідань Курта Воннегута наділене яскравим комічним

ефектом, адже дослідники творчості письменника [5; 11; 15] зосереджують увагу на всесвітній значущості проблематики його творів та поетиці *іронічного й сатиричного* зображення письменником світу, що захоплює уяву читача.

Водночас існують різноманітні мовні й мовленнєві прийоми вираження комічного (деформація ідіом, комічна метафора, гіпербола, парадокс, повтор, оказіональне новоутворення, перифраз, вставна конструкція, алюзія, ремінісценція, цитата, імпровізація, персоніфікація, градація/спадна градація/клімакс (кульмінація)/антиклімакс, антитеза, сміхова помилка тощо), де мовна гра та її різновид – каламбур – посідають одне з найбільш значущих місць. Як показує аналіз, у досліджуваних оповіданнях автор вдало вдається до навмисного обігрування мовних явищ на лексико-семантичному, синтаксичному, словотвірному й прагматичному рівнях із метою створення комічного ефекту, наприклад:

1) *“Alma,” he called.*

“Yes, Herbert.”

“Will you start some coffee for us?”

“I don’t drink coffee at night,” I said.

“We have some from dinner,” Alma said.

“I can’t sleep if I touch it after supper,” I said.

“Fresh – we want some fresh,” Herbert said [21, с. 39];

2) *Bullard was entranced. “Uh, this intelligence analyzer,” he said, “it analyzed intelligence, did it?”*

“It was an electric butter churn,” said the stranger.

“Seriously now,” Bullard coaxed [21, с. 56];

3) *“I’m afraid,” Anne said. “It’s going to make our home look so sad.” “There’s more to life than decorating” [21, с. 71].*

Для будь-якого дискурсу, зокрема й комічного, як і для гри, характерна наявність мети, яка полягає у виклику сміхової реакції адресата, проте характер сміху варіюється відповідно до розподілу комічного на види.

У науковій літературі поняття «комунікативна ситуація» вживається в значенні, синонімічному до поняття «комунікативний акт» (далі – КА). І.П. Сусов описує його компоненти таким чином: «Я – повідомляю – тобі – в цьому місці – в цей час – за допомогою цього висловлювання – про цей предмет – у силу певного мотиву або причини – з певною метою або наміром – за наявності певних передумов або умов – певним способом» [14]. Усі компоненти КА є взаємозалежними, тому зміна одного з них за необхідністю тягне зміну інших.

Дослідники називають різні категорії вербалізованої комунікативної ситуації (дискурсу). Л.П. Крисін, наприклад, розглядає вісім ситуативних змінних: мовець і слухач та їхні соціальні ролі, їхні стосунки, тональність спілкування (офіційна, нейтральна, дружня), мета, засіб спілкування (підсистема або стиль мови, прамовні за-

соби), спосіб спілкування (усний чи письмовий, контактний або дистантний), місце спілкування [9]. В.І. Карасик вважає релевантними такі прагмалінгвістичні категорії, як учасники спілкування (статусно-рольові й ситуативно-комунікативні характеристики), умови спілкування (пресупозиції, сфера, хронотоп, комунікативне середовище), організація спілкування (мотиви, цілі, стратегії, контроль), способи спілкування (канал, режим, тональність, стиль, жанр) [7].

Щодо художнього твору, на нашу думку, найбільш правомірно говорити про модель комунікативної ситуації Д. Хаймса, що лягла в основу дослідження особливостей комунікативно-прагматичних засобів реалізації комічного у творах К. Воннегута. Ця модель має такі складники: 1) ролі адресанта й адресата; 2) категорія «предмет мовлення» (топік); 3) обставини (setting), тобто місце, час та інші значущі параметри; 4) канал спілкування; 5) код, тобто мова, діалект, стиль спілкування; 6) форма повідомлення (message form), що визначає мовний жанр (бесіда, суперечка, казка тощо); 7) подія (event) – природа комунікативної події, в одному із жанрів якої реалізується ця ситуація (наприклад, любовний лист – жанр листи); 8) ключ (key) – оцінка ефективності мовної події; 9) мета (purpose) – категорія, що відображає наміри учасників мовної ситуації (те, що, на їхню думку, мало б стати результатом цієї мовної події) [18, с. 35–71].

Зрозуміло, що рівень художньої комунікації, на відміну від реальної, передбачає відображення в тексті змодельованих автором ситуацій, основна функція яких – викликати в читача сміх. Як приклад наведемо комічні ситуації, які відображені в зовнішніх діалогах персонажів оповідань К. Воннегута та, як правило, демонструють протиріччя, що виникають у результаті порушення стереотипних уявлень співрозмовників про комунікативний контекст. Комунікативна ситуація сприймається як комічна, оскільки вона заснована на порушенні прагматичної пресупозиції як відношення між мовцем і доречністю висловлювання в контексті.

Як показують наші спостереження, найбільш типовим параметром (спираючись на запропоновану модель Д. Хаймса) виступає категорія «предмет мовлення» (топік), порушення якої сприяє виникненню комунікативної ситуації, матеріалізованої в комічному дискурсі:

“How about letting somebody who’s never had any privacy get a little crack at it?” said Eddie hotly.

“Hell, you old people had plenty of privacy back when you were kids. I was born and raised in the middle of the goddam barracks in the hall! How about –”

“Yeah?” said Morty. “Sure, you’ve all had it pretty tough, and my heart bleeds for you. But try honeymooning in the hall for a real kick.”

“Silence!” shouted Willy imperiously [21, с. 151].

У наведеному діалозі особливий інтерес викликає тема особистого, приватного життя героїв, що зрештою призводить до ескалації конфлікту: Едді та Морті сперечаються про відсутність можливості усамітнення в дитинстві, юнацтві й зрілості. Навіть інтимні стосунки між чоловіком і дружиною стають проблемою через відсутність окремої кімнати (у коридорі): постійно відбувається вторгнення на територію «постільних» інтересів. Обігравання, як видно, відбувається на прагматичному рівні завдяки натяку: проблема швидкого збільшення населення (через винахід засобу «від смерті» – антигеразона) і відсутності житла унеможливило проживання на одній території декількох поколінь родини найстаршого члена Жома.

Зазначений фрагмент слугує яскравим прикладом діалогу *негативно-експресивного характеру*, спрямованим на агресивну, конфліктну, суперечливу комунікацію, яка, протікаючи в умовах напруження й вирування пристрастей, включає сварку між партнерами, звинувачення, з'ясування стосунків за умов наміру вплинути на думку співрозмовника, довести власну правоту, переконати в необхідності окремого житла для кожної з молодих родин. Непримиренність думок адресата та адресанта в цьому випадку призводить до викриття їхніх негативних рис характеру: презирства, образи, обурення та гніву.

Підвищена експресивність є характерною рисою як окремих висловлювань, так і діалогу загалом. Аналізованій ситуації властива різнобарвність **інтонаційна** (насиченість спонукальними й питальними синтаксичними конструкціями, окличними реченнями, що передають цілий спектр людських емоцій негативного плану, риторичними запитаннями, апозіопезисом, повторами, зокрема й у суміжних репліках, односкладними та неповними реченнями; наявність характерного для повсякденно-побутового спілкування порядку слів і розмовної інтонації, що передається відповідною системою пунктуаційних знаків); у стилістичному відношенні – **лексико-фразеологічна** (уживання розмовно-зниженої лексики й фразеології з неприхованою образливою, презирливою конотацією, зокрема, звертань, які надають висловлюванню різних відтінків тональності: *hell, goddam barracks* [20] тощо). Усе це дієві засоби нарощування й посилення експресивності як окремих висловлювань, так і діалогу загалом.

Комічна ситуація, на наше переконання, може виникати в разі, якщо в комунікативному акті відбувається або навмисно неправильна ідентифікація учасником спілкування референта (тобто предмета чи явища навколишньої дійсності, з якими співвідноситься ця мовна одиниця), або порушення «правила фокуса». Наприклад:

“Sure. Washbasin, bed, light-the works. Ha! And we thought Cramps’ room was something. How long’s this been going on?” She held out her hand. “For the first time in forty years, hon, I haven’t got the shakes.”

“Cross your fingers,” said Lou, “the lawyer’s going to try to get us a year” [21, с. 152].

Як бачимо, у наведеному діалозі, що являє собою розмову дружини й чоловіка, обіграється предмет мовлення – руки та пальці рук. Лу іронізує з приводу психічного стану Ем і має на увазі таке: щоб вона завжди почувала себе спокійно (щоб руки не тряслися), необхідно не зурочити теперішній стан справ (схрестити пальці на вдачу). У фокусі уваги дружини перебуває її психічний стан, у фокусі уваги чоловіка – допомога юриста. Обігравання переносного значення вислову *“cross your fingers”*, що є ідіомою (**cross (your) fingers to hope for good luck**. At this point, they can only stand back, cross their fingers and wait to see if the fireworks go off perfectly. *Etymology*: based on the practice, esp. of children, to put one finger over the next one either as a sign of hope for good luck or to avoid punishment [20]), відбувається на прагматичному рівні завдяки натяку.

Як показав аналіз, типовим прийомом створення письменником каламбурів як різновиду МГ є обігравання на лексичному рівні смислів, що виникають у разі полісемії та омонімії в ракурсі персонажного іронізування з правил соціуму, певних ідей, переконань, висловлювань і вчинків. Зокрема, регулярною є полісемія типу «пряме й переносне значення слів», «вільне та фразеологічно зв’язане значення», «власне й загальне значення». В іншому прикладі спостерігаємо прохання Мурри до свого робітника про допомогу в налагодженні стосунків із сином-підлітком; відповідь робітника є невтішною, адже його власні стосунки в родині не ідеальні, тому йому варто спочатку навести лад у своїй сім’ї:

He took me by the arm. “Listen – ” he said, “you go down and sort of pave the way.”

“If I’ve got any pavement left in me,” I said, “I’d better save it for home.” I filled him in on my own situation at home, which was far from ideal [21, с. 103].

Виділений каламбур демонструє техніку зіткнення «прямого й переносного значення» слів: комічний ефект досягається завдяки обіграванню переносного значення вислову-ідіоми *“pave the way”* («наводити мости»; to make preparation; make easy. Aviation paved the way for space travel. A good education paves the way to success [20]) та прямого значення іменника *“pavement”* («матеріал для мощення»; material for paving). У фокусі уваги Мурри перебувають взаємини із сином, тоді як у фокусі уваги робітника – власна родинна ситуація.

Таким чином, результати проведених досліджень на матеріалі художніх прозових творів К. Воннегута доводять, що комічна ситуація, створена за допомогою мовної гри, може виникнути в результаті навмисно неправильної ідентифікації референта або порушення «правила фокуса» предмета мовлення (топіка). Будучи детермінантою ідіостилу письменника, мовна гра посідає провідне місце в широкому діапазоні мовностилістичних і мовленнєвих прийомів вираження комічного. У діалогічному мовленні персонажів

наявне навмисне обігрування мовних явищ на певних мовних рівнях із метою створення комічного ефекту, що будується на порушенні параметрів моделі комунікативної ситуації Д. Хаймса.

Перспектива подальшого дослідження полягає в продовженні детального аналізу описаних засобів і прийомів створення комічного під час вивчення своєрідності й оригінальності творчого методу К. Воннегута та інших письменників-прозаїків, чия поетика комбінується із сатирою й іронією.

Література

1. Берн Э. Игры, в которые играют люди: психология человеческих взаимоотношений. Люди, которые играют в игры: психология человеческой судьбы / Э. Берн. – пер. с англ. – М. : Прогресс, 1988. – 399 с.
2. Витгенштейн Л. Философские работы / Л. Витгенштейн. – пер. с нем. – М. : Гнозис, 1994. – 612 с.
3. Габидуллина А.Р. Основы речевой коммуникации : [учеб. пособие] / А.Р. Габидуллина, М.В. Жарикова. – Горловка : Изд-во Горловского гос. пед. ин-та иностр. языков, 2005. – 282 с.
4. Гридина Т.А. Языковая игра: стереотип и творчество : [монография] / Т.А. Гридина. – Екатеринбург : Уральский гос. пед. ун-т, 1996. – 214 с.
5. Дмитрук В.В. Творчество К. Воннегута: социально-критические тенденции, жанр, поэтика : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.05 / В.В. Дмитрук. – К., 1984. – 202 с.
6. Земская Е.А. Языковая игра / Е.А. Земская, М.В. Китайгородская, Н.Н. Розанова // Русская разговорная речь. Фонетика. Морфология. Лексика. Жест. – М. : Наука, 1983. – С. 172–214.
7. Карасик В.И. Языковой круг. Личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 390 с.
8. Колесниченко Е.Л. Парадокс в идиостиле М.М. Жванецкого : [монография] / Е.Л. Колесниченко. – Днепропетровск : Литограф, 2015. – 210 с.
9. Крысин Л.П. Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка / Л.П. Крысин. – М. : Наука, 1989. – 186 с.
10. Лисоченко Л.В. Языковая игра на газетной полосе (в свете металингвистики и теории коммуникации) / Л.В. Лисоченко, О.В. Лисоченко // Эстетика и поэтика языкового творчества : межвуз. сб. науч. трудов. – Таганрог : Таганрогский гос. пед. ин-т, 2000. – С. 128–142.
11. Подкоритова О.П. Поэтика сатиры в романах Курта Воннегута / О.П. Подкоритова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – Вип. 52 : Філологічні науки. – С. 207–213.
12. Санников В.З. Русский язык в зеркале языковой игры / В.З. Санников. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 544 с.
13. Сковородников А.П. Языковая игра / А.П. Сковородников // Культура русской речи : [энциклопедический словарь-справочник] / под ред. Л.Ю. Иванова, А.П. Сковородникова, Е.Н. Ширяева. – М. : Флинта ; Наука, 2003. – С. 796–803.
14. Сусов И.П. Семантика и прагматика предложения : [учеб. пособие] / И.П. Сусов. – Калинин : КГУ, 1980. – 51 с.
15. Титаренко І.Л. Специфіка художнього світу Курта Воннегута : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / І.Л. Титаренко. – Дніпропетровськ, 2000. – 20 с.
16. Уварова Н.Л. Логико-семантические типы языковой игры (на материале английской диалогической речи) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.04 / Н.Л. Уварова. – Горький, 1986. – 191 с.
17. Attardo S. Linguistic Theories of Humor / S. Attardo. – Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 1994. – 426 p.
18. Hymes D. Models of the Interaction of Language and Social Life / D. Hymes // Directions in Sociolinguistics: the Ethnography of Communication. – New York : Holt, Rinehart and Winston, 1972. – P. 35–71.
19. Катречко С.Л. Философия как «языковая игра» / С.Л. Катречко // Логика, методология, философия науки : доклады XI Междунар. конф. (1995 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.philosophy.ru/conf/reports.htm>.

Джерела ілюстративного матеріалу

20. ABBYY LINGVO 12 Multilingual Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lingvo.ru>.
21. Vonnegut C. Palm Sunday. Welcome to the Monkey House / C. Vonnegut. – London : Random House UK, 1994. – 281 p.

Демихова О. Г.,
Карпенко І. Ю.

ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗНОЇ МОТИВАЦІЇ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті подано огляд образної мотивації під час термінотворення в англomовному економічному дискурсі, проаналізовано особливості структурних моделей метафоричних термінів-комполітів.

Ключові слова: дискурс, термін, терміносистема, метафора, мотивація.

Демихова Е. Г., Карпенко И. Ю. Особенности образной мотивации современной англоязычной экономической терминологии. – Статья.

В статье представлен обзор образной мотивации при образовании терминов в англоязычном экономическом дискурсе, проанализированы особенности структурных моделей метафорических терминов-комполітов.

Ключевые слова: дискурс, термин, терминсистема, метафора, мотивация.

Demikhova O. H., Karpenko I. Yu. Features shaped modern motivation of English economic terminology. – Article.

The specifics of metaphoric motivation of the economic term-building creative activities in the field of economic discourse is discussed. The article focuses upon structural peculiarities of the metaphoric economic terms composed of two stems.

Key words: discourse, term, system of terms, metaphor, motivation.

Постановка проблеми. Інваріантним складником наукового пошуку є термінологічна номінація. Репрезентативним у цьому плані є феномен асоціативних зв'язків, що вибудовуються в процесі творення термінів різних галузей, зокрема й у сфері економіки. Специфіка оновлення термінопростору в цьому разі полягає у використанні лексем із царини як гуманітарних, так і точних наук, надання цим знакам нового значення з метою оновлення лексичного складу економічної терміносистеми.

Провідні вчені в галузі лінгвістики неодноразово звертали увагу наукової спільноти на важливість глибокого дослідження процесів, що відбуваються в різних терміносферах, лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, які впливають на формування національних терміносистем і на особливості перекладу термінів [1; 3; 4; 5; 8; 14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Білінгвізм та інтерференція як тенденції мовного розвитку сучасного суспільства поживали інтерес наукової спільноти до семантичних і соціолінгвістичних аспектів вивчення економічної термінології [2; 7; 6; 9; 10; 11; 12; 13; 14]. У царині лінгвістики мотиваційні процеси в термінотворенні розглядають А. Д'яков [4], Т. Кияк [4], З. Куделько [4], О. Суперанська [14], зосереджуючись на внутрішній формі, значенні й мотивації термінів, у взаємозв'язку та протиставленні цих понять, докладно аналізуючи асоціативні зв'язки, що виникають у процесі утворення нових термінів, звертаючи увагу на особливості термінологічної номінації, зокрема й на співвідношення плану змісту та плану вираження термінологічних одиниць.

Пропонуємо розглянути образну мотивацію як фактор, що безпосередньо впливає на особливості термінологічної номінації саме в англomовному

економічному дискурсі з огляду на його релевантність як джерела поповнення україномовної економічної термінології.

Мета статті – проаналізувати особливості образної мотивації сучасних економічних термінів англійської мови.

Євроінтеграція поживала економічні процеси на теренах нашої держави та спонукала до активного розвитку метамови економіки як сфери наукового знання. Учені-термінологи, економісти, перекладознавці та перекладачі-практики зітнулися із необхідністю гармонізації подальшого діалогу учасників економічного дискурсу.

Необхідним чинником успішності комунікантів у межах цього дискурсу є розуміння засад мовотворчості, на яких відбувається оновлення й розширення сучасної економічної термінології. Варто охарактеризувати «питоме середовище», у якому створюються й функціонують економічні терміни.

У розумінні поняття економічного дискурсу ми підтримуємо Н. Щекіну. Дослідник вважає, що економічний дискурс являє собою систему текстів, поєднаних єдиною тематикою, що виникають у процесі комунікації у сфері економіки під впливом різних факторів (екстралінгвістичних, прагматичних, соціокультурних тощо) [15, с. 124].

Докладно розглянуто релевантність економічного дискурсу в розвідці Н. Ковальської. Науковець вказує на логічність розмежування політичного й економічного дискурсу, хоча вони «активно взаємодіють» і «тісно переплітаються». Також, на переконання Н. Ковальської, варто підкреслити нетотожність економічного та так званого ділового дискурсу. Останній є вужчим, ніж економічний, і може вважатися його частиною [6, с. 195].

На нашу думку, практика вивчення термінів економічного дискурсу потребує класифікації тек-

стів, у яких ці терміни функціонують. С. Вовчанська пропонує серед фахових текстів вирізняти тексти – статті популярних газет, тексти – матеріали популярних часописів, тексти фахових журналів, наукові тексти навчальної термінології [2, с. 44]. Н. Ковальська типологізує економічні тексти, вирізняючи такі, що належать до офіційно-ділового, публіцистичного й наукового стилів [6, с. 195].

Економічні терміни можуть існувати лише як елементи терміносистеми, якщо під останньою розуміти впорядковану сукупність термінів, які адекватно висловлюють систему понять теорії, що описують певну спеціальну сферу людських знань чи діяльності. У нашому випадку такою сферою є економічна.

Водночас у когнітивному плані економічні терміни існують у межах термінопростору, під яким мається на увазі когнітивно-логічна модель тієї чи іншої галузі (у нашому випадку – галузі економіки), яка динамічно модифікується, відбиваючи діалектику науково-професійного світу.

Під час формування плану вираження економічних термінів зі слів загальнолітературної мови важливе значення отримує їх мотивація, яка реалізується через зв'язок між зовнішньою формою слова та значенням. Вмотивований термін краще запам'ятовується, між ним та іншими термінами, а також явищами, що номінуються, встановлюються асоціативні зв'язки.

О. Суперанська підкреслює, що повністю вмотивованих термінів не існує, оскільки, по-перше, терміну властива вторинність щодо загальної лексики, а по-друге, в імені поняття відображається, як правило, одна ознака поняття, причому не завжди провідна [14, с. 89].

Мотивація є вагомим фактором, що впливає на особливості номінації в економічній терміносистемі. При цьому варто пам'ятати, що економічні терміни є подвійно маркованими: щодо вже існуючої системи лексичних одиниць загальнолітературної мови та щодо вторинної системи, термінологічної, у межах якої вони існують.

Гетерогенність економіки як сфери наукового знання впливає на варіативність економічних термінів. Наприклад, на сучасному етапі функціонують терміни, утворені на стику економіки та екології (*Environmental and Natural Resource Economics, economy of environmental regulation*), економіки, геології та медицини (*oil price shocks*), економіки та юриспруденції (*articles of association*), економіки та інформаційних технологій (*e-contract, e-commerce*) тощо. Варіативність і подвійна маркованість пов'язані з мотивацією економічних термінів, оскільки зумовлюють внутрішню форму терміноодиниць.

Серед розмаїття чинників, що впливають на утворення економічних термінів, саме мотивація є тим фактором, який може пояснити внутрішні,

глибинні ознаки термінотворення в межах економічного дискурсу.

На сучасному етапі найбільш продуктивним у межах економічного дискурсу є особливий різновид мотивації – за допомогою образності. О. Суперанська вказує на той факт, що образність використовується з метою висвітлення відношень терміна з іншими термінами [14, с. 93].

Ми спробували віднайти найбільш продуктивні під час термінотворення в економічному дискурсі семантичні області-донори. Область-донор «Світ людини» «працює» під час виникнення антропоморфних метафор типу *white knight* (той, хто фінансує фірму, щоб запобігти її переходу в інші руки) [16, с. 105]. Область-донор «Тваринний світ» сприяє утворенню зооморфних метафор (*shark, white elephant*). Область-донор «Кольороназви» «постачає» мовний матеріал для колористичних метафор (наприклад, *white goods, brown goods, white-glove* тощо). Таке різноманіття семантичних областей-донорів свідчить про активний розвиток економічного дискурсу, інноваційний характер змін, динаміку розширення й поглиблення наукового знання, що потребує залучення дедалі новіших асоціацій для номінування новопосталих предметів і явищ.

Звісно, онтологічно предмети, пов'язані асоціативними зв'язками, існують окремішньо, проте їх схожість підштовхує до утворення образно мотивованих термінів-комполітів. О. Селіванова вказує, що терміни такого різновиду є цілісно оформленими графічно й лексико-граматично номінативними одиницями, що мають дві чи більше ономазіологічні ознаки [10, с. 228].

Продуктивним є утворення економічних метафоричних термінів-комполітів шляхом словоскладання. Наприклад, сегментуючи ринки, споживачів категоризують за способом життя або за віком. Використовуються терміни-комполіти, утворені за моделлю *Adj + N: pink market* означає категорію споживачів, чий спосіб життя залежить від нетрадиційної сексуальної орієнтації; терміном *silver market* позначено групу споживачів, яким уже за 70 років. Область-донор у цьому випадку – «Кольороназви». Іншою областю-донором є «Стан об'єктів у фізичному світі». Прикладом може слугувати термін-комполіт з образною мотивацією *warm-call* (візит або телефонний дзвінок потенційним покупцям, клієнтам із метою продати що-небудь на підставі попередньої домовленості) [16, с. 103].

Також частотним в економічній терміносистемі є використання моделі *N + N: dumb card* – це звичайна кредитна або дебетна картка, яка не має електронного блоку пам'яті [16, с. 35]. Іншим прикладом може слугувати термін-комполіт *milk round* – візити представників великих фірм до університетів і коледжів із метою відбору випус-

кників для роботи [16, с. 67]. Метафоричні терміни-композиції утворено з використанням області-донора «Світ людини».

Цікаво, що в економічному дискурсі *milk* традиційно розширює семантичне поле лексеми за рахунок семми зі значенням «те, що можна видобути шляхом застосування нечесних методів тиску». В електронній версії словника “Oxford Advanced Learner’s Dictionary” наведено таку дефініцію дієслова *milk*: to obtain as much money, advantage, etc. for yourself as you can from a particular situation, especially in a dishonest way. Спостерігаємо аксіологічну неоднозначність полісеманта *milk*: з одного боку, негативну оцінку забарвленість, а з іншого – нейтральну.

Частотним є утворення економічних термінів-композицій за моделлю *Adv + N*, наприклад: *near-market* (тісно пов’язаний із виробництвом споживчих товарів) [16, с. 70], *outsource* (передати частину роботи, замовлення іншій фірмі, знайти субпідрядчика), *outgoer* (фермер, який отримує урядову допомогу для переходу на більш раціональні методи господарювання) [16, с. 75]. Образна мотивація цих термінів пов’язана з областю-донором «Світ просторової орієнтації».

У ході нашого дослідження зустрівся поодинокий випадок образної мотивації терміна-композиції, утвореного методом конверсії: *work to grade* (відмовлятися від виконання роботи, яка не пов’язана зі своєю посадою, колом обов’язків) перетворюється на іменник *work-to-grade* (виконання лише своїх безпосередніх службових обов’язків) [16, с. 106]. Образна мотивація цього терміна-композиції пов’язана з областю-донором

«Світ просторової орієнтації» (*grade* як граничне обмеження простору (*grade* – «кут нахилу»)) та з областю-донором «Світ людини» (*grade* – місце людини в ієрархії компанії відповідно до здібностей, що безпосередньо позначається на заробітній платні).

Розглянувши низку економічних термінів-композицій з образною мотивацією, спостерігаємо перевагу образно мотивованих термінів, що номінують реалії повсякденних економічних відносин, над суто науковими економічними термінами.

Висновки. Аналіз виявив, що під час утворення сучасних економічних термінів вагому роль відіграє так звана образна мотивація. Серед виявлених семантичних областей-донорів найбільш продуктивною є «Світ людини», що дає змогу говорити про стійку антропологізацію економічного дискурсу та вказує на соціально обумовлений характер мотивації сучасних економічних термінів. Частотним можна вважати образний характер мотивації економічних термінів-композицій, утворених переважно за двоядерною структурною моделлю *N + N*, *Adj + N* або *Adv + N*, що спонукає до висновку про номінативність як провідну ознаку текстів в економічному дискурсі. Аксіологічний модус метафоричних економічних термінів безпосередньо впливає на прагматичну спрямованість економічних текстів, підкреслює експресивність таких текстів, створених із метою висвітлення позитивних чи негативних тенденцій на світових ринках.

Отримані результати дослідження можуть слугувати підґрунтям подальшого дослідження економічного дискурсу.

Література

1. Аністратенко Л. Звуження значення як лексико-семантичний спосіб творення термінів японського літературознавства / Л. Аністратенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – Вип. 18. – Т. 2. – С. 4–6.
2. Вовчанська С. Семантична параметризація термінів маркетингу у фахових текстах / С. Вовчанська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2015. – Вип. 59. – С. 43–45.
3. Дудок Р. Феномен полісмісловості у процесах термінотворення / Р. Дудок // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2013. – Вип. 37. – С. 106–108.
4. Д’яков А. Основи термінотворення: семантичний та соціолінгвістичний аспекти : [навч. посібник] / А. Д’яков, Т. Кияк, З. Куделько. – К. : ВД «КМ Академія», 2000. – 218 с.
5. Коваль О. Теорія термінологічного поля: методологія дослідження (на матеріалі термінів тенісу) / О. Коваль // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2013. – Вип. 37. – С. 144–148.
6. Ковальська Н. Релевантність економічного дискурсу / Н. Ковальська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2013. – Вип. 38. – С. 193–196.
7. Ковальчук О. Розвиток іншомовних запозичень в українській економічній лексиці / О. Ковальчук, Д. Романчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2013. – Вип. 37. – С. 149–151.
8. Косенко А. Основні характеристики англомовної медичної термінології / А. Косенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – 2015. – Вип. 18. – Т. 2. – С. 4–6.
9. Несветов О. Переклад економічних термінів як операція над мовою, змістом та змістом одиниць інтерпретації / О. Несветов, М. Несветова // Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологічні науки». – 2004. – Вип. 4(63). – С. 78–83.
10. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
11. Хацер Г. Функціонально-семантичне поле англомовної банківської термінології / Г. Хацер // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки». – 2011. – Вип. 2. – Ч. 2 : Мовознавство. – С. 88–91.
12. Баланаева О. Сравнительный анализ терминологических элементов и образование юридических терминов с помощью суффиксов / О. Баланаева // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – 2015. – Вип. 19. – Т. 2. – С. 118–126.

13. Малюко Т. Общая характеристика термина как основной единицы финансово-экономической терминологии / Т. Малюко // Культура народов Причерноморья: научный журнал. – 2006. – Вып. 82. – Т. 1. – С. 277–279.
14. Суперанская А. Общая терминология: вопросы теории / А. Суперанская, Н. Подольская, Н. Васильева. – М.: Наука, 1989. – 246 с.
15. Щекина Н. Типы текста в экономическом дискурсе / Н. Щекина // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса: сб. науч. статей. – СПб., 2001. – С. 123–130.

Джерела ілюстративного матеріалу

16. Англо-українсько-російський словник неологізмів / уклад. Ю. Зацний. – Запоріжжя: ЗДУ, 1993. – 109 с.

УДК 811.11-112.2

Zhyhorenko I. J.

DIE EVOLUTION DES INDIVIDUELLEN KONZEPTE KLOSTER IM DEUTSCHEN (AM BEISPIEL DER WERKE VON HERMANN HESSE)

Жигоренко І. Ю. *Еволюція індивідуального концепту KLOSTER в німецькій мові (на прикладі творів Германа Гессе).* – *Стаття.*

Особистісна картина світу відбивається одиницями тезаурусного рівня, завдяки об'єднанню цих семантично складних угруповань мовна особистість висловлює мотиваційні орієнтири – «вічні», непорушні для неї істини, які в значній мірі визначають її життєву домінанту.

Ключові слова: картина світу, тезаурусний рівень, мотиваційні орієнтири, мовна особистість.

Жигоренко И. Ю. *Эволюция индивидуального концепта KLOSTER в немецком языке (на примере произведений Германа Гессе).* – *Статья.*

Личностная картина мира отражается единицами тезаурусного уровня, благодаря объединению этих семантически сложных сочетаний языковая личность высказывает мотивационные ориентиры – «вечные», незыблемые для нее истины, которые в значительной степени определяют ее жизненную доминанту.

Ключевые слова: картина мира, тезаурусный уровень, мотивационные ориентиры, языковая личность.

Zhyhorenko I. J. *Evolution of an individual concept KLOSTER in German language (based on the works of G. Hesse).* – *Article.*

Personal worldview is reflected through thesaurus level units, due to combining these semantically difficult groups linguistic persona expresses motivational landmarks – “eternal” unshakable truths which largely determine its life dominant.

Key words: worldview, thesaurus level, motivational landmarks, linguistic persona.

Die Struktur der sprachlichen Persönlichkeit, deren Modell Jurij Nikolaevich Karaulov angeboten hat, hat drei Niveaus – Nullniveau (verbal-semantisches), Thesaurusniveau (linguo-kognitives), Motivationsniveau (kommunikativ-tätiges); auf jedem der Niveaus besteht die erwähnte Struktur aus den spezifischen typischen Elementen – den Einheiten des entsprechenden Niveaus, den Beziehungen zwischen diesen Einheiten und den stereotypen Vereinigungen, die jedes der Niveaus dieser Komplexe eigen sind [2, S. 52].

Die Analyse der modernen Arbeiten bezüglich des Studiums der sprachlichen Persönlichkeit zeugt, dass die sprachliche Persönlichkeit ein Objekt ist, das man unmittelbar nicht beobachten kann, aber dessen Vorhandensein hypothetisch angenommen wird. Es ist das Vereinigungsgebiet der kognitiven, psychischen und sprachlichen Seiten des Menschen.

Die sprachliche Persönlichkeit wird darin gezeigt, wie der Mensch in der Rede über die sprachlichen Mittel verfügt. In der Psycholinguistik meint man, dass man die sprachliche Persönlichkeit untersuchen kann, wenn man ihre Motivorientierungspunkte studiert [4, S. 123].

J. N. Karaulov wendet den Terminus „Motivorientierungspunkt“ in der psycholinguistischen Bedeutung bei der Beschreibung eines der Niveaus der sprachlichen Persönlichkeit an. Auf dem Motivationsniveau „die sprachliche Persönlichkeit“ wie das Objekt der Forschung schließt sich mit der Persönlichkeit im globalen sozial-psychologischen Inhalt zusammen“ [2, S. 38]. Die wichtige Rolle spielt der Affektbestandteil dabei, der die Persönlichkeit im kommunikativ-tätigen Bereich charakterisiert [2, S. 45–46].

Das Motivationsniveau in der Organisation der sprachlichen Persönlichkeit zeigt sich, seiner Meinung nach, am meisten schwer zugänglich für den Forscher, weil Motive, Interessen, Bestrebungen, Absichten, Ziele, ebenso wie die schöpferische Potenz des Menschen, auf den Affekten und den Emotionen in bedeutendem Maße gebaut werden, und der sprachliche Ausdruck der Letzten, geschweige denn vom psychischen Wesen, sind ungenügend untersucht [2, S. 211]. Der Gelehrte bemerkt, dass die Handgriffe der sprachwissenschaftlichen Analyse des Motivationsbereichs der Persönlichkeit aufgrund ih-

res Diskurses schwach entwickelt sind, jedoch soll diese Lücke in der Technologie infolge des Ausgangs ins Gebiet der Pragmatik beseitigt sein [2, S. 87].

Das Ziel der Forschung, dessen Ergebnisse in dieser Publikation vorgestellt sind, war die Besonderheiten aufspürung der Bildung und der Transformation in Diachronie des standhaften Motivationskomplexes – des Konzeptes KLOSTER, das in den Werken von Hermann Hesse oft vorkommt.

Nach Meinung der bekannten Sprachwissenschaftler Zinaida Danilovna Popova und Iosif Abramovich Sternin, es zwei Hauptrichtungen in der Experimentiertechnik der sprachwissenschaftlichen kognitiven Analyse gibt.

Die erste Richtung setzt voraus, dass die Forschung von einigen gewähltem Konzept anfängt, es werden alle möglichen sprachlichen Mittel seines Ausdruckes ausgewählt, die später analysiert werden. Laut der zweiten Richtung, fängt die Forschung mit dem Stichwort an, zu dem verschiedene Kontexte seines Gebrauches ausgewählt werden. Es lässt zu, die Semantik des gewählten Wortes zu studieren und den Satz der semantischen Merkmale festzustellen [3, c. 96]. Also, der Analysehandgriff der Verfassersweltwahrnehmung in der Arbeit wurde die linguo-kognitive Analyse des Kontexteauszuges aus den Werken verschiedener Jahre von Hermann Hesse.

Für die Betrachtung des Konzeptes KLOSTER waren sechs Werke von Hermann Hesse ausgewählt: „Erwin“ (1899) (6, S. 2–18), „Der Erzähler“ (1903) (6, S. 114–128), „Der Städtebauer“ (1905) (6, S. 334–339), „Unterm Rad“ (1906) (7), „Narziß und Goldmund“ (1930) (8), „Das Glasperlenspiel“ (1943) (5); eine Motivation wurde das Vorhandensein der Beschreibungsfragmente des Klosters.

Die Erklärung der aufrichtigen Beziehung des Schriftstellers zu den Klöstern begegnen wir in einer der Skizzen von Hermann Hesse unter dem Titel „Weltweite Literatur“ (1927): „Und besonders zogen mich die Klöster, aber nicht wegen ihrer Askese, deshalb, dass ich in ihrer Kunst und der Literatur die wunderbaren Schätze aufgedeckt habe, weil es mir das Leben der Orden und der Klöster, dieser Zentren der Kultur und der Gelehrsamkeit, der Zufluchten der frommen Konzentriertheit, in der höchsten Stufe musterhaft, beneidenswert schien ...“ [1, S. 115].

Die Forscher der Biografie von H. Hesse meinen, dass das Kloster, den tiefen Abdruck im Bewusstsein des zukünftigen Schriftstellers abgegeben hat, das Zisterzienkloster Maulbronn in dem Land Baden-Württemberg am Rande des gleichnamigen Städtchens wurde. Der prächtige architektonische Komplex, der 1147 von Papst der katholischen Kirche Eugen III gegründet wurde, ist seit Dezember 1993 Weltkulturerbe der UNESCO.

Die Zeit des Studiums im Seminar, das auf dem Territorium des Klosters Maulbronn mit seinem Garten gelegen ist, dem Brunnen im Kreuzgang, mit der

großen Bibliothek und der mittelalterlichen Weise des Lebens ist für Hesse Symbol des vom den Jahrhunderten eingeweihten Archetyps „des Buches“ überhaupt geworden; es ist in viele Werke des Schriftstellers wie die Weise der Initiierung in die Innenwelt eingegangen [1, S. 184].

Das Studium im Maulbronner Priesterseminar begann H. Hesse im Jahre 1891, deshalb ist es nicht merkwürdig, dass dem Leser die Beschreibungen des Klosters in den Werken von H. Hesse schon in der ersten Erzählung „Erwin“ begegnen, die in den 1889–1990 Jahren geschrieben ist. In verschiedenen Kontexten – bald als ein beiläufig bemerktes Gebäude („Demian“, „Peter Camenzind“), bald als Handlungsstelle der Ereignisseentwicklung des Werkes („Casanovas Bekehrung“) – dem Kloster begegnen wir in den Erzählungen und den Romanen oft, jedoch am malerischsten und rührend wurde es in solchen Werken wie „Erwin“, „Der Erzähler“ beschrieben, „Der Städtebauer“, „Narziß und Goldmund“, „Unterm Rad“ und „Das Glasperlenspiel“, deshalb waren gerade diese Werke für das ausführliche Studium ausgewählt.

Die Anwendung der extralinguistischen Analyse, die die Datenerfassung über das Subjekt des Studiums vorsieht (die biographischen Daten, die Nachrichten über die Ereignisse des öffentlichen Lebens), zulässt ein Werk als die Reflexion der Tatsachengesamtheit zu betrachten: der Epochenkontexte, der literarischen Richtung, des individuellen Verfasser-Systems.

Der Autor beginnt mit der unten gebrachten ausführlichen Darstellung des altertümlichen Gebäudes das Werk „Erwin“, und damit taucht von Anfang an den Leser in die Erinnerungstiefe des Haupthelden über die vor kurzem vergangene Jugend ein: *„Wie ein dunkler Grenzturm liegt zwischen den Spielplätzen meiner Kindheit und den Gärten und Wildnissen meiner Jünglingszeit das alte Kloster.“*

Ich sehe seine Mauern und Säulen trotzig stehen und lange Schatten in mein Jugendleben werfen, und muß doch lächeln und kann mich des schnelleren Herzschlags nicht erwehren, wenn mein inneres Auge die festen Mauern des »Paradieses« und die Wölbungen der gotischen Kreuzgänge erblickt... Das Kloster liegt zwischen mehreren Hügeln im Tal, schwer, von romantischen Schatten umgeben... Ich schritt oft mit beklommenem Sinn durch die steinernen Dormente, und war allein, und hörte nur den Klang und Widerhall meiner Schritte und aus der Brunnenkappelle den singenden Laut des fallenden Wassers...“ (6, S. 2–18).

Hermann Hesse konnte sich im Kloster lange nicht befinden und ist nach einem Jahr nach Hause entflohen, jedoch ist das majestätische Gebäude im Gedächtnis des zukünftigen Schriftstellers für immer geblieben.

Der Schriftsteller ist hier nur 22 Jahre alt, jedoch charakterisiert die angewendete Lexik den Erzähler

wie den jungen Mann, der sich gewöhnt hat, die Natur ringsumher zu beobachten, der begabt ist, meisterhaft im Wort nicht nur die Feinheit der Emotionen (*kann mich des schnelleren Herzschlags nicht erwehren*), die Faszination der Architektur (*die Wölbungen der gotischen Kreuzgänge, aus der Brunnenkapelle den singenden Laut des fallenden Wassers*) zu übertragen, als auch den unvergesslichen Klang der altertümlichen Gänge mit der Hilfe der darstellenden Eigenschaften der Konsonanten widerzuspiegeln (*und hörte nur den Klang und Widerhall meiner Schritte und aus der Brunnenkapelle den singenden Laut des fallenden Wassers*).

Die verwendeten Metaphern und die Vergleiche sagen über die kritische Haltung zu den vergangenen Ereignissen (*Wildnissen meiner Jünglingszeit, wie ein dunkler Grenzturm*). Auf dem syntaktischen Niveau wird die Tendenz zu den erweiterten Sätzen und den Satzgefügen verfolgt, deren Länge infolge des Gebrauchs der langen attributiven Verbindungen und der Infinitivkonstruktionen erreicht wird (*accusativus cum infinitivo: Ich sehe seine Mauern und Säulen trotzig stehen und lange Schatten in mein Jugendleben werfen*); ebenfalls infolge des Gebrauchs der postpositiven Attributen (*sah ich die weiten Gebäude des Klosters unter Schieferdächern stattlich beieinander gelagert*).

Vier Jahre später, 1903, erscheint das folgende Werk, „Der Erzähler“, wo wir der Beschreibung des Klosters wieder begegnen.

Der Stil des Schriftstellers ändert sich wesentlich: erweitern sich die attributiven Verbindungen, erscheinen die Ketten in Form von den Reihen der Beifügungen, komplizierten Substantive, Adjektive und Partizipien. In der Beschreibung des Bauwerks und des inneren Schmuck kann man das Kloster aus dem obenerwähnten Werk erkennen, jedoch der Hinweis in diesen Text „hochgelegenen Kloster im toskanischen Apennin“ zwingt, laut Angaben der Biografen von H. Hesse, über die besuchte im Jahre 1901 unvergleichliche Certosa di Pavia in Italien, unweit Mailands zu erwähnen.

Im folgenden Werk, „Der Städtebauer“ (1905), wo der Leser die Beschreibungen der schon bekannten Klöster – Maulbronn und Certosa di Pavia auch erkennt, – begegnen noch mehr erschwerender syntaktischen Konstruktionen, die dank der Vereinigung einiger Handgriffen erweitert sind – der Kette der Beifügungen, jede von denen ist von der Reihe der Adjektive erschwert; der zusammengesetzten Substantive, der postpositiven Adjektive, die auch gruppenweise gelegen sind.

In dieser Erzählung beschreibt H. Hesse nicht nur das Bauwerk und seinen Schmuck, hier enthält die Erzählung schon die Träume der Hauptfigur bezüglich der Zukunft der gewissen Klosterkolonie und der außerordentlich talentvollen Menschen, die in dem wunderschönen Ort leben werden: „*Er packte seine*

Papierstücke wieder aus, legte sie nebeneinander und zeigte mir den Plan seines Klosters. Zwei aneinander lehrende Kirchen, eine große und eine kleinere, bildeten die Mitte und schlossen von zwei Seiten den nicht sehr großen Kreuzgang ein. Vorhallen, Refektorien, Lehrsaale, Wohnungen, Wirtschaftsgebäude und zwei Brunnen schlossen sich an, zwei gewaltige Türme schätzten und zierten den Eingang, und hinten schloss ein ummauerter Park das Ganze ab. <...> Mein Freund entwickelte aber nicht nur seine Baupläne. Er sprach von dem Leben, das in einer solchen Klosterartigen Kolonie möglich wäre, die er sich von Künstlern und Gelehrten mit ihren Schülern bevölkert dachte“ (5, S. 334–339).

Nach einem Jahr, im Werk „Unterm Rad“ (1906), gibt der Autor dem beschriebenen Kloster den Namen Maulbronn und stellt es immer mehr meisterhaft dar. Zur Beschreibung ist die Darstellung der Natur zugezogen, auf dem lexikalischen Niveau verwendet der Schriftsteller viele Adverbien in der Rolle von Epitheta; die langen Reihen der Adjektive und die nachpositiven Attributen geben dem Stil die Schattierung der Erhabenheit und der Feierlichkeit: „*Wer das Kloster besuchen will, tritt durch ein malerisches, die hohe Mauer öffnendes Tor auf einen weiten und sehr stillen Platz. Ein Brunnen läuft dort, und es stehen alte ernste Bäume da und zu beiden Seiten alte steinerne und feste Häuser und im Hintergrunde die Stirnseite der Hauptkirche mit einer spätromanischen Vorhalle, Paradies genannt, von einer graziösen, entzückenden Schönheit ohnegleichen. <...> Der unversehrte Kreuzgang, selber ein schönes Werk, enthält als Kleinod eine köstliche Brunnenkapelle; das Herrenrefektorium mit kräftig edlem Kreuzgewölbe, weiter Oratorium, Parlatorium, Laienrefektorium, Abtwohnung und zwei Kirchen schließen sich massig aneinander. Malerische Mauern, Erker, Tore, Gärtchen, eine Mühle, Wohnhäuser umkränzen behaglich und heiter die wuchtigen alten Bauwerke“ (7).*

Nach 25 Jahre, im Werk „Narziss und Goldmund“ (1930), begegnen wir noch einer auserlesenen Beschreibung, in der es wieder nicht schwer ist, die von Hermann Hesse in 1901 besuchte majestätische Certosa di Pavia zu erkennen. Die Menschen im beschriebenen Gelände leben schon aus der Generation in die Generation, beschäftigen sich mit den verschiedenen Künsten und den Wissenschaften: „*In den Zellen und Sälen des Klosters, zwischen den runden schweren Fensterbogen und den strammen Doppelsäulen aus rotem Stein wurde gelebt, gelehrt, studiert, verwaltet, regiert; vielerlei Kunst und Wissenschaft wurde hier getrieben und von einer Generation der andern vererbt, fromme und weltliche, helle und dunkle“ (8).*

Bezüglich der sprachlichen Besonderheiten des Stils von Hermann Hesse im angegebenen Werk, muss man immer mehr Komplexität der Syntax dank den verbreiteten attributiven Kombinationen betonen, die sich in die Reihen der Satzgefügen verwandeln.

Die Lexik des Autors wird immer mehr poetisch, die Synonymie wird erschwert, häufig werden die Historismen und die Archaismen, viele unter ihnen sind die zusammengesetzten Substantive.

13 Jahre später, in dem berühmten „Das Glasperlenspiel“ (1943), begegnen wir den geschliffenen syntaktischen Konstruktionen, deren übermäßige Erweitertheit wie beschwerende nicht wahrgenommen wird, die lexikalische Füllung der gewöhnlichen für Hesse Attributen besteht aus den konkreten Substantiven, oft zusammengesetzten, aber nicht sehr langen, jeder von denen ist mit den genauen Epitheta geschmückt. Als markantes Beispiel kann folgender (120 Wörter) lange Satz, dienen: *„Es erfreute ihn die Frische und Kraft der Landschaft, einer rauhen Berglandschaft mit schroffen Felswänden und saftigen Weiden voll schönen Viehes dazwischen; es beglückte ihn die Wucht und Weiträumigkeit der alten Bauten, welchen die Geschichte vieler Jahrhunderte abzulesen war; es gewann ihn die Schönheit und einfache Behaglichkeit seiner Wohnung, zweier Räume im oberen Stockwerk des langen Gästeflügels, es behagten ihm die Forschungsgänge durch den stattlichen kleinen Staat mit zwei Kirchen, Kreuzgängen, Archiv, Bibliothek, Abtwohnung, mehreren Höfen, mit ausgedehnten Stallbauten voll wohlgehaltenen Viehes, sprudelnden Brunnen, gewölbten riesigen Wein- und Obstkellern, mit zwei Refektorien, dem berühmten Kapitelsaal, den gepflegten Gärten sowie den Werkstätten der Laienbrüder, des Böttchers, Schuhmachers, Schneiders, Schmiedes und so weiter, welche um den größten Hof ein kleines Dorf bildeten“* (5).

Der ausführliche Auszug der Lexik aus den Werken verschiedener Jahre und ihre Gruppierung entsprechend den semantischen Klassifikatoren hat die kennzeichnenden Beschreibungen und ihre Modifikation je nach der Erwerbung der Erfahrungen vom Autor vorgeführt.

Die Beschreibung des Ortes, wo das Kloster gelegen ist:

„Erwin“ (1899): *„Das Kloster liegt zwischen mehreren Hügeln im Tal“*;

„Der Erzähler“ (1903): *„Weiter ... grüne, fruchtbare Täler; in deren Gärten Oliven, Mais, Obst und Reben gediehen“*;

„Der Städtebauer“ (1905): *„...und hinten schloss ein ummauerter Park das Ganze ab“*;

„Unterm Rad“ (1906): *„...zwischen waldigen Hügeln und kleinen stillen Seen... Malerische Mauern, Erker, Tore, Gärtchen, eine Mühle, Wohnhäuser umkränzen behaglich und heiter die wuchtigen alten Bauwerke“*;

„Das Glasperlenspiel“ (1943): *„Frische und Kraft der Landschaft, einer rauhen Berglandschaft mit schroffen Felswänden und saftigen Weiden voll schönen Viehes dazwischen; es beglückte ihn die Wucht und Weiträumigkeit der alten Bauten, welchen die Geschichte vieler Jahrhunderte abzulesen war...“*.

Die inneren Besonderheiten der Architektur:

„Erwin“ (1899): *„...festen Mauern des «Paradieses» und die Wölbungen der gotischen Kreuzgänge ... aus der Brunnenkapelle den singenden Laut des fallenden Wassers“*;

„Der Erzähler“ (1903): *„...festungsartigen Hof, ... verschlafenen Kreuzgang ... fallenden Tropfen unsichtbar auf eine klingende Wasserfläche schlügen“*;

„Der Städtebauer“ (1905): *„Zwei aneinander lehrende Kirchen, eine große und eine kleinere, bildeten die Mitte und schlossen von zwei Seiten den nicht sehr großen Kreuzgang ein ...zwei Brunnen“*;

„Unterm Rad“ (1906): *„...ein malerisches, die hohe Mauer öffnendes Tor auf einen weiten und sehr stillen Platz ...Ein Brunnen läuft dort“*;

„Narziß und Goldmund“ (1930): *„...stand zwischen den alten Mauern, Säulen und Gewölben als in seiner natürlichen Heimat; ... in tiefe Brunnen voll dunkler Melodie“*;

„Das Glasperlenspiel“ (1943): *„...Staat mit zwei Kirchen, Kreuzgängen, Archiv, Bibliothek, Abtwohnung, mehreren Höfen sprudelnden Brunnen“*.

Die Beschreibung und die Aufzählung der Räume:

„Erwin“ (1899): *„...steinernen Vorhallen, zwei Refektorien, Oratorium, Hörsaal und Dormente“*;

„Der Erzähler“ (1903): *„...verließ die Stube und schritt durch die kühlen Dormente in den verschlafenen Kreuzgang“*;

„Der Städtebauer“ (1905): *„...Vorhallen, Refektorien, Lehrsaale, Wohnungen, Wirtschaftsgebäude“*;

„Unterm Rad“ (1906): *„Der unversehrte Kreuzgang, selber ein schönes Werk, enthält als Kleinod eine köstliche Brunnenkapelle; das Herrenrefektorium mit kräftig edlem Kreuzgewölbe, weiter Oratorium, Parlatorium, Laienrefektorium, Abtwohnung und zwei Kirchen schließen sich massig aneinander“*;

„Narziß und Goldmund“ (1930): *„...die Dormente, Kirchen und Schulsäle erfüllte“*;

„Das Glasperlenspiel“ (1943): *„...durch den stattlichen kleinen Staat mit zwei Kirchen, Kreuzgängen, Archiv, Bibliothek, Abtwohnung, mehreren Höfen, mit ausgedehnten Stallbauten voll wohlgehaltenen Viehes, sprudelnden Brunnen, gewölbten riesigen Wein- und Obstkellern, mit zwei Refektorien“*.

Die obengenannten Beispiele demonstrieren, dass der Autor vom Werk zum Werk dieselben Archaismen, Historismen und die architektonischen Termini anwendet und damit stilisiert er die Beschreibungen der altertümlichen Bauwerken (*Dormente, Wölbung, Maulbrunn, Paradies, Kreuzgang, Turm, Mauer*). Jedoch zeugt die Analyse des Auszuges, dass der begriffliche Bestandteil des Konzeptes, der in den Synonymen und den Assoziaten verbalisiert ist, die wesentlichen Modifikationen mit der Zeit ertragen hat, das heißt, man kann über das Vorhandensein des standhaften Bildungsprozesses des Verfasser-Konzeptes sagen.

Das Persönlichkeitsweltbild wird von Einheiten des Thesaurusniveaus widergespiegelt, die sich in den untergeordnet-koordinativen Beziehungen mit den generalisierten Aussprüchen, Begriffsbestimmungen, Aphorismen, Sprichwörtern befinden. Dank der Vereinigung dieser semantisch komplizierten Gruppen spricht die sprachliche Persönlichkeit „ewige“, unerschütterliche für sie die Wahrheiten aus, die ihre lebenswichtige Dominante größtenteils bestimmen. Die individuelle Auswahl wird nur auf diesem (linguo-kognitiven) Niveau möglich, und zwar: die Rückerstattung des Vorteiles einem Begriff vor anderem, die Auswahl der moralischen Werte, die sich von den beherrschenden im standardmäßig-statistischen Thesaurus des sprachlichen Kollektivs unterscheiden.

Die Analyse der Bildung der Kern- und Peripheriebestandteile des Konzeptes KLOSTER in den Werken von Hermann Hesse hat zugelassen, die Motivierungspunkte (lexikalische, thematische, begriffliche), das heißt die Wörter und die Gestalten zu offenbaren, um die die Rede gebaut wird, zu denen

der Autor die ganze Zeit zurückkehrt, die die stärkste Antwort herbeirufen, denen er am meisten der Aufmerksamkeit widmet.

Die vorläufige Übersicht des Prozesses des allmählichen Komplexitätswerdens der syntaktischen Konstruktionen zeugt von der Verbesserung einiger wesentlicher Handgriffe: 1) die Verbreitung als Ergebnis der Wortgefüge, 2) das Aufreihen der Adjektive, 3) der Gebrauch der nachpositiven Attributen und der Adverbien in der Rolle der Epitheta, 4) die Bildung der zusammengesetzten attributiven Wortverbindungen, 5) der Gebrauch des Polysyndetons innerhalb der Satzgefüge.

Obwohl der Zwangsaufenthalt im Kloster jungem Hermann Hesse die Leiden gebracht hat, ist das Kloster ins Verfasser-Weltbild als das abgesonderte Konzept eingegangen, als dessen Ergebnis, entsteht das verzweigte System der Bedeutungen vor dem Leser in dem majestätischen Werk „Das Glasperlenspiel“, das das abgesonderte ausführliche Studium nicht nur auf dem Niveau der Lexik, als auch auf dem Niveau der Syntax braucht.

Literatur

1. Гессе, Герман. Магия книги : сб. эссе, очерков, фельетонов, рассказов и писем о книгах, чтении, писательском труде, библиофильстве, книгоиздании и книготорговле / Г. Гессе ; пер. с нем., предисл., послесл. А. Науменко, худож. С. Архангельский. – Москва : Книга, 1990. – 238 с.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Изд. 7-е. – М. : Издательство ЛКИ, 2010. – 264 с.
3. Контрастивная лингвистика: проблемы теории и методики исследования / И. А. Стернин. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 282 с.
4. Нестерова О. А. К инструментализации исследования языковой личности: методика психолингвистического анализа // Вопросы психолингвистики. – 2015, № 4 (26). – С. 122–135.
5. Das Glasperlenspiel : Versuch einer Lebensbeschreibung des Magister Ludi Josef Knecht samt Knechts hinterlassenen Schriften. Hermann Hesse. 1., neue Ausg. – Berlin : Suhrkamp, 2012. – 608 S.
6. Hesse, Hermann. Die Erzählungen 1900–1906. Sämtliche Werke. Band 6. – Berlin : Suhrkamp, 2001. – 506 S.
7. Hesse, Hermann. Unterm Rad. – 35. Auflage. – Berlin : Suhrkamp Taschenbuch, 1997. – 78 S.
8. Narziß und Goldmund : Erzählung / Hermann Hesse. 1., neue Ausg. – Berlin : Suhrkamp, 2012. – 304 S.

ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА УТВОРЕННЯ МЕТАФОР КОНЦЕПТОПОЛЯ РУЙНАЦІЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено аналізу історичних джерел утворення метафор концептополя РУЙНАЦІЯ в сучасній англійській мові, які стали рушійною силою мовотворчої активності носіїв. У межах проведеного дослідження вдалося виділити групи і субкатегорії історичних джерел, провести аналіз механізмів метафоризації досліджуваного екстралінгвістичного явища.
Ключові слова: поле концепту, метафора, актуалізація, історичні джерела, субкатегорії.

Іванченко М. Ю. Исторические источники образования метафор концептополя РАЗРУШЕНИЕ в современном английском языке. – Статья.

Статья посвящена анализу исторических источников образования метафор концептополя РАЗРУШЕНИЕ в современном английском языке, которые стали движущей силой речеобразующей активности носителей. В рамках исследования удалось выделить группы и субкатегории исторических источников, провести анализ механизмов метафоризации исследуемого экстралингвистического явления.

Ключевые слова: поле концепта, метафора, актуализация, исторические источники, субкатегории.

Ivanchenko M. Yu. Historical sources of the conceptual field BREAK metaphors formation in modern English. – Article.

The given article deals with the analysis of the historical sources of the conceptual field BREAK metaphor formation in modern English, which became the crucial force of native speakers' language creating activity. The historical sources groups and referential subcategories are revealed, the metaphor formation mechanisms is analyzed.

Key words: conceptual field, metaphor, actualization, historical sources, subcategories.

Способом людського пізнання є не пасивне копіювання об'єктів, а їх репрезентація, конструювання ментального образу [11; 7; 14; 16], що, як правило, не збігається зі світом [8, с. 70]. Сучасне бачення цієї проблеми відрізняється від традиційного підходу, оскільки реальне більше не вважається об'єктивним, тоді як образ, який формується в мисленні людини, у результаті взаємодії людини з об'єктом навколишньої дійсності є реальним; однак такий образ жодною мірою не є відбитком (facsimile) об'єкта [8, с. 321]. Ще І. Кант свого часу висловив думку про те, що чистий об'єкт може існувати лише як річ у собі. Будь-які спроби «сполучення» людини (людської свідомості) з об'єктом трансформують об'єкт у явище (феномен) [4, с. 283].

Одним і тим же словам у психіці різних людей можуть відповідати різні ментальні утворення. Тому не лише різні мови «концептуалізують» дійсність по-різному, а й за одним і тим же словом у свідомості різних людей можуть закріплюватись різні концепти [5, с. 3].

Сучасні лінгвістичні пошуки спрямовані на вивчення особливостей репрезентації дійсності, передачі та збереження знань мовними одиницями, що викривають специфіку світобачення окремого етносу. Семантична структура слів, які об'єктивують досліджуваній нами ономазіологічний простір в англійській мові, уже була об'єктом лінгвістичних досліджень (С. Гурський, З. Данилова, А. Ширяєва), у результаті чого вченим вдалося виділити й описати інваріантне значення цих лексем та розглянути їх потенційну можливість сполучатися з іншими словами.

Дослідження цієї проблеми стосувалась мовознавча концепція І. Бодуена де Куртене, який

наголошував на тому, що першочерговою є індивідуально-психічна реальність мовних елементів і мови в цілому. Науковець стверджував: «У всіх частинах мови, як би багато фізичного ми не знаходили, пульсує та може пульсувати лише чисто психічне життя» [1, с. 196]. З іншого боку, людина як істота соціальна не може не підпадати під вплив колективної свідомості. Більше того, вона в будь-якому випадку є представником певного колективу, тому, відповідно, виражає його думку загалом. М. Августінос вважає, що лише в останні десятиліття ми зустрічаємо більш систематизовану увагу до деталей когнітивної репрезентації понять «поведінка» та «стимул», які загалом об'єднуються під назвою «соціальна когніція» [6]. Л. Резнік переконує, що соціальною остання є в розумінні способу впливу на людей іншими людьми, тоді як когніція залишається більш-менш індивідуальною [13]. У будь-якому разі продуктом такої взаємодії є метафора, в основі якої лежить досвід людини. Історичні й крос-культурні дослідження довели, що метафора має історично та культурно специфічні джерела утворення, тобто джерела, які не є універсальними, а пов'язуються з особливостями історичного й культурного розвитку мовного колективу.

Завдання розвідки полягає у визначенні історичних джерел, які стали рушійною силою мовотворчої активності відповідного мовного колективу, виділенні груп і субкатегорій останніх, а також аналізу механізмів метафоризації досліджуваного екстралінгвістичного явища.

У проведених раніше наукових дослідженнях ми визначили семантико-ономазіологічну сутність досліджуваного концепту, а також проаналізували структурні параметри базового про шарку

поля концепту РУЙНАЦІЯ [2; 3]. Об'єктом статті є концептуальні метафори, які формують периферію поля концепту РУЙНАЦІЯ. Предметом дослідження є сфери – джерела утворення метафор периферії поля цього концепту.

У результаті проведеного аналізу джерел утворення метафор концептополя РУЙНАЦІЯ ми встановили, що останні охоплюють широке коло екстралінгвальних явищ. Теоретичною базою для виокремлення цих груп стали дослідження В. Белякова та Ю. Зінкена [15; 16, с. 23]. Так, відібрані нами концептуальні метафори ми поділили відповідно до сфери-джерела на три групи: «Людина та природа», «Людина та суспільство», «Засоби та результати людської діяльності».

Сфера-джерело «Людина та природа» включає такі субкатегорії:

- 1) антропоморфізми: фізіологія, їжа;
- 2) природа: фауна, флора, природні ресурси, простір, форма.

Сфера-джерело «Засоби та результати людської діяльності» включає такі субкатегорії:

- 1) механізми;
- 2) виробництво;
- 3) будівлі;
- 4) артефакти.

Сфера-джерело «Людина та суспільство» включає такі субкатегорії:

- 1) історія;
- 2) армія та війна;
- 3) релігія та вірування.

Поняття «природа» – одне з найважливіших у філософії. Неможливо зрозуміти сутність багатьох фундаментальних філософських понять, таких як «суспільство», «культура», «дух», «сутність людини» тощо, не розглянувши їх у співвідношенні з природою. Тому натуралізм як філософська позиція підкреслює завжди особливу значимість саме природи під час розгляду й вирішення центральних філософських питань буття та пізнання, особливо буття людини й людської культури [4, с. 516]. Це підтверджує також аналіз інвентаризованих нами концептуальних метафор, адже сферою-джерелом для утворення більшості з них є субкатегорія «людина та природа».

Так, обманута людина порівнюється з твариною, яка потрапила в пастку – *to fall into one's trap: I fell into his trap when I agreed to drive him home* [19, с. 92]. Безнадійність, неможливість досягнення позитивного результату передаються як характеристики представників тваринного світу, стосовно яких здійснюються відповідні операції, наприклад *to beat a dead horse: They won't refund your money; you're beating a dead horse* [24, с. 14].

У перлинах народної мудрості сварки й суперечки за аналогією порівнюються із собаками, знаходять своє вираження в таких метафорах, як *Quarreling dogs come halting home* [25, с. 659]. Прямо

пропорційний зв'язок наявності певних необхідних умов із реалізацією планів алегорично описується в прислів'ї *Destroy the nests and the birds will fly away* [25, с. 178]. Раптова зміна поведінки людини для надання особливої експресивності порівнюється з перетворенням на лебедя (*to cut a big swan*), дракона (*to turn into dragon*) тощо: *Bob cuts a big swan whenever he appears in his military uniform* [21, с. 18]; *Please, don't turn into a dragon! (change)* [24, с. 104].

Політичні, релігійні та інші переконання й інтереси викликають асоціації з кінями, котом, індіком та іншими представниками тваринного світу, а саме *to change horses in mid-steam, to turn a turk, to turn the cat in the pan etc.: As an ex-Communist seeking affiliation with the Scottish National Party, the election caught him just as he was changing ghorses in mid-stream* [29, с. 99]; *To turn Turk (to change completely as from a Christian to an infide)* [25, с. 848]; *To turn the cat in the pan (change motives, interests)* [27, с. 467].

У сучасній англійській мові багато ідіоматичних висловів, що утворюють концептуальну метафору «успіх», причому утворені вони на основі асоціативних зв'язків із тваринами, птахами (*to break the duck, to kill two birds with one stone, to kick the cat, etc.*), наприклад: *He could hardly believe he had broken his duck at last, that he was to have a start story published in a reputable magazine* [29, с. 77]; *I have to cash a check and make a payment on my bank loan. I'll kill two birds with one stone by doing them both in one trip to the bank* [19, с. 194]; *It's your kick at the cat (a chance, try)* [37, с. 59].

Сферою – джерелом утворення певної частини концептуальних метафор досліджуваного концептополя є флора, зокрема й такі зелені насадження, як сади, ліси, кущі тощо.

Так, успіх як результат наполегливої праці знаходить своє відображення в народній творчості: *If you cut down the woods, you'll catch the wolf* [25, с. 163]. Виконання дій, приречених на невдачу, порівнюється з виконанням алогічних дій: *Long are you cut Falk land wood with a pen knife* [25, с. 163]. Така ж референційна субкатегорія лежить в основі прислів'я, у якому йдеться про ефективне використання вільного часу: *One beats the bush, and the other catches the birds* [25, с. 37].

Джерелом утворення концептуальних метафор досліджуваного концепту є також явища природи. Так, певна кількість екстралінгвальних явищ, що виступають об'єктами метафор, за аналогією порівнюються з такими явищами:

а) льодом, наприклад *to cut no ice, to break the ice, etc.: We had him, tied up in no time, just like your rope a calf to take to market. He yelled some, and kicked a great deal, but that cut no ice with the boys and me* [22, с. 67]; *That idea cuts no ice. It won't help at all* [33, с. 179]; *Tom is outgoing. He's always the first one to break the ice at parties* [30, с. 28];

б) снігом: *The old lady slipped on the ice, but a snowbank broke her fall* [38, с. 63];

в) пилом: *Flattering everything in its path, reducing it to dust* [28, с. 157];

г) водою: *To beat water in a mortar* [25, с. 37];

г) камінням: *Once faced with a loss of initiative the Government left no stone unturned in collecting data for "The Times" solicitors to use in defending its conduct before the Commissioners* [29, с. 345].

Цікавими є приклади, у яких певні об'єкти навколишнього світу характеризуються через нерелевантні ознаки: холод – раптова зміна стану існування, холод – відсутність будь-яких емоцій тощо. Наприклад: *He was then the guest of Lord Rothschild, who's invited him over to view several fine gardens, which left Mr. Streeter cold* [20, с. 345]; *One look from the old man will stop you cold (stop quickly)* [24, с. 95].

Продуктивними виявились також просторові метафори. Так, фінансова неспроможність постає як зниження положення в просторі або втрата форми, наприклад *to fall into debts, to fall behind, to leave flat, to leave hanging in midair, etc.*: *Many people hurry to say that they will never fall into debts* [23, с. 74]; *Teenagers were more likely to fall behind with the rent* [27, с. 117]; *The robber took all my money and left me flat* [19, с. 202]. За таким же принципом утворені метафори нерезультативності: *Your joke left me flat* [19, с. 194]; *She left her sentence hanging in midair* [36, с. 73].

В окремих випадках метафорична актуалізація досліджуваного концепту може виражатись через фізіологію людини. Так, у метафоричному представленні вмістищем емоцій, надій є такі органи:

а) серце та груди, які зазвичай сприймаються як місце існування душі та народження почуттів: *O, my boys! I tremble for the time when I must let you go, because I think it would break my heart to have you fail as so many fail* [32, с. 122];

б) стопи, що символізують стійкість, надійність, а отже, успіх: *You got extra because you looked so clean and Nordic. Oh yes, you always fell on your feet (good luck)* [27, с. 119];

в) ноги, які зазвичай апелюють до «нижчих», «менш гідних» частин тіла, що нерідко надає висловлюванню негативного забарвлення, однак у цьому випадку метафора набуває позитивного значення як побажання: *"Break a leg!" – she whispered as he went on stage (to wish an actor luck)* [24, с. 34];

г) ментальні зусилля виражаються через маніпуляції з фізіологічним вмістилищем останніх (*to break smb's neck, to break smb's brains, etc.*): *I beat my brains out to solve the problem* [19, с. 28];

г) інші органи, наприклад *to tear one's hair, to break one's elbow, to stop one's mouth, to break the back, to beat one's gums, to turn the blind eye, etc.*: *She stamped and raged and tore her hair, and*

swore she'd never been so insulted [24, с. 539]; *She has broken her elbow at the church door* [25, с. 87]; *To stop two mouth with one morsel* [25, с. 777]; *The government has worked for years to break the back of organized crime* [41, с. 130]; *Stop beating your gums. I'm not listening to you* [1, с. 28]; *How can you turn a blind eye to all those starving children?* [19, с. 339].

Часто фізіологічні метафори базуються на асоціативному зв'язку з позамовними явищами та травмами, інколи несумісними із життям, наприклад *to kill smb, to cut one's throat, etc.*: *Bill Cosby kills me (makes me laugh hard)* [24, с. 59]; *We'll take over your business and put you in as manager at a fair salary. We can't stop you from trying to go it alone, but if you do you'll be cutting your own throat* [29, с. 128]; *It is no use buying raw commodities at cut-throat prices if the result is to impoverish prospective customers* [28, с. 129].

Іменники їжі є джерелом утворення лише двох концептуальних метафор, у яких екстралінгвальні об'єкти порівнюються з продуктами, що мають крихку структуру, наприклад *eggs, pie-crust, chocolate, cake, etc.*: *Promises are like pie-crust, made to be broken* [26, с. 196]; *Eggs and oaths are easily broken* [25, с. 201].

Досить поширеними в досліджуваній мові є метафори руйнації, сферою-джерелом яких є механізми. Так, в англійській мові емоції, почуття, настрої людини мисляться як прилади, тоді як чуттєві процеси виражаються через маніпуляції з відповідними пристроями, наприклад *floodgates, record, etc.*: *The bereaved woman is stunned and with drawn, but presently the flood gates are opened and natural grief has its way* [29, с. 441]; *A kid who knew how to turn on the charm* [28, с. 378]; *"Change the record, will you?" shouted Anne from the kitchen. "Do you realize you have been whistling the same tune over and over, all the time you've been fixing that window?"* [29, с. 99]; *At first, Cindy wouldn't open up with us (talk openly, express feelings freely)* [24, с. 74].

Менш продуктивними виявились метафори субкатегорії «будівля», у яких остання мислиться як одиниця простору, тобто утворює асоціативні зв'язки з позамовними явищами, які позначають зміну чи появу чогось нового. Наприклад, народитись – увійти в життя (*to enter the life*), видужати – повернути за кут (*to turn the corner*): *There is but one way to enter this life, but the gates of death are without number* [25, с. 225]; *His temperature is still going down, and he's breathing more easily. I think we can safely say he's turned the corner* [34, с. 156]. В окремих випадках актуалізуються структурні елементи будівлі, такі як дах, стіни, будівельні блоки тощо: *To cut blocks with the razor (to waste ingenuity etc.)* [25, с. 163]; *A chip off the old block* [25, с. 121].

Артефакт (з лат. *artefactum* – «штучно зроблений») – явище, процес, предмет, властивість пред-

мета чи процесу, поява якого в спостережуваних умовах за природних причин неможлива або є малоймовірною; це продукт людської діяльності, об'єкт матеріальної культури. Поява артефакту є ознакою цілеспрямованого втручання в процес або наявності певних неврахованих чинників [12].

Ця субкатегорія периферії концепту РУЙНАЦІЯ охоплює широке коло явищ матеріального світу:

а) коштовності (pearls, diamonds), які символізують мудрість, порядність: *"I am desolated to lose the pearls of wisdom that habitually fall from your cultivated lips," returned Haddo* [40, с. 31]; *She is very honest and will be hard to cut as a rough diamond* [25, с. 685];

б) господарські знаряддя, такі як нитка (що асоціюється з розповіддю), ливарна форма (початок, основа), відро (завершення життєвого шляху): *With this insight into a bold, ambitious, and ardent, yet artful and politic character, we resume the broken thread of our narrative* [42, с. 98]; *Nature made him, and then broke the mould (starting a fresh from fundamentals)* [21, с. 35]; *To have knacks in one's budget* [25, с. 431]; *When I kick the bucket, I want a huge funeral with lots of flowers and crying* [24, с. 93];

в) елементи одягу, що актуалізуються як показники матеріального добробуту, а їх відсутність, відповідно, – як фінансова неспроможність: *Tom beats the pants off Bob when it comes to writing poetry* [19, с. 28]; *To cut your coat according to your cloth* [25, с. 164];

г) музичні інструменти: *This was the first rift in the lute. It was clear to me that the Western Power must now prepare for a continuous struggle with the communist East, which would last for many years* [20, с. 481];

г) інші предмети: *All my plans fell to pieces* [30, с. 79]; *Tom promised to turn over a new leaf and do better from now on* [35, с. 219].

Цікавими є також приклади концептуальних метафор, сферою-джерелом яких є екстралінгвальні явища, об'єднані в групу «людина та суспільство», а саме такі субкатегорії:

– історія/міфологія: *At one stroke he had cut the Gordian knot, by-passing all the preliminaries – the maneuvering for position, the attacking at one point and giving way at another* [11, с. 128]; *Two myths about comedians: they all want to play Hamlet and they're all melancholic. Both are exploded by Richard Briers* [11, с. 172];

– війна: *I didn't like the way you tore into Dempsey's paper at the seminar (to criticize strongly)* [9, с. 376]; *There porters opened fire on the mayor* [1, с. 243];

– релігія та вірування, біблеїзми: *This was an overwhelming experience because <...> the seed fell on good ground* [9, с. 119]; *Break Priscian's head* [7, с. 82].

Сферою-джерелом більшості метафор периферії концептополя РУЙНАЦІЯ є процес виробництва, що, очевидно, зумовлюється семантико-ономасіологічною сутністю досліджуваного концепту, оскільки невід'ємною частиною процесу трудової діяльності є зміна фізичного стану, а саме відділення, поділ, розтріскування, розколювання, подрібнення, відрізання, тощо, наприклад: *To stop two gaps with one bush* [26, с. 303]; *Stop stitch while I put a needle in (a proverbial phrase applied to any one when one wishes him to do anything more slowly)* [25, с. 777].

Здійснений аналіз показав, що в англійській мові сферами – джерелами творення метафор концепту РУЙНАЦІЯ виступають людина, світ природи, результати людської діяльності. Висока продуктивність метафоричних моделей наведених типів пояснюється тим, що антропоморфна сфера та предметна (артефакт) є базовими моделями, які створюють основу метафоричної інтерпретації. З іншого боку, подібна обробка мовного матеріалу важлива тому, що в основі відношення до абстрактного імені лежать уявлення про його абстрактну сутність, яка склалась у цій культурі та передається традицією.

Перспективою подальших наукових розвідок є аналіз аксіологічного наповнення й образного компонента лінгвокогнітивної структури концепту РУЙНАЦІЯ.

Література

1. Бодуэн де Куртенэ И. Избранные труды по общему языкознанию : в 2 т. / И. Бодуэн де Куртенэ. – М., 1963–. – Т. 2. – 1963. – 391 с.
2. Иванченко М. Семантико-ономасіологічна сутність концепту ПОШКОДЖЕННЯ у сучасній англійській мові / М. Иванченко // Мова і світ: дослідження та викладання : матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Кіровоград, 2009. – С. 117–121.
3. Иванченко М. Структура лексико-семантического поля «поврежденности» в английском языке / М. Иванченко // Коммуникативные технологии в системе современных экономических отношений : матер. II Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 75-летию БГЭУ (г. Минск, 1–2 февраля 2008 г.). – Минск : БГЭУ, 2008. – С. 12–14.
4. Философская энциклопедия. – 4-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1987. – 768 с.
5. Фрумкина Р. Концептуальный анализ с точки зрения лингвистики и психолога / Р. Фрумкина // Научно-техническая информация. Серия 2 «Информационные процессы и системы». – 1992. – № 3. – С. 11–18.
6. Augoustinos M. Social cognition. An integrated introduction / M. Augoustinos, I. Walker. – London : Sage, 1995. – 288 p.
7. Dirven R. Cognitive Exploration of Language and Linguistics / R. Dirven, M. Verspoor. – Amsterdam (Philadelphia) : John Benjamins Publishing Company, 1998. – 300 p.

8. Damasio A. The Feeling of What Happens: Body and Emotion in the Making of Consciousness / A. Damasio. – San Diego ; New York ; London : A Harvest Book Harcourt, Inc., 1999. – 385 p.
9. Geeraerts D. Theories of Linguistic Semantics / D. Geeraerts. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 362 p.
10. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind / G. Lakoff. – Chicago : The University of Chicago Press, 1987. – 614 p.
11. Ortony A. Metaphor, Language, and Thought / A. Ortony // Metaphor and Thought / ed. by A. Ortony. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – P. 1–16.
12. Prinz J. Furnishing the Mind: Concepts and Their Perceptual Basis / J. Prinz. – Cambridge : MIT Press, 2004. – 368 p.
13. Resnick L. Perspective socially shared cognition / L. Resnick, J. Levine, S. Teasley. – Washington : American Psychological Association, 1991. – 330 p.
14. Turner M. The Literary Mind. The Origins of Thought and Language / M. Turner. – New York ; Oxford : Oxford University Press, 1996. – 187 p.
15. Van Heusden B. The mold of culture / B. Van Heusden [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.semioticon.com/frontline/van1.html>.
16. Vanprys J. Survey of Metalinguistic Metaphors / J. Vanprys // By Word or Mouth. Metaphor, Metonymy and Linguistic Action in a Cognitive Perspective. – Amsterdam : John Benjamins, 1995. – P. 1–35.
17. Beliakov V. La réalité russe à travers la métaphorisation des discours médiatiques / V. Beliakov [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.metaphorik.de/10/beliakov.pdf>.
18. Zinken J. Metaphors, stereotypes, and the linguistic picture of the world: Impulses from the Ethnolinguistic School of Lublin / J. Zinken [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.metaphorik.de/07/zinken.pdf>.

Джерела ілюстративного матеріалу

19. Collins Cobuild Dictionary of Phrasal Verbs. – 2nd ed. – London : Harper Collins Publishers, 2006. – 512 p.
20. Dictionary of Word and Phrase Origins / ed. by N. Rees. – New York, 1994. – 220 p.
21. Flavell L. Dictionary of Idioms and their Origins / L. Flavell. – London, 1994. – 216 p.
22. The MacMillan Dictionary of English Proverbs Explained / ed. by R. Ridout, C. Witting. – London : Pan Books, 1995. – 224 p.
23. Magnuson W. Canadian English Idioms. Sayings and Expressions / W. Magnuson. – Alberta (Canada) : Prairie House Books Calgary, 1993. – 112 p.
24. The Oxford Dictionary of English Proverbs / ed. by F. Wilson. – Oxford : Oxford University Press, 1992. – 860 p.
25. The Penguin Dictionary of Proverbs / ed. by R. Fergusson. – London, 1983. – 331 p.
26. Oxford Dictionary of Phrasal Verbs / ed. by A. Cowie, R. Mackin. – Oxford : Oxford University Press, 1994. – 515 p.
27. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. V. 1: Phrasal Verbs / ed. by A. Cowie, R. Mackin. – Oxford : Oxford University Press, 1991. – 396 p.
28. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. V. 2: English Idioms / ed. by A. Cowie, R. Mackin. – Oxford : Oxford University Press, 1991. – 690 p.
29. Oxford Phrasal Verbs Dictionary for Learners of English. – Oxford : Oxford University Press, 2001. – 377 p.
30. Alcott L. An Old-Fashioned Girl / L. Alcott [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.free-ebooks.net/An_Old-Fashioned_Girl.html.
31. Alcott L. Eight Cousins / L. Alcott [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.free-ebooks.net/Eight_Cousins.html.
32. Arnim E. Christopher and Columbus / E. Arnim [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.free-ebooks.net/Christopher_and_Columbus.html.
33. Austen J. Sense and Sensibility / J. Austen. – London : Wordsworth classics, 1992. – 257 p.
34. Austen J. Pride and Prejudice / J. Austen [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bookwolf.com/Free_Booknotes/Pride__Prejudice.html.
35. Buddha's Tooth. A Thailand Adventure [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.free-ebooks.net/Buddha's_Tooth.html.
36. Dickens Ch. David Copperfield / Ch. Dickens [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.free-ebooks.net/DavidCopperfield.html>.
37. Carroll L. Alice's Adventures in Wonderland / L. Carroll [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.free-ebooks.net/Alice's_Adventures_in_Wonderland.html.
38. Ellis A. Death Jag / A. Ellis, J. Stalen [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.free-ebooks.net/Death_Jag.html.
39. James H. Daisy Miller / H. James [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.free-ebooks.net/Daisy_Miller.html.
40. Montgomery L. Anne of Green Gables / L. Montgomery [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.free-ebooks.net/Anne_of_Green_Gables.html.
41. Ryman E. Doctor Mooze / E. Ryman [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.free-ebooks.net/DoctorMooze.html>.
42. Sharma R. Caterpillar to Butterfly / R. Sharma [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.free-ebooks.net/Caterpillar_to_Butterfly.html.

УДК 811.111'42

Ізотова Н. П.

ОПОВІДНА ФРАГМЕНТАРНІСТЬ В ІГРОВІЙ СТИЛІСТИЦІ ДЖ. М. КУТЗЕЕ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ “BOYHOOD”)

Статтю присвячено розкриттю семантики оповідної фрагментарності в ігровій модифікації автобіографічного роману Дж. М. Кутзее “Boyhood”. Особливу увагу приділено з'ясуванню специфіки фрагментарної прози XX – XXI століть. Виявлено, що підґрунтям оповідної фрагментарності в досліджуваному творі є робота автобіографічної пам'яті та індивідуально-авторська фікціоналізація автобіографічної оповіді.

Ключові слова: оповідна фрагментарність, автобіографічний роман, автобіографічна пам'ять, мотив.

Изотова Н. П. Повествовательная фрагментарность в игровой стилистике Дж.М. Кутзее (на материале романа “Boyhood”). – Статья.

Статья посвящена изучению семантики повествовательной фрагментарности в игровой модификации автобиографического романа Дж. М. Кутзее “Boyhood”. Особое внимание уделено раскрытию особенностей фрагментарной прозы XX – XXI веков. Установлено, что повествовательная фрагментарность в анализируемом романе обусловлена работой автобиографической памяти и индивидуально-авторской фикционализацией повествования.

Ключевые слова: повествовательная фрагментарность, автобиографический роман, автобиографическая память, мотив.

Izotova N. P. Fragmented narrative in J.M. Coetzee's ludostylistics (a study of J.M. Coetzee's “Boyhood”). – Article.

The article focuses on semantics of fragmented narrative in a ludic modification of J.M. Coetzee's “Boyhood”. Special emphasis is laid on revealing the nature of XX – XXI century fragmented prose. Fragmented narrative in J.M. Coetzee's “Boyhood” is proved to be conditioned by the work of autobiographical memory and the author's manner of fictioneering the autobiography.

Key words: fragmented narrative, autobiographical novel, autobiographical memory, motif.

Постановка проблеми. Завдяки своїй інноваційній та експериментальній природі творчість видатного південно-африканського письменника, лауреата Нобелівської премії Дж.М. Кутзее наприкінці XX – на початку XXI століття стає об'єктом багатьох наукових розвідок [9; 10; 11; 13; 16], у тому числі лінгвопоетологічних [2]. У межах пропонованого дослідження художні твори автора розглядаються з позицій ігрової стилістики, теорія якої наразі перебуває на стадії розбудови. Ігрова стилістика, або людостилістика, художнього твору визначається ігровим потенціалом різноманітних мовних одиниць, які окремо чи у взаємодії створюють ігровий ефект, що є результатом багаторазового кодування твору мистецтва та виникає через втрату однозначності розуміння тексту або окремої його частини/частин за рахунок дроблення й множення різноманітних текстових смислів [3]. Актуальними у зв'язку із цим є питання, пов'язані з вивченням тих художніх засобів і прийомів, які слугують підґрунтям створення смислової неоднозначності в художньому творі. В автобіографічному романі Дж.М. Кутзее “Boyhood” («Дитинство»), зокрема, створенню ігрового ефекту сприяє оповідна фрагментарність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно автобіографія визначається як прозовий текст із ретроспективною настановою, за допомогою якого реальна особистість повістує про власне життя з особливим акцентом саме на приватному житті, переважно на історії становлення своєї особистості [12]. Медіумом у цій ретроспективній рефлексії виступає «Я», що згадує, пов'язуючи минуле й теперішнє: селекціонує спогади,

інтерпретує та комбінує їх, узагальнює, аналізує, оцінює, виражає емоції тощо [5].

Варто зазначити, що в сучасному літературознавстві, незважаючи на солідний досвід вивчення «письма про себе», немає одноставного погляду на природу автобіографії. З одного боку, висувається низка необхідних критеріїв цього виду письма, основними з яких є такі: ідентичність автора, оповідача й героя; достовірність інформації; правдивий виклад подій незалежно від того, чи стосуються вони особистого життя автора, чи мають суспільну значимість; автобіограф має вірити в те, що він стверджує, навіть якщо йому не вірять [12, с. 11; 15, с. 32]. З іншого боку, підкреслюється довільність форми, у межах якої відбувається реконструкція особистості [14, с. 16].

На особливу увагу заслуговують питання індивідуально-авторських трансформацій і модифікацій жанру автобіографії, які проливають світло на його природу й стилістичний потенціал. Цікавою в цьому відношенні є автобіографічна проза Дж.М. Кутзее, де автор докорінно переглядає та змінює конвенційні формули автобіографічного жанру. Як зазначив письменник, у своїх автобіографічних творах він грає з багатьма можливостями, які пропонує цей жанр [9, с. 246]. У центрі уваги нашого дослідження перебуває стилістичне явище оповідної фрагментарності, пов'язане з ускладненням композиції художнього твору, нелінійним розгортанням подій оповіді [16, с. 230].

Термін «фрагментарність» передбачає, що певний текст вирваний із цілого; водночас це ціле настільки сильно відчутне в тексті, що читач ніби прозирає його крізь уламки ситуацій, імен, опи-

сів, міст, сюжетів тощо [1]. Причинно-наслідкові, асоціативні чи часові зв'язки між фрагментами при цьому не обов'язкові, проте цілісність усього твору не зникає. Тому такій прозі властива невмотивованість, незавершеність, недомовленість і невизначеність.

Діапазон засобів, що створюють фрагментарність, є необмеженим. Вона може формуватися за рахунок різних стилістичних фігур, мовних ігор, композиційних перестановок, складної системи персонажів тощо [16, с. 230]. Фрагментарний наратив постає не як статична оповідь, а як динамічний процес повісткування, «динамічна мозаїка» [8, с. 216], складноструктурована оповідь, що охоплює декілька сюжетних ліній, кожна з яких надає всьому наративу цілісність і зв'язність.

Мета статті полягає в розкритті семантики оповідної фрагментарності в ігровій модифікації англійського автобіографічного жанру на прикладі роману Дж.М. Кутзее "Boyhood" («Дитинство»). Для її досягнення необхідно вирішити такі завдання:

1) узагальнити основні жанрові риси англійського автобіографічного роману в контексті сучасного літературознавства;

2) уточнити специфіку принципу фрагментарної сюжетно-композиційної організації художньої оповіді;

3) встановити й описати чинники сюжетно-композиційного розгортання роману Дж.М. Кутзее "Boyhood";

4) з'ясувати підгрунтя семантичної «розкадровки» досліджуваного твору;

5) виокремити та охарактеризувати ключові мотиви як семантичні одиниці автобіографічної оповіді шляхом аналізу їх вербального втілення.

Автобіографічна проза Дж.М. Кутзее представлена трилогією "Scenes from Provincial Life" («Сцени провінційного життя»), що складається з романів "Boyhood" («Дитинство»), "Youth" («Молодість»), "Summertime" («Літня пора»), написаних на різних етапах творчої діяльності письменника: з 1997 року до 2009 року. Кожний із творів повістує про певний відрізок життя митця. Дії роману "Boyhood", зокрема, охоплюють період 1950–1953 років і зображують дитинство Джона Кутзее у віці від 10 до 13 років. Цей час Джон провів разом із близькими в провінційному місті Вустер у Південній Африці, а згодом у Кейптауні, куди переїхав разом зі своєю сім'єю.

Експериментуючи з автобіографією, Дж.М. Кутзее насамперед порушує питання співіснування в ній фактуальної та фікціональної інформації, тобто правди й авторської вигадки, наголошуючи на тому, що правда або народжується в процесі створення твору, або є результатом його написання [9, с. 18].

Своєрідність втілення правди та вимислу в автобіографічному творі тісно пов'язана з розумінням авторської логіки відбору подій, які будують автобіографічне повісткування, розкриттям принципу/принципів їх укладання в оповідь, винайденням ключів до їх розуміння й інтерпретації [7, с. 4]. Для Дж.М. Кутзее принцип відбору та «упаковування» подій в автобіографічний твір є вирішальним. Автор визначив автобіографію як письмо про себе (self-wring), у якому письменник зобов'язаний поважати факти власного життя [9, с. 18]. Залишаючись абсолютно чесним із фактами, автор, проте, серед великої кількості наявних у нього фактів певним чином відбирає й аналізує їх [11, с. 9]. Мета автора при цьому полягає не в достеменному відтворенні реальності, а у використанні та обробці цієї реальності [11, с. 9]. Відповідно, автобіографія не просто відбиває миттєвий досвід, події, людей, а й активно створює минуле в теперішньому [17, с. 4].

Специфіка ретроспективного зображення власного життя в художній автобіографічній оповіді визначається двома ключовими факторами: деформацією повісткування через роботу пам'яті (тобто вибором тих чи інших образів минулого для репрезентації в автобіографії та витісненням на другий план інших) та індивідуально-авторською фікціоналізацією автобіографічної оповіді. Перший фактор визначає з'ясування кореляції між правдою й тим, яким чином вона розкривається в наративі, а другий спрямовується на аналіз засобів індивідуально-авторського охудожнення автобіографічної оповіді. Варто зазначити, що виокремлені чинники в автобіографічному просторі перетинаються та взаємодіють.

У розмаїтті різних видів пам'яті особливе місце посідає автобіографічна, під якою російський психолог і дослідник автобіографічної пам'яті В.В. Нуркова розуміє «суб'єктивне віддзеркалення відрізка життєвого шляху, що був пройдений людиною, яке полягає у фіксації, зберіганні, інтерпретації та актуалізації автобіографічно значущих подій і станів, що визначають самоідентичність особистості як унікального, тотожного самому собі психологічного об'єкта» [4, с. 19]. Учений зауважує, що така пам'ять є не фотографічною, репродуктивною, а реконструктивною. Спираючись на досягнення нейропсихологів, науковець порівнює конструктивність автобіографічної пам'яті зі стародавнім поняттям «палімпсест», наголошуючи на тому, що біографічні дані не відкриваються нам репродуктивно, шляхом «витягування» їх із мозку людини, а є новим творчим продуктом, що увібрав у себе частини минулого та змінив їх конфігурацію, смисл і роль у загальній структурі долі людини [4, с. 23–24].

Тому завдяки своїй наративній природі й властивості реартикулювати минулий досвід автобіо-

графічна пам'ять відіграє ключову роль у побудові автобіографічного повістування.

Варто зазначити, що досліджуваний роман характеризується не хронологічним, послідовним, всеохоплюючим викладом подій, властивим традиційній автобіографії, а уривчастою, вибірковою, незбалансованою (деякі події висвітлені досить детально, а про деякі навіть не згадується) репрезентацією авторських згадок. Результатом є виникнення сюжетних лагун, які надають оповіді риси фрагментарності.

Загалом роман складається з 19 частин, організованих голографічним способом [4, с. 38]: кожен фрагмент оповіді постає як голографічний уламок, у якому відбито певну подію або період із життя головного героя. Причому поєднання окремих фрагментів у структурі всього твору нагадує принцип ассамбляжу, тобто довільної комбінації елементів у складі цілого, які поступово вимальовують «оповідну карту минулого». Цілісність тексту при цьому забезпечується мотивним зчепленням.

У межах нашого дослідження під мотивом розуміється інваріантна основа (С.М. Мелетинський), тема (В.Б. Шкловський), що розгортається в автобіографічному тексті, визначаючи не лише архітектоніку, а й смисловий рух сюжету. Мотив актуалізується певними лексичними одиницями та образними засобами, які можуть організовуватись у мотивні блоки чи комплекси, отримуючи в тексті імпліцитне та/або експліцитне втілення.

Так, наскрізними мотивами автобіографічного роману Дж.М. Кутзее "Boynood" є такі: *мотив сім'ї*, представлений через образи матері Джона, його батька та інших родичів хлопчика; *мотив дитинства*, що розкривається кризь призму ставлення маленького Джона до навчання, його релігійні вподобання, стосунки з однолітками; *мотив Південної Африки* та *мотив ферми*.

Розглянемо особливості вербалізації мотиву *сім'ї*, який є ключовим не лише для романів Дж.М. Кутзее, а й загалом для багатьох автобіографічних творів. Наприклад:

He came from an unnatural and shameful family in which not only are the children not beaten but older people are addressed by their first names and no one goes to church and shoes are worn every day [18, с. 7].

Наведений контекст показує, що маленький Джон сприймає свою сім'ю як незвичайну (*unnatural*) та ганебну, таку, що заслуговує на осоромлення (*shameful*), адже батьки не застосовували до дітей жодних фізичних покарань, що було звичайною практикою в інших родин, діти зверталися до дорослих членів сім'ї на ім'я, ніхто не ходив до церкви, усі носили черевики кожного дня.

Образ батька набуває в аналізованому творі негативних рис, наприклад:

His father likes the United Party, his father likes cricket and rugby, yet he doesn't like his father. He doesn't understand his contradiction, but has no interest in understanding it. Even before he knew his father, that is to say, before his father returned from the war, he had decided he was not going to like him [18, с. 27].

What he hates most about his father are his personal habits. He hates them so much that the mere thought of them makes him shudder with distaste [18, с. 37].

He is chilled by the thought of the life he would face if his father ran the household. A life of a dull, stupid formulas, of being like everyone else. <...> He denies and detests his father. He will not forget the day two years ago when his mother for the one and only time let his father loose on him, like a dog let loose from its chain (I've reached the limit, I can't stand it anymore!), and his father's eye glared blue and angry as he shook him and cuffed him [18, с. 67].

Who is the greatest writer in the world? he asks his father. His father says Shakespeare. <...> If his father likes Shakespeare then Shakespeare must be bad [18, с. 88].

У виокремлених уривках на негативні почуття Джона до батька вказує низка негативно забарвлених дієслів: *doesn't like* (не любить), *hates* (ненавидить), *denies* (не визнає), *detests* (відчуває огиду). Хлопчик ціпеніє від страху, уявляючи життя сім'ї, якою керував би батько (*He is chilled by the thought of the life he would face if his father ran the household*). Джон порівнює свого батька в стані обурення (*he shook him and cuffed him*) із собакою, спущеним із ланцюга (*like a dog let loose from its chain*), а погляд описує в термінах синього гніву (*his father's eye glared blue and angry*). Усе, що подобається батькові, для Джона відразу є неприйнятним та асоціюється із чимось поганим: *If his father likes Shakespeare then Shakespeare must be bad* (Якщо батько захоплюється Шекспіром, значить, Шекспір, без сумніву, поганий).

Натомість мати Джона постає в романі як дійсно близька (*He is too close to his mother, his mother is too close to him* [18, с. 32]), надійна людина, оплот їхньої родини (*He cannot imagine his mother dying. She is the firmest thing in his life. She is the rock on which he stands. Without her he would be nothing* [18, с. 31]); любляча й турботлива мати (*He wants her always to in the house, waiting for him when he comes home* [18, с. 5]); людина, яка була авторитетом для маленького Джона та істотно вплинула на становлення його особистості (*This is what he fears from her, from the person in all the world who knows him best, who has the huge, unfair advantage over him of knowing all about his first, most helpless, most intimate years, years of which, despite every effort, he himself can remember nothing. <...> He fears his mother's judgment. He fears the cool thoughts that*

must be passing through her mind. <...> He would rather be blind and deaf than know what his mother thinks of him [18, с. 136]).

Водночас сам Джон намагався тримати певну дистанцію із сім'єю: *He shares nothing with his mother. His life at school is kept a tight secret from her* [18, с. 6].

Значимо, що семантика мотивів є кумулятивною, тобто накопичувальною, і формується впродовж розгортання того чи іншого мотиву, що представлений у різних фрагментах оповіді.

Висновки. Таким чином, фрагментарний спосіб викладу автобіографічних подій у романі Дж.М. Кутзее "Boyhood" віддзеркалює своєрід-

ність роботи автобіографічної пам'яті, а також специфіку індивідуально-авторської гри з автобіографічними фактами й подіями, демонструючи шляхи фікціоналізації автобіографії. Композиційна фрагментація, сюжетні лакуни, неповне, позбавлене причинно-наслідкових відношень повістування ведуть до смислової фрагментації та «розсіювання» текстових смислів. Водночас семантична цілісність твору забезпечується наявністю наскрізних мотивів, що мають різновекторну спрямованість.

Перспективи подальших розвідок в обраному напрямі вбачаємо у вивченні інших ігрових принципів, задіяних у романах Дж.М. Кутзее.

Література

1. Горалик Л. Собранные листья / Л. Горалик // НЛЮ: независимый филологический журнал. – 2002. – № 54. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://magazines.russ.ru/nlo/2002/54/lgor.html>.
2. Константинова Н.В. Лингвостилистические особенности прозы Дж. М. Кутзее : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.В. Константинова. – СПб., 2009. – 21 с.
3. Лотман Ю.М. Структура художественного текста / Ю.М. Лотман // Лотман Ю.М. Об искусстве / Ю.М. Лотман. – СПб. : Искусство, 1998. – С. 13–205.
4. Нуркова В.В. Совершенство продолжается: психология автобиографической памяти личности / В.В. Нуркова. – М. : Изд-во УРАО, 2002. – 320 с.
5. Ньюбина Л.М. Мемуарный текст как многогранный когнитивный механизм / Л.М. Ньюбина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/4_SND_2013/Philologia/3_128694.doc.htm.
6. Тарнаурцкая Е.В. Монтаж и фрагментарная проза: к вопросу о разграничении техник / Е.В. Тарнаурцкая // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2012. – Т. 14. – № 2. – С. 230–234.
7. Фесенко В.І. Переднє слово / В.І. Фесенко // Сучасні літературознавчі студії. Модуси автобіографічного письма / гол. ред. В.І. Фесенко. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2010. – № 7. – С. 3–4.
8. Anderson H. Conversation, language, and possibilities: A postmodern approach to therapy / H. Anderson. – New York : Basic Books, 1997. – 314 p.
9. Coetzee J.M. Doubling the point: Essays and interviews / J.M. Coetzee ; ed. by D. Attwell. – Cambridge : Harvard University Press, 2014. – 438 p.
10. Head D. The Cambridge introduction to J.M. Coetzee / D. Head. – Cambridge : Cambridge University Press, 2013. – 115 p.
11. Kannemeyer J.C. J.M. Coetzee: a life in writing / J.C. Kannemeyer. – Melbourne : Scribe, 2012. – 710 p.
12. Lejeune Ph. On autobiography (Theory and history of literature) / Ph. Lejeune. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 1989. – 320 p.
13. Lenta M. Autobiography: J.M. Coetzee's Boyhood and Youth / M. Lenta // English in Africa. – 2003. – Vol. 30. – № 1. – P. 157–169.
14. Olney J. Metaphors of self: The meaning of autobiography / J. Olney. – Princeton : Princeton University Press, 1981 – 342 p.
15. Pascal R. The dual voice: Free indirect speech and its functioning in the nineteenth-century European novel / R. Pascal. – Manchester : Manchester University Press, 1977. – 153 p.
16. Pawlicki M. Between illusionism and anti-illusionism: Self-reflexivity in the novels of J.M. Coetzee / M. Pawlicki. – Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2013. – 200 p.
17. Smith S. Reading autobiography: A guide for interpreting life narratives / S. Smith, J. Watson. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 2010. – 392 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

18. Coetzee J.M. Scenes from Provincial Life: Boyhood, Youth, Summertime / J.M. Coetzee. – New York : Penguin Books, 2014. – 484 p.

УДК 811.112'2: 81'373.2

Kovbasyuk L. A.

FARBNAMEN ALS PRIMÄRE UND SEKUNDÄRE NOMINATIONEN IN DEN WERKEN VON ERICH MARIA REMARQUE

Ковбасюк Л. А. Кольороназви як одиниці первинної та вторинної номінації у творах Еріха Марії Ремарка. – Стаття. Статтю присвячено вивченню кольороназв сучасної німецької мови як одиниць первинної й вторинної номінації у творах Е.М. Ремарка. Кольороназва визначається як мовний знак, також встановлюється її участь у різних процесах номінації. Аналіз одиниць проводиться з урахуванням механізмів концептуальної метафори та метонімії.

Ключові слова: кольороназва, первинна та вторинна номінація, концептуальна метафора, концептуальна метонімія, Е.М. Ремарк.

Ковбасюк Л. А. Цветонаименования как единицы первичной и вторичной номинации в произведениях Эриха Марии Ремарка. – Статья.

Статья посвящена изучению цветонаименований современного немецкого языка как единиц первичной и вторичной номинации в произведениях Э.М. Ремарка. Цветонаименование определяется как языковой знак, также исследуется его роль в номинативных процессах. Анализ проводится на основе механизмов концептуальной метафоры и метонимии.

Ключевые слова: цветонаименование, первичная и вторичная номинация, концептуальная метафора, концептуальная метонимия, Э.М. Ремарк.

Kovbasyuk L. A. The color terms as units of the primary and secondary nomination in the novels of Erich Maria Remarque. – Article.

The article focuses on the study of the color terms of Modern German as units of primary and secondary nomination in the novels of E.M. Remarque. The article highlights the color terms as a linguistic sign. Their role in the linguistic nomination is investigated according to the theory of the conceptual metaphor and metonymy.

Key words: color terms, primary and secondary nomination, conceptual metaphor, conceptual metaphor and metonymy, E.M. Remarque.

Im Mittelpunkt der Gegenwartslinguistik steht unter anderem sprachliche Repräsentation von historischen Wirklichkeiten in politisch und gesellschaftlich unsicheren Phasen, wie etwa im Jahr des Kriegsausbruchs 1914, in den Jahren der geteilten Europa nach 1945 oder jetzt, in der Zeit nach dem unsicheren Jahr 2014. Das Erkenntnisinteresse der modernen Sprachforscher zielt auf Konstruktionen politischer, gesellschaftlicher, sozialer und individual-psychologischer Konfliktlinien, die in unterschiedlichen Textsorten von verschiedenen Spracheinheiten verbalisiert und thematisiert werden [12; 13].

Dieser Beitrag bezieht sich auf eine vorliegende Studie mit dem **Ziel**, die Farbnamen als primäre und sekundäre Nominationen in den Werken von E.M. Remarque herauszufinden und zu analysieren. Im vorliegenden Beitrag wird darauf eingegangen, wie diese kulturbedingten sprachlichen Einheiten und ihre konzeptuelle Basis zum Aufbau des historischen Hintergrunds der Ereignisse des 1. Weltkrieges, der Sichtweise und der Gefühlswelt von der vom Krieg zerstörten Generation beitragen können.

Zur Forschung der Farbnamen existieren bereits bestimmte wissenschaftliche Publikationen von anerkannten sowohl ausländischen als auch ukrainischen Linguisten und Forschern. Innerhalb der linguistischen Disziplin haben sich vor allem H. Altmann [10], L. Kovbasyuk [2; 3], T. Kozak [4] u.a. mit den sprachlichen Besonderheiten der Farbnamen beschäftigt. Neuere Publikationen von L. Suprun [8], J. Us [9] u.a. beschäftigen sich mit den allgemeinen Fragen der Farbnamen in den Literaturwerken in verschiedenen Sprachen.

Aber sprachwissenschaftliche Forschung über Farbnamen als primäre und sekundäre Nominationen aus der kognitiven Sicht in deutschen Literaturwerken ist in der ukrainischen Germanistik noch unterrepräsentiert, was die **Aktualität** des ausgewählten Themas bestätigt.

Zu den wichtigsten **Aufgaben** der Studie gehören: 1) Erstellung einer Liste der Farbnamen und der Phraseologismen mit dem Bestandteil „Farbname“; 2) Analyse und Systematisierung der gesammelten Spracheinheiten und ihre konzeptuell-semantische Gruppierung; 3) Forschung der konzeptuellen Basis und der strukturell-semantischen Besonderheiten der ausgewählten sprachlichen Einheiten.

Als theoretische Basis dieser Studie dient die kognitive Metaphertheorie, die auf der Annahme beruht, dass das Konzeptuelle System des Menschen metaphorisch strukturiert ist. Die konzeptuellen Metaphern strukturieren das Weltwissen des Menschen, sie fungieren als Träger der emotionalen und kognitiven Strukturen und bestimmen, wie die Informationen über die Welt konzeptualisiert werden. Sie verbinden 2 Domänen miteinander: „source domain“ („Ursprungsdomäne“) und „target domain“ („Ziel-domäne“), indem in der Regel der abstrakte, schwer zugänglicher Zielbereich mit Hilfe von dem konkreten Quellbereich gedeutet wird [6, S. 25–59].

Die vorliegende Arbeit basiert des Weiteren auf dem **Korpus** von 355 Spracheinheiten der primären und der sekundären Nomination, die aus 3 Anti-Kriegsromanen „Im Westen Nichts Neues“, „Der Weg zurück“ und „Drei Kameraden“ gesammelt worden sind. Diese Trilogie widmet sich dem Schrecken

des Ersten Weltkrieges, dem Nachkriegsschicksal der verlorenen Generation mit der zerbrochenen Psyche und dem aufkommenden Faschismus in Deutschland.

Ein Farbname ist ein Sprachzeichen, das den bestimmten Wahrnehmungen, Vorstellungen oder Eindrücken des Menschen über Farbe entspricht. Die Farbnamen werden in „Grundfarben“ und „Zwischenfarben“ (*rosa, pink, türkis, beige, zitronengelb* usw.) aufgeteilt. Die „Grundfarben“ umfassen eine bunte Reihe (*rot, gelb, braun, grün, blau*) sowie eine unbunte Reihe (*weiß, grau, schwarz*). Diese Aufteilung ist sprachlich begründet, d.h. bedingt durch gemeinsame sprachliche Eigenschaften [10, S. 2].

Die durchgeführte Analyse zeigt, dass die deutschen Farbnamen in der Sprache als primäre und sekundäre Nominationen auftreten können. Als Spracheinheiten der primären Nomination (Lexeme) treten die Farben in ihrer direkten Bedeutung auf, als Spracheinheiten der sekundären Nomination (Komposita) zeichnen sich die Farbnamen häufig durch ihre übertragene Bedeutung aus. Außerdem können sie auch ein Bestandteil der Phraseologismen werden. Phraseologismen sind feste lexikalische Mehrworteinheiten (*Polylexikalität*), die eine Reihe von semantischen und morphosyntaktischen Besonderheiten aufweisen und sich sowohl von freien Wortverbindungen als auch von Wörtern unterscheiden. Die Phraseologismen werden von den Sprechern als fertige Einheiten für die Kommunikation verwendet (*semantisch-syntaktische Stabilität*). Viele der Wortverbindungen weisen das Merkmal der *Idiomatizität* auf, das darin besteht, dass die Komponenten eines Phraseologismus eine durch die syntaktischen und semantischen Regularitäten der Verknüpfung nicht voll erklärbare Einheit bilden [11, S. 11–32].

Die durchgeführte Studie zeigt, dass sich die Farbnamen und Phraseologismen mit dem Bestandteil „Farbname“ in erster Linie an der Versprachlichung von 2 wichtigsten konzeptuellen Ebenen MENSCHENWELT und PHYSISCHE WELT, die Bestandteile des konzeptuellen Weltbildes MENSCHENWELT – PHYSISCHE WELT – KULTURWELT sind, in der Trilogie von E.M. Remarque beteiligen [5, S. 56; 7].

Die Konzeptuelle Ebene MENSCHENWELT ist besonders inhaltsreich, hier herrscht bestimmte konzeptuelle Unterordnung von 3 Hauptkonzepten MENSCH ALS PHÄNOMEN, EXISTENZ DES MENSCHEN und HANDELN DES MENSCHEN, 6 Klastern MENSCH ALS PHYSISCHES PHÄNOMEN und MENSCH ALS GEISTIGES PHÄNOMEN; ZUSTAND DES MENSCHEN, RAUM DER EXISTENZ und ZEIT DER EXISTENZ; PHYSISCHES HANDELN, GEISTIGES HANDELN und SOZIALES HANDELN und mehreren Unterkonzepten.

PHYSISCHE WELT ist auch inhaltsreich, hier unterscheidet man 2 Hauptkonzepten NATURERSCHEINUNGEN und FLORA UND FAUNA, 6

Klastern NATURERSCHEINUNGEN, NATURKATASTROPHEN, HIMMELSKÖRPER, JAHRESZEITEN; FLORA UND FAUNA und mehreren Unterkonzepten.

Die Konzeptuelle Ebene KULTURWELT, die aus 3 Hauptkonzepten SAKRALE EBENE, MENTALE EBENE und AKSIOLOGISCHE WERTE [1, S. 45] besteht, ist kaum von Farbnamen verbalisiert, deshalb ist sie in diesem Beitrag nicht analysiert.

Die Studie zeigt, in 93% der analysierten Spracheinheiten handelt es sich in erster Linie um 8 Grundfarbnamen. Die Zwischenfarbnamen sind nur in 7% der Einheiten vorhanden. Die durchgeführte Studie stellt fest, dass das gesammelte Korpus in 2 große Gruppen geteilt werden kann: primäre Nominationen (65%) und sekundäre Nominationen (35%). Im Folgenden werden diese Gruppen eingeführt und systematisiert.

1. Primäre Nominationen. Als primäre Nominationen gehören die Grundfarbnamen als Adjektiva zum alten deutschen Wortbestand, sind unbeschränkt flektierbar, ein typischer Farbträger ist heute meistens nicht mehr erkennbar [10, S. 2–3]. Sie geben die Eigenschaften von farbigen Gegenständen wieder und haben bestimmte semantische Bedeutungen, z.B.: *grau* – „im Farbton zwischen Schwarz und Weiß“; *blau* – „von der Farbe des wolkenlosen Himmels“ [15].

In den Werken von E.M. Remarque bezeichnen sie die Merkmale der Bestandteile von beiden Konzeptuellen Ebenen: *Kantorek war unser Klassenlehrer, ein strenger, kleiner Mann in grauem Schußrock* (DER MENSCH (DAS ÄUßERE DES MENSCHEN (DIE BEKLEIDUNG (DIE FARBE))) [17, S. 4].

Neben ihr steht ein Mann in weißer Hose, mit blauem Jackett und Seglermütze, aber der interessiert und viel weniger (DER MENSCH (DAS ÄUßERE DES MENSCHEN (DIE BEKLEIDUNG (DIE FARBE))) [17, S. 45].

Er hat ein schmales, gelbes Gesicht und sieht mit dem spitzen Kinn und den abstehenden Ohren viel jünger aus als früher (DER MENSCH (DAS ÄUßERE DES MENSCHEN (DAS GESICHT (DIE FARBE))) [18, S. 81].

Er starb am nächsten Morgen, grün und schwarz im Gesicht (DER MENSCH (DAS ÄUßERE DES MENSCHEN (DAS GESICHT (DIE FARBE))) [19, S. 2].

Es sind wunderbar gedankenlose Stunden. Über uns steht der *blaue* Himmel (PHYSISCHE WELT (NATURERSCHEINUNGEN (DER HIMMEL))) [17, S. 4].

Die Zwischenfarbnamen können auch als primäre Nominationen auftreten. Die Zwischenfarbnamen werden in folgende Gruppen eingeteilt:

1) Fremdwörter (*rosa, pink, türkis, beige*);

2) von den Grundfarbnamen abgeleitete Zwischenfarbnamen: a) mit dem Suffix *-lich* (*rotlich,*

grünlich); b) mit dem Bestandteil *blaß-, hell-, dunkel-, tief-* (*dunkelschwarz, hellrot*);

3) von den Fremdwörtern abgeleitete Zwischenfarbnamen (*rosig, türkisfarbig*);

4) Zusammensetzungen (*schwarzblau, rosarot*) [2, S. 48–49].

Für die Farbnamen fremder Herkunft sind folgende Merkmale typisch: 1) sie existieren relativ kurze Zeit im Deutschen; 2) ein typischer Farbträger wird fast immer Benennungsgrund; 3) sie sind meistens unflektierbar [10, S. 10–11]. Sie geben auch die Eigenschaften von farbigen Gegenständen und haben bestimmte semantische Bedeutungen, z.B.: *pink* – „von kräftigem, leicht grellem Rosa“; *lila* – „fliederblau, hellviolett“ [15].

In den ausgewählten Werken von E.M. Remarque bezeichnen diese Farbnamen die Eigenschaften der Bestandteile auch von beiden Konzeptuellen Ebenen: *Er lehnt tot auf der Brust im Graben, sein Gesicht ist zitronengelb* (DER MENSCH (DAS ÄUßERE DES MENSCHEN (DAS GESICHT (DIE FARBE))) [17, S. 4].

Wir setzen uns zu ihm und holen die Kartoffeln aus dem Feuer. Die Schalen sind schwarzgebrannt, aber das Innere ist goldgelb und duftet (PHYSISCHE WELT (DIE FLORA (DIE PFLANZE (DIE KARTOFFELN (DIE FARBE)))) [18, S. 20].

Er hätte gern in seinem Leben einmal Flamingos gesehen, jetzt wusste er: diese waren Flamingos, mit weiten rosagrauen Schwingen, viele, ein Keil – zogen nicht einmal Wildenten in einem Keil gegen den sehr roten Mond, rot wie Mohn in Flandern? (PHYSISCHE WELT (DIE FAUNA (DER VOGEL (DIE FARBE))) [18, S. 138].

Es sei erwähnt, dass Farbnamen auch als Substantive in den Werken von E.M. Remarque gebraucht werden: *Über der rechten Ecke des Schieferdaches strebt der grüne Domturm in das matte, weiche Blau* (PHYSISCHE WELT (NATURERSCHEINUNGEN (DIE ZEIT (DER ABEND)))) *des Abends* [17, S. 38].

Wolken schwimmen langsam über den Abendhimmel. Die Sonne geht unter. Das dunkle Grün der Wacholderbüsche wird zu tiefem Braun (PHYSISCHE WELT (DIE FLORA (DIE PFLANZE (DER BAUM (DIE FARBE))))), *und ich spüre, wie der Nachtwind sich jetzt leise von den fernen Wäldern hebt* [18, S. 112].

Primäre Nominationen, die aufgrund der Grundfarbnamen und Zwischenfarbnamen entstanden sind, bilden 65% von allen analysierten Spracheinheiten. In meisten Fällen (69%) stellen sie die Eigenschaften der Konzepte von der Konzeptuellen Ebene PHYSISCHE WELT dar.

2. Sekundäre Nominationen. Was sekundäre Nominationen betrifft, handelt es sich meist um die Grundfarbnamen, die sich entweder als ein Lexem mit einer übertragenen Bedeutung auszeichnen oder als ein Bestandteil in einem zusammenge-

setzten Lexem (Kompositum) durch ihre übertragene Bedeutung (Metapher, Metonymie) bzw. als ein Bestandtkomponent in Phraseologismen auftreten.

2.1. Farbnamen als Lexeme. In der übertragenen Bedeutung wird vor allem der Farbname *blau* – „betrunken“ [15]. Die Rede ist von der konzeptuellen Metonymie, die ein gewisses Element einer konzeptuellen Domäne mit einem anderen Element derselben konzeptuellen Domäne oder mit der ganzen Domäne verbindet. Demnach besteht ihre Eigenartigkeit in der konzeptuellen Kontiguität der zwei verbundenen Elemente. Diese Verbindung stellt dem Benutzer und dem Interpreten des metonymischen Ausdrucks durch die Ursprungsdomäne einen mentalen Zugang zu der Zieldomäne zur Verfügung. Der Ursprung aktiviert das Ziel und hebt gleichzeitig einen gewissen Aspekt des Ziels hervor. Das kognitive Metonymie-Modell kann folgenderweise beschrieben werden: X STEHT FÜR Y: DIE NASE STEHT FÜR DEN MENSCHEN [14, S. 187]. Das Gesicht, vor allem die Nase, wird bei hohem Alkoholkonsum bläulich. Es liegt daran, dass sich die Blutgefäße nahe der Haut erweitern, mehr Blut fließt, die Haut wirkt blauer – und dann gibt es die blaue Nase: *Hab Köster noch nie blau gesehen* [19, S. 55].

E.M. Remarque verwendet in seinen antifaschistischen Werken auch den Farbnamen *grün* in der Bedeutung „unreif, unerwachsen, unerfahren sein“.

Das kognitive Metapher-Modell des Phraseologismus *grün* ist DER MENSCH IST EINE PFLANZE. Der Mechanismus der metaphorischen Übertragung wird durch die Aufstellung der Beziehung der Ähnlichkeit bzw. Analogie aufgrund der Farbe GRÜN zwischen 2 konzeptuellen Sphären MENSCH (CHARAKTERZÜGE) und PFLANZE (FARBE) hergestellt: *„Quatsch keinen Käse oder bist du noch grün? Zwei Groschen Portierstaxe fürs Wiederkommen. Hau ab!“ Es gab Plätze, wo man dem Portier ein Trinkgeld gab. Aber man gab es ihm, wenn er einem eine Fuhre besorgte, nicht, wenn man eine brachte*“ [19, S. 123].

Wenn Farbnamen als Substantive gebraucht werden, handelt es sich auch um die konzeptuelle Metonymie. Es handelt sich um das Lexem *der/die Schwarze* – „1. Afroamerikaner 2. Die Person mit schwarzem Haar“. Das kognitive Metonymie-Modell X STEHT FÜR Y kann im ersten Fall folgenderweise beschrieben werden: DIE HAUT STEHT FÜR DEN MENSCHEN: *Im Graben haben sie vorhin erzählt, es wären Schwarze vor uns. Das ist unangenehm, man kann sie schlecht sehen, außerdem sind sie als Patrouillen sehr geschickt. Sonderbarerweise sind sie oft ebenso unvernünftig; – sowohl Kat als auch Kropp haben einmal auf Patrouille eine schwarze Gegenpatrouille erschossen, weil die Leute in ihrer Gier nach Zigaretten unterwegs rauchten* [17, S. 67].

Im zweiten Fall ist die Rede von dem kognitiven Metonymie-Modell X STEHT FÜR Y: DAS HAAR

STEHT FÜR DEN MENSCHEN: „*Ach was*“, *maulte die Schwarze*, „*ein Ford muss auffallend lackiert sein. Sonst sieht er nach nichts aus*“ [19, S. 44].

Die durchgeführte Analyse stellt fest, dass es in den Werken von E.M. Remarque sehr wenige **Zusammensetzungen-Metapher** vorhanden sind. Was die Struktur dieser Metapher betrifft, ist sie folgend: Farbnamen + Substantiv z.B.: **Schwarzfahrt** – „illegale Fahrt, Fahrt ohne Fahrschein“; **Grünhorn** – „Anfänger, Unerfahrener“ u.a.

Zum Beispiel das kognitive Methapher-Modell des Metaphers **Schwarzfahrt** mit der Bedeutung „illegale Fahrt“ ist HANDELN DES MENSCHEN IST ILLEGAL. Der Mechanismus der metaphorischen Übertragung wird durch die Aufstellung der Beziehung der Ähnlichkeit bzw. Analogie aufgrund der Farbe SCHWARZ zwischen 2 konzeptuellen Sphären MENSCH (HANDELN) und ILLEGALITÄT hergestellt: *Sicherlich hielt er uns für Monteure auf einer Schwarzfahrt* [19, S. 6].

2.2. Farbnamen in Phraseologismen. Die Phraseologismen sind in den Werken von E.M. Remarque öfters vorhanden. Es sei erwähnt, dass sich die Gruppierung von Phraseologismen nach einem einzigen Kriterium Aufgrund ihrer heterogenen Beschaffenheit sehr schwierig erweist. Unsere Studie basiert auf der Basisklassifikation nach H. Burger [11, S. 36], der referentielle, strukturelle und kommunikative Phraseologismen unterscheidet.

Die größte Gruppe bilden die referentiellen Phraseologismen, die sich in nominative und propositionale Phraseologismen unterteilen lassen. Nominative Phraseologismen bezeichnen satzgliedwertige Verbindungen mit Bezeichnungsfunktion (Phraseologismen, Phraseolexeme, Idiome usw.) und propositionale Phraseologismen – satzwertige bzw. textwertige Verbindungen mit Aussagefunktion (Sprichwörter, feste Phrasen): *Salz und Brot macht Wangen rot*.

Zu den kommunikativen Phraseologismen gehören nichtidiomatische Formeln, die Funktionen bei der Herstellung, beim Ablauf und beim Abschließen von Sprechakten erfüllen, z. B. *Guten Appetit! Bis bald!*

Die strukturellen Phraseologismen haben eine innersprachliche Funktion und stellen grammatische Bezüge her, z.B., die Paarformel/phraseologisches Wortpaar und die phraseologischen Vergleiche/komparativen Phraseologismen: *weiß wie eine Wand*.

Die Analyse zeigt, dass E.M. Remarque in seiner Trilogie meistens nominative Phraseologismen verwendet hat. Was die Struktur dieser Phraseologismen betrifft, werden sie von uns in 3 Gruppen geteilt:

1. Pronomen + Adjektiv + und + Adjektiv + Verb: *jmd. braun und blau schlagen* – „jmdn. heftig schlagen; imdn. durchprügeln, bis seine Haut farbig wird“.

Das kognitive Methapher-Modell des Phraseologismus *jmd. braun und blau schlagen* ist SCHLAGEN IST FARBIG. Der Mechanismus der metapho-

rischen Übertragung wird durch die Aufstellung der Beziehung von der Ähnlichkeit bzw. Analogie aufgrund der Farben BRAUN und GRÜN zwischen 2 konzeptuellen Sphären MENSCH (DAS ÄUßERE) und (FARBE) hergestellt: *Ich habe beim Bajonetieren ständig mit Himmelstoß fechten müssen, wobei ich ein schweres Eisengestell und er ein handliches Holzgewehr hatte, so dass er mir bequem Arme braun und blau schlagen konnte* [17, S. 9].

2. (Artikel + Adjektiv + Substantiv im Akk.) Präposition + Artikel + Adjektiv + Verb: *auf der schwarzen Liste stehen* – „öffentlich getadelt werden; unerwünscht, misslieblich sein“; *den ewigen Schlaf unterm grünen Rasen schlummern* – „jmd. ist tot und begraben“.

Das kognitive Metapher-Modell des Phraseologismus *auf der schwarzen Liste stehen* ist NEGATIVES (DIE BENACHTEILIGUNG) IST DUNKEL. Der Farbname **schwarz** ist in vielen Sprachen und Kulturen ein Symbol für etwas Böses, Negatives usw.: *Kosole bleibt stehen und dehnt die Arme*. „*Kinder, Spazierengehen ist ja ganz schön – wenn man bloß nicht arbeitslos dabei wäre*“. „*Glaubst du nicht, dass du bald wieder was kriegst?*“ *fragt Willy. Ferdinand schüttelt zweifelnd den Kopf*“. *Leicht wird's nicht sein. Ich stehe auf der schwarzen Liste. Bin nicht zahm genug. Na, wenigstens gesund ist man. Und vorläufig pumpe ich bei Tjaden. Der sitzt ja gut im Fett*“ [17, S. 153].

Das kognitive Methapher-Modell des Phraseologismus *den ewigen Schlaf unterm grünen Rasen schlummern* ist DER TOD (DAS STERBEN) IST UNTEN. Es sei betont, dass es ein okkasionales Euphemismus von E.M. Remarque ist: *Einundzwanzig Kameraden sind nicht mehr unter uns – einundzwanzig Kämpfer haben den ruhmreichen Tod der Waffen gefunden – einundzwanzig Helden ruhen in fremder Erde aus vom Klirren der Schlacht und schlummern den ewigen Schlaf unterm grünen Rasen* <...> [18, S. 59].

3. Adjektiv + Substantiv: **blaues Blut** – „adelig“, **schwarzer Peter** – „Schuldiger, Verlierer“ usw. Zum Beispiel im Phraseologismus **blaues Blut** ist die Rede von der konzeptuellen Metonymie, Das kognitive Metonymie-Modell kann folgenderweise beschrieben werden: X STEHT FÜR Y: DAS BLUT STEHT FÜR DAS GESCHLECHT, DIE ABSTAMMUNG). Die Motivation des Farbnamen **blau** wird durch die Lehnübersetzung des spanischen Ausdrucks *sangre azul* erklärt. Bei den weißhäutigen eingewanderten germanischen Stämmen schimmern durch die weiße Haut die blauen Adern, daraus wurde geschlossen, dass es in den Adern der spanischen Adelsgeschlechter das blaue Blut fließt: *Nimm dieses Amulett! Eine Nachkomm(in) der Inkas hat es mir dereinst überlassen. Sie hatte blaues Blut, Plattfüße, Läuse und die Gabe, in die Zukunft zu schauen* [19, S. 3].

Sekundäre Nominationen, die aufgrund der Grundfarbnamen entstanden sind, bilden 35% von allen analysierten Spracheinheiten. Sie verbalisieren

in meisten Fällen (72%) die Konzepte der MENSCHENWELT.

Der vorliegende Beitrag bietet im Überblick die Studie von deutschen Farbnamen, die sowie als primäre als auch sekundäre Nominierungen in den Werken von E.M. Remarque vorhanden sind. Die Ergebnisse dieser Analyse könnten als Basis für die Untersuchungen der ukrainischen Linguisten im

Bereich der Kognitiven Linguistik, der kontrastiven Phraseologie u.a. gelten. Die **Perspektive** der zukünftigen Forschungen liegt in der vielseitigen Analyse der deutschen Farbnamen in bestimmten Diskursen, in ihren kontrastiven Studien im Deutschen und im Ukrainischen, im Deutschen und im Englischen; im sinnvollen Einsatz der Farbnamen als Kulturzeichen im Fremdsprachenunterricht.

Literatur

1. Гнаповская Л.В. Языковая репрезентация концептуальной сферы «Культура» в семантике английских антропонимов германского происхождения / Л.В. Гнаповская // Слов'янський вісник: збірник наукових праць Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету. Серія «Філологічні науки». – Рівне : РІСКУ, 2003. – Вип. 3. – С. 44–50.
2. Ковбасюк Л.А. Семантичний та функціональний аспекти одиниць вторинної номінації з компонентом «кольороназва» в сучасній німецькій мові : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Л.А. Ковбасюк ; Київський нац. лінгв. ун-т. – К., 2004. – 215 с.
3. Ковбасюк Л.А. Фразеологічні одиниці з компонентом «кольороназва» як елементи національно-мовної картини світу (на матеріалі німецької та англійської мов) / Л.А. Ковбасюк // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. статей. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2005. – Вип. 7. – С. 267–273.
4. Козак Т.Б. Лексико-семантична група слів, які позначають колір у німецькій мові (діахронічне дослідження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т.Б. Козак ; Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – О., 2002. – 19 с.
5. Колесник Д.М. Концептуальное пространство авторской метафоры в творчестве А. Мердок : дисс. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Д.М. Колесник. – К., 1996. – 205 с.
6. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем (Metaphors We Live By) / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; пер. с англ. под ред. А.Н. Баранова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
7. Ніконова В.Г. Концептуальне поле «світ людини» у трагедіях Шекспіра / В.Г. Ніконова [Die elektronische Resource]. – Verfügbar über : <http://shakespearere.zp.ua/texts.item.104/>.
8. Супрун Л.О. Семантика і прагматика назв кольорів в українському романному тексті середини – другої половини ХХ ст. (на матеріалі творів О. Гончара, П. Загребельного, М. Стельмаха) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л.О. Супрун ; Харківський нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2009. – 16 с.
9. Ус Ю.М. Розвиток системи кольоро- і світлопозначень у німецькій мові XVI–XIX ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Ю.М. Ус ; Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2009. – 21 с.
10. Altmann H. Zur Semantik der Farbadjektiva im Deutschen / H. Altmann // Grippe, Kamm und Eulenspiegel. – Berlin : De Gruyter, 1999. – S. 1–21.
11. Burger H. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen / H. Burger. – Berlin : E. Schmidt, 2007. – 225 S.
12. Fix U. Zugänge zu Textwelten. Linguistisch-literaturwissenschaftliche Möglichkeiten, in die Geschlossenheit eines Erzähltextes einzudringen / U. Fix // Texte und Textsorten – sprachliche, kommunikative und kulturelle Phänomene. – Berlin : Frank und Timme, 2008. – S. 321–359.
13. Kämper H. Politische Wechsel – sprachliche Umbrüche. Zum Verhältnis von Zeitgeschichte und Sprachgeschichte / H. Kämper // Politische Wechsel – sprachliche Umbrüche. – Berlin : Frank und Timme, 2011. – S. 31–50.
14. Turner M. Conceptual Integration and Formal Expression / M. Turner, G. Fauconnier // Journal of Metaphor and Symbolic Activity. – 1995. – Vol. 10. – № 3. – P. 183–204.
15. Duden. Online-Wörterbuch [Die elektronische Resource]. – Verfügbar über : <http://www.duden.de/>.
16. Redensarten-Index. Wörterbuch für Redensarten, Redewendungen, idiomatische Ausdrücke, Sprichwörter und Umgangssprache [Die elektronische Resource]. – Verfügbar über : <http://www.redensarten-index.de>.
17. Remarque E.M. Im Westen Nichts Neues / E.M. Remarque – Köln : Kippenheuer und Witsch, 2014. – 464 S.
18. Remarque E.M. Der Weg zurück / E.M. Remarque – Köln : Kippenheuer und Witsch, 2014. – 416 S.
19. Remarque E.M. Drei Kameraden / E.M. Remarque – Köln : Kippenheuer und Witsch, 2014. – 592 S.

Кравченко Н. К.,
Пастернак Т. А.

МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ РАЗГОВОРНОГО ДИСКУРСА В РАКУРСЕ ТЕОРИИ РЕЛЕВАНТНОСТИ (ИНФЕРЕНЦИОННО-ПРАГМАТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ)

Статья посвящена разработке методики анализа разговорного дискурса в ракурсе теории релевантности. Предложенная методика исследования позволяет проанализировать соблюдение и нарушение кооперативных максим, дискурсивные имплицатуры, прагматические пресуппозиции, экспликатуры как звенья одного интерпретационного процесса, в ходе которого осуществляется усиление или ослабление промежуточных гипотез об интенциях говорящих и устанавливаются наиболее релевантные интерпретации.

Ключевые слова: теория релевантности, разговорный дискурс, контекстуальная имплицатура, когнитивный эффект, контекстуализация, прагматические пресуппозиции.

Кравченко Н. К., Пастернак Т. А. Методика дослідження розмовного дискурсу в ракурсі теорії релевантності (інференційно-прагматична модель). – Стаття.

Стаття присвячена розробленню методики аналізу розмовного дискурсу в контексті теорії релевантності. Запропонована методика дослідження дає змогу проаналізувати дотримання та порушення кооперативних максим, дискурсивні імплікатури, прагматичні пресупозиції, експлікатури як ланки одного інтерпретаційного процесу, протягом якого здійснюються посилення або послаблення проміжних гіпотез про інтенції мовців і встановлюються найбільш релевантні пресупозиції.

Ключові слова: теорія релевантності, розмовний дискурс, контекстуальна імплікатура, когнітивний ефект, контекстуалізація, прагматичні пресупозиції.

Kravchenko N. K., Pasternak T. A. The research method for colloquial discourse in terms of relevance theory (inferential pragmatic model). – Article.

The article is devoted to the development of research method for colloquial discourse in terms of relevance theory. The offered research method enables to analyse observance and violation of Co-operative maxims, discursive implicatures, pragmatic presuppositions, explicatures as parts of one interpretation process during which strengthening or weakening of intermediate hypotheses about speakers' intentions are performed and the most relevant interpretations are inferred.

Key words: relevance theory, colloquial discourse, contextual implicature, cognitive effect, contextualization, pragmatic presuppositions.

Источником теории релевантности послужила концепция Г.П. Грайса [1], заложившего основы инференционно-прагматической модели как альтернативы традиционной кодовой модели [1; 2]. В соответствии с кодовой моделью коммуникант кодирует свое намерение в сообщении в виде сигнала, который расшифровывается слушателем с помощью идентичной системы кодирования. Основу инференционно-прагматической модели составляет намерение говорящего передать слушающему определенное значение, что обеспечивается как языковыми, так и неязыковыми средствами, с помощью которых говорящий показывает *очевидность* своего намерения. Интенция понимается Грайсом как комплексная структура: говорящий намерен своим высказыванием сформировать у слушателя гипотезу о своей интенции и вызвать у него определенную реакцию – как в виде вербального ответа, так и на когнитивном уровне (мнение или любое другое отношение к говорящему или обозначенному им референту) [3; 2, с. 220]. При этом условием когнитивного эффекта (осуществления на слушателя определенного воздействия) является распознавание слушателем намерения говорящего о том, что он собирается своим высказыванием внушить определенное мнение.

Согласно теории Д. Уилсон и Д. Спербера, цель инференционной прагматики заключается в объяснении механизма интерпретации как двух-

фазового процесса: фазы декодирования и фазы инференции (выведения смысла). На первой фазе закодированная с помощью языка логическая форма обогащается за счёт контекста и используется в инференционной фазе для построения гипотезы об информативной интенции.

Понимание как диалоговый/интерактивный процесс включает такие стадии:

- 1) конструирование гипотезы об эксплицитном содержании (*экспликатуре*);
- 2) конструирование гипотезы об *имплицированных посылках*;
- 3) конструирование гипотезы об *имплицированных выводах*.

Главной категорией теории релевантности является когнитивный контекст ситуации, который понимается как совокупность пропозиций, обобщающих информацию из четырех источников: физического восприятия (ощущений), декодирования недавно полученной информации или ощущений, убеждений и концептов, непосредственного процесса инференции с привлечением дедукции [4, с. 55]. В конечном итоге контекст становится пространством контекстуализации, в рамках которого любое высказывание говорящего становится релевантным (осмысленным) для слушающего.

Исходя из теории релевантности, из множества «доступных» ему контекстов слушающий

выбирает единственный, релевантный для данной ситуации контекст для интерпретации высказывания говорящего. Цель коммуникации – «не дублирование мыслей, а расширение общего когнитивного контекста» [5, с. 195].

Степень релевантности той или иной интерпретации задана контекстуальными эффектами и процессуальными усилиями по обработке контекста: «Чем больше какое-либо высказывание производит эффектов в контексте, в котором оно интерпретируется, тем более оно релевантно при всех прочих равных условиях [5, с. 193]. Чем меньше когнитивных усилий требуется для обработки какого-либо высказывания, тем более оно релевантно при всех прочих равных условиях» [5, с. 125]. Контекстуальные эффекты включают добавление новой информации, усиление или опровержение предположений, ослабление старой информации. Говорящий предполагает, какие факты «доступны» слушающему, и выражает свои мысли таким образом, чтобы слушающий мог извлечь правильные инференции, не затрачивая значительных усилий.

Таким образом, определяющими понятиями для теории релевантности являются категории *контекстуальный эффект (положительный когнитивный эффект* в форме верного вывода) *и контекстуализация*. Контекстуализацией Д. Спербер и Д. Уилсон называют дедукции, которые основаны на взаимодействии новой информации *P* со старой информацией *S*. К числу контекстуальных эффектов относятся импликация (*implication*), контекстуальное, зависимое усиление (*dependent, contextual strengthening*), независимое усиление (*independent strengthening*), иначе – подтверждение (*confirmation*), ретроактивное усиление (*retroactive strengthening*), а также противоречие (*contradiction*) [5, с. 108–116]. Они служат для проверки интерпретативных гипотез: снятия двусмысленности, уточнения референции, импликатуры и т. д.

Наиболее важный тип когнитивного эффекта – *контекстуальная импликация (contextual implication)* – дедуктивное предположение, основанное на синтезе некоторой информации *P* и контекста *S*, то есть *заключение*, выводимое дедуктивно из вводимых данных и контекста в их совокупности. Так, фраза «Он работает в «Майкрософт»» генерирует контекстуальную импликацию «У него высокооплачиваемая работа».

Усиление (*strengthening*) как один из возможных когнитивных эффектов выводится из новой совокупности предпосылок, которые включают в себя и исходную информацию. Например, предположение «У него высокооплачиваемая работа», извлеченное на основе информации «Он работает в «Майкрософт»», может усиливаться в ходе дальнейшей интеракции данными о престижном

отдыхе или недвижимости, что поддерживается контекстуальным знанием о связи таких характеристик с высокооплачиваемой работой. Усиление можно схематично представить так: предположение 1 = (факт 1 + контекстуальная импликация 1) + (факт 2 + контекстуальная импликация 2). Не менее важным когнитивным эффектом является противоречие, ведущее к устранению (*elimination*) существующего предположения. Например, противоречием, способным опровергнуть предположение о высокооплачиваемой работе в «Майкрософт», может стать информация о должности посыльного или уборщика.

По мнению Д. Спербера и Д. Уилсон, принцип релевантности реализуется во всех высказываниях без исключения независимо от нарушения или игнорирования коммуникантами кооперативных принципов. В соответствии с принципом «оптимальной релевантности» любая реплика говорящего, согласованная с его коммуникативными возможностями и предпочтениями, содержит оптимальное количество информации для возможности ее интерпретации слушателем [6] (т. е. привлечения «подходящих» контекстов концептуализации).

Помимо категорий контекстуального эффекта и контекстуализации, важным методологическим аспектом теории релевантности является разграничение *экспликатуры* и *импликатуры*. Экспликаатура определяется как заполнение отсутствующих слов, детальная разработка или расширение пропозициональной формы, что осуществляется как стадия, предшествующая выявлению импликатуры. Например, высказывание «Он работает в «Майкрософт»» содержит экспликатуру «он работает в транснациональной корпорации, занимающейся программным и аппаратным обеспечением» и импликатуру «У него высокооплачиваемая работа». Другими словами, понятие экспликатуры вытекает из параметра «усилий по обработке». Говорящий, стремящийся к высокой степени эксплицитности, необязательно произведет «оптимально релевантное высказывание» (*optimally relevant utterance*), так как в этом случае слушателю придется затратить процессуальное усилие, которое не влечет за собой когнитивный эффект. Другими словами, говорящему нет необходимости кодировать концепты, которые и так доступны слушающему.

Предложенная Д. Спербером и Д. Уилсон инференционно-прагматическая модель позволяет, на наш взгляд, рассматривать последствия соблюдения и нарушения кооперативных максим, выявленные дискурсивные импликатуры, прагматические пресуппозиции, экспликатуры как звенья одного интерпретационного процесса, показывая, каким образом усиливаются или ослабляются определенные интерпретации.

Методика исследования разговорного дискурса в ракурсе теории релевантности включает такие звенья анализа:

1) выявить возможные варианты смысловой интерпретации дискурса (в том числе на основе применения прагмалингвистических методик и методики теории речевых актов);

2) определить экспликации, импликации-посылки и импликации-выводы;

3) установить интерпретацию, наиболее релевантную для данного дискурса, на основе сопоставления «промежуточных» выводов с контекстуальными эффектами: импликацией, усилением, подтверждением и противоречием.

Продемонстрируем пример исследования разговорного дискурса с применением методики, основанной на теории релевантности.

Director: *You say, you're not married, Mr. Reeves.*

Ernest: *No, sir. I'm getting married next June, but I'm sure my future wife won't have any objection to my keeping irregular hours.*

Director: *I see from your application form you have worked as a salesman two years. Why do you wish to change your job?*

Ernest: *I found the work too dull, sir.*

Director: *That's a pleasant change. Most young men these days seem to want dull jobs. The first question young men ask me is whether the job I'm offering carries a pension. They want to retire before they start!*

Ernest: *Does the job carry a pension, sir? – Ernest asked anxiously.*

Анализируемый пример представляет собой фрагмент дискурса «собеседование». Соискатель претендует на должность, связанную с командировками и сверхурочным рабочим днем. Поэтому все его ответы являются до определенной меры предсказуемыми, поскольку реализуют одну стратегию: убедить в том, что именно он является идеальным кандидатом на должность.

Интерпретации ответов соискателя его интраквантом ограничена институционально заданными целями собеседования. Решающее значение для принятия работодателем решения относительно соискателя имеет выбор одной из двух интерпретаций:

1) соискателю нужна работа, и ради ее получения он готов смириться с ненормированным рабочим днем и командировками;

2) соискателя привлекает специфика именно этой работы, поскольку она связана с командировками и сверхурочным рабочим днем.

Используя методику теории релевантности, можно утверждать, что контекстуально релевантной является вторая интерпретация, которая подерживается рядом контекстуальных эффектов.

Иницируя разговор, интервьюер сразу же выделяет «проблемные» аспекты должности, так

как семейное положение может стать препятствием при исполнении кандидатом служебных обязанностей: «*You say, you're not married, Mr. Reeves*» («Вы указываете, что вы не женаты»). Это высказывание является косвенным речевым актом с иллюзией директива, которая совпадает с экспликацией «Подтвердите, что вы не женаты». ИмPLICITная посылка связана с контекстуальным знанием «брак может стать препятствием для ненормированного рабочего дня»; контекстуальной импликацией становится вывод о том, что «семейный статус «холостяка» является наиболее соответствующим должности, на которую претендует кандидат».

То, что собеседник восстанавливает контекстуальную импликацию, подтверждается его ответом, который содержит ключевое сочетание *irregular hours* (сверхурочный рабочий день) и реализует тактику «оправдания» с использованием противительного союза и формулы заверения: «*I'm getting married next June, but I'm sure my future wife won't have any objection to my keeping irregular hours*» («Я собираюсь жениться в июне, но я уверен, что моя будущая жена не будет возражать по поводу моего сверхурочного рабочего дня»). Ответ претендента может рассматриваться как контекстуальное, зависимое усиление второй из возможных интерпретаций (соискателю нужна работа, и ради этого жена должна будет смириться с ненормированным режимом работы своего мужа).

Усилением первой интерпретации «соискателя привлекает специфика именно этой работы, поскольку она связана с командировками и сверхурочным рабочим днем» является его ответ на вопрос «*Why do you wish to change your job?*» («Почему вы решили сменить вашу работу?»). Имея информацию (из предыдущего жанра резюме) о том, что кандидат раньше уже работал, и контекстуальные знания о том, что «люди бросают работу, если их что-то в ней не устраивает», говорящий закладывает контекстуальную импликацию: «нет гарантии, что новая работа покажется ему лучше старой». Претендент выбирает вариант ответа «*I found the work too dull, sir*» («Мне она казалась слишком скучной (монотонной)»). Такое высказывание содержит экспликацию «любит разнообразие, спонтанность, динамику», которая в сочетании с фоновым знанием о том, что «командировки и сверхурочная работа, как правило, вносят динамику и разнообразие в работу» служит контекстуальным зависимым усилением 1-й интерпретации «привлекает специфика именно этой работы». Релевантность выбранного ответа доказывается последующим речевым ходом интервьюера, одобряющего такое отношение к работе («*That's a pleasant change*»).

Другим вариантом независимого контекстуального усиления является реакция соискателя на не-

гативную оценку работодателем молодых людей, которые при устройстве на работу, прежде всего, интересуются пенсией: «*Most young men these days seem to want dull jobs. The first question young men ask me is whether the job I'm offering carries a pension. They want to retire before they start!*» («Большинство молодых людей сегодня хотят иметь скучные работы. Первый вопрос, который они мне задают, – о том, предполагает ли работа, которую я предлагаю, пенсию. Они хотят уйти на пенсию еще до того, как начали работать!»).

Реакция соискателя «А предполагает ли работа пенсию?» нарушает максимы качества (правдивости/истинности) и релевантности информации (кажется нелогичной, непоследовательной в контексте других его ответов). На первый взгляд, такая информация может восприниматься как контекстуальный эффект «противоречие», ведущий к устранению предположения о том, что соискателя действительно привлекает нескудная, ненормированная работа. Однако нарушение максим осуществляется намеренно, чтобы привлечь внимание работодателя.

В данном случае для восстановления имплицитурны важны, с одной стороны, прагматические пресуппозиции, сформированные предыдущим контекстом собеседования, о соискателе как о личности, которая любит новизну, перемены и меньше всего задумывается о пенсии (не случайно понятия «скучная работа» и «пенсия» связываются в вопросе работодателя как смежные). С другой стороны, не менее важным является использование такого

знака контекстуализации, как тон (соискатель спрашивает о пенсии *anxiously*, то есть взволнованно/испуганно), что не соответствует общей раскованной тональности беседы, пресуппозициям о соискателе и указывает на то, что соискатель «подыгрывает» работодателю. Такой нестандартный вариант ответа можно рассматривать, на наш взгляд, как прием независимого усиления (*independent strengthening*) и подтверждения (*confirmation*) интерпретации «Его привлекает нескудная работа, связанная с разнообразием, переменами и т. д.», поскольку распределяет соискателя в ролевую категорию «независимая личность», «личность, которая не боится играть на грани фола», с категориально связанными действиями «любит перемены», «не любит однообразия».

Таким образом, методика исследования разговорного дискурса, разработанная на основе категорий, принципов и исследовательских приемов теории релевантности, позволяет выявить варианты смысловой интерпретации, различные по своей объяснительной силе, а также установить наиболее оптимальную инференцию на основе сопоставления «промежуточных» гипотез о намерениях говорящих с контекстуальными эффектами: импликацией, усилением, подтверждением и противоречием.

Перспективным направлением дальнейших исследований представляется создание методики анализа разговорного дискурса, интегрирующей результаты прагмалингвистики, когнитивной прагматики и социопрагматики.

Литература

1. Grice H.P. Logic and conversation / H.P. Grice // *Syntax and semantics*. – NY : Academic Press, 1975. – V. 3 – P. 41–58.
2. Grice H.P. *Studies in the way of words*. / H.P. Grice. – Cambridge, Mass : Harvard University Press, 1989. – Essays 1–7, 14, 18; *Retrospective Epilogue* – 406 p.
3. Grice H.P. *Meaning* / H.P. Grice. // *The Philosophical review* – 1957. – № 3. – V. 66 – P. 377–388.
4. Moeschler J. *Marques linguistiques, interprétation pragmatique et conversation* / J. Moeschler // *Cahiers de linguistique française*. – 1989. – № 10. – P. 43–75.
5. Sperber D. *Relevance: Communication and Cognition* / D. Sperber, D. Wilson. – 2nd ed. – Oxford : Cambridge MA, 1995. – 203 p.
6. Wilson D. *Relevance theory* / D. Wilson, D. Sperber. // *Handbook of pragmatics* / G. Ward, L. Horn. – Oxford : Blackwell, 2004. – P. 607–632.

ГРАФІЧНІ ПАРАВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена аналізу графічних паравербальних засобів, які використовуються в сучасному англomовному рекламному дискурсі. У роботі виокремлено графічні паравербальні засоби англomовної реклами, окреслено особливості їх функціонування та прагматичний вплив на споживача.

Ключові слова: рекламний дискурс, паравербальні засоби, прагматичний вплив.

Македонова О. Д. Графические паравербальные средства в современном англоязычном рекламном дискурсе. – Стаття. Стаття посвящена анализу графических паравербальных средств, которые используются в современном англоязычном рекламном дискурсе. В работе выделены графические паравербальные средства англоязычной рекламы, очерчены особенности их функционирования и прагматическое влияние на потребителя.

Ключевые слова: рекламный дискурс, паравербальные средства, прагматическое влияние.

Makedonova O. D. Graphical paraverbal means in the modern English advertising discourse. – Article.

This article deals with graphic paraverbal means in the modern English advertising discourse. The research defines graphic paraverbal means of English advertising, highlights peculiarities of its functioning and pragmatic impact on advertising user.

Key words: advertising discourse, paraverbal means, pragmatic impact.

Розвиток технологічного прогресу в галузі інформаційних технологій став передумовою збагачення паравербального інвентарю сучасного англomовного рекламного дискурсу, розширивши арсенал його можливостей, трансформували прийоми та способи передачі інформації з метою створення ефективного рекламного повідомлення [1, с. 4]. Це змушує лінгвістів переглянути традиційні підходи до його дослідження, зосередити увагу на аналізі паралінгвальних компонентів, потенціал яких варіюється і залежить від прагматичної мети рекламного оголошення. Як результат, у сучасній мовознавчій науці постає проблема ґрунтовного аналізу паравербального компоненту дискурсу реклами, що й зумовлює **актуальність** обраної проблематики.

Метою нашої роботи є аналіз графічних паравербальних засобів у сучасному англomовному дискурсі. Для досягнення поставленої мети вважаємо необхідним вирішити такі конкретні **завдання**:

- виокремити графічні паравербальні засоби англomовної реклами;
- окреслити особливості їх функціонування;
- розкрити прагматичний вплив графічних паравербальних засобів у англomовному рекламному дискурсі.

Об'єктом нашого дослідження постають сучасні англomовні друковані рекламні повідомлення, а **предметом** – графічні паравербальні засоби, які в них використовуються.

У межах рекламної комунікації інвентар графічних паравербальних засобів фактично не може бути фіксованим, оскільки він постійно змінюється і поповнюється залежно від мети та завдань конкретного рекламного повідомлення, що свідчить про відносну свободу графічної норми в межах рекламного простору [2, с. 138]. Проте можна

виокремити найбільш продуктивні й ефективні паравербальні засоби графічного рівня, серед яких:

– навмисний пропуск певних літер у словах: *C_ICKE_BR_SCHE_TA_KILLET. It's not a great recipe without H u n t' s. Chicken bruschetta skillet. Hunt's tomatoes are peeled with Flashsteam, not harsh chemicals like most brands* [9, с. 35]. У заголовку наведеного прикладу ми спостерігаємо назву рецепту *Chicken bruschetta skillet* з пропуском певних літер у кожному слові. Якщо скласти всі пропущені літери, ми отримаємо назву марки консервованих томатів *Hunt's*, що рекламуються. «Неповна» назва рецепту ніби натякає читачу, що приготування смачної страви без рекламованих томатів є неможливим, і це стає потужним мотивом для їх придбання.

– багаторазове написання певних літер: *It's GR-R-RRate!; Ffffabulos!, Service s-o-o-o good; The new Nissan. It's not just a car. It's a caaar* [8, с. 3]. Такий прийом використовується для модифікації написів, які передають у рекламному повідомленні емоції різного рівня, як правило, позитивні (радість, насолоди) або з метою звуконаслідування.

– написання перших літер замість повного слова: *O... M... G...!! Are you sure your Internet security has you covered? ... Trend Micro. Titanium* [12, с. 129]. Заголовок запропонованого рекламного дискурсу складається з нібито прихованого вигуку відчаю людини *Oh my God*, персональний комп'ютер якої зазнав ураження вірусами. Незважаючи на пропуск літер, фраза легко декодується реципієнтом, а її усвідомлення викликає неприємні відчуття. Водночас рекламована компанія *Trend Micro* пропонує надійну систему захисту інформації *Titanium* від уражень. Саме бажання уникнути неприємних відчуттів, пов'язаних з негараздами

комп'ютера, спонукає адресата до придбання рекламованого товару.

– перестановка певних літер у словах: *Tanfastic – it's your tan-cream* [5, с. 240]. Цей прийом є можливим, коли після зміни місця літер видається можливим утворити таку назву, яка б викликала стійку асоціацію з товаром, що пропонується, або ж із результатом від його використання. Ми бачимо, що після перестановки літер *f, t* у слові *Tanfastic* утворився okazіоналізм, який створює образ «фантастичної засмаги» при умові його застосування.

– використання лексем з інших мов: *Proud brewers of light bier that actually tastes like. The bier drinker's light. Amstel light* [10, с. 17]. Включення в рекламне повідомлення таких слів відбувається з метою ідентифікації країни виробника, а також надання значущості, унікальності цьому виробнику. У рекламі пива назва товару написана не традиційно англійською, а голландською з метою ідентифікації походження рекламованого продукту та підкреслення його високої якості.

Особливий інтерес у межах нашого дослідження викликають параграфемні елементи, які ніби «вбудовані» в структуру рекламного повідомлення. Подібна комбінація помітно полегшує розуміння інформації, оптимізує процес її сприйняття й запам'ятовування та, як зазначають науковці, значно зменшує можливість хибної інтерпретації [3, с. 139]. Серед таких параграфемних елементів можна виділити використання:

– грошових символів: *Let's be the bank that raises the bond globally to help map out a new growth path for the South African Nation. Standard Bank* [13, с. 7]. Використання таких символів утворює у реципієнта стійкі асоціації з добробутом і прибутком. Такий прийом переважно застосовують у рекламі банківських послуг, страхових компаній, бірж тощо.

– комп'ютерних знаків: *Oh, \$ # * T! Are you sure your Internet security has you covered?* [11, с. 23]; Фрагмент наведеного рекламного дискурсу починається з емоційного оклику *Oh, shit*, який людина виголошує, коли трапляється щось несподіване або неприємне. Ця лексема є стилістично зниженою, тому вона завуальована комп'ютерними знаками, проте доволі легко декодується адресатом. Водночас рекламована компанія *Trend Micro* пропонує надійну систему захисту інформації *Titanium* від уражень. Саме бажання уникнути неприємних відчуттів, пов'язаних з негараздами комп'ютера, спонукає адресата до придбання рекламованого товару.

– іконічних елементів: *Phenomenal. A Kellogg's cereal and milk breakfast provides not only protein, but also four nutrients many kids don't get enough of – fiber, calcium, vitamin D and potassium. It's surprising what our cereal and milk can do* [6, с. 9].

У рекламі вієсяних пластівців марки *Kellogg's* у заголовку *Phenomenal* «вбудовані» піктограми на заміну літер *o, l* зображеннями тарілки вієсяних пластівців і пляшки молока. У такий спосіб у адресата створюється асоціація слогану з рекламованим товаром.

Серед ефективних паравербальних засобів, характерних для англійської реклами, окремо виділимо пунктуаційне варіювання, а саме:

– *дефікацію*, прийом нетипового використання дефісу, який ми розуміємо як навмисний і задалегідь спланований мовний механізм, завданням якого, на нашу думку, є, по-перше, економія простору шляхом компресії рекламного повідомлення, а по-друге – привертання уваги потенційного адресата до найважливіших і необхідних частин повідомлення. Як свідчить наш аналіз, його залучення є надзвичайно дієвим коли необхідно передати великий обсяг інформації та сприяти її швидкому запам'ятовуванню, наприклад: *If we called it Tartar-enamel-whitening-cavities-breath-sensitivity gums-plaque-paste... would you believe that? Probably not. But Oral-B Pro-Expert toothpaste, with its super-ingredient Stannous Fluoride, really does protect all the areas dentists check most. You can believe that. And you will, once you try it. Oral-B* [7, с. 200]. Як засвідчує поданий приклад реклами зубної пасти *Oral-B*, її властивості презентовані шляхом використання дефікації, що значно скоротило загальний обсяг тексту порівняно з написанням його за всіма правилами орфографії. Більше того, така презентація всіх властивостей зубної пасти привертає увагу читача саме до цієї частини тексту та якнайкраще сприяє її запам'ятовуванню;

– *паренсезис*, прийомом маніпулювання дужками, який полягає в зміні їхніх традиційних функцій і призначення [3, с. 140]. Таке нетипове використання цього паравербального засобу в рекламі не випадкове, тому що ці графічні елементи насамперед є контекстуально залежними й змістовно значущими в повідомленні.

Відомо, що в писемному мовленні в дужки береться інформація комплементарного та другорядного характеру, а в рекламному дискурсі, як показує аналіз, навпаки – передусім включається ключова інформація необхідна для запам'ятовування: *You are going to need more bread (and less dough)*. *Oscar Mayer* [6, с. 12].

Як свідчить наведений приклад, у рекламі хлібних виробів *Oscar Mayer* частина тексту, яка взята у дужки (*and less dough*) не лише залежить від контексту, а є значущою та ключовою і представляє виняткову особливість рекламованого товару. Метою паренсезису є виділення інформації про те, що в хлібних виробках менше тіста порівняно з іншими, що слугує мотивом для купівлі саме цього товару.

Отже, аналіз доводить, що в англійській рекламній комунікації паравербальні засоби графічного рівня використовуються як інформативні та експресивні одиниці, які мають як комплементарний, так і конотативний характер. Умовою засто-

сування паравербального елемента в рекламному дискурсі є смисловий зміст, простота подачі інформації та її легке декодування. Перспективним вважаємо комплексне дослідження паравербальних особливостей англійського рекламного дискурсу.

Література

1. Елина Е.А. Семиотика рекламы / Е.А. Елина. – М. : Дашков и К, 2009. – 136 с.
2. Ильясова С.В. Языковая игра в коммуникативном пространстве СМИ и рекламы / С.В. Ильясова, Л.П. Амири. – М. : Флинта, 2009. – 296 с.
3. Макарук Л.Л. Синтез вербальных і невербальных засобів у сучасній англійській комунікації / Л.Л. Макарук // Актуальні питання іноземної філології. Науковий журнал. – 2015. – № 2. – С. 138–142.
4. Макарук Л.Л. Структурний, прагматичний та синтаксичний потенціал піктограм та ідеограм у сучасному англійському мас-медійному дискурсі / Л.Л. Макарук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/982>.

Джерела ілюстративного матеріалу

5. Elle. – June 2011. – 253 p.
6. Family Fun. – November 2012. – 102 p.
7. Good Housekeeping. – May 2012. – 212 p.
8. GQ. – November 2011. – 274 p.
9. Ladies Home Journal. – February 2012. – 60 p.
10. Men's Health. – November 2011. – 190 p.
11. PC World. – December 2012. – 120 p.
12. Stuff. – January 2012. – 212 p.
13. The Economist April. – 2012. – 128 p.

УДК 811.11'373.46'276.6:502

Саламаха М. Я.

АНГЛОМОВНІ ТЕРМІНИ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ У ЛЕКСИЧНІЙ СИСТЕМІ ФАХОВОЇ МОВИ

Стаття присвячена дослідженню місця термінів охорони довкілля у фаховій лексичній системі. Значна увага приділена визначенням таких понять, як «фахова мова», «фахова лексика», «термінологія» та їх компонентів. Розглянуто кілька підходів до стратифікації фахової лексики, здійснено поділ термінів охорони довкілля відповідно до різних критеріїв.

Ключові слова: термін, термінологія, нормативна та ненормативна термінологія, фахова лексика, фахова мова, номенклатура, професіоналізм.

Саламаха М. Я. Англоязычные термины охраны окружающей среды в лексической системе профессиональной речи. – Статья.

Статья посвящена исследованию места терминов охраны окружающей среды в профессиональной лексике. Значительное внимание уделено определению таких понятий, как «профессиональная речь», «профессиональная лексика», «терминология» и ее составляющих. Рассмотрены несколько подходов к стратификации профессиональной лексики, осуществлено разделение терминов в соответствии с различными критериями.

Ключевые слова: термин, терминология, нормативная и ненормативная терминология, профессиональная лексика, профессиональная речь, номенклатура, профессионализм.

Salamakha M. Ya. English Terms of Environmental Protection in the lexical system of the professional language. – Article.

The article deals with investigation of the Environmental Protection Term in the professional vocabulary. Considerable attention is paid to the definition of such concepts as “professional language”, “professional vocabulary”, “terminology” and its components. Several approaches to stratification of professional vocabulary have been considered and the division of terms according to different criteria have been.

Key words: term, terminology, normative and non-normative terminology, professional vocabulary, professional language, nomenclature, professionalism.

Постановка проблеми. Проблеми терміна та термінології досліджуються вже давно, проте актуальною залишається низка питань, пов'язаних з визначенням, ознаками та місцем терміна у фаховій мові зокрема.

Аналіз останніх досліджень. У статті опираємось на здобутки визначних лінгвістів Г.О. Винокура, В.П. Даниленка, Р.І. Дудка, Т.Р. Кияка, В.М. Лейчика, Д.С. Лотте, Т.І. Панько, О.О. Реформатського, Е.Ф. Скороходька, О.В. Суперан-

ської та ін. Стаття є теоретичним оглядом та аналізом праць вищезазначених термінологів.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – визначити місце терміна охорони довкілля у лексичній системі фахової мови. Мета передбачає виконання таких завдань: 1) дати визначення терміну, термінології, фаховій лексиці та фаховій мові; 2) визначити складові частини термінології; 3) розглянути терміни охорони довкілля в ракурсі наявних класифікацій; 4) подати приклади термінів охорони довкілля відповідно до цих класифікацій.

У літературі зустрічаємо поняття «термін», «термінологія», «фахова лексика», «фахова мова» тощо. Спробуємо дати визначення кожному з цих понять і побачити різницю між ними. Почнемо з останнього.

Під *фаховою мовою* охорони довкілля розуміємо усю сукупність мовних засобів, що застосовуються в комунікативній сфері охорони довкілля з метою досягнення розуміння між усіма фахівцями даної галузі [1, с. 158].

Фаховий текст є засобом репрезентації фахової мови, що охоплює її лексичні, морфологічні та синтаксичні особливості. Фаховий текст представлений логічно впорядкованою множиною термінологічних і загальноповживаних лексичних одиниць та виконує мовно-комунікативну роль [13, с. 103].

Фаховою лексикою називаємо сукупність лексичних засобів, що використовуються у спеціальних сферах людської діяльності [15, с. 11], зокрема у фахових текстах. Сюди відносимо вузькогалузеві, міжгалузеві, загальнонаукові терміни, професіоналізми, професійні жаргонізми тощо [6, с. 293]. Розглянемо детальніше складові частини фахової лексики.

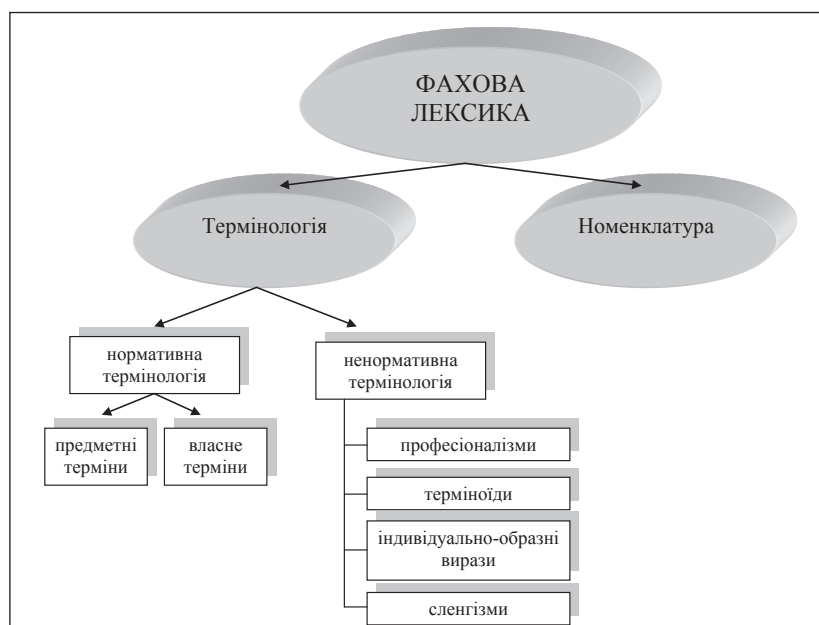

Рис. 1. Класифікація фахової лексики охорони довкілля

З.І. Комарова виокремлює чотири підходи до стратифікації фахової лексики, які вважаємо важливими для нашого дослідження [8, с. 7–8]:

1) *лексикологічний*, який базується на ознаці обмеженості вживання фахової лексики, внаслідок чого вона розглядається як компонент лексичної системи, протиставлений загальноповживаній лексиці;

2) *стилістичний*, що ґрунтується на стилістичній функції лексичних одиниць, причому фахова лексика розглядається нерозчленовано, як один зі стилістичних засобів її вираження;

3) *стилістично-лексикологічний*, що поєднує лексико-стилістичні ознаки маркування-немаркування одиниць фахової лексики. У межах цього підходу розрізняємо три основні типи одиниць досліджуваної термінології: а) *терміни* – офіційні, загальноприйняті в колі спеціалістів, стилістично нейтральні слова (їх розглянемо детальніше нижче); так, В.П. Даниленко вважає, що термін – це слово (чи словосполучення) спеціальної сфери застосування, яке називає спеціальне поняття [4, с. 67]; В.М. Лейчик аналогічно тлумачить термін як лексичну одиницю певної мови для спеціальних цілей, що позначає загальне, конкретне чи абстрактне поняття теорії спеціальної галузі знань чи діяльності [9, с. 136]; б) *професіоналізми* (розмовні терміни) – неофіційні, але загальноприйняті спеціалістами; в) *сленгізми* (професійні жаргонізми) – незагальноповживані розмовні спеціальні слова. Прикладом жаргонізму в досліджуваній сфері є *China syndrome* – вираз, що виник серед американських фахівців з ядерної енергетики в 60-х рр. ХХ ст., для позначення гіпотетичної важкої аварії на атомній електростанції;

4) *семасіологічний* підхід, в основі якого лежать дві стратифікаційні ознаки, які доповнюють одна одну: а) роль лексичних засобів з точки зору глибини інформації (понятійний зміст) дає змогу виокремити в спеціальній лексиці два підрозділи – термінологію з її одиницею, терміном, і номенклатуру – з номеном; б) нормативність-ненормативність спеціального слова дає змогу розрізнити в термінології нормативну та ненормативну термінологічну лексику [8, с. 7–8].

Таким чином, згідно із *семасіологічним* підходом, *фахову лексику* охорони довкілля поділяємо на *термінологію* та *номенклатуру*. У свою чергу, термінологію класифікуємо на *нормативну* та *ненормативну* (див. рис. 1).

Серед досліджуваних термінів охорони довкілля, що належать до

нормативної термінології, розрізняємо *предметні терміни* [8, с. 17], які позначають спеціальні об'єкти, речі тощо: *vacuum sewer collector* (вакуумний каналізаційний колектор (для маловодного видалення стічних вод), *dust collector* (пилосбирач), *drain ditch* (водостічна канава), *hazardous waste incinerator* (спалювач небезпечних відходів); і *власні терміни*, які виражають наукові поняття охорони довкілля, де на передній план виступає сигніфікат: *putrefaction* (розкладання, гниття), *accumulation* (нагромадження), *radiation* (опромінювання) тощо.

Оскільки такі терміни містять ознаку нормативності, то вони протиставляються ненормативній термінологічній лексиці. Ненормативна лексика відрізняється від нормативної тим, що вона не включена в загальні словники.

Ненормативну лексику поділяємо на *професіоналізми*, *терміноїди*, *індивідуально-образні вирази* та *сленгізми*.

Професіоналізм – спеціальне слово, якому притаманні такі ознаки, як ненормативність вживання, стилістична маркованість і наявність емоційно-експресивного забарвлення [8, с. 18]. Це так звані дублети науково-технічних термінів, які вживаються спеціалістами відповідної галузі в усній формі та зазвичай позначають спеціальні поняття та виробничі процеси тощо [10, с. 192]. Здебільшого це назви на позначення обладнання та приладів, задіяних у сфері охорони довкілля. Професіоналізми відносимо до окремого типу спеціальної лексики, для якого характерна емоційність і локальне функціонування, наприклад: *rabbit* – кролик (*скребачка, яку використовують для прочищення трубопроводів*) [16, с. 204].

А.В. Калінін подає таке визначення: *професіоналізм* – напівофіційне слово, яке розповсюджене (найчастіше в розмовній мові) серед певних професій, спеціальностей, але не є, по суті, науковим позначенням поняття [5, с. 140]. Оскільки професіоналізми використовуються на позначення спеціальних понять лише у сфері тієї чи іншої професії, то вони не завжди відповідають нормам літературної мови.

Терміноїди (термін, запроваджений О.Д. Хаютиним) – спеціальні слова, які перебувають на шляху свого становлення в якості термінів, але недостатньо визначені за змістом і обсягом поняття. У них немає нормативного терміна-еквівалента, і вони фіксуються термінологічними словниками [8, с. 20].

Індивідуально-образних виразів немає у сфері фіксації, вони існують лише у сфері функціонування, це образні вирази, якими певна особистість щось позначає. Наприклад, для позначення води А. Сент-Дьєрі вжив індивідуально-образний вираз «вода – це матриця життя» [8, с. 21].

Сленгізми (*жаргонізми*) ми розглянули в межах стилістично-лексикологічного підходу.

Розглянемо детальніше іншу складову частину фахової лексики – номенклатуру.

Номенклатура – це сукупність спеціальних термінів-назв, які вживаються в окремій фаховій ділянці [10, с. 191]. Згідно з визначенням Г.О. Винокура, номенклатура – це система повністю абстрактних і умовних символів, єдине призначення яких полягає в тому, щоб подати максимально зручні засоби для визначення предметів і речей без посереднього відношення до потреб теоретичної думки [2, с. 8]. О.О. Реформатський вважає, що номенклатура – це перелік онтологічного інвентарю науки: у географії – морів, річок, озер; у ботаніці – рослин, квітів, дерев; у лінгвістиці – синтаксичних, морфологічних і фонетичних явищ тих чи інших мов [12, с. 48–49].

До номенклатури охорони довкілля відносимо, наприклад, марки приладів-очищувачів повітря: *Ballu AP 200-XS04*, *Boneco Air-O-Swiss 7131*, *Air Comfort HP-501* тощо; назви рослин і тварин, що потребують охорони; назви хімічних сполук, що забруднюють довкілля.

Для кращого розуміння та глибшого аналізу термінів пропонуємо розглянути їх у ракурсі лінгвістичних класифікацій [11, с. 7–12].

Спираючись на *лінгвістичні класифікації*, розрізняємо терміни:

1) за *змістовою структурою* – однозначні та багатозначні терміни, причому багатозначність проявляється переважно як міжгалузева полісемія: *resistance* – *опір* у фізиці та *опірність рослин чи тварин* в охороні довкілля;

2) за *семантичною структурою* – вільні словосполучення (*acute spill* – *розлиття отруйної речовини*, *chemical hazard* – *хімічна небезпека*, *control equipment* – *устаткування для контролю*) і стійкі словосполучення (*ozone hole* – *озонова діра*, *greenhouse effect* – *парниковий ефект*, *waste disposal* – *усунення сміття*, *weather forecast* – *прогноз погоди*, *acid rain* – *кислотний дощ*);

3) за *сферою використання* терміни поділяємо на універсальні, тобто міжгалузеві, унікальні, тобто вузькогалузеві (для однієї сфери), і концептуально-авторські, створені певним автором, які не входять до термінологічного словника [11, с. 10];

4) за *ступенем умотивованості* виокремлюємо цілком умотивовані, частково вмотивовані, цілком невмотивовані та помилково вмотивовані терміни [11, с. 12]. Цілком умотивованими вважаємо терміни, які утворені на основі метафоричного та метонімічного перенесення. Опосередковано вмотивованими є терміни-аббревіатури, які є синонімічними варіантами до термінологічних словосполучень, і терміни, утворені на основі епонімічного елемента: *BOD* (біологічна потреба в кисні), *GAC Treatment* – очищення гранульованим активованим вугіллям, *Nessler Reagent* – реагент Неслера;

5) за мовою-джерелом розрізняємо автохтонні, запозичені терміни та інтернаціоналізми [11, с. 15]. Автохтонні терміни охорони довкілля – це власне англійські терміни. Запозичені терміни переважно становлять терміни старогрецького або латинського походження: *acclimation* (акліматизація), *ecology* (екологія) тощо.

б) за формальною структурою – однослівні терміни, композити, термінологічні словосполучення та аббревіатури.

Однослівні терміни й термінологічні словосполучення утворюються на основі загальноживаної лексики [3, с. 101]. Саме загальноживані слова наповнюються науковим змістом і стають термінами, а отже – джерелом формування досліджуваної термінології охорони довкілля. Процес переходу загальноживаного слова в термінологічне відбувається завдяки спеціалізації значень слів, які в певних контекстах втрачають своє первинне значення і набувають спеціалізованого, тобто здійснюється процес їх термінологізації, що переважно будується на метафоричному або метонімічному перенесенні.

Загальноживане слово в терміносистемі охорони довкілля отримує додаткову спеціалізовану семантичну ознаку, яка реалізується вже в термінологічному значенні. Спеціалізована ознака забезпечує місце терміна в терміносистемі та взаємостосунки з іншими елементами системи [15, с. 23].

Отже, зміст загальноживаного слова, яке використовується як термін охорони довкілля, поповнюється новими семантичними ознаками і, таким чином, з'являється нове термінологічне значення.

На основі загальноживаних слів формуються терміни, які за способом утворення поділяємо на чотири типи.

Перший тип представлений термінами, які виражають категорійні поняття охорони довкілля. Основою для їх утворення є загальні явища та предмети побуту. Термінологічна ознака таких слів зумовлена понятійним змістом – науковим поняттям. Вона розвивається на основі семантичного компонента, який є загальним і для терміна-знака. Безперечно, наукове поняття та повсякденне поняття не збігаються, однак останнє ніби вливається в термінологічне (наукове) поняття і в певних ситуаціях може знову проявитися [15, с. 51]. До цього типу відносимо базові терміни охорони довкілля, як-от *air* (повітря), *water* (вода), *soil* (грунт), *pollution* (забруднення), *protection* (охорона) тощо.

Терміни *другого типу* утворюються на основі полісемічного слова, з якого термінологічне значення виокремлюється завдяки *метафоричному перенесенню* нетермінологічного значення [15, с. 52], про що детальніше йдеться в розділі 4. Таким чином, термін диференціює своє значення за допо-

могою нових семантичних ознак: *greenhouse effect* – парниковий ефект, *bucket elevator* – черпаковий елеватор, *coffin* – тара для перевезення радіоактивних речовин, *cooling pond* – охолоджувальний ставок, *molecular sieve* – молекулярне сито тощо.

Терміни *третього типу* також утворені на основі полісемічного слова, однак їхнє термінологічне значення розвинулося як лексико-семантичний варіант на основі *метонімічного перенесення*. Перенесення за суміжністю сприяє віддаленню термінованого слова від первинного (вихідного) смислу [15, с. 53]. Таким чином, втрачається інтегральний семантичний компонент: *abolition* – ліквідація, *transparency* – прозорість, *impermeability* – непроникність тощо.

Четвертий тип термінів представлений однозначними словами, які входять до складу термінологічних словосполучень [15, с. 55]: *air cleaning* – очищення повітря, *dust collector* – пилосбирач, *groundwater flow* – потік підземних вод, *storage container* – посудина для зберігання тощо.

В однозначних термінах семантична структура розвивається в напрямі термінологізації шляхом не семантичної деривації, а простого перенесення назви із загальноживаного на наукове поняття. При цьому жодних суттєвих змін у семантичній структурі слова-терміна не відбувається, окрім збігу слова й терміна за формальною та змістовою структурою [15, с. 55]: *river* – річка, *forest* – ліс. Як слушно зазначає О.В. Суперанська, термінологічна номінація завжди виступає вторинною щодо загальної номінації. У загальноживаній мові майже все вже названо, проте в спеціальних сферах постійно потрібні нові назви [14, с. 82].

Детальнішого розгляду потребують *термінологічні словосполучення*, які ми услід за А.Я. Коваленко [7, с. 259–261] поділяємо на три типи.

Перший тип охоплює термінологічні словосполучення, компонентами яких є самостійні терміни, що зберігають своє значення. Термінологічні словосполучення, які складаються із таких компонентів, набувають нового значення і мають свою змістову самостійність [7, с. 259]: *membrane filter* – мембранний фільтр.

До *другого типу* належать термінологічні словосполучення, які складаються з двох компонентів, причому один із компонентів – це термін техніки, а інший компонент – із загальноживаної лексики. Перший компонент вживається в основному значенні, інший – може бути терміном, який вживається у різних галузях науки [7, с. 260]: *cooling tower* – охолоджувальна вежа, *potency factor* – коефіцієнт ризику, *rain gauge* – дощомір.

До цього типу відносимо також термінологічні словосполучення, другий компонент яких вживається в основному значенні, а в сполученні з першим компонентом стає самостійним терміном, спеціальним для певної галузі науки чи

техніки: *atmospheric disturbances* – *атмосферні переешкоди*, *chemical treatment* – *хімічна обробка*, *emission source* – *джерело викидів*, *global precipitation* – *глобальні опади*, *raw sewage* – *неочищені стоки*.

Третій тип охоплює термінологічні словосполучення, компоненти яких є словами загальноживаної лексики, і тільки поєднання цих компонентів утворює термін [7, с. 260]. Між компонентами термінологічного словосполучення існує тісний зв'язок, як-от: *life risk* – *довічна небезпека*, *oil field* – *нафтове родовище*.

Висновки та перспективи. Таким чином, терміни охорони довкілля є елементами термінології, яка разом із номенклатурою входить до складу фахової лексики охорони довкілля. Фахова мова – поняття ширше, ніж фахова лексика, адже, окрім професійних лексичних засобів, охоплює непрофесійну лексику, синтаксичні конструкції, візуальні засоби тощо. Терміни входять у різні класифікації, які характеризують їхню роль і місце в лексичній системі фахової мови, і є основними елементами фахової лексики, що найбільше передають фахову інформацію.

Література

1. Асмукович І.В. Прагмалінгвістичні особливості англійської авіаційної фахової мови (на матеріалі нормативно-технічної документації ІСАО) / І.В. Асмукович // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. – Випуск 653. Германська філологія. – 2013. – С. 156–163.
2. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г.О. Винокур // Тр. МИИФЛИ. – Т. 5. – М., 1939. – 420 с.
3. Гороть Є.І. Лексикологія сучасної англійської мови : [курс лекцій] / Є.І. Гороть. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 144 с.
4. Даниленко В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания / В.П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
5. Калинин А.В. Лексика русского языка : [учеб. пособ. для вузов по спец. «журналистика»] / А.В. Калинин. – 3-е изд. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. – 232 с.
6. Кияк Т.Р. Мови для спеціальних цілей як об'єкт лінгвістики / Т.Р. Кияк // Ми не лукавили з тобою. – Чернівці : Букрек, 2014. – С. 293–298.
7. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу : [навч. посіб.] / А.Я. Коваленко. – К. : Фірма ІНККОС, 2001. – 290 с. ; 2002. – 320 с.
8. Комарова З.И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание / З.И. Комарова. – Свердловск : Изд-во Уральск. ун-та, 1991. – 136 с.
9. Лейчик В.М. Термин и его определение / В.М. Лейчик // Терминоведение и терминография в индоевропейских языках. – Владивосток, 1987. – С. 135–145.
10. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови / М.І. Мостовий. – Х. : Вид-во «Основа», 1998. – 256 с.
11. Пчелінцева О.Е. Лексичні основи міжнародної термінології. Конспект лекцій та дидактичний матеріал для студентів лінгвістичних спеціальностей / О.Е. Пчелінцева. – Черкаси : ЧДТУ, 2003. – 104 с.
12. Реформатский А.А. Что такое термин и терминология / А.А. Реформатский // Вопросы терминологии : материалы всесоюзного терминологического совещания. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1961. – С. 46–54.
13. Ріба-Гринишин О.М. Типологія лексичних одиниць німецькомовного науково-технічного тексту з нафтової промисловості / О.М. Ріба-Гринишин // Наукові праці. Філологія. Мовознавство. – Випуск 207. – Том 2019. – С. 102–104.
14. Суперанская А.В. Общая терминология: вопросы теории / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. – М. : Либроком, 2012. – 248 с.
15. Цаголова Р.С. Лексико-семантические особенности политико-экономической терминологии / Р.С. Цаголова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1985. – 146 с.
16. Балабан Т. Англо-український словник-довідник інженерії довкілля / Т. Балабан. – Львів : Вид-во Держ. ун-ту «Львівська політехніка», 2000. – 400 с.

УДК 811.111'37'42

Строченко Л. В.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ GENIUS/ГЕНІЙ В АНГЛОМОВНИХ БІОГРАФІЯХ ЛЕОНАРДО ДА ВІНЧІ

Стаття присвячена дослідженню особливостей вербалізації концепту GENIUS в англomовних біографіях Леонардо да Вінчі. У роботі наведено основні аспекти дослідження феномену геніальності у філософії та психології; проаналізовано дефініції лексичної одиниці genius в англomовних словниках різної функціональної спрямованості; виокремлено концептуальні ознаки досліджуваного концепту в науково-популярних біографіях Леонардо да Вінчі.

Ключові слова: вербалізація, концепт, концептуальна ознака, геній.

Строченко Л. В. Вербализация концепта GENIUS/ГЕНИЙ в англоязычных биографиях Леонардо да Винчи. – Стаття. Стаття посвящена исследованию особенностей вербализации концепта GENIUS в англоязычных биографиях Леонардо да Винчи. В работе указаны основные аспекты исследования феномена гениальности в философии и психологии; проанализированы дефиниции лексической единицы genius в англоязычных словарях разной функциональной направленности; выделены концептуальные признаки исследуемого концепта в научно-популярных биографиях Леонардо да Винчи.

Ключевые слова: вербализация, концепт, концептуальный признак, гений.

Strochenko L. V. Verbalization of the concept GENIUS in the English biographies of Leonardo da Vinci. – Article.

The article is dedicated to the investigation of the peculiarities of verbalization of the concept GENIUS in the English biographies of Leonardo da Vinci. The research presents main aspects of the study of the phenomenon of genius in philosophy and psychology; analyzes definitions of the lexical unit "genius" in the English dictionaries of different functional orientation; singles out conceptual features of the analyzed concept in the popular-science biographies of Leonardo da Vinci.

Key words: verbalization, concept, conceptual feature, genius.

Геніальність як феномен найвищої творчої здібності в науковій чи художній діяльності здавна привертала увагу дослідників. На сьогодні існує чимало робіт, присвячених розглядові філософських і психологічних аспектів геніальності. Серед основних напрямів трактування та дослідження феномену геніальності відзначимо *ірраціональний підхід*, який наголошує на божественній природі геніальності та є тісно пов'язаним з архаїчним і релігійними уявленнями; *раціональний підхід*, у межах якого геніальність розглядається як вроджена якість людини, що дає змогу уточнити геніальність як властивість людського розуму, робить можливим її дослідження різними напрямками психології, педагогіки й генетики та визначення біологічних (інстинкти, пам'ять, генетична спадковість, вроджені здібності до творчості) і психологічних (фантазія, уява, натхнення, спонтанність) факторів геніальності; *емпіричний підхід*, з точки зору якого геніальність є набутою властивістю людини в процесі її розвитку; *соціокультурний підхід*, який розглядає значимість і разом із тим проблематичність взаємодії генія та суспільства [8].

Сучасна лінгвоконцептологія має великий доробок праць, присвячених дослідженню споріднених концептів, таких як РОЗУМ, ІНТЕЛЕКТ [див., зокрема, 1]. Проте феномен геніальності як найвищого прояву інтелектуальної чи творчої діяльності людини та власне людини-генія залишається поза увагою лінгвістів, що увиразнює *актуальність* цього дослідження, у якому ми трактуємо GENIUS як антропологічний та аналізуємо його лексикографічне втілення на матеріалі англomовних словників різної функціональної

спрямованості та мовленнєве втілення на матеріалі англomовних біографій Леонардо да Вінчі.

Мета роботи полягає у вивченні особливостей вербалізації концепту GENIUS/ГЕНІЙ в англomовних біографіях Леонардо да Вінчі.

Наше дослідження спирається на теоретичний доробок семантико-когнітивного підходу до вивчення концептів, який досліджує співвідношення семантики мови з концептосферою народу, співвідношення семантичних процесів із когнітивними. Представники цього напрямку в когнітивній лінгвістиці потрактовують концепт як приналежність свідомості людини, глобальну одиницю розумової діяльності, квант структурованого знання [1, с. 7–8].

Упорядкована сукупність концептів у свідомості людини утворює її концептосферу. Мова – один із засобів доступу до свідомості людини, її концептосфери, до змісту та структури концептів як одиниць мислення. Концепт у разі комунікативної потреби може вербалізуватися різними способами (лексичними, фразеологічними, синтаксичними та ін.) [там саме].

Ще одним аспектом сучасних лінгвокогнітивних студій є теорія картини світу. Досліджуваний концепт GENIUS є фрагментом концептуальної картини світу, яка знаходить своє відбиття в мовній картині світу. Лінгвістичний підхід до вивчення картини світу розрізняє два її типи: наукову картину світу, що опосередкована науковим знанням, і наївну, яка формується у свідомості носія мови в ході безпосереднього пізнання реального світу під впливом і в категоріях його національно-мовного, історичного та культурного досвіду. «Наївні картини світу, які складаються зі значен-

ня слів різних мов, можуть в деталях відрізнятися одна від одної, тоді як наукова картина світу не залежить від мови, якою вона описується» [6, с. 156–157; про це дивись також: 4, с. 63].

Таким чином, саме мова є одним із основних інструментів пізнання та концептуалізації навколишнього світу, оскільки аналіз мовних засобів дає змогу найбільш простим та ефективним способом виявити ознаки концепту та змоделювати його. Склад того чи іншого концепту виявляється через цей концепт, словникові тлумачення мовних одиниць, які репрезентують мовленнєві тексти.

З огляду на зазначене вище цілком логічним першим етапом аналізу складу будь-якого концепту є розгляд словникових дефініцій його мовних репрезентантів, що, власне, входить до завдань нашого дослідження.

Матеріалом дослідження слугували англійські тлумачні словники, які репрезентують наївну картину світу, і медичні словники, у яких представлена наукова картина світу.

Насамперед звернімося до етимології англійської лексичної одиниці *genius*, яка номінує відповідний концепт.

“*L. genius, prop., the superior or divine nature which is innate in everything, the spirit, from genere, gignere, to beget, bring forth*” [9].

Як зазначає Р.О. Будагов, латинське *genius* було маловживаним словом і довго зберігало зв'язки з дієсловами *genere, gignere* (народжувати). «Геній сприймався як дещо вроджене, притаманне людині, сім'ї та навіть місцевості» [2, с. 160]. Таким чином, внутрішня форма цієї номінації актуалізує ірраціональну складову відповідного концепту. Саме в такому ракурсі розглядає концепт ГЕНІЙ Ю.С. Степанов. Учений наголошує, що *геній, ангел, іпостась, душа* є частинами одного понятійного поля – *внутрішнього Я людини*. Геній в античності – це дух, божество життєвої сили, яке з народження було притаманне лише чоловікам (аналогічним божеством жінок вважалась Юнона) [7, с. 581–584].

І лише в другій половині XVIII століття відбувається перелом у семантиці цієї лексичної одиниці. З того часу *genius* позначає не тільки особливу здібність, але й саму людину, яка має цю якість. Саме тоді з'являються численні трактати Е. Юнга, Д. Дідро, І. Канта, які дають поштовх для подальших досліджень цього феномену [2, с. 160].

Сучасні тлумачні словники англійської мови наводять дефініцію лексеми *genius*, що містить чотири семми. Розглянемо кожну із них.

“1. *Genius A good or evil spirit, or demon, supposed by the ancients to preside over a man's destiny in life; a tutelary deity; a supernatural being; a spirit, good or bad. Cf. Jinnee. “The unseen genius of the wood”. We talk of genius still, but with thought*

how changed! The genius of Augustus was a tutelary demon, to be sworn by and to receive offerings on an altar as a deity” [9].

Як бачимо, перша семма позначає генія-духа, який впливає на долю людини чи місцевості, тобто оригінальне значення цієї лексичної одиниці в латинській мові збереглося до наших днів.

“2. *Genius A man endowed with uncommon vigor of mind; a man of superior intellectual faculties and creativity; as, Shakespeare was a rare genius*” [9].

Друга семма позначає людину з надзвичайними здібностями. Ці здібності стосуються інтелекту людини або її творчих здібностей. Такі описові семми, як *uncommon, superior*, підкреслюють унікальність інтелектуальних і творчих можливостей такої людини.

“3. *Genius Distinguished mental superiority; uncommon intellectual power; especially, superior power of invention or origination of any kind, or of forming new combinations; as, a man of genius. Genius of the highest kind implies an unusual intensity of the modifying power*” [9].

Третя семма позначає вже саму надзвичайну здібність, власне геніальність. Знову ж таки виокремлюємо описові семми *uncommon, superior, distinguished*, які підкреслюють новизну відкриття чи винаходу.

“4. *Genius The peculiar structure of mind with which each individual is endowed by nature; that disposition or aptitude of mind which is peculiar to each man, and which qualifies him for certain kinds of action or special success in any pursuit; special taste, inclination, or disposition; as, a genius for history, for poetry, or painting*” [9].

І, нарешті, остання семма позначає природну схильність людини до певного виду занять – *inclination, disposition*, яка притаманна кожній людині та є індивідуальною рисою – *peculiar to each man*.

Таким чином, робимо висновок, що англійський концепт ГЕНІУС/ГЕНІЙ/ГЕНІАЛЬНІСТЬ вербалізують друга та третя семми у структурі лексичного значення відповідної лексеми.

Слід відзначити однаковий семний склад цих семем у різних словниках. Так, порівняймо наведені визначення у *New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language* із дефініціями *American Heritage Dictionary*:

“**Genius:**

a. *Extraordinary intellectual and creative power: artistic works of genius.*

b. *A person of extraordinary intellect and talent*” [9].

Як бачимо, наведена дефініція також підкреслює винятковість, незвичайність інтелекту чи творчих здібностей людини-генія. Подібні семми виокремлюємо і в дефініції *Collins English Dictionary*:

“Genius:

1. *A person with exceptional ability, esp of a highly original kind*

2. *Such ability or capacity: Mozart’s musical genius”* [9].

Дефініція у *Webster’s College Dictionary* містить також згадку про сфери діяльності людини, в яких проявляє себе геній:

“Genius:

1. *An exceptional natural capacity of intellect, esp. as shown in creative and original work in science, art, music, etc.: the genius of Mozart.*

2. *A person having such capacity”* [9].

Слід відзначити, що використані у дослідженні тлумачні словники зазначають еталонні приклади геніальних людей – це Шекспір і Моцарт, що вказує на прототипний характер постатей цих митців. Ще одним прикладом типового представника категорії «геній» є вчений Ейнштейн, прізвище якого є синонімом лексичної одиниці «геній». Цей випадок антономазії (*einstein*) закріплений словниками [9].

Використані в дослідженні тлумачні словники англійської мови відображають наївну картину світу. Наукова картина світу представлена в нашому дослідженні медичними словниками, які дефінують номінацію *genius* так:

“Genius (psychology)

– *adjective. Referring to a marked superiority in intellectual power.*

– *noun. A highly intelligent person, whose IQ is > 140 and/or in the top 1% of those subjected to IQ testing”* [9].

Як бачимо, ця дефініція відносить номінацію *genius* до термінів психології. Головна відмінність дефініцій тлумачних словників і медичних полягає в тому, що в останніх наголошується виключно на інтелектуальних надздібностях людини-генія, тоді як тлумачні словники зазначають ще й видатний творчий потенціал. Ще однією особливістю наукового тлумачення феномену геніальності є зазначення того, що її можна визначити за допомогою тесту на IQ: на переконання психологів, людина вважається генієм, якщо рівень її IQ вищий за 140. Згідно з офіційною статистикою, такі люди становлять лише 1%.

Отже, проведений компонентний аналіз уможливив виділення таких концептуальних ознак досліджуваного концепту GENIUS/ГЕНІЙ:

інтелект (вербалізується такими лексичними одиницями: *intellectual faculties, intellectual power, intelligent, mental, vigor of mind*);

– творчі здібності (вербалізується такими лексичними одиницями: *creative power, talent, creativity*);

– видатний/найвищий/надзвичайний (вербалізується такими лексичними одиницями: *uncommon, superior, distinguished, highly, exceptional, extraordinary, marked superiority*);

– новизна/оригінальність (вербалізується такими лексичними одиницями: *power of invention or origination of any kind, or of forming new combinations; original work*).

Мовленнєве втілення досліджуваного концепту розглянуто на матеріалі англійських біографій Леонардо да Вінчі – видатного італійського вченого, дослідника, винахідника й художника, архітектора, анатоміста й інженера, однієї з найвизначніших постатей італійського Відродження.

У сучасному мовознавстві виокремлюють декілька типів біографій, серед яких відзначимо, зокрема, наукову, академічну, художню, документальну та науково-популярну [3, с. 142]. Матеріалом цього дослідження слугували біографії останнього різновиду – науково-популярні, розміщені на різноманітних біографічних ресурсах мережі Інтернет. Цільовою аудиторією цих публікацій є пересічний «наївний» носій мови, тож аналіз їхніх лінгвістичних особливостей уможливив виокремлення концептуальних ознак концепту GENIUS в англійській наївній картині світу.

Досліджені науково-популярні біографії Леонардо да Вінчі актуалізують насамперед концептуальну ознаку видатності/надзвичайності. Так, зокрема, зазначається, що да Вінчі є провідним, великим художником і мислителем, що вербалізується лексемами *leading, great*:

“Leonardo da Vinci (1452–1519) is one of the world’s greatest thinkers, artists and philosophers” [11].

“Leonardo da Vinci was a leading artist and intellectual of the Italian Renaissance who’s known for his enduring works “The Last Supper” and “Mona Lisa” [12].

Цікавим, проте, недостовірним фактом його біографії є реакція його вчителя, художника Веррокьо, на непересічні здібності ученика. Він був настільки вражений роботою да Вінчі, що перестав малювати:

“According to Lives of the Most Excellent Painters, Sculptors and Architects, written around 1550 by artist Giorgio Vasari, Verrocchio was so humbled by the superior talent of his pupil that he never picked up a paintbrush again” [10].

Цей контекст також вербалізує ознаку надзвичайності творчих здібностей.

Наступна концептуальна ознака, виокремлена нами, – інтелект; вона актуалізується в таких прикладах:

“Using his inventive mind, da Vinci sketched war machines such as a war chariot with scythe blades mounted on the sides, an armored tank propelled by two men cranking a shaft and even an enormous crossbow that required a small army of men to operate” [12];

“Possessor of a curious mind and keen intellect, da Vinci studied the laws of science and nature,

which greatly informed his work as a painter, sculptor, architect, inventor, military engineer and draftsman” [11].

Використані д дослідженні біографії всіляко наголошують на тому, як Леонардо да Вінчі випереджав свій час, навіть «передбачував майбутнє»:

“*A man ahead of his time, da Vinci appeared to prophesize the future with his sketches of machines resembling a bicycle, helicopter and a flying machine based on the physiology of a bat*” [10];

“*In several different fields, from science to astronomy, he proved to be both innovative and several centuries ahead of his contemporaries*” [11].

Концептуальна ознака новизни, оригінальності його досягнень у різних сферах часто вербалізується лексемою *pioneer*, яка підкреслює те, що він першим використав якийсь метод у малюванні чи у винаході:

“*His painting of the “Virgin of the Rocks,” begun in 1483, demonstrated his pioneering use of chiaroscuro – a stark contrast between darkness and light that gave a three-dimensionality to his figures – and sfumato – a technique in which subtle gradations, rather than strict borders, infuse paintings with a softer, smoky aura*” [10];

“*He also pioneered the use of Chiaroscuro*” [11].

Лексема *invent* також актуалізує концептуальну ознаку новизни:

“*He ‘invented’ the bicycle, airplane, helicopter, and parachute some 500 years ahead of their time*” [12].

Зазначимо, що власне лексема *genius* також зустрічається д досліджених біографіях, наприклад:

“*If all this work had been published in an intelligible form, da Vinci’s place as a pioneering scientist would have been beyond dispute. Yet his true genius was not as a scientist or an artist, but as a combination of the two: an ‘artist-engineer’. His painting was scientific, based on a deep understanding of the workings of the human body and the physics of light and shade. His science was expressed through art, and his drawings and diagrams show what he meant, and how he understood the world to work*” [12].

Широкий спектр інтересів і напрямів роботи Леонардо да Вінчі підкреслюється стилістичним прийомом гіперболи, як-от у такому прикладі:

“*There seemed to be no limit in the scope of his interest and work*” [11].

Творіння художника вважаються скарбом, що актуалізує ознаку цінності його спадщини для людства:

“*Today, the “Mona Lisa” hangs in the Louvre Museum in Paris, France, secured behind bulletproof glass and regarded as a priceless national treasure seen by millions of visitors each year*” [12].

Таким чином, науково-популярні біографії Леонардо да Вінчі актуалізують такі концептуальні ознаки концепту GENIUS? як надзвичайність, новизна, інтелект і цінність.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розгляді особливостей вербалізації концепту GENIUS в англomовному різножанровому дискурсі.

Література

1. Антология концептов / под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. – Том 1. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 352 с.
2. Будагов Р.А. История слов в истории общества / Р.А. Будагов – М. : Просвещение, 1971. – 270 с.
3. Ефремова Д.А. Типы англоязычных биографий второй половины XX – начала XXI века / Д.А. Ефремова // Филология и культура. – 2013. – № 1 (32). – С. 142–145.
4. Колегаєва І.М. Перцептивне і когнітивне бачення світу: ономасіологічний аспект. / І.М.Колегаєва // Вісник ОНУ імені І. Мечникова. – Том 18. – Вип. 2 (6). – 2013. – С. 63–69.
5. Колегаєва І.М. Що нам показує картина світу: людський чинник ономасіологічних процесів / І.М. Колегаєва // Наукові записки НаУКМА. – Том 164. Філологічні науки (Мовознавство) – 2014. – С. 8–11.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
7. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Академический проект, 2001. – 990 с.
8. Хомченкова Е.А. Феноменология гениальности: от антропной к социокультурной детерминации : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 09.00.13 / Е.А. Хомченкова. – Омск, 2007. – 20 с.
9. Genius. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thefreedictionary.com/genius>.
10. Leonardo da Vinci. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.biography.com/people/leonardo-da-vinci-40396#the-last-supper>.
11. Leonardo da Vinci. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/da_vinci_leonardo.shtml.
12. Leonardo da Vinci. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.biographyonline.net/scientists/leonardo_da_vinci.html.

УДК 811.111'373

Суховецька Л. В.

ТИПОЛОГІЯ МОВЛЕННЕВОГО АКТУ ВИМОГИ ЗА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИМ КРИТЕРІЄМ В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Дослідження фокусує увагу на лексико-семантичному аналізі пропозиційного змісту мовленнєвого акту вимоги, продукованого електоратом політичного дискурсу. Автор здійснив огляд сучасних тлумачень вимоги з позиції врахування особливостей соціального статусу продуцента мовлення. За результатами дослідження створено класифікацію вимог, висунутих англomовною спільнотою на адресу суб'єктів влади.

Ключові слова: вимога, електорат, мовленнєвий акт, політичний дискурс.

Суховецкая Л. В. Типология речевого акта требования на основании лексико-семантического критерия в англоязычном политическом дискурсе. – Статья.

Исследование фокусирует внимание на лексико-семантическом анализе пропозиционального содержания речевого акта требования, созданного электоратом политического дискурса. Автором выполнен обзор современных трактовок требования с позиции учета особенностей социального статуса продуцента речи. В результате исследования представлена классификация требований, выдвигаемых англоязычным обществом в адрес власти.

Ключевые слова: требование, электорат, речевой акт, политический дискурс.

Sukhovetska L. V. Typology of speech act of demand on lexical and semantic criteria in English political discourse. – Article.

The article concentrates upon the lexical and semantic analysis of the propositional part of the speech act of demand, produced by the electorate of political discourse. A detailed review of contemporary interpretations of demand with reference to the social status of the producer of speech has been done by the author. The results of research have presented a classification of demands, appealed to the authoritative representatives by English-speaking society.

Key words: speech act, demand, electorate, political discourse.

Постановка проблеми. Політичний дискурс (далі – ПД) – це явище, яке присутнє щодня в житті будь-якого громадянина цивілізованого суспільства. Високий ступінь відкритості та демократичності англomовної спільноти надає широкі можливості для аналізу мови політики. Діапазон учасників політичної інтеракції є широким і різноманітним. Його утворюють політичні суб'єкти з різним ступенем професіоналізму, починаючи від рівня професіоналів-політиків, включаючи журналістів та політологів, і завершуючи найширшими масами громадян. Політична комунікація передбачає не односторонню спрямованість сигналів від еліт до мас, а весь спектр неформальних комунікативних дій в суспільстві, які по-різному впливають на політику. Однією з провідних рис сучасної політичної комунікації є категорія спонукання, яка спрямована на формування готовності певного колективного адресата підтримати дії політиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових розвідках, присвячених категорії спонукання, розглядаються мовні засоби репрезентації директивності в газетній політичній комунікації, директивні мовленнєві акти (далі – МА) з перформативним компонентом з позиції стратегій ввічливості [4; 21]. Найчастіше компонент спонукання на тлі політичного дискурсу ідентифікується під час аналізу мовленнєвих стратегій і тактик політиків. Науковці виокремлюють безпосередньо стратегію або тактику спонукання, тактику заклик, погрози та попередження [6; 14; 16].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Тоді як дослідження мовленнєвої поведінки представників різних соціальних

і професійних груп людей належить до пріоритетних завдань сучасної лінгвістики, аналіз мовлення пересічних громадян, які мають статус електорату й також є учасниками політичного дискурсу, залишається поза увагою сучасних наукових праць. Не підлягав аналізу набір типових інтенцій, стратегій і мовленнєвих актів електорату.

Соціальний статус як прагматичний чинник вказує на ієрархічність відносин між комунікантами. Нерівноправність статусних позицій є значущим критерієм для типології спонукальних МА. Наприклад, МА вимоги переважно знаходить відображення в асиметричній комунікації, де ініціатором виступає комунікант, який займає більш високе соціальне становище [18, с. 15]. Вимога з позиції рівноправного або нижчого за статусом комуніканта трапляється в реальній комунікації не так часто й має свої прагматичні особливості функціонування. Отже, соціальний статус адресанта вимоги є провідним чинником, що зумовлює **актуальність** обраного дослідження.

Метою статті є здійснення лексико-семантичного аналізу МА «вимога», створеного представниками електорату й адресованого владі. Досягнення мети передбачає вирішення таких **завдань**: короткий огляд тлумачень вимоги в лінгвістиці, аналіз соціального статусу електорату як учасника політичного дискурсу, здійснення класифікації вимог за лексико-семантичним критерієм. **Об'єктом** дослідження є МА вимоги, **предметом** – лексико-семантичні особливості вимоги. Головними **методами** дослідження обрано спостереження, зіставлення, узагальнення, метод лексико-семантичного й функціонального аналізу.

Зазвичай МА вимоги не виокремлюється як самостійний тип прескриптивів. Однак слід зазначити, що деякі дослідники ідентифікують його у своїх класифікаціях. Вони схиляються до того, що головною відмінною рисою вимоги є наявність у мовця пресупозиції про небажання адресата виконати каузовану дію [2]. «В одних випадках це небажання зумовлено психологічним станом адресата, в інших – невизнанням пріоритетності положення мовця. Адресант може присвоїти пріоритет, діючи з «позиції сили» або в ситуації певної напруги, коли він бере на себе відповідальність розпоряджатися діями інших людей (наприклад, під час пожежі, повені, аварії, арешту тощо)» [2, с. 18].

Під вимогою розуміють авторитарний вид спонукання, який може походити лише від індивідуумів, котрі мають повноваження для здійснення таких мовленнєвих актів [11, с. 143], або імперативний різновид прохання, який не терпить заперечень і не допускає відмови [15, с. 107]. Інколи, навпаки, вимогу трактують як категоричне спонукання за умов відсутності авторитарної позиції мовця, а тому мовець не може бути впевнений у тому, чи буде виконано каузовану дію [10, с. 14].

Зазначається, що адресат настійної вимоги не має іншого вибору, оскільки її невиконання може спричинити небажані наслідки [12, с. 195]. Вимога передбачає можливість виконати дію з боку адресата, його зобов'язання це зробити, а також наполегливість у силі спонукання [20, с. 26–27]. Найчастіше вимога використовується після спроб спонукання до дії іншими способами, що не привели до реалізації мети [19].

У нашій роботі ми дотримуємося позиції тих лінгвістів, які акцентують увагу на переконанні автора вимоги в тому, що він має право наполягати на виконанні адресатом конкретної дії [1, с. 22; 3, с. 264]. В.С. Григор'єва характеризує цю особливість вимоги як «пресупозицію законності» цілі, висунутої мовцем [7, с. 70].

Отже, вимога, що ґрунтується на певному праві та конвенції, властива мовленню рівного або нижчого за статусом комуніканта [18, с. 15]. На наш погляд, таким комунікантом є електорат, соціальна диспозиція якого від початку нижча за статус представника інституту, оскільки він не має влади, але володіє правом вибору. Дослідники зазначають, що в самій лексемі «виборець» закладена висока статусна позиція (якщо обираєш, значить, володієш повноваженнями, а «прагматичний» статус виборця вищий, ніж у кандидата, який залежить від результату цього вибору [13, с. 84–85].

Таким чином, вимога електорату є соціально-зумовленим МА, що характеризується відношеннями «знизу вгору» за критерієм відсутності володіння владою, а також відношеннями «згори донизу» за критерієм права вибору. Такий подвій-

ний статус автора вимоги зумовлює особливості її актуалізації. За результатами проведеного дослідження було виявлено певні типи вимог, характерні для мовлення англomовної спільноти, що утворюють формацію електорату ПД.

Вимога скасування дій. Певні кроки політичної діяльності викликають у виборців обурення й незгоду. Якщо деякі законопроекти, економічні плани, функціонування окремих організацій здаються неприйнятними для добробуту країни, суспільство вимагає припинення таких дій, для чого застосовується доволі широкий лексичний репертуар **дієслів** із відповідною семантикою (*to stop, to end, to abandon, to drop, to ditch, to scrap, to block, to demolish, to abolish, to dismantle, to pull out, to lose, to leave, to ban, to cancel, to step back from doing smth.*):

Repeal the despicable Lansley 2012 privatization health care act (25); Scrap HS2 now. We can't afford it (28); Merkel should stop military engagement against Muslim countries (51).

Вимога залишення посади. Розчарування електорату в діяльності суб'єктів влади спонукає його до висунування вимоги залишення посади як із власної волі (*to resign, to quit, to go, to step down, to step back, to get back, to go back, not to carry on as an MP*), так і вимушено (*to boot up, to rid of, to get rid of, to dismiss, to impeach, to sack, to remove, to kick-off*):

Cameron should resign, he couldn't organize one bill, let alone an entire government (54); Mr. Juncker should go back to running Luxembourg County Council (45); She has gone against the agreement and should be sacked (53).

Вимоги скасування дій і залишення посади є наслідком негативного ставлення виборців до окремих проявів діяльності політичних структур, а значить, беруть участь у формуванні оцінності політичного дискурсу.

Вимога транспарентності. З позиції електорату, для підвищення довіри до влади та кращого взаєморозуміння між політичними суб'єктами, політика не має відбуватися за зачиненими дверима. Принцип публічності робить можливими критику й демократичний контроль над діяльністю держави [5, с. 144]. Отже, вимога прозорості є характерною рисою мовлення народних мас. Для її вербалізації використовуються **іменники**: *transparency, answers*; **прикметники**: *transparent; open*; **дієслівні сполучення**: *to disclose, to open, to expose, to release, to see, to make it public knowledge, to let people know; to shed some light*:

They should disclose the risk assessment and publish how many Tory MP's have links to private health care (44); It's time that the electorate had real transparency, the waters get muddier by the day (49); It is time to shed some light on the history of Polish anti-Semitism after World War I and today (24).

Прозорості політичної діяльності сприяє публічне обговорення й обмірковування найважливіших питань суспільного життя, тому ця умова знаходить своє вираження у відповідних вимогах (*a debate; a proper debate; an intelligent debate; a frank discussion; an honest discussion; a real conversation; a political talk; a legitimate argument; a sensibly articulated "common ground" argument; a proper grown up cross-party conversation; an honest non-partisan conversation; calm reflection; joined up thinking; holistic thinking*). Суспільство також очікує на результат проведених дискусій у вигляді запропонованих проєктів (*plan; projects; strategy; proposals; scheme; solutions; imaginative solutions; decision*):

*There needs to be a proper grown up **cross-party conversation** about the best possible options for properly funding world class health services - and what treatments the basic health service could be expected to provide (30); Reasonable restrictions on immigration is not unreachable. Cameron, if he stands firm, should put forth a detailed **plan** that the EU could accept (46); Is George Osborne insisting he has a mandate to renew Trident the same as actually having a mandate to do this? This is such an important issue that of course it needs **to be debated in Parliament** (50).*

Вимога реалізації суспільно-демократичних цінностей. У сучасному світі демократія стала невідмінним атрибутом будь-якої держави, яка претендує на статус *non-failed state*. Ідеї та принципи демократії є провідними для громадянина країни, яка позиціонує себе як демократична, тому будь-які порушення в цій сфері не оминають увагу суспільства й фіксуються у вигляді вимоги до влади дотримуватися всіх демократичних цінностей. У демократичній державі одним з індикаторів демократії та каналів трансляції суспільної думки є процес виборів [17, с. 4]. Цілком природно, що суспільство найчастіше нагадує владі про своє право вибору (*referendum; General Election; poll*):

*Cameron should hold a **referendum** immediately (37); Labour voters want a **referendum** (40); Ask the people. Make a **referendum** about Trident (33).*

Рівність громадян у суспільстві є ознакою високорозвинутої демократичної держави, тому ця цінність знаходить своє відбиття у змісті вимог (**іменникові сполучення**: *Liberté, Égalité, Fraternité; justice; free speech; pluralism in their media; freedom of any kind of speech; equality of responsibility; equality of effort; equality of contribution; equality of opportunity; equal treatment; an equal chance to education; proportionate representation; дієслівні сполучення*: *to be subject to the same rules as everybody*):

*I want **equal treatment for fraud before the law** and not the benefit claimants who are frauds given heavy prison sentences and M.P's who do exactly*

*the same, just say they'll pay it back and absolutely nothing happens to them (47); I am horrified. **When** will we ever see **justice** for innocent people killed by police? (38).*

На долю дієслівних сполучень випадає вимога репрезентації інтересів більшості, яка корелює з провідним принципом демократії «меншість поступається більшості» [17, с. 4] (*to represent the interests of the people of the UK, to represent the will of the people, to represent the electorate; to work in the interest of all parts of the UK; to do what the majority wish for*):

*No – politicians should **represent the interests of the people of the UK**. Workers should not be sacrificed and thrown on the scrapheap for the cheap labour benefits unlimited immigration brings to business (56); We live in a democracy so therefore the politicians **should do what the majority wish for**, it is quite simple when you think about it (35);*

Наведені вище вимоги формують загальні ключові засади, на яких має ґрунтуватися діяльність політиків безвідносно до їх політичної орієнтації в межах демократичної держави: надання права вибору, рівності можливостей; транспарентність; прагнення до влади має бути зумовлено бажанням служити народу, а не задовольняти власні інтереси.

Вимога звітності та відповідальності. Делегування народом окремих представників суспільства до владних структур є, з одного боку, ознакою довіри, а з іншого боку – великою відповідальністю. Ідея компетентного й **відповідального** (*виділено нами, – Л. С.*) перед народом представницького правління є основою репрезентативної моделі демократії [17, с. 16]. Відповідно до цієї системи обрані лідери підзвітні своїм виборцям. Тому, коли довіру не виправдано, народ має підстави вимагати від влади звітності за свою діяльність і понесення відповідальності. Якщо відповідальність досягає ступеня покарання, вимога перемажується з елементами менасиву. З лексичних варіантів трапляються **іменники** (*responsibility, accountability, blame*); **прикметники** (*accountable, responsible, culpable*); **дієслівні сполучення** (*to account, to hold to strict account, to admit the mistakes, to answer for, to meet the duty, to be in jail, to be up on charges, to be brought before the Courts; to be tried; to be behind bars*):

*If David Cameron wants to be Prime Minister after 7th May, he needs to come before the voters in the TV debates to show **accountability** for his performance since 2010 and let the public see the alternatives policies which could be followed after the General Election (43); Russia, under the leadership of Putin is **responsible** for the current situation in Ukraine. He has ruined Russian European relations for decades to come (29); Instead of pissing away billions into self-defeating ideas like these, all political parties need to be held collectively **to account** (41);*

Вимога здійснення кримінального контролю. Значну роль у підтриманні порядку в країні відіграє судова гілка влади, до якої й апелює суспільство як до механізму контролю й покарання за порушення законів: (**іменникові сполучення:** *criminal sanctions, a criminal offence, criminal charges, penalties, investigation, arrests*; **дієслівні сполучення** (*to investigate, to prosecute, to indict; to examine, to patrol, to chase tax dodgers; to make it illegal; to jail ministers; to police accounts; to enforce penalties*).

Bring back the ID card plans and increase the penalties for employing illegal immigrants or paying below the minimum wage (33); *The Electoral Commission should be called upon to examine this blatant attempt to buy votes* (27); *Enforce penalties on those legal citizens that are employing illegal immigrants* (34).

Таким чином, ця вимога висвітлює традицію західноєвропейської політичної культури, зміст якої полягає у верховенстві закону, обов'язкового для всіх громадян країни.

Вимога нової політичної еліти. Цією вимогою електорат формує певний стандарт особистісних і професійних якостей, якому має відповідати політичний діяч. Політик – це активний суб'єкт дії в межах політичних інститутів (політичних партій, державних структур).

Концептуальні ознаки політика, що існують у свідомості певної лінгвокультурної спільноти, підлягали дослідженню окремими лінгвістами. Так, серед найбільш істотних ознак американського політика, зафіксованих у словникових дефініціях, називають активність, професіоналізм і лідерські якості. У поданні авторів сучасних американських політичних романів політик також концептуалізується як активний лідер, що виконує безліч обов'язків і функцій, пов'язаних зі встановленням дипломатичних відносин, з управлінням державою й вирішенням соціальних проблем, здатний контролювати політичні процеси [9, с. 15–17]. На жаль, наведені вимоги не характеризують сучасних політиків. Оцінюючи їхню діяльність та особистісні якості, виявляємо, що соціальний адресат виявляє некомпетентність, нерозсудливість, брак знань, негідну поведінку, а мовлення політиків характеризує такими видами нещирості, як обман, лицемірство, брехня й удавання [8, с. 18].

Аналіз спонукальних конструкцій у мовленні електорату ПД також виявляє суспільний акцент на бажаних особистісних і професійних якостях суб'єктів політики, нестача яких заважає їм вирішувати поставлені перед ними завдання, внаслідок чого люди відчувають необхідність у виході на арену політиків кращої якості (**іменникові сполучення:** *conviction politicians; politicians with conviction; people with real ability leading parties;*

real statesmanship; forward looking leadership; a real leader; an inspirational leader; a new approach; a new party of the left; a new, mass, socialist party; sensible governing; measured men to lead; дієслівні сполучення: *to stick to principles; сполучення атрибутивного типу:* “normal people” who are with reality; politicians who should be trusted to make decisions; people who think before they speak; people who can run a country for the benefit of those it can afford; a government that is out to mend the system not destroy it or sell it off; a government which will put the money into the right areas; a genuinely left-of-centre, liberal party that isn't obsessed with limp political theory or a love of profit and greed; someone to lead who isn't a complete liar and whose family won't denigrate the office of the presidency; a leader who could work with a hostile opposing congress and bring consensus, reach across the isle and get compromise; **прикметники:** *competent; real; honest; altruistic; brave, new*);

Today we are hugely in need of visionary and forward looking leadership, focused on what could be instead of what was (55); ***Time for real, honest and altruistic folk*** *to stand for parliament, not these characters who have zero exposure to the real world* (31); *We never trusted Sanders, and he needs to be honest about his funding sources – and how those sources are trying to get another puppet Republican in the White House* (36).

Зазначений тип вимоги є непрямою вказівкою на розбіжність очікувань і потреб суспільства з реальним станом речей: політики сьогодення не виправдовують очікування соціуму, не відповідають його вимогам.

Вимога фінансового характеру передбачає спрямування бюджетних коштів на користь країни та її громадян, використання раціонального підходу до розподілу фінансових ресурсів держави. Найпоширенішою вимогою фінансової природи виступає вимога гідної оплати своєї праці: (**іменникові сполучення:** *a living wage, a working wage, decent wages, fair wages, fair pay, a higher minimum wage*; **дієслівні сполучення:** *to raise the minimum wage; to top up low wages; to enforce higher wages*);

Firstly those of us who are lucky enough to have a job should be paid a decent living wage, one that is good enough that they do not need assistance to live without worrying if they will make it to the next pay check or if they will have to go to a food bank (26); *I do not want to send anyone back, but I want fair pay for all and immigration regulations that put the needs of American Citizens first and not last* (52).

Наведення ладу в сфері оподаткування турбує громадян не менш, ніж заробітна платня (**іменникові сполучення:** *fair taxation, tax cuts, a clamp down on corporate tax-avoidance/evasion*; **дієслівні сполучення:** *to raise taxes on the very richest; to raise interests; to tax the rich proportionately; to tax*

high earnings properly; to introduce Council Tax; to introduce some balance into pay structures; to review the property taxing system; to revalue properties for council tax; to raise income from large financial transactions by banks):

Time for a clamp down on corporate tax-avoidance/evasion! £80 billion per year lost to this, since the 80's when it started to become prevalent (42); **The Government should introduce Council Tax/Rates for every single unoccupied flat / house / accommodation / building. Use it or pay your way for speculating on society** (39).

Традиція впливу соціальних груп на систему оподаткування уходить корінням в історію XVIII століття, коли британські колоністи, намагаючись отримати своє представництво в парламенті, оформили свою головну претензію до королівської влади як “No taxation without representation” (жодних податків без представництва). Задоволення цієї вимоги надавало їм можливість реалізувати свої права, які були гарантовані Біллем 1689 року.

Дуже часто суспільство обурюється нераціональною витратою державних коштів, тому вимагає припинення таких дій: (**дієслівні сполучення: to stop that waste of money; to stop the stupid welfare cuts; to stop this total wastage of our funds; not to strip benefits; not to waste £50 billion): Bring back our old rail system that everybody could use. That would be a far better use of money – if we have any left that they haven't given away that is! Governments must stop this total wastage of our funds** – Millenium Domes, NHS computers – Wars that are none of our business to name only a very few instances of waste (23).

Висуваючи ключову вимогу гідної заробітної плати, розмір якої значною мірою залежить від розумної системи оподаткування та збалансованого розподілу державного бюджету, електорат намагається задовольнити свої потреби матеріального рівня, що є необхідною передумовою для виникнення й задоволення потреб духовного рівня.

Вимога міграційного контролю. Питання міграції сьогодні є доволі болючим для мешканців країн Євросоюзу та США. Через те, що ці країни є найбільш соціально комфортними країнами світу, вони постійно відчувають наплив іммігрантів, що створює певний дискомфорт для місцевих мешканців і підґрунтя для вимоги обмеження доступу переселенців до своїх країн (**іменникові сполучення: tight border controls; immigration**

restrictions; a sensible immigration policy; limited selective migration; fair migration; a sane immigration system; defense of borders; immigration regulations; immigration laws; immigration cap; **дієслівні сполучення: to control / to restrict / to curb / to limit immigration; to control / to secure / to protect / to close / to shut borders; to control job tourism; to close the border with a wall; to deport migrants; to stop economic migrants; to block refugees; to deter from coming; to dispose of non-British persons; to limit the number of people willing to come here; to return economic migrants back to their places of origin; to return every illegal immigrant back; to vet visa applications):**

First and foremost block all refugees and «aid» and start rebuilding the British state. Only then can the UK consider starting to admit refugees (22); **America has a right to control its borders and we should let in people who want to assimilate and bring marketable skills to this country** (48).

Міграційні хвилі, від яких потерпають країни Євросоюзу, несуть загрозу соціальній безпеці корінного населення, провокуючи стурбованість людей у вигляді вимоги вжити заходів щодо зупинення потоку мігрантів.

За результатами проведеного дослідження робимо такі **висновки**: вимоги скасування дій, звітності й відповідальності, залишення посади зумовлені незадовільною оцінкою діяльності політиків з боку суспільства. Вимоги реалізації демократичних цінностей, транспарентності, здійснення кримінального контролю детерміновані ключовими принципами існування демократичного суспільства. Потреба в безпеці створює підґрунтя для вимоги міграційного контролю, а намагання задовольнити потреби матеріального рівня стають основою для вимог фінансової природи. Вимога щодо політиків кращої якості встановлює невідповідність сучасного політика його інституційній ролі. Усі вимоги, що створені електоратом ПД на адресу влади, є «голосом народу», що сприяє формуванню політики демократичних урядів, а сам МА вимоги можна вважати механізмом формування й артикуляції інтересів соціальних груп.

Перспектива наукової розвідки полягає в аналізі ключових концептів, задіяних колективною свідомістю електорату в процесі творення мовленнєвих актів вимоги, та в конкретизації лексичної насиченості визначених концептуальних вузлів.

Література

1. Апресян Ю.Д. Толкование лексических значений как проблема теоретической семантики / Ю.Д. Апресян // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. Т. 28. – 1969. – № 1. – С. 11–23.
2. Беляева Е. И. Грамматика и прагматика побуждения: Английский язык / Е. И. Беляева. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1992. – 168 с.
3. Вежицка А. Речевые акты / А. Вежицка // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16. – Лингвистическая прагматика. – М. : Прогресс, 1985. – С. 251–275.

4. Гончарова Н.А. Директивность в политической газетной коммуникации: информационная сущность и языковые индикаторы / Н.А. Гончарова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.allbest.ru/>.
5. Горбачева Е.В. Политический дискурс как механизм формирования государственно-гражданских отношений : автореф. дис. ... канд. политич. наук : спец. 10.01.10 / Е.В. Горбачева. – Москва, 2007. – 23 с.
6. Горіна О.В. Когнітивно-комунікативні характеристики американського електорального дискурсу республіканців : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О.В. Горіна. – Харків. – 2008. – 22 с.
7. Григорьева В.С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагматические и когнитивные аспекты [монография] / В.С. Григорьева. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 288 с.
8. Домышева С.А. Политический дискурс в пространстве дискурса реагирования : на материале британской и американской прессы за 2000–2007 гг. : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / С.А. Домышева. – Иркутск, 2008. – 22 с.
9. Зайчикова Н.В. Стереотипные и индивидуальные составляющие концепта «POLITICIAN» в гибридном жанре политического и художественного видов дискурса (на материале современного американского политического романа) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Н. В. Зайчикова. – Владивосток, 2005. – 22 с.
10. Изотов А. И. Функционально-семантическая категория императивности в современном чешском языке как прагмалингвистический феномен : автореф. дис. ... д-ра. филол. наук : 10.02.03 «славянские языки» / А. И. Изотов. – Москва, 2007. – 42 с.
11. Карандеева Л.Г. Фонопрагматические характеристики речевого акта требования (на материале современного немецкого языка) / Л.Г. Карандеева // Ярославский педагогический вестник. – 2013. – № 2. – Том I (Гуманитарные науки). – С. 143–145.
12. Мясоедова С.В. Семантико-прагматичні особливості непрямих реквестивів (на матеріалі сучасної української літературної мови) / С.В. Мясоедова // Наукові записки Національного ун-ту «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2016. – Випуск 60. – С. 193–196.
13. Невинская М.Д. Концептуальная оппозиция «народ – власть» в политическом дискурсе : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / М.Д. Невинская. – Волгоград. – 2006. – 177 с.
14. Паршина О.Н. Российская политическая речь: теория и практика / О.Н. Паршина. – М. : Либроком, 2012. – 232 с.
15. Приходько А. Н. Дискурсивные акты: прагмасемантика и прагматипология А. Н. Приходько // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2010. – № 1. – С. 101–122.
16. Прокопенко А.А. Ключевые стратегии и тактики в президентском дискурсе Барака Обамы / А.А. Прокопенко // Філологічні трактати. Том 7. № 2. – 2015. – С. 116 – 122.
17. Серкин В.В. Концепт демократии в российском общественном мнении : автореф. дис. ... канд. политич. наук : спец. 23.00.02 / В.В. Серкин. – Астрахань, 2013. – 22 с.
18. Солдатова А.В. Директивные речевые акты в средневерхненемецком языке (на материале «Песни о Нибелунгах», «Парцифала» Вольфрама фон Эшенбаха, «Тристана» Готфрида Страсбу) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / А.В. Солдатова. – Санкт-Петербург : СПбГУ, 2004. – 19 с.
19. Шилихина К.М. Вербальные способы модификации поведения и эмоционально-психологического состояния собеседника в российской и американской коммуникативных культурах : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / К.М. Шилихина. – Воронеж, 1999. – 182 с.
20. Шмелева Т.В. Речевой жанр. Возможности описания и использования в преподавании языка / Т.В. Шмелева // Russistik. Русистика. Научный журнал актуальных проблем преподавания русского языка. – Berlin, 1990. – № 2. – С. 20–32.
21. Dontcheva-Navratilova O. Politeness strategies in institutional speech acts / O. Dontcheva-Navratilova [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ped.muni.cz/weng/co4et2/docs/navratilova.pdf>.

Джерела ілюстративного матеріалу

- (22) Aritra Gupta [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://profile.theguardian.com/user/id/10662368>; (23) barbara [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2477681/New-threat-HS2-Balls-compares-Dome-disaster-Labour-government-scrap-50bn-rail-project-started.html#comments>; (24) B. Ashton [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.economist.com/users/B.%20Ashton/comments>; (25) Bluejil [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://profile.theguardian.com/user/id/2850963>; (26) britishroses [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://profile.theguardian.com/user/id/4538924>; (27) Colin Cutter [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://profile.theguardian.com/user/id/11658063>; (28) David Smith [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2477681/New-threat-HS2-Balls-compares-Dome-disaster-Labour-government-scrap-50bn-rail-project-started.html#comments>; (29) dinfr31 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://profile.theguardian.com/user/id/10140255>; (30) dougale [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://profile.theguardian.com/user/id/1770844>; (31) Dr Richard Ames [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2476412/Britains-path-prosperity-Say-Tories-growth-hits-fastest-rate-general-election.html#comments>; (32) Hans222 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://profile.theguardian.com/user/id/13888772>; (33) herditbefore [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://profile.theguardian.com/user/id/11538859>; (34) Jesse Marioneaux [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nytimes.com/2016/04/19/us/politics/supreme-court-immigration.html?ref=todayspaper>; (35) littlematty [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://profile.theguardian.com/user/id/11571259>; (36) LuckyDog [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nytimes.com/2016/07/25/us/politics/donald-trump-russia-emails>; (37) McNeileMcCormick [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://profile.theguardian.com/user/id/11914974>; (38) Michael Thaddeus [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nytimes.com/2016/04/20/nyregion/peter-liang-ex-new-york-police-officer-sentenced-akai-gurley-shooting-death-brooklyn.html?ref=todayspaper>; (39) MrNotQuiteWright [Электронный ресурс]. –

Режим доступу : <https://profile.theguardian.com/user/id/10038342>; (40) NTEightySix [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://profile.theguardian.com/user/id/4475434>; (41) nuzulu77 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://profile.theguardian.com/user/id/4589020>; (42) ObiDanKinobi [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://profile.theguardian.com/user/id/4307952>; (43) Parry1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://profile.theguardian.com/user/id/10040294>; (44) peterjay66 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://profile.theguardian.com/user/id/4449789>; (45) RobertHickson2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://profile.theguardian.com/user/id/13724196>; (46) RobinFrance [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://profile.theguardian.com/user/id/1349497>; (47) savvumum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://profile.theguardian.com/user/id/3591461>; (48) Scott [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nytimes.com/2016/04/19/us/politics/supreme-court-immigration.html?ref=todayspaper>; (49) scotsgal [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://profile.theguardian.com/user/id/10018940>; (50) Serendipity007, Guardian, Comments, 31 August 2015 <https://profile.theguardian.com/user/id/13180278>; (51) sikkob6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.economist.com/users/sikkob6/comments>; (52) skanik [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nytimes.com/2016/04/19/us/politics/supreme-court-immigration.html?ref=todayspaper>; (53) stuart39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3453134/Senior-Tory-peer-rallying-business-support-David-Cameron-s-EU-deal-starts-talks-finalising-details.html#ixzz40elQUUOV>; (54) TempleCloud [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://profile.theguardian.com/user/id/4219509>; (55) UnevenSurface [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://profile.theguardian.com/user/id/4096454>; (56) 000a000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://profile.theguardian.com/user/id/10059199>.

УДК 811.232; 821.111

Фоменко Е. Г.

ПРОБЛЕМЫ СИНЕРГИИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ТЕКСТОВ ДЖ. ДЖОЙСА, О. УАЙЛЬДА И Ж.-К. ГЮИСМАНСА)

Статья исследует риски, связанные с предметом исследования, терминологией и продуктивными методами синергии художественного текста. Делается вывод, что изучение синергии писателя открывает новые горизонты для понимания мирового художественного дискурса, языкотворчество которого выстраивает коллективное фрактальное целое. Разграничиваются художественный текст и художественный дискурс; выясняется роль индивидуально-авторской концепции писателя в фазовом переходе на материале синергии {Дж. Джойс [О. Уайльд (Ж.-К. Гюисманс)]}.

Ключевые слова: контекст-текст-подтекст, художественный дискурс, синергия писателя, фазовый переход, параметры порядка, турбулентность, индивидуально-авторская концепция.

Фоменко О. Г. Проблеми синергії художнього тексту (на матеріалі англійських текстів Дж. Джойса, О. Уайльда та Ж.-К. Гюісманса). – Стаття.

Стаття досліджує ризики, пов'язані з предметом дослідження, термінологією та продуктивними методами синергії художнього тексту. Робиться висновок, що вивчення синергії письменника відкриває нові горизонти для розуміння світового художнього дискурсу, мовотворення якого вибудовує колективне фрактальне ціле. Розмежовуються художній текст і художній дискурс; з'ясовується роль індивідуально-авторської концепції у фазовому переході на матеріалі синергії {Дж. Джойс [О. Уайльд (Ж.-К. Гюісманс)]}.

Ключові слова: контекст-текст-підтекст, художній дискурс, синергія письменника, фазовий перехід, параметри порядку, турбулентність, індивідуально-авторська концепція.

Fomenko E. G. The problems of fictional text synergy (based on the English texts by J. Joyce, O. Wilde and J.-K. Huysmans). – Article.

The article studies the risks related to the subject of research, terminology and productive methods of fictional text synergy. The author arrives at the conclusion that the study of synergy of a writer opens up new horizons for comprehending world fictional discourse whose language creativity builds the collective fractal whole. This study distinguishes fictional text from fictional discourse, as well as identifies the role of individual-authorial conception in the phase shift based on the synergy {J. Joyce [O. Wilde (J.-K. Huysmans)]}.

Key words: context-text-subtext, fictional discourse, synergy of writer, phase shift, parameters of order, turbulence, individual-authorial conception.

Для наших рассуждений основополагающим является такой постулат: *текст – извечный предмет филологических исследований*. Лингвистика текста второй половины XX века первоначально была нацелена на параметры порядка, которые представлены текстовыми категориями и типами

текста. На гребне волны исследований связности, модальности и концептуальности выделились лингвистическая теория текста, типология текста, когнитивная поэтика и интерпретация текста, которые в междисциплинарном ключе сопрягают лингвистику, психологию и литературоведение.

Постепенно жестко встал вопрос об их совместном пути или автономии, что дало себя знать в необходимости четко определить предмет, достичь терминологического единообразия, выработать эффективные методы исследования. Концептуальность И.Р. Гальперина [1] явилась плодотворной для когнитивной поэтики, развиваемой постсоветскими исследователями [8]. Синергетическая методологическая платформа вывела на самоорганизацию дискурса, получившую освещение в трудах харьковской школы, возглавляемой Л.С. Пихтовниковой [6]. Пермская школа контрадиктно-синергетической лингвистики, возглавляемая Н.Л. Мышкиной, провозгласила звукомыслеобраз единицей анализа поэтического текста [5]. Оренбургская школа Г.Г. Москальчук заняла нишу математического моделирования текста [2]. Когнитивно-лингвистическое направление обратилось к образному дискурсу [1]; синергетическое моделирование текстообразования сделало акцент на инвариантной организации текста [4]; автопоэтический энактивизм сконцентрировался на самопроизводстве и самотворчестве сложной организации [10].

Приравнение лингвотипологического (инвариантного) к параметрам порядка в модели художественного текста эпохи закономерно вывело нас на понимание художественного текста как живой системы с трансформационными проявлениями [9] и позволило поставить проблему синергии писателя в системе контекст-текст-подтекст. Опора на синергетическую методологическую платформу делает актуальным выявление возможных рисков, касающихся предмета исследования, терминологии и методологии получения значимых результатов в рамках синергии художественного текста.

Цель статьи – выявить зоны рисков у предмета, терминологии и методологии синергии художественного текста на материале произведений Дж. Джойса, О. Уайльда и Ж.-К. Гюисманса.

В предлагаемой нами концепции **контекст-текст-подтекст** рассматривается как живая система в динамике художественного дискурса, единица коллективного фрактального целого в индивидуально-авторском воплощении. В художественном дискурсе контекст-текст-подтекст приращивает смыслы в бифуркационном состоянии излома.

Синергия художественного текста в нашей концепции оперирует такими терминами: контекст-текст-подтекст, художественный дискурс, синергия писателя, индивидуально-авторская концепция, инвариант (лингвотипологический параметр порядка), турбулентность (индивидуально-авторские отклонения от параметра порядка), фазовый переход. Ниже коротко остановимся на каждом из них.

В определении понятия **«контекст-текст-подтекст»** мы, вслед за Л.С. Пихтовниковой, исходим из того, что в любом типе дискурса актуально взаимодействие текста и контекста, а также их продукта – подтекста [7, с. 90]. Производство культуры создает текст, который «оживает» в определенном контексте. Сцепление контекста и текста может быть двояким: контекст написания текста и среда, в которую написанный текст интегрировался; контекст последующей эпохи, которая добавляется к проекции на контекст эпохи создания и первичного функционирования текста культуры. Подтекст порождает плюрализм интерпретации. Контекст-текст-подтекст многомерно рассеивается в художественном дискурсе, размывая границы языков и культур. Зоной риска в изучении контекст-текст-подтекста является фрагментарность, ограничение одним языком и культурой, неумение охватить синтез искусств, сближающий художественный дискурс эпохи.

Художественный дискурс – ризоморфная среда сосуществующих трансформаций систем контекст-текст-подтекста, способных к самоорганизации в диссипативных приращениях нечто подобного; открытое, динамичное, нелинейное, самоорганизующееся, межсубъектное пространство, собираемое целостностью интерпретационных усилий автора-текста-читателя. Зона риска – отсутствие четкого разграничения контекст-текст-подтекста, художественного текста и художественного дискурса.

Синергия писателя – языкотворчество, выстраивающее коллективное фрактальное целое; индивидуально-авторское усилие, способное ввести контекст-текст-подтекст в состояние излома. Зона риска – неполнота, связанная с неравновесным вхождением в контекст-текст-подтекст.

Индивидуально-авторская концепция писателя – это внутренняя жизнь художественного языка в вариативности дискурсивного поля сознания. Целостность проявляется в единообразной модели художественного текста, воплощенной индивидуально-авторской концепцией одного писателя или группы писателей, разделяющих принципы художественного освоения мира. Зона риска – разграничение инвариантного (коллективного) и турбулентного (индивидуально-авторского) в языкотворчестве конкретного писателя, отделение унаследованных и актуализованных писателем констант культуры от их трансформаций.

Инвариант (лингвотипологический параметр порядка) – эмерджентный параметр порядка, поддерживающий систему контекст-текст-подтекста в состоянии динамической устойчивости; порядок в отобранных константах культуры, который писатель сознательно приводит в хаос на фоне повествовательного события. Зона риска – отсутствие охвата целостной модели

контекста-текста-подтекста у різних писателів одної епохи, в том числі в різних мовах і культурах; виробка обобщень, стираючих індивідуально-авторські відміння.

Турбулентність – хаотичні коливання, ускладнюючі і, при критичному накопленні і нагнетанні, руйнуючі стару систему контекста-текста-подтекста; народження нового порядку шляхом виброса індивідуально-авторських відхилень від літературно-художественних норм в дискурсивне свідомість сучасності. Зона ризику – встановлення початкових режимів обострення.

Фазовий перехід – процес самоускладнення контекста-текста-подтекста в синергетическому напруженні художественного дискурсу, влітку до критичного порогу, руйнуючого стару модель (ради виникнення і розвитку нової) під впливом аттрактора зміни. Зона ризику – розмежування колективного і індивідуально-авторського.

Далі розглянемо методи одержання значимих результатів. Контекст-текст-подтекст моделюється в п'яти складових епіфанічної моделі Дж. Джойса, звернувши традиційне оповідавання в середі самоорганізуючого дискурсивного свідомості, вербалізація якого турбулентна у Л. Стерна і введена в статус параметра порядку його послідовцями [9]. Межі фазового переходу можна позначити новаторством Л. Стерна і послідовним втіленням нової моделі Дж. Джойсом.

Лінгвотипологічні властивості (інваріанти) в фазовому переході Стерна-Джойса визначаються проекцією епіфанічної моделі Дж. Джойса в п'яти її складових на ідиостилю писателів даної епохи:

1) макроструктура виводиться в пропозиціях і макропропозиціях, яким приписується конвенційне значення оповідацьких категорій для виявлення способів згортки оповідавання в трьох макроструктурних кільцях;

2) індивідуально-авторська концепція досліджується як трохурівневе утворення:

– порядок в обраних писателем константах культури, прослідковуваний в першому макроструктурному кільці;

– турбулентність НЕЧТО ПОДОБНОГО, в якому письменник може доходити до трансформаційного радикалізму, одночасно підтримуючи здатність системи до динамічної стійкості (друге макроструктурне кільце);

– народження нового порядку з турбулентності шляхом виброса індивідуально-авторських відхилень від літературно-художественних норм в дискурсивне свідомість сучасності;

3) виявлення вербалізації антропоцентрів в проекції на макроструктуру і індивідуально-авторську концепцію;

4) описання вербалізації світлоцвіткової середі, концептуального простору СВІТА і ЦВІТА в проекції на макроструктуру, індивідуально-авторську концепцію і антропоцентри;

5) виявлення вербалізації топосу простору і часу в проекції на макроструктуру, індивідуально-авторську концепцію, антропоцентри і світлоцвіткову середу. Визначення інваріантних властивостей дозволяє визначити синергію письменника в колективному художественному дискурсі епохи, обмежив їх від індивідуально-авторської турбулентності.

Покажемо нижче, як опора на лінгвотипологічне в художественному тексті Дж. Джойса дозволяє вийти на синергію письменника як колективне фрактальне ціле з виходом в самоподібність різних мов і культур. Вибрано контекст-текст-подтекст, розсіюючий синергію двох англійських письменників ірландського походження {Дж. Джойс [О. Уайльд]} в емерджентному художественному тексті (в перекладі на англійську мову) французького письменника {Дж. Джойс [О. Уайльд (Ж.-К. Гюїсманс)]}.

Проаналізуємо **колективне фрактальне ціле** {Дж. Джойс [О. Уайльд (Ж.-К. Гюїсманс)]}. Основним для такого ракурсу розгляду контекста-текста-подтекста слугуватиме лінгвотипологічне (інваріантна вербалізація) у Дж. Джойса і О. Уайльда (джойсові називають О. Уайльда архетипом Ірвікера з «Поминок по Фіннегану» Дж. Джойса), а також «вшивання» роману Ж.-К. Гюїсманса (1848–1907 рр.) «Наоборот» [14] в «Портрет Доріана Грея» О. Уайльда. «Наоборот» також згадується в «Поминках по Фіннегану» Дж. Джойса як аллюзія на епіфанічне стан, пов'язане з відмовою поїздки в Лондон головним персонажем Ж.-К. Гюїсманса: «And what do ye want trippings for when you've Paris inspire your hat?» [15, с. 453.25–26]. Більше того, усвідомлюється аллюзія на Ж.-К. Гюїсманса, який вважав колір лосося жіночим, в «Мертвих» Дж. Джойса, де даний колір фарбує смуги на юбці Грейс [16, с. 239].

Таке фрактальне ціле, сутю якого складається в активізації внутрішнього свідомості, будує контекст-текст-подтекст зломом самотності і псевдо-єдності, турбулентного в сучасному мистецтві. Охоплюючи англо- і франкомовний художественний дискурс, колективне фрактальне ціле {Дж. Джойс [О. Уайльд (Ж.-К. Гюїсманс)]} прираховує НЕЧТО ПОДОБНЕ в синтезі мистецтв і поліфонії індивідуально-авторських концепцій в ризомі «(сучасне) мистецтво». Колективне фрактальне ціле {Дж. Джойс [О. Уайльд (Ж.-К. Гюїсманс)]} займає свою нішу в фазовому переході Стерна-Джойса, «скользя» скрозь внутрішнє свідомість діючої людини в проекції на синтез мистецтв.

Глубокое влияние О. Уайльда на Дж. Джойса признается джойсоведами, которые, в частности, указывают на греческие имена Дориана и Стивена [11, с. 103], а также заимствование Дж. Джойсом (в одном из рассказов «Дублинцев»: «That night the city wore **the mask** of a capital» [16, с. 49]) у О. Уайльда доктрины маски [9, с. 106] («His beauty has been to him but **a mask**» [19, с. 252]).

Нас же привлекает следующее. Риторический вопрос решившего поменять жизнь Дориана Грея «Was there no hope for him?» [19, с. 252] (эпифаническое откровение, связанное с аллюзией поворота процесса разрушения вспять, непосредственно перед смертью телесного и восстановлением первозданности портрета) перетекает в первое предложение «Дублинцев»: «There was no hope for him this time» [16, с. 7]. Дж. Джойс рассеивает разрушение параличом смерти, дословно повторяя, но уже в утвердительном предложении, слова О. Уайльда.

Любимый синтаксический прием О. Уайльда в «Портрете Дориана Грея» – *Yes* с двоеточием – перетекает в первый фрагмент «Джакомо Джойса» Дж. Джойса: «**Yes**: a brief syllable [17, с. 1]. В «Дублинцах» междометие в той же синтаксической структуре удваивается («**Yes, yes**: that would happen very soon» [16, с. 255]), а в «Портрете художника в юности» утраивается и выделяется в односложные восклицательные предложения («**Yes! Yes! Yes!** He would create proudly out of the freedom and power of his soul» [18, с. 193]). Междометием *yes* заканчивается «Улисс» Дж. Джойса.

Более того, в «Портрете Дориана Грея» О. Уайльд последователен в пунктуации – его точка с тройным отточием употребляется в разных местах этого текста. И уже на первой странице «Дублинцев» эта пунктуация избирается Дж. Джойсом для умолчания, недосказанности.

Прослеживается сходство в отборе констант культуры, например вербализаций *sin*, *silence*, *alone*, *escape*. Все они серийны в «Дублинцах» и маркируют целого Дж. Джойса.

Уайльдовская серийность вопросительных предложений, переход к эллиптическим предложениям, последовательность индивидуально-авторской пунктуации («**Here**: this will do» [19, с. 143]), выведение предлога *of* в абсолютное начало предложения («**Of** the asceticism that deadens the senses» [19, с. 151]) возводятся Дж. Джойсом в статус лингвотипологических.

Несомненная связь прослеживается в вербализации *through*: в «Портрете Дориана Грея» эта вербализация встречается 79 раз (например: «**through** the medium of an art» [19, с. 7], «whether Dorian Gray was passing **through** a similar experience» [19, с. 26]). Вслед за О. Уайльдом Дж. Джойс движется к глубинам сознания путем медленного сползания огня сознания в индивидуально-разделяющий

хаос («**through** the slow fires of consciousness into a dividual chaos» [15, с. 186.4–5]), исследуя изменение («the wilds of change» [15, с. 186.16]) в мире, который «doriangrayer in its dudhud» [15, с. 186.8].

Об инвариантности *through* мы ранее писали [9]. Интересная деталь: у Э.М. Форстера этот предлог появляется в самоподобной структуре с двоеточием: «**Through them**: the notion of “**through**” persisted» [13, с. 214]. У О. Уайльда индивидуально-авторским является повтор предлога *through* в придаточном предложении в связке *through which*, например: «To you at least she was always a dream, a phantom that flitted **through** Shakespeare’s plays and left them lovelier for its presence, a reed **through which** Shakespeare’s music sounded richer and more full of joy» [19, с. 120]. Примечательна подобная вербализация в упоминании лабиринта и мирового сюжета о скитальце, которого через «Мельмота скитальца» Ч. Метьюрина можно ввести в ирландский топос, самоорганизующийся О. Уайльдом и Дж. Джойсом, например: «<...> to find his way **through** the sanguine labyrinth of passion **through which** he was awakening» [19, с. 112]. В приведенном примере предлог *through* участвует в контексте-тексте-подтексте, выделяя идею пробуждения в скитании по лабиринту, общую для синергии {Дж. Джойс [О. Уайльд (Ж.-К. Гюисманс)]}.

Ж.-К. Гюисманс и Дж. Джойс разделяют ризому становления пробуждающегося сознания человека (его дискурсивного сознания) в проекции на иезуитов и католические догмы. Цитата из Ж.-К. Гюисманса в английском переводе «the memories of his life as a young man» [14, с. 59] (воспоминание о его жизни как молодого человека) рассеивается названием романа Дж. Джойса «A Portrait of the Artist as a young man» [18], одновременно обыгрывая понятие «портрет» в живописи и литературе («Picture» у О. Уайльда и «Portrait» у Дж. Джойса). О. Уайльд, дублинский протестант, подчеркивает интерес своего персонажа к католическому вероисповеданию, который свойствен Дж. Джойсу и Ж.-К. Гюисмансу. Вхождение в ризому «католицизм, иезуиты» прослеживается общей вербализацией, как в двух следующих примерах, объединенных односложным восклицательным предложением с одним и тем же междометием: «**Ah!** Schopenhauer alone was right» [14, с. 63] (цитата из седьмой главы, вдохновившей Дориана Грея); «**Ah!** In what a monstrous moment of pride and passion he had prayed» [19, с. 252] (агония саморазрушения Дориана Грея). Сравним с «Портретом художника в юности» Дж. Джойса: «the knowledge <...> **through sin**» [14, с. 253]. Можно думать, что знание, приобретаемое сквозь грех, является сквозным для синергии {Дж. Джойс [О. Уайльд (Ж.-К. Гюисманс)]}, например: «**his sins** would be the painted image on the canvas» [19, с. 138].

Эмерджентность проявляется в том, как необычная вербализация *confess* у О. Уайльда, когда художник исповедуется своей модели («strange confession» [19, с. 134]), перетекает в странную исповедь в «Сестрах», когда священник исповедуется своему юному ученику, не имеющему духовного сана («desired to confess something» [16, с. 9]). Создается ризоморфная среда НЕЧТО ПОДОБНОГО, рассеиваемая через христианское откровение в дискурсивном сознании современности.

Следует подчеркнуть, что корни джойсовской турбулентности «something like that» обнаруживаются у О. Уайльда в серийности местоимения *something* в «Портрете Дориана Грея». Например: «Music had stirred him **like that**» [19, с. 26]; «Every moment that passes takes **something** from me, and gives **something** to it» [19, с. 35]. Дориан понимает, что портрет сохранит свежесть юности, в то время как у него, реального человека, она будет увядать. Он не может смириться с НЕЧТО ПОДОБНЫМ, о котором говорит художник: «“At least you are **like it** in appearance. But it will never alter,” sighed Hallward. “**That is something**”» [19, с. 38]. Художник не мог предполагать, что произведение искусства возьмет на себя изменение физического тела.

На наш взгляд, уже у О. Уайльда *Something Like That* вербализует множественность (плюрализм, многомерность) в ризоморфной среде дискурсивного сознания. Дориан говорит художнику, что портрет живет своей жизнью, отчего он отказывается от позирования вообще: «There is **something fatal** about the portrait. It has a life of its own» [19, с. 135]. Включение книги в книгу Ж.-К. Гюисмансом (романы Ч. Диккенса или рассказы Э. По [14, с. 101], признание новаторства Ш. Бодлера [14, с. 108] и многие другие замечания, позволяющие очертить художественный дискурс в синтезе искусств) перетекают в наблюдения персонажем реальной, переживаемой через искусство, жизни; через упоминание о 7–9 главах «Наоборот» О. Уайльд исследует болезненное одиночество, приступы безумия Дориана. В соработничестве с О. Уальдом и Ж.-К. Гюисмансом Дж. Джойс доводит интертекстуальность, включающую разные языки и культуры, до предела, затрудняющего рассеяние контекста-текста-подтекста его «Поминок по Финнегану» в художественном дискурсе. Именно Дж. Джойс создает ризоморфную среду соработничества контекста-текста-подтекста (синергия писателя в бифуркационном соприкосновении с мировой культурой) в нескончаемой цикличности художественного дискурса.

Можно утверждать, что синергия {Дж. Джойс [О. Уайльд (Ж.-К. Гюисманс)]} рассеивает дискурсивное сознание ДУШИ в соприкосновении с ИСКУССТВОМ. Во французском художественном дискурсе Ж.-К. Гюисманс отводит первенство певцу ДУШИ Ш. Бодлеру: «Baudelaire <...> had descended to the very bowels of the inexhaustible mine, had involved his mind in abandoned and unfamiliar levels, and came to those districts of the **soul** where monstrous vegetables of thought extend their branches» [14, с. 108]. Его продолжателем в языкотворчестве он видит П. Верлена [14, с. 142] и С. Малларме [14, с. 144]. Ж.-К. Гюисманс отдает дань Г. Флоберу и Стендалю, размышляет о В. Гюго. В англоязычной литературе он признает первенство Э. По как исследователя ДУШИ в рамках патологической психологии, в частности, как летаргии воли [14, с. 145–146]. Любопытно отметить, что в подробном анализе художественных произведений в библиотеке своего героя Ж.-К. Гюисманс не называет Э. Дюжардена, технику потока сознания которого восхвалял Дж. Джойс. В свою очередь Дж. Джойс критиковал Ж.-К. Гюисманса за бесформенность, пародируя его в «Портрете художника в юности», словно умаляя попытку французского писателя интегрировать стихотворение в прозу и фрагменты эссе в романную форму, сознательно отходящую от натурализма Э. Золя.

Как видим, синергию писателя как коллективное фрактальное целое можно обнаружить в серийности вербализации, появляющейся в определенных узлах макроструктуры. Современный художественный дискурс, в котором активизируется дискурсивное сознание души, рассеивает НЕЧТО ПОДОБНОЕ в скольжении сквозь СОПРИКОСНОВЕНИЕ.

Таким образом, предметом синергии художественного текста является контекст-текст-подтекст. Ключевыми терминами данного направления являются контекст-текст-подтекст, художественный дискурс, синергия писателя, индивидуально-авторская концепция писателя, инвариант (лингвотипологический параметр порядка), турбулентность и фазовый переход. Главный метод получения значимых результатов – моделирование контекста-текста-подтекста в проекции на эпифаническую модель художественного текста, обогатившую художественный дискурс современности.

Перспективным является изучение фазового перехода Стерна-Джойса на материале разных языков и литератур.

Литература

1. Алефиренко Н.Ф. Категория имплицитности художественного текста в когнитивно-дискурсивном аспекте / Н.Ф. Алефиренко // Гуманитарные исследования. – Астрахань : Астраханский госуниверситет, 2011. – № 2(38). – С. 28–34.
2. Белоусов К.И. О моделировании внутритекстовых пространств / К.И. Белоусов, Г.Г. Москальчук // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2004. – № 11. – С. 126–129.

3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 140 с.
4. Моисеева И.Ю. Синергетическая модель текстообразования : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / И.Ю. Моисеева ; Челябинский гос. ун-т. – Челябинск, 2007. – 38 с.
5. Мышкина Н.Л. Концептуально-терминологическая специфика контрадиктно-синергетической лингвистики / Л.Н. Мышкина // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – № 24(239) : Филология. Искусствоведение. – Вып. 57. – С. 94–96.
6. Пихтовникова Л.С. Основные положения и понятия синергетики в применении к филологии. Базовые и инструментальные понятия синергетики / Л.С. Пихтовникова // Синергетика в филологических исследованиях : [монография] / под ред. Л.С. Пихтовниковой. – Х. : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2015. – С. 7–19.
7. Пихтовникова Л.С. Самоорганизация дискурса и отдельных типов дискурса / Л.С. Пихтовникова // Синергетика в филологических исследованиях : [монография] / под ред. Л.С. Пихтовниковой. – Х. : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2015. – С. 88–101.
8. Тарасова И.А. Когнитивная поэтика: предмет, терминология, методы / И.А. Тарасова. – Саратов : ИЦ «Наука», 2016. – 222 с.
9. Фоменко Е.Г. Эпифаническое откровение Джеймса Джойса : [монография] / Е.Г. Фоменко. – Запорожье : Классический приватный университет, 2014. – 179 с.
10. Bowen Z. Wilde about Joyce / Z. Bowen // Joyce and Popular Culture / R.B. Kershner (ed.). – Gainesville et al : University Press of Florida, 1996. – P. 105–115.
11. Maturana H.R. Autopoiesis and Cognition: The Realization of the Living / H.R. Maturana, F.J. Varela. – London : D. Reidel Publishing Company, 1980. – 143 p.
12. Riquelme J.B. Stephen Hero and A Portrait of the Artist as a Young Man: Transforming the Nightmare of History / J.B. Requelme // The Cambridge Companion to James Joyce / D. Artridge (ed.). – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – P. 103–121.

Использованные источники

13. Forster E.M. Howard's End / E.M. Forster. – London : Everyman's Library, 1992. – 359 p.
14. Huysmans J.-K. Against the Grain. Translated by J. Howard / J.-K. Huysmans [Electronic resource]. – Access mode : <http://gutenberg.org>.
15. Joyce J. Finnegans Wake / J. Joyce. – London : Penguin, 1992. – 628 p.
16. Joyce J. Dubliners / J. Joyce. – London : Penguin, 1996. – 256 p.
17. Joyce J. Giacomo Joyce / J. Joyce [Electronic resource]. – Access mode : <http://giacomojoyce.umbrafilms.nl>.
18. Joyce J. A Portrait of the Artist as a Young Man / J. Joyce. – London : Penguin, 1996. – 288 p.
19. Wilde O. The Picture of Dorian Gray / O. Wilde. – London : Penguin, 1994. – 256 p.

УДК 81'23

Чорний А. Л.

КОМУНІКАЦІЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ МЕДІАЦІЇ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

У статті розглянуто класичні стратегії медіації та комунікативні тактики, які посередник застосовує для примирення сторін. Особливо звернено увагу на паралінгвістичний компонент поведінки комунікантів. Розглянуто приклади медіативної комунікації з урахуванням мовознавчих і психологічних категорій.

Ключові слова: комунікативні стратегії, медіативні стратегії, медіатор (посередник), конфліктний діалог.

Чорний А. Л. Коммуникация как отображение стратегий медиации в художественной литературе (на материале английского языка). – Статья.

В статье рассмотрены классические стратегии медиации, а также коммуникативные тактики, которые применяет посредник для примирения сторон. Отдельно обращено внимание на паралингвистическую часть поведения коммуникантов. Проанализированы примеры медиативной художественной коммуникации с учетом лингвистических и психологических категорий.

Ключевые слова: коммуникативные стратегии, медиативные стратегии, медиатор (посредник), конфликтный диалог.

Chornii A. L. Communication as the reflection of mediation strategies in fiction (on the basis of English language). – Article.

The article deals with the classical mediation strategies and communicative tactics, which a mediator uses for negotiating the conflict parties. Attention is drawn to the paralinguistic part of the communicator's behavior. It is analyzed the examples of mediation fiction taking into account linguistic and psychological categories.

Key words: communicative strategies, mediation strategies, mediator (negotiator), conflict dialogue.

Плюралізм думок не лише допомагає викриттю багатогранності явищ, але й часто стає основним заручником конфліктів. Розвиток суспільства зумовлює появу нових підходів і тенденцій у вивченні механізмів буття. Зважаючи на те, що

основною ідеєю ХХІ століття є пошук ефективних шляхів розв'язання або хоча б нівелювання конфліктів, зрозумілою стає необхідність вивчення особливостей такого явища кожною з наук окремо.

Спілкування – унікальна складова частина будь-якої суперечки, оскільки є надійним джерелом повідомлення мовного коду й передачі даних. Серед дослідників, які звертаються до вивчення особливостей комунікативних стратегій, варто назвати Ф.С. Бацевич, А.Д. Белову, І.Н. Борисову, О.С. Іссерс, Е.Ю. Катаєву, М.Л. Макорова, дослідження яких дають змогу не лише проаналізувати поведінку сторін у конфлікті, але й виявити можливі шляхи протидії.

Беручи до уваги той факт, що основною тенденцією сьогодення є нівелювання суперечностей, увага зосереджується на таких способах врегулювання конфліктів, як переговори, медіація (посередництво). Такі інститути є найбільш ефективними, оскільки дають сторонам можливість відносно самостійно дійти згоди. Якщо до переговорів сторони залучають свого представника, то процес медіації здійснює посередник (медіатор). Здебільшого форма, яка передбачає реалізацію посередництва, усна, а тому медіатор повинен якнайкраще володіти комунікативними стратегіями й тактиками мовця, щоб, з одного боку, допомогти сторонам дійти згоди, зберігаючи при цьому нейтралітет, а з іншого – не ставати учасником конфлікту.

Мета статті полягає в описі ключових комунікативних стратегій і тактик, які медіатор застосовує в процесі медіації. Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

- виокремити особливості комунікативних стратегій і тактик на основі праць сучасних вітчизняних лінгвістів;
- проаналізувати стратегії посередника в процесі медіації;
- дослідити застосування комунікативних тактик у межах медіативних стратегій на прикладі уривків із художнього конфліктного дискурсу.

Основою для розв'язання конфлікту є обговорення ситуації або ж проговорення позиції, але за будь-яких умов учасники обирають певну мовленнєву поведінку відповідно до свого задуму, що І.Н. Борисова визначає як комунікативну стратегію, яка передбачає відбір фактів та їх презентацію з урахуванням інтелектуальних, емоційних і вольових якостей адресата мовлення [2, с. 86–85].

Беручи до уваги багатофункціональну природу мовленнєвого спілкування, М.Л. Макаров звертає увагу на те, що комунікативна стратегія – це насамперед низка рішень мовця, комунікативний вибір тих чи інших мовленнєвих дій [4, с. 193].

Важливою складовою частиною комунікативних стратегій і тактик, які виокремлює А.Д. Белова, є фактори, які впливають на їх формування, зокрема етнічні, соціальні, гендерні, вікові, особистісні та інші чинники. Виходячи із цього, науковець диференціює комунікативні стратегії й

тактики у вигляді набору опозицій: універсальні/етнічно-специфічні, вербальні/невербальні, загальноживані/вікові, кооперативні/конфліктні та ін. [1, с. 14].

Беручи до уваги важливість розв'язання суперечок, варто звернути увагу на медіатора як комуніканта, третю нейтральну сторону конфлікту, залучену з метою примирення сторін. Діяльність посередника зосереджується на виявленні спірних питань і процесі пошуку варіантів рішень, взаємоприйнятних для учасників конфліктів. При цьому слід зауважити відмінності посередника-медіатора від посередника в переговорах чи консультанта. Посередники під час переговорів – це представники сторін, які мають на меті відстояти думку конфронтаційних сил, посередник-медіатор – третя, нейтральна сторона, завданням якої є не дозволити сторонам зайти у «глухий кут» під час розв'язання суперечностей. Медіатор відрізняється від консультанта тим, що не надає жодних підказок щодо шляхів розв'язання спору, а лише створює атмосферу розуміння, приймаючи і емоційну, і предметну сторону комунікантів.

Існує деяка подібність між фасилітацією та медіацією, та навіть більше, одним із напрямів медіації є фасилітативна медіація. Суть фасилітації полягає в тому, що фасилітатор наперед знає результат своєї діяльності та повинен створити належні умови для того, щоб сторони дійшли такої ж думки самостійно. А медіатор орієнтований на досягнення чітких угод між учасниками спору; не спирається на людські почуття, попри це приймає їх під час процесу медіації; зосереджений на майбутньому сторін; контролює процес, але не має наміру впливати на нього; зберігає нейтральність щодо думок сторін [3].

Оскільки завданням медіатора є примирити сторони за допомогою переговорів, у яких він є рівноправним учасником, вважаємо доцільним розглядати медіатора в лінгвістиці як самостійного комуніканта, який, маючи на меті примирення конфлікуючих сторін, допомагає учасникам дійти порозуміння. Виходячи з такої думки, можна припустити, що, зважаючи на те, що сучасна медіація поділяється на декілька типів, комунікативні стратегії та тактики медіатора в межах конфліктного дискурсу також будуть різнитися відповідно до них.

Залежно від ролі медіатора та предмету медіації розрізняють такі її типи:

Медіація, орієнтована на вирішення проблем (problem-solving or settlement-directed approach), особливістю якої є зосередженість на інтересах, а не на найбільш бажаних позиціях учасника.

Медіатор при цьому надає можливість сторонам висловити свої позиції щодо проблеми, а потім допомагає учасникам визначити їхні спільні інтереси та потреби [10].

2) Трансформативна медіація (transformative approach) – можливість сторін вислухати одна одну, самостійно визначаючи при цьому хід медіації, та перейти до взаєморозуміння. Такий підхід зорієнтований на усвідомлення потреб і досягнення чуйного ставлення один до одного, а не на прийняття оптимального рішення [5].

3) Наративна медіація (narrative approach) – процес викладу сторонами свого погляду на події. Зазвичай передумовою для застосування такого типу медіації є тривалий вплив конфліктуючих сторін одна на одну [8].

4) Медіація, заснована на розумінні (understanding-based approach). Головна мета підходу полягає у вирішенні спору за допомогою розуміння, оскільки більш глибоке розуміння сторонами їхніх власних перспектив, пріоритетів та інтересів, як і перспектив, пріоритетів та інтересів усіх інших сторін, робить їх здатними спільними зусиллями подолати конфлікт, що виник між ними. У межах цього підходу самі учасники, а не професіонали, найбільш повно уявляють собі суть спору та мають найкращі можливості знайти рішення.

5) Оціночна медіація (evaluative approach). Медіатор впливає на процес медіації, оцінюючи те, що відбувається, а за певних обставин здійснює вплив і на результат діалогу, вказуючи на слабкі місця в аргументах сторін, за необхідності пропонуючи свої варіанти вирішення конфлікту.

6) Фасилітативна медіація (facilitative mediation), під час якої медіатор ставить одне і теж запитання для обох сторін, при цьому нівелює конфліктні позиції учасників. Медіатор утримується від висловлення рекомендацій або консультування сторін, мотивуючи це тим, що його основна ціль – досягнути виходу із ситуації [9].

7) Пряма медіація (directive mediation), суть якої – заохотити сторони дійти згоди, при цьому медіатор приводить аргументи на користь сторони, надає додаткову інформацію, висловлює думку та дає пораду [6].

Виходячи із цих технік ведення медіації, слід зауважити, що провідна роль у їх реалізації належить стилю поведінки медіатора в процесі комунікації. Таким чином, спосіб ведення медіації прямо впливає на комунікативні стратегії, які обирає посередник задля досягнення примирення сторін. Надалі ми будемо послуговуватися вживанням терміна «медіатор» на позначення ролі особи, яка є третьою стороною в переговорах у межах конфліктного діалогу та має на мені примирити комунікантів.

У художній літературі класичні підходи використання медіації як способу вирішення конфліктів у процесі комунікації зустрічаються нечасто. З одного боку, можна припустити, що автори звертають увагу на проблеми суспільства та їх вплив на героїв твору. З іншого боку, медіація – це чіт-

ко побудований процес, який передбачає певний порядок дій. З метою дотримання художнього стилю й актуальності свого твору автори часто застосовують художнє обрамлення до тих чи інших міждисциплінарних прийомів. Власне, таке переконання дає можливість зрозуміти наявність модифікованих стратегій медіації у художніх творах.

Наприклад, розглянемо зразок конфліктного діалогу з роману “To kill the mockingbird” [7] за участю хлопчика Джема (Jem), сусідки пані Дюбоз (Mrs Dubose) та батька хлопчика – Аттікуса (Atticus). Останній виступатиме посередником між конфліктуючими сторонами. Предметом конфлікту є прізвисько, пов’язане із професійною діяльністю батька щодо захисту темношкірих у судді – “nigger advocate”. Таке прізвисько з вуст героїні пані Дюбоз, сприймалось достатньо образливо, що спровокувало гнівне обурення хлопчика. Аби захистити честь свого батька, хлопчик навмисно нищить квіти у саду сусідки, чим загострює конфлікт.

“... we heard the soles of Atticus’s shoes scrape the front steps. The screen door slammed, there was a pause – Atticus was at the hat rack in the hall – and we heard him call.

“Jem!” His voice was like the winter wind. <...>

<...> “Jem,” he said, “are you responsible for this?”

“Yes, sir.”

“Why’d you do it?” <...>

“You did this because she said that?”

Jem’s lips moved, but his “Yes sir,” was inaudible.

“Son, I have no doubt that you’ve been annoyed by your contemporaries about me lawing for niggers, as you say, but to do something like this to a sick old lady is inexcusable. I strongly advise you to go down and have a talk with Mrs. Dubose,” said Atticus.

“Come straight home afterward.”

Jem did not move.

“Go on, I said.” <...>

“There was no point in saying you were sorry if you aren’t,” said Atticus. “Jem, she’s old and ill. You can’t hold her responsible for what she says and does. Of course, I’d rather she’d have said it to me than to either of you, but we can’t always have our druthers.” Jem seemed fascinated by a rose in the carpet.

“Atticus,” he said, “she wants me to read to her.”

“Read to her?”

“Yes sir. She wants me to come every afternoon after school and Saturdays and read to her out loud for two hours. Atticus, do I have to?”

“Certainly.”

“But she wants me to do it for a month.”

“Then you’ll do it for a month”. (Ch. 11.)

Проаналізуємо поведінку Аттікуса як медіатора, оскільки в конфліктній ситуації, яка склалась між Джемом і пані Дюбоз, саме він намагається примирити сторони.

З опису представленого діалогу можна виділити такі особливості: перед читачем Аттікус – особа, яка на момент початку діалогу з сином уже обізнана з обставинами конфлікту, зокрема з його результатом, на що вказує нарративний опис: *“He held out his other hand; it contained fat camellia buds”*. Окрім цього, автор звертає увагу і на паралінгвальні особливості поведінки героя, порівнюючи голос Аттікуса із зимовим вітром *“His voice was like the winter wind”*. Зважаючи на те, що такий вираз використовують для того, щоб підкреслити беземоційність поведінки, можна припустити, що в цьому разі таке порівняння вказує на стриману суб’єктивну оцінку батьком дій своєї дитини. Таким чином, медіатором створюються передумови для примирення сторін, він завойовує довіру учасників конфлікту, що полягає в об’єктивному вирішенні суперечки.

Наступною особливістю мовлення Аттікуса як медіатора з сином є запитальна форма діалогічних реплік батька-комуніканта. Переслідуючи мету залишитись нейтральним щодо сторін протиріч, батько послуговується загальними запитаннями (*“Are you responsible for this?”*, *“You did this because she said that?”*, *“Read to her?”*), спеціальними запитаннями (*“Why’d you do it?”*) задля розуміння суб’єктивних передумов виникнення конфлікту з боку Джема.

З метою створення позитивної атмосфери між сторонами медіатор-батько використовує іменні звертання *“Son”*, *“Jem”* для реалізації позитивної стратегії довіри; ввічливу форму згадки про іншу сторону конфлікту *“Mrs Dubose”*, що свідчить про наявну стратегію поваги; апелювання до можливих об’єктивних факторів поведінки опонента *“she is old and ill”*, *“a sick old lady”*, намагаючись спонукати одну зі сторін до розуміння; стратегію підтримки *“there was no point you were sorry if you aren’t”*.

Зрештою, Аттікус перетворює Джема та пані Дюбоз на активних учасників процесу медіації та пропонує їм самостійно вирішити конфлікт. Так, у результаті проведення діалогу між сторонами, було досягнуто консенсусу. Підтвердженням розв’язання конфлікту виступає репліка Аттікуса як медіатора *“Then you’ll do it for a month”*, яка вказує на те, що рішення, прийняте сторонами, повинне виконуватись.

Розглядаючи це з боку типології медіацій, можна припустити, що такий стиль поведінки медіатора свідчить про належність до типу трансформативної медіації.

Варто зазначити, що образ героя Аттікуса не є сформованим у межах одного типу поведінки. У комунікації з дітьми Аттікус займає роль прямого медіатора, який допомагає сторонам (дітям) дійти спільного рішення, проте не нівелює конфлікт, а лише його зупиняє.

“Jee crawling hova, Jem! Who do you think you are?”

“Now I mean it, Scout, you antagonize Aunty and I’ll – I’ll spank you.”

With that, I was gone. “You damn morphodite, I’ll kill you!” He was sitting on the bed, and it was easy to grab his front hair and land one on his mouth. He slapped me and I tried another left, but a punch in the stomach sent me sprawling on the floor. It nearly knocked the breath out of me, but it didn’t matter because I knew he was fighting, he was fighting me back. We were still equals.

“Ain’t so high and mighty now, are you!” I screamed, sailing in again. He was still on the bed and I couldn’t get a firm stance, so I threw myself at him as hard as I could, hitting, pulling, pinching, gouging. What had begun as a fist-fight became a brawl. We were still struggling when Atticus separated us.

“That’s all,” he said. “Both of you go to bed right now.”

“Taah!” I said at Jem. He was being sent to bed at my bedtime.

“Who started it?” asked Atticus, in resignation.

“Jem did. He was tryin’ to tell me what to do. I don’t have to mind him now, do I?”

Atticus smiled. “Let’s leave it at this: you mind Jem whenever he can make you. Fair enough?” (Ch. 14, Part 2.)

Отже, комунікативні стратегії в конфліктному дискурсі медіатора передбачають залучення не лише комунікативних тактик нівелювання суперечки, але й застосування загальнопоширених прийомів, які використовують мовці в процесі спілкування. Мовна поведінка медіатора прямо залежить від факторів, які впливають на особистість сторін конфлікту: вікових, етнічних, соціальних, статусних факторів. Незважаючи на різноманітність підходів до розуміння поняття «медіація» в лінгвістиці, класичний підхід у трактуванні медіатора як комуніканта, третьої нейтральної сторони конфлікту, комунікативною метою якої є досягнення примирення сторін, спостерігається і в художній літературі, а тому потребує детального аналізу з позиції прагматичної лінгвістики.

Література

1. Белова А.Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики / А.Д. Белова // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – К. : Логос, 2004. – Вип. 10. – С. 11–16.
2. Борисова И.Н. Категория цели и аспекты текстового анализа / И.Н. Борисова // Жанры речи. – Вип. 2. – Саратов : Колледж, 1999. – С. 81–85.
3. Катаева Е.Ю. Национальні особливості медіації в Україні: досвід та перспективи / Е.Ю. Катаева // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 3. – С. 156–161. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2013_3_23.

4. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
5. Foster K. A Study in Mediation Styles: A Comparative Analysis of Evaluative and Transformative Styles / K. Foster. – June 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mediate.com/articles/fosterk1.cfm>.
6. Four Different Styles of Mediation. – 18 Oct, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dormanmediation.com/mediation/styles-mediation>.
7. Lee H. To Kill a Mockingbird / H. Lee. – New York : Perfection Learning Pre Bind, 1994. – 281 p.
8. Price L. Narrative Mediation: A Transformative Approach to Conflict Resolution [Electronic resource] / L. Price. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mediate.com/articles/pricel1.cfm>.
9. Rymers J., Reinberg D. Contrasting styles of mediation: Evaluative, Facilitative and Transformative [Electronic resource] / J. Rymers, D. Reinberg // Easing the tough conversations. – March 11, 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cobar.org/repository/Inside_Bar/Elder/10.15.09/CONTRASTING%20TYPES%20OF%20MEDIATION.pdf.
10. Spangler B. Orientation of «Problem-Solving» [Electronic resource] / B. Spangler // Mediation Problem-Solving Mediation. – September 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.beyondintractability.org/essay/problem-solving-mediation>.

УДК 811. 111: 070

Шугаєв А. В.

ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ООН: ТАКТИКО-СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СТАТЕЙ)

Статтю присвячено дослідженню дискурсивної стратегії самопрезентації у формуванні позитивного іміджу ООН, дискурсивних тактик позиціонування, дистанціювання, створення позитивного образу в англоязычному медіадискурсі.
Ключові слова: дискурсивна стратегія, дискурсивна тактика, медіадискурс, самопрезентація.

Шугаєв А. В. Формирование имиджа ООН: тактико-стратегический аспект (на материале англоязычных информационных статей). – *Статья.*

Статья посвящена исследованию дискурсивной стратегии самопрезентации в формировании позитивного имиджа ООН, дискурсивных тактик позиционирования, дистанцирования, создания позитивного образа в англоязычном медиадискурсе.
Ключевые слова: дискурсивная стратегия, дискурсивная тактика, медиадискурс, самопрезентация.

Shuhaiev A. V. The UN image formation: tactics and strategy aspect (on the material of English informative articles). – *Article.*
The article focuses on the research of self-presentation discourse strategy in the UN positive image formation, positioning discourse tactics, distancing, positive image formation in the English media discourse.

Key words: discourse strategy, discourse tactics, media discourse, self-presentation.

Постановка проблеми. Сьогодні особливо актуальним є дослідження комунікативного впливу на свідомість читача повідомлення шляхом вибудовування ефективних дискурсивних стратегій і тактик, які сприяють формуванню позитивного іміджу міжнародної організації ООН. Серед численних дискурсивних стратегій виділяють стратегію самопрезентації. Її мета полягає у схваленні, прагненні до досконалості, приверненні уваги та потребі в повазі до міжнародної організації ООН з боку читацької аудиторії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність термінів «стратегія» і «тактика» пояснюється відсутністю їх усталених визначень. Це приводить до появи різних дефініцій, якими послуговуються учені для позначення цих понять. Лінгвістика оперує трьома основних термінами: «мовленнева стратегія», «комунікативна стратегія» й «дискурсивна стратегія», які часто тотожні та взаємозамінні. Дискурсивні стратегії розглядають з позиції комунікативної лінгвістики [1], психолінгвістики [6; 7], когнітивної лінгвістики [2; 3; 9] та дискурсології [4; 6; 10].

Мета статті – дослідити дискурсивну стратегію самопрезентації та релевантні дискурсивні тактики, які використовуються для формування власного позитивного іміджу міжнародної організації ООН в англоязычному медіадискурсі.

В основі феномену самопрезентації лежить намагання журналістів і працівників сфери PR вплинути на сприйняття інформації аудиторією. Читачів цікавить діяльність організації, яка детермінує враження про неї – компетентність, вирішення соціальних і гуманітарних питань, фінансове становище, роль у припиненні конфліктів і розв'язанні глобальних проблем. Міжнародна організація ООН як активний суб'єкт міжнародної політики має можливість активізувати позитивне враження за допомогою мас-медіа для того, щоб укріпити підвалини своєї діяльності та виправдати очікування цільової аудиторії.

Самопрезентація – це не тільки враження, але й самовираження, яке несе в собі різноманітні цінності, досвід і прагнення до досконалості задля поліпшення життя людей. Стратегія самопре-

зентації повинна блокувати негативні висновки, пов'язані з оціночними судженнями, що приводять до створення аргументованих послідовностей, які роблять оцінку справедливою та соціально прийнятною [11, с. 375]. Важливо підкреслити, що стратегія самопрезентації має інституціональний характер і реалізується майже в будь-якій мовленнєвій дії, приєднуючи додатково й інші стратегії [2].

Дискурсивна стратегія самопрезентації реалізується за допомогою таких тактик:

- 1) тактики позиціонування;
- 2) тактики дистанціювання;
- 3) тактики створення позитивного образу.

Тактика позиціонування демонструє основні функції, які здійснює ООН у світі. Посилання на думки посадових осіб міжнародної організації переконує читачів в істинності інформації:

United Nations Secretary-General Ban Ki-moon has strongly condemned the suicide bombing that targeted a park in Pakistan on Sunday [12].

(Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун рішуче засуджує терористичний акт, який трапився у Пакистані.)

За допомогою дієслова *condemned* досягається обвинувачення через осуд і здійснюється привертання уваги світової спільноти до терористичної ситуації в одній із південних країн Азії.

Цитування наближає адресанта до читача і дає можливість зрозуміти глибину проблеми, особливо коли цитата виголошена авторитетною людиною, яка займає одну з найвищих ланок у статусній вертикалі ООН:

“Refugees fleeing conflict and violence and arriving in Europe carry an important message: addressing their plight cannot only be the task of countries and communities that are close to wars. It is a global responsibility that must be widely shared until peace prevails again”, UN High Commissioner for Refugees Filippo Grandi said [12].

(Верховний комісар ООН у справах біженців наголошує на проблемах біженців, які можуть бути вирішені не лише за участі країн, які знаходяться безпосередньо біля вогнища небезпеки, а з залученням всієї міжнародної спільноти.)

Іменне словосполучення *a global responsibility* апелює до спільної відповідальності всіх країн, залучених до розв'язання питання біженців.

Реалізація тактики позиціонування на рівні посадових осіб ООН має на меті об'єднати людство у боротьбі з викликами сьогодення. Особливо це стосується обговорення зміцнення гуманітарної системи на різних конференціях за участі країн – членів ООН:

“The Summit is a way of saying let's come together, let's really understand how we can work better, let's make commitments for the future”, Stephen O'Brien, the Under-Secretary-General for Humanitarian Affairs told the UN News Centre [12].

За допомогою *let's* і дієслівних компонентів речення заступник Генерального секретаря ООН з гуманітарних питань закликає міжнародну спільноту об'єднатися і взяти відповідальність за майбутнє світу. Далі у прямій мові посадової особи міжнародної організації спостерігаємо експліцитне посилання на актантів глобальної політики за допомогою особового займенника:

“Whenever there is suffering and humanitarian need in a crisis, all of us want to be there even faster than we ever can be because we're all driven by this wish to help people in need”, Mr. O'Brien said [12].

Зазначений приклад підтверджує думку, що ООН не відокремлює себе від інших держав, а є об'єднаним інституціональним утворенням, яке має на меті консолідувати всіх учасників процесу побудови ефективної гуманітарної політики, що стане основою формування та збереження фундаментальних загальноцивілізаційних цінностей. Стієке словосполучення *to help people in need* звертає увагу читача на основну мету діяльності ООН – допомога людям, які опинилися в скрутному становищі в результаті дії на них зовнішніх негативних факторів. Сполучник *because* передає каузальні відношення у складнопідрядному реченні. Таким чином адресант надає повідомлюваній причині більшої ваги, що відображається на щепленні підрядного речення з головним. У цьому прикладі контекст є визначальним показником причинних зв'язків. Використання пасивного стану *we're all driven by this wish to help people in need* пояснюється превалюванням гуманізму над фізичними суб'єктами міжнародної політики.

Напередодні вибору нового Генерального секретаря нинішній очільник міжнародної організації Пан Гі Мун наголошує на незмінності майбутнього курсу ООН:

Mr Ban said whoever takes the role should have “a clear vision for the world of the future” and commitment to peace, development and human rights. He or she should champion the rights of vulnerable groups including women and girls, people with disabilities and people with minority sexualities, Mr Ban said. “If not the United Nations, who will take care of those people?” [12].

Відданість миру, розвитку та правам людини представлена стійкими словосполученнями *commitment to peace, development and human rights*, що є трьома китами, на яких тримається діяльність ООН. Риторичне запитання апелює до емоційної сфери свідомості адресата і забезпечує необхідне погодження, тобто підтримку думки, висловленої Генсеком Пан Гі Муном. Ефективність риторичного запитання полягає в непомітному нав'язуванні потрібної ідеї, яка зводиться до того, що ніхто, крім міжнародної організації, не зможе відстояти права жінок і дітей, людей з обмеженими можливостями, сексуальних меншин.

Апеляція до морально-суспільних цінностей за допомогою предикації є дієвим інструментом переконування в медіадискурсі. Маючи значний мотиваційний потенціал, вони наштовхують адресата на зворотну реакцію:

The report concludes with a number of recommendations to address the structural challenges to providing quality jobs and a concomitant reduction in poverty. They include, among others: tackle low-productivity traps, which lie at the heart of poverty; strengthen rights at work and enable employer and worker organizations to reach the poor; reinforce governments' capacity to implement poverty-reducing policies and standards; and boosting resources and making the rich aware of their responsibility [12].

Дієслова дії з акцентом на результат *tackle, strengthen, enable, reinforce* направлені на боротьбу з бідністю. Агенс дії у цьому реченні не специфіковано. Тому дієслова не допускають зміщення уваги з результату на діяльність. Однак компонент діяльності зумовлює певний розвиток подій націлений на кінцеву мету. Атрибут *poverty-reducing* відображає звуження кола побічних питань до головної проблеми – боротьби з бідністю. Вдале структурування інформації, динамізм майбутніх завдань на основі морально-суспільних цінностей сприяє посиленню персуазивного впливу на адресата й спонукає реципієнта до активної діяльності. Вищезазначені вербальні засоби допомагають сформувати позитивний імідж ООН шляхом посилення на радника з соціальних і економічних питань міжнародної організації праці, який виступив з ініціативою вироблення глобальної економічної стратегії.

Численна кількість дієслів, використаних в інформативних статтях, мають перцептивний компонент, для яких головне – кінцева ціль, а не процес її досягнення:

Soon after the delegation's arrival in the capital, Juba, US Ambassador Samantha Power said the Council members "are completely united in our desire to see peace in South Sudan and to see the people of this country live with the security and the dignity that they have craved for a very long time" [12].

Посол США Саманта Пауер зазначає, що країни – члени Ради Безпеки ООН консолідовані в бажанні побачити мир у Південному Судані та дотримання гідності людини в цій країні. У реченні відбувається семантичний перехід від сприйняття до ментального значення. Основна мета дієслова *to see* – не лише сформувати у свідомості читача образ майбутнього покращення становища в африканській державі, але й передати інформацію про зв'язки між явищами дійсності. Перцептивне дієслово використано в значенні не фізичної здатності людини до сприйняття дійсності, а ментальної. Тобто спостерігається превалювання ментального смислу над візуальним. Абстрактні іменники

security, dignity показують орієнтованість картини світу на людину в межах заданої концептуальної області, вербалізують інформацію, пов'язану з духовним життям особистості, та називають явища, за якими закріплена певна оцінка в суспільстві.

Тактика позиціонування реалізується не тільки за допомогою посилань на авторитетних посадових осіб міжнародної організації, але й за допомогою представлення інформації чи позиції певного структурного підрозділу, який належить до ООН. Група Організації Об'єднаних Націй із питань розвитку створена з метою покращення координації та кооперації між країнами в різних сферах життя людини:

The UN Development Group (UNDG), which unites the UN funds, programmes, specialized agencies, departments, and offices that play a role in global development, pledged its collaboration with all Member States, rolling out a common approach to eliminate bottlenecks, provide new direction and the necessary coordination [12].

Дієслівні словосполучення *to eliminate bottlenecks, provide new direction and the necessary coordination* ілюструють головну мету структурного підрозділу ООН – виробити спільне рішення стосовно проблем глобального та національного розвитку, залучаючи знання, практичний досвід і ресурси держав для поліпшення життя населення. Група Організації Об'єднаних Націй з питань розвитку публічно засвідчила співпрацю з країнами – членами ООН.

Коли напруженість ситуації в зонах конфлікту досягає критичної межі, ООН негайно висловлює свою позицію:

The UN has called for an urgent humanitarian pause in fighting in Aleppo in order to deliver aid and to repair damaged electricity and water networks [12].

Фразове дієслово *call for* виконує апелятивну функцію в реченні, коли адресат виражає свою думку та одночасно спонукає читача зайняти подібну позицію. Суб'єкт міжнародної політики (ООН) не дає чітких обіцянок щодо запобігання гуманітарній катастрофі, однак окреслює майбутні завдання після припинення воєнних дій за допомогою дієслівних словосполучень *to deliver aid, to repair damaged electricity and water networks*. Негайна гуманітарна пауза, яку вимагає ООН, дасть змогу надати допомогу жителям міста Алеппо. Це вкотре доводить соціальну орієнтованість міжнародної організації.

Інтегрально важливою тактикою досягнення стратегії самопрезентації є дистанціювання, яке займає чільне місце в англійській лінгвокультурі та є потужним інструментом впливу на цільову аудиторію; це своєрідне мистецтво регулювання ступеня близькості/віддаленості співбесідників [3]. Використання тактики дистанціювання ха-

рактизується позитивною оцінкою власних дій і відображенням негативної оцінки дій опонента. У лінгвістиці дистанціювання розглядають у межах антропоцентризму. Мову не можна зрозуміти, не вийшовши за її межі, тобто без референції на її носія й активного користувача – людини [5, с. 7]. В основі будь-якого комунікативного акту лежить певне дистанціювання між адресантом і адресатом. З одного боку, для цього феномену властиве протиставлення «вони» і «ми». З іншого боку, це поняття нерозривно пов'язане з відповідальністю за достовірність висвітленої інформації.

Тактику дистанціювання використовують з метою уникнення фактору негативного впливу на імідж самої організації ООН. Зазвичай цією тактикою оперують посадові особи міжнародної організації, які хочуть відмежуватися від певних звинувачень і голосливих суджень:

The U.N.'s top official in charge of human rights called the new accusations "sickening" [12].

Чиновник вищого рангу ООН заперечує звинувачення миротворців, яких підозрюють у насильстві. Лексема з негативно-оціночної конотацією *sickening* нівелює всі інкримінації обвинувальної сторони. У лексемі втілений емоційний стан адресанта і його ставлення до екстралінгвістичної ситуації. Її використання пояснюється не тільки задачами безпосередньої передачі інформації, але й умовами, у яких здійснюється формування інформаційного приводу – характеристик і ознак певної події, які роблять цю ситуацію суспільно значущою і привабливою для ЗМІ.

Генеральний секретар ООН надає цим звинуваченням наступні характеристики:

And Secretary-General Ban Ki-moon said they were "despicable, depraved and deeply disturbing allegations" [12].

З метою переконання адресата в безпідставності та невірності голосливих заяв Генеральний секретар ООН використовує атрибути з негативною конотацією: *despicable, depraved, disturbing*.

Тактика створення позитивного образу направлена на формування у свідомості читача асоціацій зі знаком плюс, тобто таких, які не викликатимуть негативних реакцій. Зазвичай у новинних статтях відбувається конструювання позитивного образу структури, яка входить до ООН і має свої власні функціональні обов'язки:

The United Nations agricultural agency today released a new action plan to help countries combat the spread of antimicrobial resistance in their food supply chains and to counter the growing threat of medicine-resistant 'superbugs' [12].

При використанні дієслів із семою боротьби *to combat, to counter* події інтерпретуються з позиції суб'єкта і його амбіцій. Сільськогосподарська організація ООН розробила план боротьби з антимікробною резистентністю та бактеріями, які

стійкі до впливу антибіотиків. Наведені дієслова відіграють центральну та організаційну роль у реченні та свідчать про рішучість намірів організації в протидії проблемі. Вони не лише іменують процесуальний стан, але й беруть активну участь в представленні абстрактних категорій дійсності, зв'язків і відношень [8]. З позиції категорії акціональності зазначені дієслова мають ознаку динамізму та відображають перспективність вирішення питання порядку денного. Агенс (*the United Nations agricultural agency*) ініціює та контролює динамічну ситуацію. Процесно-результативні дієслова направлені на досягання результату.

У питаннях миру та безпеки для наративу інформаційних статей характерне використання мовних одиниць, які апелюють до спільної відповідальності всіх країн і загальнолюдських цінностей:

Finally, the statement said the Secretary-General encourages all stakeholders to meet their respective responsibilities to maintain peace and stability [12].

За допомогою дієслівних словосполучень *to meet their respective responsibilities, to maintain peace and stability* адресант повідомлення в особі Генерального секретаря закликає світову спільноту виконати свої зобов'язання заради підтримки миру та стабільності у світі.

Генеральна Асамблея, дорадчий і представницький орган ООН, відповідає за обговорення спектру різноманітних міжнародних питань. На засіданнях Генеральної Асамблеї розглядають принципи співробітництва для підтримання міжнародного миру та безпеки, дотримання прав і основних свобод людини. Не оминають і питань, які стосуються конфліктів на релігійному ґрунті:

The meeting sought to establish how religious leaders and actors can work together with governments and other institutions to help them fulfil their responsibility to protect and to promote inclusivity, dialogue and respect for diversity [12].

Головним завданням засідання було знаходження механізмів кооперації між релігійними лідерами та урядами з метою уникнення релігійної нетерпимості між конфесіями. Лексична одиниця *work together* слугує об'єднувальною фактором і передбачає спільну роботу суб'єктів заради досягнення єдиної цілі. Вектор і завдання роботи Генеральної Асамблеї ООН простежується в таких лексемах: *responsibility, dialogue, respect*. Зазначені абстрактні іменники апелюють до припинення релігійної ворожнечі в світі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дискурсивну стратегію самопрезентації та дискурсивні тактики позиціювання, дистанціювання, створення позитивного образу використовують для формування позитивного іміджу організації, коли адресант відбирає відповідно до своїх мотивів та цілей оптимальні вербальні засо-

би в новинних статтях. Дослідження іміджу ООН наводить на думку, що масова свідомість не може сприймати цілком всю інформацію про міжнародну організацію, однак здатна отримувати головні новини, які характеризують діяльність інститу-

ції. Важливо не те, що в дійсності являє собою ООН, а інформація, яка проектується на читачів. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в дослідженні диктальної стратегії та її впливу на формування позитивного іміджу ООН.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Лингвистический энциклопедический словарь / Н.Д. Арутюнова. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
2. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – Омск, 1999. – 285 с.
3. Иссерс О.С. Речевое воздействие : [учеб. пособие] / О.С. Иссерс. – М. : Флинта ; Наука, 2009. – 224 с.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
6. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
7. Паршина О.Н. Российская политическая речь: теория и практика / О.Н. Паршина. – М. : ЛКИ, 2007. – 232 с.
8. Храковский В.С. Теория языкознания. Русистика. Арабистика / В.С. Храковский. – СПб. : Наука, 1999. – 449 с.
9. Чейф У.Л. Данное, контрастивность, определенность, подлежащее, топики и точка зрения // Новое в зарубежной лингвистике / Чейф У.Л. – Вып. 11. – М., 1982. – С. 277–317.
10. Юшковець І.А. Комунікативні стратегії і тактики в політичному дискурсі канцлерів ФРН (на матеріалі урядових заяв і політичних виступів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.А. Юшковець. – Донецьк, 2008. – 23 с.
11. Dijk T. A. van. Strategies of discourse comprehension / T.A. van Dijk, W. Kintsch. – Academic press, 1983. – P. 375.
12. The United Nations 05.09.2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/index.html>.

РОЗДІЛ II РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 81'373.611'373.46'373.611

Бабяк Х. М.

СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА ЛАТИНСЬКИХ РИТОРИЧНИХ ТЕРМІНІВ-КОМПОЗИТІВ

У статті проаналізовано структурно-семантичні особливості термінів-комполітів у латинській риторичній термінології. Визначено моделі, за якими утворюються такі деривати. Зазначено, що композити функціонують як синтаксичні еквіваленти корелятивних словосполучень, які мотивують їх формальну структуру. У зв'язку з давністю процесів словоскладання та фонетичними змінами, яких зазнали компоненти складних слів, було використано деякі прийоми етимологічного аналізу.

Ключові слова: риторична термінологія, термін-комполіт, словотворча модель, словоскладання.

Бабяк Х. М. Структура и семантика латинских риторических терминов-комполітов. – Стаття.

В статье проанализированы структурно-семантические особенности терминов-комполітов в латинской риторической терминологии. Определены модели, по которым возникают такие дериваты. Отмечено, что композиты функционируют как синтаксические эквиваленты коррелятивных словосочетаний, которые мотивируют их формальную структуру. В связи с давностью процессов словосложения и фонетическими изменениями, понесенными компонентами сложных слов, были использованы некоторые приемы этимологического анализа.

Ключевые слова: риторическая терминология, термин-комполіт, словообразовательная модель, словосложение.

Babiak Kh. M. Structure and semantics of Latin rhetorical terms-composites. – Article.

In the article structural and semantic features of Latin rhetorical terms-composites are analyzed. Models, by which such derivatives are formed are determined. Also composites' functioning as syntactic equivalents of correlative phrases, which motivate their formal structure, is marked. Due to the antiquity of the processes of word compounding and phonetical changes, that components of complex words had experienced, some ways of etymological analysis were used.

Key words: rhetorical terminology, term-composite, word-building model, word compounding.

Словоскладання належить до непродуктивних способів терміноутворення в підмові латинської риторики. Зрештою, така картина спостерігається й у загальнолітературній мові, де композити посідають скромне місце порівняно з похідними, утвореними за іншими морфологічними словотворчими моделями. Виняток становлять деякі поети, у мові яких поява таких слів зумовлена, з одного боку, активними пошуками щодо збагачення латинської мови, а з іншого – метричними міркуваннями. Особливе значення при цьому мають Квінт Енній і Тіт Лукрецій Кар [18, с. 104].

Латинська риторична лексика завдяки своєму соціальному й політичному значенню в житті давніх римлян однією з перших виокремилась в особливу терміносистему. Однак в українському мовознавстві вона практично не вивчалася. Зовсім обділені увагою дослідників деривативні процеси в риторичній термінології, зокрема й словоскладання. До речі, це питання не знайшло належного висвітлення також на матеріалі української риторичної термінології. Крім невеликого розділу про терміни-комполіти в монографії З. Куньч [6, с. 127–129], інших досліджень на цю тему ми не знайшли.

Таким чином, робота актуальна, оскільки в українському мовознавстві немає досліджень, присвячених структурним особливостям латинських риторичних термінів-комполітів. Об'єктом

дослідження є риторичні терміни-комполіти, вибрані методом суцільної вибірки з трактатів Цицерона, а предметом – їх структурно-семантичні особливості. Метою статті є аналіз моделей словоскладання в системі латинської риторичної термінології.

Розглядаючи структуру термінів-комполітів, ми не обмежились чисто синхронічним методом, а залучили також діахронічний. Адже створення нового слова – це насамперед процес. Тому Є. Кубрякова слушно зазначила: «Система словотворення виступає одночасно і як результат розвитку, і як певний мовотворчий процес» [5, с. 15].

Першим у науці визначення складних слів, близьке до сучасного, дав Арістотель, який назвав їх іменами, що складаються з повнозначних частин [2, с. 74]. Він же наголосив на їх номінативній функції, вказуючи, що люди вживають складні слова, коли в цього поняття немає назви [1, с. 133].

Крім внутрішнього синтаксису, який полягає в порядку розташування елементів складних слів, їм властивий також зовнішній синтаксис, тобто співвіднесеність з еквівалентними синтаксичними конструкціями [4, с. 7]. Тому небезпідставно ще Е. Бенвеніст розглядав такі складні слова як редуковані речення, трансформи певних типів вільного висловлювання [3, с. 241].

Таким чином, функціонування складних слів і словосполучень виявляє багато спільного, тісно

взаємопов'язане. За типами синтаксичних зв'язків у словосполученнях компоненти складних слів вступають у сурядні та підрядні зв'язки.

У композитах, утворених за типом сурядних зв'язків, компоненти перебувають у рівноправних семантичних і синтаксичних відношеннях та є рідкісними. У риторичній термінології Цицерона більше композитів, утворених за типом підрядних зв'язків, де перший компонент визначає другий.

До композитів із сурядним зв'язком між компонентами можна віднести слова, утворені за моделлю¹ Praep + S: *interpuncta* ("De oratore", т. III, с. 181, 328) «розділові знаки, паузи»; *intervallum* ("De oratore", т. III, с. 185; "Ad M. Brutum orator", с. 222) «інтервал (між словами)»; *interspiratio* ("De oratore", т. III, с. 173) «передішка, пауза». Також першим компонентом виступає прийменник у складному слові *controversia* ("Brutus seu De claris oratoribus", с. 90, 310) «тема для спорів», що приєднується до партиципiальної основи від дієслова *vertere* (Praep + Part). Термін ускладнений суфіксом **-ia** з категорiальним значенням властивості. Їх не можна трансформувати в синтагми з підрядним зв'язком. Терміни утворюються шляхом примикання.

Більшість композитів із підрядним зв'язком компонентів утворюються на основі атрибутивних і дієслівних словосполучень. Семантика твiрного словосполучення визначає семантику складного слова. Його лексикалізація приводить до зрощення компонентів, у результаті чого з'являється цілком нова лексична одиниця, здатна компактно номiнувати різні поняття.

Домiнуючою моделлю серед композитів із підрядним зв'язком між компонентами є S + V. За цiєю моделлю утворені такі композити:

artifex ("De oratore", т. III, с. 35; "Brutus seu De claris oratoribus", с. 188) «знавець (ораторського мистецтва)». Термін утворений шляхом поєднання iменникової й дієслiвної основ. Короткий голосний **ǣ** в дієслiвній основі перед двома приголосними (кiнцевий приголосний основи + s) переходив в **e**: *artifex* < **artifax* [10, с. 156];

artificium ("De oratore", т. I, с. 50, 93) «ораторська майстерність». Термін утворений шляхом поєднання iменникової й дієслiвної основ та ускладнений суфіксом **-ium** із категорiальним значенням властивості. У другому компоненті у відкритому серединному складі **ǣ** переходить в **i**;

causidicus ("De oratore", т. I, с. 202; "Ad M. Brutum orator", с. 30) «судовий оратор». Термін утворений шляхом поєднання iменникової та дієслiвної основ за допомогою iнтерфікса **i**. Другий компонент, незважаючи на флективну оформле-

ність, виступає лише в складі композитів як віддієслiвний прикметник [16, с. 462–463] (наприклад, *veridicus, maledicus, suavedicus* тощо). Такі композити контекстуально можуть субстантивуватися;

auscipium ("Ad M. Brutum orator", с. 84) «полкування (за риторичними ефектами)». Термін утворений шляхом поєднання iменникової та дієслiвної основ. Другий компонент становить дієслiвну основу від *capio*, де **ǣ** переходить в **u** перед губним **p** у відкритому серединному складі (поряд з **i**, наприклад: *principium*). Фонетичні умови появи того чи iншого голосного не піддаються точному визначенню, проте ми можемо припустити, що на появу **u** чи **i** мiг вплинути відповідний голосний першого компонента. Композит ускладнений суфіксом **-ium** із категорiальним значенням дії;

veriloquium ("Topica", с. 35) «iстинне, тобто первiсне значення слова». Так Цицерон намагається перекласти грецьке слово *ἐτυμολογία*. Термін утворюється шляхом примикання iменника в родовому відмінку до дієслiвної основи, він ускладнений суфіксом **-ium** із категорiальним значенням якості.

Таку ж продуктивність виявила модель *Adi + V*. Терміни, утворені за цiєю моделлю, є рiзночастиновими у зв'язку з додаванням до композитної основи формо- чи словотворчого афікса, наприклад:

amplificare ("De oratore", т. III, с. 104) «розширювати (предмет розгляду прикрасами)». Термін утворений шляхом поєднання прикметникової й дієслiвної основ за допомогою iнтерфікса **i** та додавання iнфiнітивного закінчення **-re**. Дієслiвна основа в композиті отримує форму **fica-** у зв'язку з переходом **ǣ** в **i** у відкритому складі;

amplificatio ("De oratore", т. III, с. 105; "Partitiones oratoriae", с. 52) «ампліфікація, посилення, нагромадження засобів». Термін утворений шляхом поєднання прикметникової та дієслiвної основ за допомогою iнтерфікса **i**. Другий компонент композита становить дієслiвну основу від *facio*, де **ǣ** переходить в **i** у відкритому складі. Композит ускладнений характерним для віддієслiвних утворень суфіксом **-tio** з категорiальним значенням абстрактної дії;

grandiloquus ("Ad M. Brutum orator", с. 20) «веломовний (про оратора)». Другий член складного слова є прикметником дієслiвного походження, що функціонує тільки в складі композитів. Його можна співвіднести з подiбними формантами **-dicus, -ficus, -volus** тощо, пов'язаними парадигматичними відношеннями.

Така ж модель лежить в основі композита *magnificentius*, який входить до складу атрибутив-

¹ Для опису формальної структури використано такі умовні позначення: *Adi* – *Adiectivum* (прикметник), *N* – *Numerale* (числівник), *Part* – *Participium* (дiсприкетник), *Praep* – *Praepositio* (прийменник), *S* – *Substantivum* (iменник), *V* – *Verbum* (дiєслово).

ного словосполучення *magnificentius genus dicendi* (“Brutus seu De claris oratoribus”, с. 123) «величній рід красномовства». Його другий компонент, що є компаративом від прикметника дієслівного походження, самостійно не вживається.

Multiplices в атрибутивному словосполученні *multiplices orationes* (“Ad M. Brutum orator”, с. 12) «багаточисленні промови». Мультиплікативний прикметник-комполіт утворений шляхом поєднання прикметника *multi* та основи, що виділяється в генетиві від **-plex**; її походження дієслівне [12, с. 514].

Структурний аналіз композитів риторичної семантики в Цицерона виявив декілька термінів із першим компонентом-числівником, основа якого в результаті зрощення зазнала певних фонетичних змін. За лексико-граматичною характеристикою опорного слова це субстантивний ад’єктивний та вербальний композити. У слові *principium* (“De oratore”, т. II, с. 320) «вступ до промови» (модель N + V) другий компонент становить дієслівну основу від *capio*, де **ā** переходить в **i** перед губним **p** у відкритому серединному складі. Композит ускладнений суфіксом **-ium** із категоріальним значенням стану, якості. Слово *anceps* в атрибутивному термінологічному словосполученні *anceps causa* (“De oratore”, т. II, с. 186) «сумнівна справа» репрезентує модель N + S. Перший компонент походить від *ambi*, де **i** під час словоскладання синкопувалось, спричинивши перехід **m** в **n** перед задньоязиковим **c** [10, с. 117]. Другий компонент, що походить від *caput*, утворений від його генетивної форми [12, с. 98]. Термін *duplicare* (“Ad M. Brutum orator”, с. 135) «подвоювати (слова)» утворений поєднанням числівника та дієслова (модель N + V), хоча в діакронії виводиться від *duplex*. Від нього утворений прислівник *dupliciter* (“De inventione”, т. I, с. 5) «двоєко, подвійно» шляхом додавання до основи **duplic-** суфікса **-iter**.

Два композити утворені поєднанням прикметника й дієприкметника (модель Adj + Part): *suaviloquens* (“Brutus seu De claris oratoribus”, с. 58) «солодкомовний» і *suaviloquentia* (“Brutus seu De claris oratoribus”, с. 58) «солодкомовність, солодка мова». У першому слові дієприкметник, втрапивши процесуальні ознаки та набувши статичні, ад’єктивувався, визначивши, таким чином, перехід композита до розряду прикметників. Про це свідчить синтагматичне оточення, де він виступає означенням іменника: *suaviloquens os* «солодка мова». Другий термін утворений від *suaviloquens* додаванням до основи суфікса **-ia** з категоріальним значенням якості. У дійсності в таких похідних вже можна виокремити ускладнений суфікс **-ntia**, який визначає форму дієприкметника теперішнього часу активного стану середнього роду множини. Унаслідок фемінізації такі форми отримали іменне значення. Та ж модель лежить в осно-

ві терміна *magniloquentia* (“Ad M. Brutum orator”, с. 191) «пишномовність».

Locuples в атрибутивному словосполученні *locuples oratio* (“De oratore”, т. III, с. 185) «багата мова». Термін утворений поєднанням іменникової й прикметникової основ у словах *locus* і *plenus*. У першому компоненті, що становить давню основу на ***-o-**, цей голосний перед губним переходив в **u** [14, с. 96]. Другий компонент **-ples** походить від ***plē-t-s** [12, с. 515].

Значний вплив на формування системи словоскладання в латинській мові мала грецька мова, де цей словотворчий тип був продуктивним. Учені зазначають про високу окурентність таких композитів у технічних текстах, де вони маркують науковий стиль [14, с. 393]. Серед латинських риторичних термінів також знайдено декілька лексем, створених за зразком грецьких. *Amplificatio* – дієслівний переклад грецького риторичного терміна *αὐξησης*. Численні композити з першим компонентом **multi-** відтворюють грецькі композити з **πολλ-**, серед них – *multi-plices*, що відповідає грецькому *πολλα-πλάσιοι*. У слові *anceps* перший компонент **ambi-** відповідає грецькому **ἀμφι-**, що входить до складу таких композитів, як *ἀμφι-λογος*, *ἀμφι-κέφαλος*, *ἀμφι-βιος*, *ἀμφι-γυος* тощо. *Duplicare* створений за зразком *διπλόω*. *Suaviloquens* є поморфемним перекладом *ἡδύ-λόγος*.

Більшість розглянутих термінів виникли внаслідок структурно-семантичного калькування, яке полягає в імітації запозиченої моделі та наповненні її морфемним матеріалом власної мови [9, с. 214].

Складні терміни з компонентами, об’єднані підрядними відношеннями, функціонують у тісному зв’язку зі словосполученнями, результатом семантичної компресії яких вони є. Так, композит *suaviloquens* еквівалентний дієслівно-адвербіальній конструкції *suaviter loquitur* «солодко говорить». *Artifex* можна розширити в дієслівно-об’єктну конструкцію з додатком у знахідному відмінку *artem facit* «творить мистецтво». *Anceps* співвідноситься із субстантивно-атрибутивною конструкцією *ambiguum caput* «двозначна суть».

Проте такі композити не можна розглядати як абсолютно тотожні словосполучення, на основі яких вони виникли. Складні слова позначають цілісне поняття, тоді як у словосполученнях неминуче акцентується один з елементів [8, с. 37]. Прихильник психологізму в теорії мови Г. Пауль поклав в основу розмежування складних слів і корелятивних словосполучень психологічний фактор [7, с. 389].

Опорним словом у складних словах є завжди другий компонент, а перший лише конкретизує його значення. *Causidicus* – це не будь-який оратор, а судовий; *auscipium* – не будь-яке полювання, а полювання (метафорично) за риторичними

ефектами. Інколи таке значення не можна визначити у зв'язку з перетворенням складного слова на ідіоматичну одиницю, яка не мотивує значення складових частин. Наприклад: *anpers* ≠ *ambiguum* + *carut*.

Термінотворення має більш особистий характер, ніж словотворення в загальнолітературній мові, яке зазвичай відбувається стихійно. Зрештою, воно також повторює словотворчі схеми й моделі загальнолітературної мови, тому при цьому не варто чекати суттєвих розбіжностей. Звіривши розглянуті риторичні композити за авторитетними словниками (двотомним латинсько-німецьким К. Георгеса [13] та п'ятитомним латинсько-польським за редакцією М. Плезі [15]), ми знайшли тільки два новоутворення в Цицерона: *veriloquium* і *causidicus*. *Veriloquium* – це вільна інтерпретація грецького слова *ἐτυμολογία*. Однак як риторичний термін воно його не задовольняло, тому Цицерон віддав перевагу слову *notatio*, яке отримало більш чітке категоріальне визначення (“Торіса”, с. 10). Компонент **-dicus** вживається як зв'язаний компо-

нент у низці загальнолітературних слів, тому про створення абсолютно нової моделі годі говорити. Ідеться швидше про проникнення загальнолітературних слів у підмову риторики та пристосування їх до термінологічних найменувань шляхом спеціалізації значень та інших семантичних перетворень.

Той факт, що складні слова не характерні для латинської мови, наводили вже давні автори. Так, римський історик початку Римської імперії метафорично називає їх грецьким словом *андрогіни* та вказує, що вони частіше зустрічаються в грецькій мові (Liv. XXVII, 11) [17, с. 370]. Про непристосованість латинської мови до творення складних слів зазначав також пізньолатинський письменник Авл Геллій (N. A. XI, 16) [11, с. 19]. Однак мова використовує всі наявні в ній ресурси для розбудови словникового складу, номінації все нових понять у когнітивній діяльності людини. Не останню, хоч і скромну, роль відіграла при цьому номінативна деривація шляхом словоскладання. Певне поширення вона здобула в латинських фахових підмовах, зокрема й у риторичі.

Література

1. Античные риторики / под ред. А. Тахо-Годи. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1978. – 351 с.
2. Аристотель. Поэтика / Аристотель ; пер. з давньогр. Б. Тена. – К. : Мистецтво, 1967. – 134 с.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
4. Клименко Н. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Клименко. – К. : Наукова думка, 1984. – 251 с.
5. Кубрякова Е. Что такое словообразование / Е. Кубрякова. – М. : Наука, 1965. – 77 с.
6. Куньч З. Українська риторична термінологія: історія і сучасність / З. Куньч. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2006. – 215 с.
7. Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль ; пер. с нем. под ред. А. Холодовича. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1960. – 500 с.
8. Смирницкий А. Лексикология английского языка / А. Смирницкий ; под ред. В. Пассек. – М. : Изд-во литературы на иностр. языке, 1956. – 260 с.
9. Суперанская А. Общая терминология. Вопросы теории / А. Суперанская, Н. Подольская, Н. Васильева. – М. : Наука, 1989. – 246 с.
10. Тронский И. Историческая грамматика латинского языка / И. Тронский. – М. : Изд-во литературы на иностр. языке, 1960. – 320 с.
11. Gellii A. Noctium Atticarum libri XX / A. Gellii ; ed. C. Hosius. – Lipsiae : Teubner, 1903. – Vol. II. – 372 p.
12. Ernout A. Dictionnaire étymologique de la langue latine / A. Ernout, A. Meillet. – 4-e éd. – Paris : Klincksieck, 1967. – 827 p.
13. Georges K. Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch / K. Georges. – 7. Aufl. – Leipzig : Hahnsche Buchhandlung, 1879–1880. – Bd. I–II.
14. Meillet A. Traité de grammaire comparée des langues classiques / A. Meillet, J. Vendryes. – Paris : Champion, 1924. – 684 p.
15. Słownik łacińsko-polski / pod red. M. Plezi. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959–1979. – T. I–V.
16. Sommer F. Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre / F. Sommer. – 2. und 3. Aufl. – Heidelberg : Winter, 1914. – 664 S.
17. Titi Livi. Ab urbe condita libri / Titi Livi ; ed. W. Weissenborn, M. Müller. – Lipsiae : Teubner, 1893. – Pars II. – Libri XXI–XXX. – 585 p.
18. Weise O. Charakteristik der lateinischen Sprache / O. Weise. – 4. verbess. Aufl. – Leipzig ; Berlin : Teubner, 1909. – 202 S.

УДК 811.13'44

Кіркowska І. С.

СИТУАЦІЯ БЛИЗЬКОСТІ ДО ВСТУПУ В ДІЮ ТА СИТУАЦІЯ НЕМИНУЧОСТІ ДО ВСТУПУ В ДІЮ ЯК КОМПОНЕНТИ КАТЕГОРІЇ ПРОСПЕКТИВНОСТІ ТА ЗАСОБИ ЇХ ВИРАЖЕННЯ В СУЧАСНИХ РОМАНСЬКИХ МОВАХ

У статті розглядаються ситуація близькості до вступу в дію та ситуація неминучості до вступу в дію як аспектуальні ситуації категорії проспективності у французькій, італійській, іспанській та португальській мовах. Основну увагу зосереджено на мовних засобах передачі ситуації близькості до вступу в дію та ситуації неминучості до вступу в дію. Окрема увага приділяється семантиці дієслів руху, які є найбільш розповсюдженим засобом вираження зазначених ситуацій.

Ключові слова: проспективність, ситуація близькості до вступу в дію, ситуація неминучості до вступу в дію, модальність, дієслова руху, майбутній час, дієслівна перифраза.

Kirkovskaya I. S. Situacija blizosti k vstupleniju v dejstvie i situacija neizbežnosti vstuplenija v dejstvie kak komponenty kategorii prospektivnosti i sredstva ih vyraženiya v sovremennykh romanskih jazykax. – Stat'ja. V stat'je rassmatrivajutsja situacija blizosti k vstupleniju v dejstvie i situacija neizbežnosti vstuplenija v dejstvie kak aspektualnye situacii kategorii prospektivnosti vo francuzskom, ital'janskom, ispanском и португальском языках. Основное внимание сосредоточено на языковых средствах передачи ситуации близости к vstupleniju v dejstvie i situacii neizbežnosti vstuplenija v dejstvie. Otdel'noe vnimanie udеляется семантике глаголов движения, которые являются наиболее распространённым средством выражения заявленных ситуаций.

Ключевые слова: проспективность, ситуация близости к vstupleniju v dejstvie, ситуация неizbežnosti vstuplenija v dejstvie, модальность, глаголы движения, будущее время, глагольная перифраза.

Kirkovska I. S. The situation of immediateness of action and impendence of action as prospectivity components in the modern Romance languages. – Article.

The article studies the situation of immediateness of action and impendence of action as aspectual situations in the prospectivity category in French, Italian, Spanish and Portuguese. The author places special emphasis on verbal ways of expressing the situations of immediateness and impendence of actions. Besides, the author focuses on the verbs of motion, their semantics, as they are most common way of expressing the situation.

Key words: prospectivity, situation of immediateness of action, situation of impendence of action, modality, verbs of motion, future tense, verbal periphrasis.

Об'єктом дослідження є аспектуальна ситуація близькості до вступу в дію та ситуація неминучості до вступу в дію як компоненти проспективної модальності.

Предметом дослідження слугували засоби мовної репрезентації ситуації близькості до вступу в дію та ситуації неминучості до вступу в дію як компоненти проспективної модальності у французькій, італійській, іспанській і португальській мовах.

Метою статті є розгляд специфіки категорії проспективності в плані модальності, а також мовних особливостей вираження ситуації близькості до вступу в дію та ситуації неминучості до вступу в дію як компонентів категорії проспективності на основі аналізу споріднених романських мов (французької, італійської, іспанської та португальської).

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

– дослідити семантику дієслів руху у французькій, італійській, іспанській і португальській мовах;

– описати засоби мовної репрезентації аспектуальних ситуацій близькості до вступу в дію та неминучості до вступу в дію як компонентів категорії проспективності, а також засоби їх вираження на матеріалі французької, італійської, іспанської й португальської мов.

Дієслова руху неодноразово виступали об'єктом вивчення в лінгвістиці, зокрема й у зв'язку з дослідженням засобів вираження майбутнього часу [6; 11; 12]. За допомогою дієслів руху в різних мовах, у тому числі романських, відображається первинне сприйняття проспективної дії. У семантико-граматичній природі дієслова вже закладена здатність позначати відношення дії до дистанціювання просторово-часової позиції мовця.

Широкий діапазон дієслів руху в сучасних романських мовах дає змогу дослідити системні процеси, притаманні кожній конкретній мові. Майже в усіх романських мовах сполучення дієслова руху та інфінітива в значенні *йти* передбачає особливу часову форму, а саме найближчого майбутнього, хоча семантика таких перифраз має інхоативне значення. Як і вчені, які вважають справедливим відношення значення найближчого майбутнього до аспектуальних характеристик, ми вважаємо цю конструкцію однією з таких, що відображають певний етап розвитку події, і включаємо поняття, що вона передає (найближча дія), у понятійну ситуацію проспективності.

У романських мовах дієслівна перифраза «йти – майбутній час» є досить розповсюдженим засобом позначення ближньої майбутньої дії. Так, у французькій мові це *aller + inf.* (Futur immediat, Futur proche), в іспанській мові – *ira + inf.*, у португальській – *ir + inf./ira/para inf.*, у каталонській –

anara + inf., у галісійській – *ir(a) + inf.* [13, с. 46–47; 14, с. 1–4, 61, 88]. Окрім основної конструкції, для позначення проспективної дії як руху до нової ситуації у французькій мові є *aller + inf.*, проте також використовується подібна конструкція *être en voie de faire qch* [9].

В іберо-романських мовах, окрім дієслів руху *йти* (фр. *aller*, ісп. *ir*, каталан. *andar*), використовується конструкція з *приходити*, наприклад, у ретороманській мові: *vegnira (ad) inf.* у сурсельському діалекті, *gnira (ad) inf.* в енгадійському діалекті [1]. Натомість в іспанській мові використовується дієслово позиції *tener* для передачі найближчого майбутнього.

На думку Р.В. Федорової, модель категорії проспективності повинна відповідати уяві про час як лінійно розташований, що повторює природний життєвий цикл, який має початок і кінець [14, с. 51–52]. На думку дослідника, якщо уявити часову вісь у вигляді траєкторії просторово-часової послідовності проспективних ситуацій, то вона виглядатиме таким чином (рис. 1).

У класифікації, розробленій Р.В. Федоровою, розглядаються компоненти *ситуації близькості до вступу в дію* та *ситуації неминучості до вступу в дію* на матеріалі російської, англійської

й французької мов. Усі зазначені мови входять до складу індоєвропейської мовної сім'ї, проте належать до різних груп. У межах статті, застосовуючи порівняльний метод вивчення мов, ми розглянемо мови романської групи, спираючись на лексичні відповідники української мови. Перейдемо до більш докладного розгляду компонентів аспектуальних ситуацій близькості до вступу в дію та неминучості до вступу в дію (далі – КАС) та способів їх вираження у французькій, італійській, іспанській і португальській мовах.

Дієслова руху неодноразово були об'єктом вивчення в лінгвістиці, наприклад, у зв'язку з дослідженням способів вираження майбутнього часу [6]. За допомогою дієслів руху в різних мовах відбувається первинне сприйняття проспективної дії [5, с. 89]. У семантико-граматичній природі дієслова закладена здатність позначати відношення дії до дистанційованості просторово-часової позиції мовця. У зв'язку із цим події постають то як актуальні дії, то як позачасові.

У західнороманських мовах поєднання інфінітива з дієсловом у значенні «йти» мають інхотативне значення, проте щодо деяких мов ідеться про особливу часову форму [3, с. 141]. Так, майбутня дія, яка виражається конструкціями з дієс-

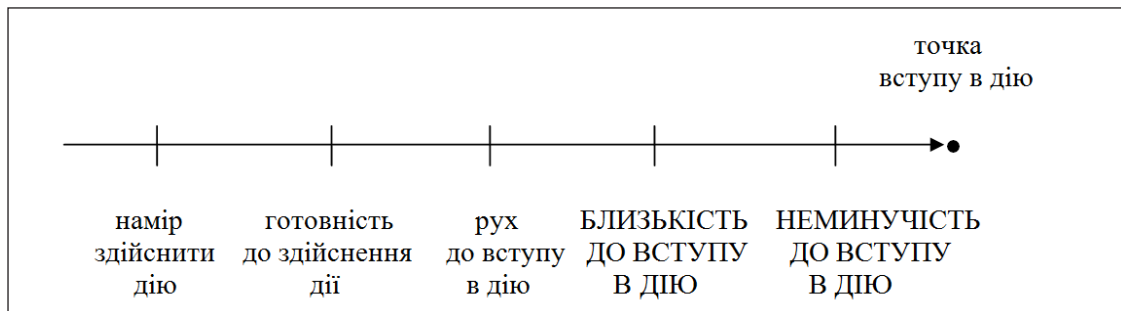

Рис. 1. Модель аспектуальної категорії проспективності

Таблиця 1

Компоненти аспектуальної ситуації близькості до вступу в дію та засоби її вираження

Компонент	Українська мова	Французька мова	Італійська мова	Іспанська мова	Португальська мова
Невизначена близькість	Бути/знаходиться поряд, близько до того, щоб...	<i>être près de + інфінітив</i>	<i>essere vicino</i>	<i>estar cerca</i>	<i>estar perto</i>
Близькість як конкретний просторовий образ	Бути, знаходитися на крок від чогось, знаходиться у двох, (трьох, у декількох) кроках від чогось; знаходиться не за горами (рукою подати) від чогось	<i>ne tenir qu' à un cheveu tenir à un cheveu prendre au nez un pas de plus et... encore quelques pas, et... être en passe de + інфінітив être à deux pas (doigts) de + інфінітив</i>	<i>essere sul punto di</i>	<i>estar a punto de/ Estar perto (dedos) di</i>	<i>estar prestes a +/- estar perto (dedos) de</i>

ловами руху, отримала статус тимчасової форми найближчого майбутнього часу, тобто цю форму відносять до категорії часу, як, наприклад, у французькій мові *aller* + інфінітив.

Виділяємо п'ять компонентів аспектуальної ситуації руху до вступу в дію: рух як спрямованість на здійснення дії, знаходження шляху до деякої ситуації, наближення до здійснення дії, близькість до вступу в дію, неминучість до вступу в дію. Розглянемо кожен із компонентів послідовно.

КАС «спрямованість на здійснення дії». Згідно зі словниковими даними відтінок спрямованості міститься в семантиці дієслів *попрямувати, спрямуватися, поїхати, відправитися, піти, побігти, помчати*. Контекстуальний аналіз дає змогу включити до цього переліку інші дієслова руху, насамперед *виходити, виїжджати*.

У поєднанні з інфінітивом дієслова руху передають ситуацію спрямованості суб'єкта на виконання певної дії. У французькій мові ситуація руху з відтінком спрямованості до здійснення дії також знайшла відображення. У випадках із використанням дієслів руху простежуються паралелі з вираженням спрямованої дії «піти зробити». Основною конструкцією для позначення перспективності дії в романських мовах як руху до нової ситуації є *йти* + інфінітив, про що свідчить низка досліджень [4; 3; 7; 10]. Обидві конструкції

здатні передавати часове (невизначене майбутнє) значення та аспектуальні характеристики. Спрямованість на здійснення дії відповідає ситуації «збиратися, мати намір», що дає змогу говорити про зближення розглянутої ситуації з параметрами аспектуальності ситуації наміру.

КАС «знаходження на шляху до здійснення дії». Ситуація знаходження на шляху до здійснення дії актуалізується в мові за допомогою таких дієслів, як *їхати, йти, бігти*, проте переважно під час використання виразу «бути на шляху до чого-небудь». Метафоричний образ руху дає можливість передати природний, поступовий процес переходу від одного явища до іншого – зміну дня й ночі та навпаки.

КАС «наближення до здійснення дії». У романських мовах позначена ситуація об'єктивується дієсловами із семою «наближення до мети»: *«прибувати, приїжджати; приходити; доходити до чого-небудь, досягати»;* *«приходить, приїжджати, прибувати»;* *«переходити, переїжджати, проходити, проїжджати; заходити».* Варто додати, що ситуація наближення до здійснення дії співвідноситься з образом руху, що передається за допомогою стійких висловів. У цьому разі спостерігається перетин параметрів руху до здійснення дії та спонтанного рішення. Об'єднує їх ознака «спрямованості ззовні». Таким чином, спостерігається перетин аспектуальних ситуацій за пара-

Таблиця 2

Компоненти аспектуальної ситуації неминучості вступу в дію та засоби їх вираження

Компонент	Українська мова	Французька мова	Італійська мова	Іспанська мова	Португальська мова
Ситуація, що склалась незалежно від волі та бажання суб'єкта дії	<i>настав час</i> + інфінітив <i>настав момент</i> + інфінітив <i>прийшов час</i> + інфінітив <i>час</i> + інфінітив <i>пора</i> + інфінітив	<i>à l'heure qu'il est</i> + інфінітив <i>c'est l'heure de</i> + інфінітив <i>il est l'heure de</i> + інфінітив <i>c'est le moment idéal de</i> + інфінітив <i>c'est le (bon) moment (pour)</i> + інфінітив <i>il est grand temps de</i> + інфінітив	<i>è il momento di</i> +	<i>es el momento de</i> +	<i>é hora de</i> +
Ситуація найменшої часової віддаленості від моменту вступу в дію	<i>Цієї ж хвилини, в той же час, негайно, ось-ось, ще трохи і</i>	<i>à l'instant au bout de quelques instants pour le moment / en ce moment dans quelques instants / minutes dans un moment immédiatement tout de suite un peu plus et...</i>	<i>Dopo pochi istanti, subito</i>	<i>Después de unos momentos, inmediatamente</i>	<i>Depois de alguns momentos, imediatamente</i>
Вступ у нову ситуацію, ситуація на межі	<i>Бути, (знаходитись) на межі чогось, майже</i> з формою дієслова в минулому часі, <i>ледве не</i> з формою дієслова в минулому часі	<i>être sur le point de</i> + інфінітив <i>tout à fait au point de</i> + інфінітив <i>aller</i> + інфінітив <i>à peu près presque être en train de</i> + інфінітив <i>faillir</i> + інфінітив <i>manquer de</i> + інфінітив	<i>essere sul punto di</i> +/ <i>essere quasi nel processo di</i>	<i>estar a punto de</i> +/ <i>casi a punto de</i> +/ <i>fallar</i> + inf.	<i>estar prestes a</i> +/ <i>quase estar prestes a</i> +/ <i>falhar</i> + inf.

метрами «близькість вчинення дії» та «найменша віддаленість від моменту вступу в дію».

КАС «близькість до вступу в дію». Визначення ситуації як «близькість до вступу в дію» зумовлене тим, що в самому визначенні слів «близько», «близькість» присутні слова, які співвідносяться з поняттями «невіддаленість», «суміжність», «сусідство», тобто практично весь діапазон компонентів, які умовно розташовані на близькій відстані (див. табл. 1).

КАС «неминучість здійснення дії». Кінцевою фазою проспективності є досягнення пункту призначення, межі, за якою розпочинається інша ситуація. Неминучість вступу в дію може інтерпретуватись як позиція найбільшої наближеності до нової ситуації [8, с. 94]. У словниках слово «неминучість» визначається як те, що неможливо оминути [2]. Термін «неминучість» (*imminence*) у французькій лінгвістиці використовується для позначення дії, яка перебуває в кінцевому пункті реалізації та яка повинна реалізуватись у найкоротший відрізок часу, тобто безпосередньо, неминуче, негайно (див. табл. 2).

Таким чином, будучи способом дії, проспективність володіє статусом «вільних несистемних утворень» і характеризується належністю до лек-

сико-граматичної сфери як міжрівневе явище. Мовні дані сучасних романських мов дають змогу зробити висновок про те, що ситуація близькості до вступу в дію та ситуація неминучості до вступу в дію демонструють перетини взаємних понятійних сфер позначених ситуацій.

Романські мови мають схожі засоби вираження аспектуальної ситуації «близькості» за допомогою просторових прийменникових сполучень або прислівників, а також сталих висловів. Конкретизація дії (стану) з позиції ступеня «близькості» виявляється на рівні національної мовної картини світу. У цьому разі прийменники та прислівники беруть участь у так званій «просторовості часу» (термін Р.В. Федорової), виступаючи засобом образної передачі фрази. Виявляється, що просторове представлення може слугувати відправною точкою для часових, аспектуальних і навіть модальних відтінків, які складають понятійне підґрунтя проспективності. Загальними для понятійної ситуації неминучості до вступу в дію є параметри, які зводяться до мінімального часового відрізка («час», «година», «момент») і просторового орієнтуру, що символізує межу, за якою починається нова ситуація («грань», «край», «крапка»).

Література

1. Алисова Т.Б. Итальянский язык: грамматика. Хрестоматия / Т.Б. Алисова, Г.Д. Муравьева. – М., 1997. – 255 с.
2. Баранов О.С. Идеографический словарь русского языка / О.С. Баранов. – М. : ЭТС, 1995. – 820 с.
3. Зеленецкий А.Л. Сравнительная типология основных европейских языков / А.Л. Зеленецкий. – М. : ИЦ «Академия», 2004. – 252 с.
4. Ипатова Л.В. Семантико-грамматическая связь аналитических средств выражения модальности и будущности в английском, французском и русском языках. Сравнительный анализ : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / Л.В. Ипатова. – М., 2003. – 234 с.
5. Майсак Т.А. Глагольная система хпюкского говора агульского языка / Т.А. Майсак, С.Р. Мерданова. – М. : Академический Проект, 2002. – 96 с.
6. Майсак Т.А. Типология грамматикализации конструкций с глаголами движения и глаголами позиции : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Т.А. Майсак. – М., 2002. – 287 с.
7. Опахина Е.В. Субдуктивность глагола как критерий разграничения глагольных конструкций (на материале старофранцузского языка) / Е.В. Опахина // Язык и мысль: традиции и новые парадигмы в лингвистике и лингводидактике : сб. науч. трудов Междунар. Конф. (18–20 сентября 2007 г.) / отв. ред. О.С. Егорова, Л.А. Становая. – Ярославль : Изд-во ЯГПУ им. К.Д. Ушинского, 2007. – С. 144–147.
8. Рянская Э.М. Способы действия в когнитивном аспекте : [монография] / Э.М. Рянская. – СПб. : РГПУ им. А.И. Герцена, 2002. – 191 с.
9. Федорова Р.М. Языковая объективация категории проспективности : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Р.М. Федорова ; Нижневартковский гос. ун-т. – М., 2014. – 187 с.
10. Штернеманн Р. Введение в контрастивную лингвистику / Р. Штернеманн // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Просвещение, 1989. – С. 144–145.
11. Emanatian M. Chagga “come” and “go”: metaphor and the development of tense-aspect / M. Emanatian // Studies in language. – 1992. – № 16-1. – P. 1–33.
12. Fleischman S. The future in thought and language: diachronic evidence from Romance / S. Fleischman. – Cambridge : Cambridge University Press, 1982. – 109 p.
13. Heine B. Grammaticalisation: a conceptual framework / B. Heine, U. Claudi, F. Hünemeyer. – Chicago : University of Chicago Press, 1991. – 328 p.
14. Hopper P.J. Grammaticalisation / P.J. Hopper, E.C. Traugott. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – 276 p.
15. Micro Robert: Dictionnaire du français primordial (MR). – Paris : Dictionnaires le Robert, 2006. – T. 1–2. – 1207 p.

УДК 811.133.1'367

Станіслав О. В.

МОДЕРНІЗМ І ВИНИКНЕННЯ СИНТАКСИЧНОЇ СЕПАРАТИЗАЦІЇ: ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИЙ ЗВ'ЯЗОК (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

Стаття присвячена проблемі виникнення синтаксичної сепаратизації в сучасній французькій мові. Аналіз фактичного матеріалу показав, що між синтаксично розчленованими (сепаратизованими) структурами й основними принципами модернізму існує тісний причинно-наслідковий зв'язок. Установлено, що такі принципи модернізму, як суб'єктивізм, ірраціоналізм, алогізм, фрагментарність, дисгармонія, порушення ієрархії тощо, стають базисом, культурологічним підґрунтям, на основі якого утворюється та формується синтаксична сепаратизація французької мови початку ХХ століття.

Ключові слова: модернізм, принципи модернізму, сепаратизація, розчленовані структури, суб'єктивізм, алогізм.

Станіслав О. В. Модернизм и возникновение синтаксической сепаратизации: причинно-следственная связь (на материале французского языка). – Стаття.

Статья посвящена проблеме возникновения синтаксической сепаратизации в современном французском языке. Анализ фактического материала показал, что между синтаксически расчлененными (сепаратизированными) структурами и основными принципами модернизма существует тесная причинно-следственная связь. Установлено, что такие принципы модернизма, как субъективизм, иррационализм, алогизм, фрагментарность, дисгармония, нарушение иерархии и т. п., становятся базисом, культурологическим грунтом, на основе которого образуется и формируется синтаксическая сепаратизация французского языка начала ХХ века.

Ключевые слова: модернизм, принципы модернизма, сепаратизация, расчлененные структуры, субъективизм, алогизм.

Stanislav O. V. Modernism and the emergence of syntactic separation: cause and effect relationship (based on French language). – Article.

The article deals with the problem of syntactic separation occurrence in modern French. The analysis of the factual material showed close cause and effect relationship between syntactically dissected (separation) structures and basic principles of modernism. It is established that such principles of modernism as subjectivism, irrationalism, illogic, fragmentation, discord, violation of the hierarchy and others like that become the basis, cultural foundation on which is formed syntactic separation of French language of the beginning of XX century.

Key words: modernism, principles of modernism, separation, dissected structures, subjectivity, illogic.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Французький синтаксис початку ХХ століття – це самодостатня, сформована, розвинута система, яка має широкі комбінаторні можливості. Утім, процеси демократизації, соціальні та політичні перетворення, активні події культурного життя Франції цього періоду не могли не відобразитися на мові, а отже, і на тенденціях розвитку синтаксичних зв'язків. Мова як своєрідне дзеркало суспільства прямо й відверто відображає стиль і зміст (суспільний, економічний, політичний, культурний тощо) епохи. Відомо, що основним художнім напрямом означеної доби став модернізм із низкою численних течій (експресіонізм, кубізм, дадаїзм, сюрреалізм, «поетик свідомості», екзистенціалізм та інші).

У фокусі лінгвокультурологічного аналізу розглянемо, яким чином художні тенденції, принципи модернізму вплинули, відбилися на синтаксичній формі літературних творів загалом і сприяли виникненню й розвитку сепаратизації зокрема. Під **сепаратизацією** розуміємо особливий вид зв'язку, що виникає в межах синтаксичної конструкції, яка побудована шляхом розділення речення на самостійні висловлення, інтонаційно та графічно відокремлені, проте єдині за змістом. Особливістю сепаратизованої фрази є те, що її основа (базисна частина) не відображає усієї повноти змісту висловлення, яке поступово, у ході свого формуван-

ня, наділяється новими деталями, доповненнями, що особливим чином прикріплюються до раніше сказаного й інтонаційно завершеного речення [1, с. 77]. Наприклад:

C'est une boîte bien close ; on y sert la choucroute ou le cassoulet toute la nuit. Les gens y viennent souper à la sortie du théâtre... Huit tables de marbre. Une banquette de cuir court le long des murs. Deux glaces mangées de taches rousses... (J.-P. Sartre, Nausée, p. 91).

Je dus faire un gros effort pour entrer; je ne m'assis pas. Je criai: «Garçon!» Personne ne répondit. Une tasse vide sur une table. Un morceau de sucre sur la soucoupe (J.-P. Sartre, Nausée, p. 113).

Je m'en vais, je me sens vague. Je n'ose pas prendre de décision. Si j'étais sûr d'avoir du talent... Mais jamais – jamais je n'ai rien écrit de ce genre; des articles historiques, oui, – et encore. Un livre. Un roman. Et il y aurait des gens qui liraient ce roman et qui diraient: «C'est Antoine Roquentin qui l'a écrit, c'était un type roux qui traînait dans les cafés», et ils penseraient à ma vie comme je pense à celle de cette Négresse: comme à quelque chose de précieux et d'à moitié légendaire. Un livre. (J.-P. Sartre, Nausée, p. 248–249).

Наразі сепаратизовані (розчленовані) синтаксичні структури імітують усне мовлення, інтенсифікують почуття, емоції героїв, афективно впливають на читача й тим самим перетворюються на спеціальний стилістичний прийом виразності.

В епоху інтеграції різноманітних гуманітарних і суспільних наук єдиним об'єктом багатостороннього вивчення постає людина, її культура, буття в соціумі, менталітет, мовлення тощо. Сучасні мовознавчі пошуки засвідчують сталий інтерес науковців до лінгвістики як до науки багатовекторної та різнопланової. Проблеми синтаксису французької мови студіювали, як вітчизняні, так і зарубіжні романисти: О.О. Андрієвська, Ш. Балі, Е. Бенвеніст, Л.Г. Вєденіна, В.Г. Гак, Ж. Галіше, М. Десент, К. Долінін, Ж. Дюбуа, А. Загнітко, Г.М. Костюшкіна, З. Левіт, М. Мамудян, А. Мартіне, О.О. Реферовська, А. Сеше, Ф. де Соссюр, Ю.С. Степанов, Л. Теньєр, Т. Тодоров, Н.О. Шигаревська та багато інших. Означена стаття пропонує точку зору на проблему синтаксичної сепаратизації в площині лінгвокультурологічного аналізу, яка є актуальним об'єктом розгляду не лише для мовознавців, але й для літераторів, культурологів, філософів, мистецтвознавців і багатьох інших.

Формулювання мети й завдань статті. Метою дослідження є обґрунтування тісного зв'язку між сепаратизацією як синтаксичним явищем і принципами основного художнього напрямку епохи – модернізму. Основним завданням розвідки окреслюється визначення причин і передумов виникнення сепаратизованих структур у сучасній французькій мові з погляду лінгвокультурології.

Спостережено, що інновації у французькому синтаксисі ХХ століття (виникнення сепаратизації в тому ж числі) тісно пов'язані з активними художніми процесами, що відбувалися в літературі, мистецтві, культурі загалом. Французька культура початку ХХ століття переживала кризу гуманістичних ідеалів; превалювала модель культури, зорієнтована на людину – творця, особистості, яка удосконалює цей Світ й себе у цьому Світі була зруйнована.

Усій європейській культурі властиве трагічне світосприйняття, усвідомлення хаосу, втрата цілісності світобудови. Осмислення вказаних процесів породило трагізм і песимізм, які супроводжують становлення нового художнього мислення ХХ століття. Зміни у філософській і світоглядній парадигмі, у якій намітився відхід від раціоцентричної програми в бік ірраціоналістичної, зумовили формування принципово нового типу свідомості, світобачення, світосприйняття.

Суб'єктивізм, інтуїція, внутрішній діалог, пряме спілкування мовця з читачем, зануреність у сферу свідомості, відтворення не лише світу зовнішнього, але й надто внутрішнього – визначальні риси творчих пошуків французьких модерністів ХХ століття. Протестуючи проти застарілих ідей і форм, модерністи шукали докорінно нові шляхи та формальні засоби художнього відображен-

ня дійсності, прагнули кардинального оновлення всіх видів мистецтва.

З цього погляду модернізм став істинно художньою революцією і може пишатися такими епохальними знахідками в літературі, як внутрішній монолог, зображення людської психіки у формі «потoku свідомості», встановлення віддалених асоціацій, винахід сюрреалістичної метафори, збагачення художньої творчості через відкриття прихованого змісту, показ ірреального, непізнаного, універсалізації художніх прийомів та естетичних принципів.

Спираючись на дослідження В. Руднева стосовно принципів прози ХХ століття [2, с. 237–241], виокремимо лише ті з них, які, на нашу думку, зумовили оновлення французької синтаксичної структури та безпосередньо реалізувались у синтаксисі модерністського тексту.

Насамперед, вкажемо на бінарну опозицію «ілюзія – реальність». Для текстів європейського модернізму ХХ століття характерною є постійна гра між реальністю і нереальністю, дійсністю і фантазією, явним і вигаданим. Це відбувається через семіотизацію, міфологізацію реальності, яка розчиняється в алюзіях, ремінісценціях, дзеркальному відображенні одного в іншому, наприклад як у творах А. Бретона, М. Пруста, А. Камю, Ж.-П. Сартра та інших. Як результат – інтимізація тексту, абсолютна суб'єктивність сприйняття простору, часу, буття. Метою своєї творчості модерністи вбачають у трансформації, у перетворенні світу. Художник-модерніст (у широкому розумінні) не відображає, а, як чарівник, сам творить світ.

В основі вказаного принципу знаходиться аутистичне мислення письменника-модерніста, який є самобутнім, оригінальним, поліфонічним мозаїстом. У своїх психічних установах митець не прагне відображати дійсність, в існування й актуальність якої не вірить; він моделює свою, власну реальність, свою авторську картину світу. Зазвичай представники такого психологічного типу – це замкнуті, занурені в себе, у свої переживання люди, що мають психічно невірніважений, хворобливий характер, однак є дуже цілісними у своїх внутрішніх переконаннях. Наприклад, можна згадати М. Пруста, який другу половину свого життя провів у кімнаті з пробковими стінами, С. Далі, П. Гогена, Ван Гога.

За цих обставин формувалася нова, авторська, неповторна манера літературної творчості, що суттєво впливала й на синтаксичну структуру художніх творів. Цей фактор є важливою передумовою виникнення й розповсюдження синтаксичної сепаратизації в літературі «потoku свідомості», сюрреалізму, екзистенціалізму тощо. У цьому разі сепаратизація є яскравим прикладом суперечності між лінійністю мови та багатоплановістю мислення. У свідомості людини можуть виникати відра-

зу декілька думок, що фізіологічно пояснюється одночасним виникненням кількох осередків збудження. Однак їхня реалізація в мовленні може слідувати лише ланцюжково, одна за іншою, а не одночасно. Об'ємність мислення вступає в суперечність із лінійністю мовлення, яке вирішується появою нових синтаксичних конструкцій в мові на кшталт сепаратизації.

Фундаментальна новизна літератури ХХ століття полягає в тому, що вона не лише працювала над формою, була не чистим формальним експериментом, а надзвичайно активно залучалась до діалогу з читачем, моделювала позицію оповідача, який зважав на позицію читача. Інакше кажучи, прагматика, а не семантика складає композицію твору. Майстром художньої прагматики був М. Пруст. Встановлено, що з метою актуалізації прагматичних установок висловлення винаходились і нові синтаксичні форми. Сепаратизація є однією з таких синтаксичних форм, засобів формування комунікативного, прагматично-спрямованого простору художнього твору.

За В. Рудневим, важливою ознакою прози модернізму є принцип пріоритету стилю над сюжетом. Нейтральний стиль – це участь масової або реалістичної літератури. Стиль стає головною руйнівною силою роману, який поступово зливається з сюжетом. Переказувати сюжети таких текстів дуже складно й немає сенсу; стилістичні особливості витісняють зміст.

Прагнучи творити новий стиль, нове світовідчуття, нову форму свідомості, модерністи показували ментальне життя, імітували усне мовлення, відтворювали внутрішній монолог, передавали внутрішній психічний стан оповідача. Ці особливості художніх текстів модерністів також сприяли проникненню структур усного мовлення (сепаратизації, для прикладу) в мову літературну. Назвемо передусім тексти «потоків свідомості» (А. Бретон «Магнітні поля», М. Пруст «У пошуках утраченого часу»). Сепаратизовані структури як синтаксичні конструкції розмовного мовлення передають вільний, невимушений, природний потік мислення, плин думок і уявлень, що фіксуються в процесі їх безпосереднього виникнення у свідомості. Сепаратизація відображає такі риси розмовного мовлення, як її спонтанність, швидкість реакції на певну ситуацію, уможливаючи сполучення логічних й емоційних, послідовних і незв'язних основ водночас.

У контексті нашого дослідження положення «синтаксис, а не лексика» [2, с. 240] є одним із надважливих принципів прози ХХ століття. Оновлення модерністської текстової тканини відбувається за посередництва синтаксису, а не лексики; робота над синтаксичними структурами, а не над словом характеризує сучасну літературу. З цього принципу випливає принцип порушення

зв'язності тексту. У модерністській прозі речення не завжди логічно сполучуються між собою (як при когезійній зв'язності), що іноді приводить до повної деструкції синтаксичного зв'язку між висловленнями. У сепаратизації елемент синтаксичної структури, який хочуть виділити, акцентувати, зробити більш важливим, виносять за межі речення. Структурно це руйнує синтаксичні зв'язки, порушує зв'язність елементів, проте це ефективний спосіб стилістичного увиразнення, засіб інформаційного доповнення висловлення, його змістового й емоційного збагачення.

Розгляд матеріалу показав, що література французького модернізму характеризується різноманітною синтаксичною будовою. У синтаксисі реалізуються такі змістовні принципи модернізму, як створення індивідуальної картини світу, відмова від раціонального, алогізм, фрагментарність, дисгармонія, завуальованість змісту, порушення композиційної ієрархії, пропорцій, структурна розчленованість тощо.

Ще раз підкреслимо, що оновлення синтаксису відбувалося на фоні загальної демократизації суспільства та культурної лібералізації, які мали посутнє значення для розвитку мови загалом. Відзначаємо інтенсивний розвиток масового адресованого мовлення, розповсюдження широких усних контактів, проникнення усної форми мови в художню літературу та в інші стилі письмової мови (публіцистику, наукову прозу тощо). Особливу увагу хочеться звернути на вплив розмовної мови на літературну: факти живої розмовної мови, вкорінюючись у письмову мову, значущо впливають на її структуру, системні відношення, семантичне та стилістичне значення, просодичні характеристики тощо.

Результати розвідки свідчать, що на тлі вищезгаданих тенденцій не могли не виникнути, точніше проникнути з розмовного мовлення, такі яскраві, експресивні виражальні засоби актуалізуючого синтаксису, як сепаратизовані структури.

Сепаратизовані структури оновлюють в цілому синтаксичну систему сучасної французької мови. Актуалізуючи висловлення в незвичний спосіб, вони здійснюють його розрив, аритмію, дисонанс, руйнують синтагматичну ієрархію структури, виражають суб'єктивну модальність та асоціативність сприйняття. Сепаратизація творить авторську індивідуальну картину світу, у якому все відбувається природно, тут і зараз, на очах читача (як і картини імпресіоністів, кубістів чи то ташистів, музичний джаз, театр Брехта, «автоматичне письмо» А. Бретона, «потік свідомості» М. Пруста, екзистенціальні внутрішні монологи А. Камю, драматичні п'єси А. Жіда, Ж.-П. Сартра тощо).

Як бачимо, нове світосприйняття, нове світорозуміння у французькій (і європейській) культурі

початку ХХ століття віддзеркалилося у всіх видах і жанрах мистецтва. Антитрадиціоналізм, алогізм, суб'єктивізм як художні принципи цього часу знаходять своє безпосереднє відбиття у французькій прозі, живописі, музиці, архітектурі, скульптурі, театрі, кіно тощо. Це період всеосяжного модернізму.

Зазначимо також, що поняття модернізму тісно пов'язане не лише з мистецтвом, але й з наукою, філософією часу. Проявом модернізму у філософії, науці ХХ століття можна вважати такі ключові явища, як психоаналіз, інтуїтивізм, екзистенціалізм, об'єктивні духовні підсвідомі структури, теорія відносності, квантова механіка, аналітична філософія, кібернетика та інші; а отже, модерністами є Зигмунд Фрейд, Карл Густав Юнг, А. Бергсон, Леві-Стросс, Альберт Ейнштейн, Курт Гьодель, Нільс Бор, Вернер, Фердинан де Соссюр, Клод Шенон і низка інших філософів і вчених.

У нашій роботі теза про спільність процесів, тенденцій розвитку в усіх видах культури французького суспільства початку ХХ століття є дуже важливою, оскільки вона уможливує розуміння тісного зв'язку між мовними явищами та фактами духовного життя народу. Крім того, встановлення взаємозв'язку між принципами модернізму й синтаксичною сепаратизацією пояснює діалектичний розвиток, механізми динаміки даного мовного феномену.

Початок ХХ століття, епоха модернізму, – це етап входження сепаратизованих структур у письмову мову, коли вони виступають у сильній синтаксичній позиції за відношенням до слабких, синтаксично організованих, унормованих конструкцій й використовуються в індивідуально-авторському ідіостилі, це перший ступінь динаміки сепаратизації.

Другий ступінь динаміки – широке використання сепаратизованих структур у мові художньої літератури, тобто коли вони стають характерною рисою, ознакою стилю не одного окремого письменника, а для митців різних напрямів, течій, шкіл і навіть для тих, для кого не є характерним

їх уживання, які зорієнтовані на класичні традиції. Сепаратизовані структури виявляються в мові персонажів, в авторському мовленні, у внутрішніх монологах, потоці свідомості тощо. На цьому етапі проявляється найбільша їхня експресивність, оскільки вони стають синтаксичним елементом художнього мовлення, спеціальним стилістичним прийомом виразності.

Третім ступенем розвитку сепаратизованих структур можна вважати їхнє функціонування в літературі постмодернізму та вихід за межі художньої літератури й поширення в інших функціональних стилях, наприклад у публіцистичному, науково-популярному. Відбувається стилістичний зсув і певна часткова або повна нейтралізація експресивного відтінку розчленованих конструкцій.

Виділення трьох ступенів адаптації сепаратизованих синтаксичних конструкцій усного мовлення в системі синтаксису літературної мови виявляє динамічний аспект розвитку французького синтаксису; вмотивовує зумовленість між виникненням, розвитком, функціонуванням сепаратизації та художніми тенденціями, культурною парадигмою часу.

Таким чином, проведений аналіз показав, що головною, визначальною передумовою, своєрідним базисом, на якому виникла сепаратизація, став модернізм. Власне на основі цього художнього напрямку сепаратизація сформувалась як засіб вираження актуалізуючого синтаксису, як афективний стилістичний прийом.

Результати дослідження ствердили цілковиту співвіднесеність, тісний причинно-наслідковий зв'язок між сепаратизованими синтаксичними структурами та принципами літературного модернізму. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з аналізом семантичних, структурних, композиційних, просодичних особливостей сепаратизації у французькій літературі ХХ століття; актуальним було б також схарактеризувати сепаратизацію з точки зору її функціональних можливостей, прагматичних потенцій абощо.

Література

1. Андриевская А.А. Явления «сепаратизации» в стилистическом синтаксисе современной французской художественной прозы / А.А. Андриевская // Филологические науки. – 1969. – № 3. – С. 77–83.
2. Руднев В.П. Словарь культуры XX века / В.П. Руднев. – М., 1999. – С. 237–241.

Джерела ілюстративного матеріалу

Sartre J.-P. La nausée / J.-P. Sartre. – P. : Éditions Gallimard, 1938. – 239 p.

УДК 811.161.1'37

Suvorova S. A.

SOME RECOMMENDATIONS FOR THE OPTIMIZATION OF BUILDING OF TITLES

The article is devoted to the study of titles of the scientific papers, as well as analysis and providing of some recommendations for the optimization of building these titles in accordance with the frequency of their use.

Key words: title, background knowledge, article, scientific communication, text, mechanism, context.

Суворова С. А. Деякі рекомендації для оптимізації побудови заголовка. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню заголовків наукових робіт, а також аналізу та наданню деяких рекомендацій для оптимізації побудови цих заголовків з огляду на частоту їх використання.

Ключові слова: заголовок, фонові знання, статті, наукова комунікація, текст, механізм, контекст.

Суворова С. А. Некоторые рекомендации для оптимизации построения заголовка. – Статья.

Статья посвящена исследованию заголовков научных работ, а также анализу и предоставлению некоторых рекомендаций для оптимизации построения этих заголовков, учитывая частоту их использования.

Ключевые слова: заголовок, фоновые знания, статьи, научная коммуникация, текст, механизм, контекст.

The effectiveness of title to the respondent, in our view, directly depends on the correct assessment of the situation and scientific contexts.

Try to identify the ways to make better understanding of processes and forking.

The problem of the efficiency of the title might be in the difference in the background knowledge of recipients, as well as in the standards of the conduct, including communicative. Background knowledge are involved in the process of the emit statements, as when we select the theme, and in the internal programming, as well as on the stage, which Chafe calls the categorization [219]. Background knowledge affect to the semantic programming through the various structures of the Organization of the knowledge-frames and scripts. Categorization of objects and phenomena of reality, is a universal cognitive mechanism, and at the same time brings cultural conditionality, as a volume of categories in different pictures of the world is usually different. In the process of understanding the differences in background knowledge could not prevent to the adequate re-establishment of scientific models of the world created by the author of scientific articles and transmitted over the title of the article. The survey conducted by us, we made sure that titles containing full information are the most understandable and interesting to a large number of respondents if they have background knowledge in relevant areas of expertise, while they have insufficient background knowledge in applying of its own system of values, the respondent may make incorrect hypotheses and make false inferences about the implied senses. Picture of the world is also directly involved in the processes of understanding and causing scientific statements contained in the title. Accounting the differences in academic paintings of the world, the scientific analysis of the communicative situation and the correctly reconstructed source of information help to create more successful with communicative point of view the title for scientific articles. The scientific level of communicative competence also could make a decisive role.

If the author wants to be understandable, should, using the title, predict a reaction of the reader. Moreover, if there is the necessary background knowledge he himself produces the proper system expectations of the interviewee.

An important factor is also the accounting of the context. Don't need to block the understanding, satting the title with the all sorts of abbreviations and to create incorrectly the structure of the text of the title. The correction of strategy is proposed if it is necessary. Examples: "The Bermuda triangle: which hypothesis is closer to the truth?" [FM, 97]. In this example, the text of title is presented, taking compression is the colon, which shared the title into two parts, the logical bunch is implemented fully. If there is the background knowledge, the system should be fully implemented in the reader (86).

"The role of science in the preparation of engineers on high-tech issues" [FM, 86] (90) when reading the background knowledge is activated, in which, inter alia, one includes knowledge of the specifics of this section of the science. The following example we will attempt to adjust the structure of title: "improving the image quality of infrared cameras based on matrix HgCdTe INFRARED devices photoreceptor – range" [FM, 104] in this title they used English alphabet and reducing IR (22), quick perception is blocked. Change the structure, remove the reduction, for example: "Photodetector devices originally curvilinear range. Matrix framework increases the quality of the thermal image HgCdTe; After introducing of the changes, the respondents gave 42 choices of understanding".

The following example: "Informative ensuring of the establishment of aviation technology in the works of NTUU "KPI" and Antonov Design Bureau. O. k. Antonov [FM, 44] – specificity of the titles is a set of abbreviations denoting the scientific and technological community is involved in the development of aeronautical engineering (NTUU KPI, ASTC). It deepens the difference in background knowledge

and affects the standby system, thus decreasing the ability to quickly extract information from the context of this title (18). Change the title: “Informative supporting under creating the aviation technology in the engineering projection Research Center them. O. k. Antonov” (36).

“VoIP: changes in the telecommunications industry” [FM, 104] – the ways of compression of the text used in the construction of this title not only weaken logical bundle between the first and second part of the title, but also the set of reductions “VoIP”, which has a negative impact on the system of expectations (10 elections respondents). “Gauge interpretation of ONE HUNDRED” [FM, 63], “conceptual proposal for standardization of projects in the construction of new and modernization of existing power plants and boilers in the development and implementation of investment programmes of RAO UES of Russia until 2020 [FM, 60] received 17 elections”.

In the process of scientific communication and background knowledge of system expectations play a special role: their lack is poorly compensated even if well formed mechanism correlates the new information received from the title with linguistic context. Example: “Some illogical elements of scientific cognition of the objective reality” [FM, 97] – 8 elections; when you read the title and you are short of the background knowledge about specific scientific terms how illogical elements, even with further reference to the scientific information obtained from the context of the article initially reduces the efficiency of the system and expectations it will lead the reader to communicative discomfort.

Each of the parts of models of the title can be a source of communication failures. This is partly due to the fact that the model does not answer the question about the role of the scientific picture of the world in the process of scientific communication. To accomplish this, appropriate, in our view, more deeply to explore the interaction of cultural and scientific presuppositions as a component of background knowledge with those expectations of communicators.

As a result of a survey among students in specialized technical departments, we have made the pro-

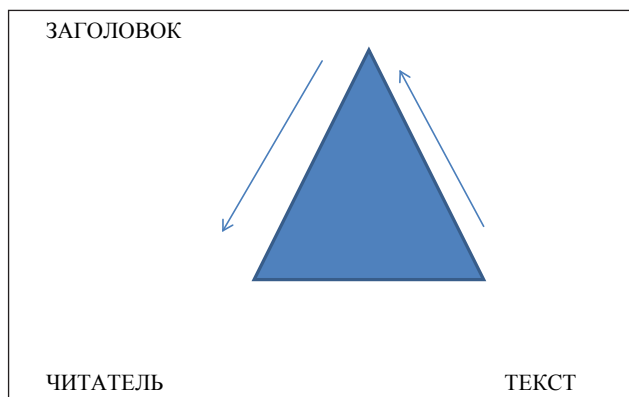

Fig. 1. Vectors optimization of scientific title

cess of communicative failures when understanding the titles of scientific articles based on the following criteria: purpose and installation of the participants of the communicative process, System expectations, background knowledge and value orientations.

Analyzing the most successful models of the headings, we try to analyze possible sources of misunderstanding of these titles. The source is in the differences in background knowledge and lexical-semantic features titles for scientific articles. Source leads to differences in reading comprehension of the title of one or more components: according to the degree of differences in background knowledge on the acceptability of some form of filing of scientific information in the title of the article etc. These differences form for each participant their own expectations for the title read scientific articles, chosen theme, structure and semantic content headings, forms, filing of scientific information, mathematical formulas, scientific and other reductions. The author of further titles might make, from the point of view of the respondent, the error on the Organization of scientific communication in this title: he chooses the wrong structure of titles (or the minimum or maximum complicated, using a large number of cuts, it is too squashed and detached from the subject of scientific information or vice versa, etc.). And in the final stage of reader reaction occurs, which can block further ways to understand: bewilderment, false reasoning about the intentions of the author.

Thus, we have identified the following types of communicative failures when understanding of title:

- a) the misunderstanding on the part of the reader, the gaps in the information structure of the title;
- b) the misunderstanding of the respondent spatio-temporal organization of communication;
- c) the difference in the perception of some) of the key concepts of the scientific message contained in the title;
- g) the misunderstanding of the motives and objectives of the author of the article;
- d) the differences in evaluation of scientific phenomena discussed in the understanding their significance;
- e) the differences in the perception of key scientific concepts of the topic.

The data indicates that communication failures in the process of scientific communication are not regular that confirms the initial finding of risk areas in a situation of scholarly communication.

Based on the results of our study, we try to identify the main potential vectors optimization of titles of scientific articles, relying on the relevant TITLE-text and TITLE-the reader (Pic. 1).

Opposition to TITLE-TEXT, in our view, suggests the following optimization:

- 1) the establishing as far as possible connection with key words of scientific work;

2) the compliance of correct percentages of the general terminological and special terminological vocabulary;

3) the avoidance of congestion in header graphic cuts;

4) the concentration on the expression of rematical parts of the text due to truncation of the topic;

5) the matching of header structure to the genre conditioning text.

Link TITLE-reader, in our view, gives rise to such recommendations on optimization of the header:

1) the limited volume of the title (7 words 2);

2) the removal of long chains of the nominative in the genitive case;

3) the widespread using of punctuation marks (colons, dashes), capable of replacing potentially eliminative parts of the text;

4) the increasing of the lexical diversity by eliminating the lexical dies;

5) the presentation of some part of information implicitly, with the aim of increasing the interest of the reader.

Conclusions. In our work we examined the features of header content of scientific works. Noting that the content of headers differs with considerable diversity, we tried to match it with the accepted classification of Sciences. Our work presents the semantic

header subspecies, taking into account the frequency of their use in scientific journals.

We identified two groups title: onimnye and appellations. For the first keywords are onomastic units, for the second – appellations. The latter group is divided into three subgroups:

1) the headings of articles of broad general scientific perspective, a distinctive feature of which is the presence of keywords – general terminological vocabulary;

2) titles of scientific papers of general nature, including as keywords philosophical terminology in combination with varying terminology of science;

3) articles of the special terminological issues, the hallmark of which is the saturation of the specialized terminology.

To determine the source of communicative successes and failures when preparing of titles we interviewed a number of headers. The survey results indicate that for the success of the title non-linguistic factors (background knowledge of respondents) and linguistic factors are important, and first and foremost, optimum use of terminological units is important.

This study made it possible to formulate a number of recommendations on optimization of building titles of scientific papers [193, 194].

Bibliography

1. Bakharev N.E. Semantics common issues in Russian (installation) / N.E. Bakharev // *Izv. THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE USSR. CEP. lit. and Armenian.* – 1983. – № 3. – P. 263–274.

2. Krzyzanowski, with title // *The Literary Encyclopedia. Glossary of literary terms: 2 t.* / ed. H. Brodsky. – M. ; L., 1925. – T. 1. – C. 245–249.

3. Popov A.S. the syntax structure of modern newspaper titles and its development / A. S. Popov // *Development of syntax of modern Russian language.* – M., 1966. – P. 22

4. Chafe W.L. Value and structure of the language / W.L. Chafe. – Moscow : Progress, 1975. – 432 p.

5. Suvorova S.A. On the question of the construction of communication failures title of scientific work / S.A. Suvorova // *The modern scientific bulletin. Series “Jurisprudence. Psychology and Sociology. Philology”.* – № 29 (168). – 2013. – Belgorod : Publisher Rusnauchkniga, 2013. – P. 89–93.

6. Suvorova S.A. To a question about the effectiveness of the scientific title / S.A. Suvorova // *Scientific notes of Taurida National University. Vernadsky. The series “Philology. Social communications”.* – Volume 26 (65). – № 1. – 2013. – S. 404–408.

РОЗДІЛ III СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

УДК 81'1:327

*Грабовенко І. С.,
Скирда А. Е.*

ПРАГМАТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ИМПЛИЦИТНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ МЕДИАДИСКУРСЕ УКРАИНЫ И РОССИИ

Статья посвящена комплексному анализу особенностей репрезентации имплицитной информации как одному из средств пиар-воздействия в современном масс-медийном политическом дискурсе, проанализирован прагматический потенциал имплицитности и ее виды.

Ключевые слова: имплицитная информация, пиар-воздействие, масс-медийный политический дискурс.

Грабовенко І. С., Скирда А. Е. Прагматичний потенціал імпліцитності в сучасному медіадискурсі України та Росії. – Стаття.

Статтю присвячено комплексному аналізу особливостей репрезентації імпліцитної інформації як одного із засобів піар-впливу в сучасному мас-медійному політичному дискурсі, проаналізовано прагматичний потенціал імпліцитності та її види.

Ключові слова: імпліцитна інформація, піар-вплив, мас-медійний політичний дискурс.

Hrabovenko I. S., Skyrda A. Ye. Pragmatic potential of implicitness in today's Ukrainian and Russian media discourse. – Article. The article is devoted to the complex analysis of the features of implicit representation of information as a means of PR impact in today's mass-media political discourse. The pragmatic potential of implicitness and its types were analyzed.

Key words: implicit information, PR impact, mass media political discourse.

Говоря о речевых средствах пиар-воздействия, используемых чиновниками и журналистами, необходимо подчеркнуть, что с целью предотвращения негативной реакции реципиента они должны быть тщательно продуманы. Принимая во внимание опыт зарубежных и отечественных ученых, специалисты по публичным речевым средствам пришли к выводу, что действенным и эффективным способом вербального воздействия является использование в высказывании скрытых смыслов, то есть имплицитной информации. И. Кобозева отмечает: «Сомнительные идеи «протаскиваются» именно в этой, слабее контролируемой части содержания высказывания» [5]. В исследованиях Е. Нагорной акцентируется внимание на том, что воздействие на адресата не должно быть прямым и грубым, а чтобы «оно было мягким, ненавязчивым и незаметным, необходимо прибегать к скрытому воздействию, что, в свою очередь, предполагает использование скрытых смыслов <...>» [8, с. 3].

На сегодняшний день степень теоретической разработки проблемы речевого оформления пиар-текстов находится на невысоком уровне, что на практике оказывает негативное влияние на эффективность деятельности органов государственной и муниципальной власти. Вышеизложенное свидетельствует о необходимости дальнейшей разработки путей, методов и способов решения теоретических и методологических проблем, связанных с осмыслением основных аспектов ис-

пользования речевых средств пиар-воздействия в масс-медийном политическом дискурсе, а именно использования речевоздействующего потенциала имплицитности, в целях решения с их помощью существующих практических задач. Все это обуславливает актуальность избранной темы.

Целью исследования является анализ основных способов использования имплицитной информации в масс-медийном политическом дискурсе Украины и России.

Широкое употребление высказываний, содержащих имплицитную семантику, обуславливает повышенный интерес ученых к данной проблематике. Так, результаты исследований, посвященных вопросам имплицитности, отражены в публикациях И. Арнольд, Н. Арутюновой, В. Багдасаряна, И. Гальперина, В. Дементьева, К. Долинина, О. Дюкро, А. Кривоносова, Л. Лисоченко, И. Муханова, М. Никитина, Е. Падучевой, Ю. Пироговой, А. Старкова, Е. Тарасова, Е. Шендельс и других авторов. Среди работ киевских ученых необходимо выделить исследования Л. Кудрявцевой и А. Подшивайловой, в работах которых речь идет о том, что на данный момент в масс-медийном политическом дискурсе имплицитная информация имеет огромный воздействующий потенциал [7].

Обращаясь к проблеме дефиниции имплицитности, О. Жарина отмечает, что это прежде всего форма мыслительной деятельности, которая имеет непосредственную связь с фоновыми знаниями

адресанта сообщения, а также представляет собой результат логического мышления [3, с. 4]. В исследовании И. Иванковой внимание акцентируется на таком: «Имплицитность чаще всего связывается с асимметрией плана содержания и плана выражения, когда содержание мысли оказывается шире своего выражения в языковых единицах» [4, с. 5]. Как утверждает Ю. Пирогова, главной особенностью имплицитной информации является то, что она не передается явно, но при необходимости может легко восстанавливаться с помощью фоновых знаний, социальных стереотипов и так далее [10]. Следует согласиться с позицией В. Демьянкова, который говорит о том, что понятие «имплицитность» определяется через термин «понимание». По мнению ученого, если речь идет об имплицитности, это означает, что адресант «чего-то «недовложил» в свою речь, которую, тем не менее, адресат способен понять и «доинтерпретировать» (часто имея полное право потребовать от собеседника «отстоя и долива» речи)» [2].

Б. Хоумер и Дж. Рэмзи выделяют такие разновидности имплицитности, как структурная, функциональная и процедурная [11].

Обратим внимание на разработанную Е. Падучевой классификацию видов имплицитной информации, которая представляется нам наиболее полной и исчерпывающей:

- 1) семантические пресуппозиции;
- 2) исходное предложение вопроса;
- 3) прагматические пресуппозиции;
- 4) коммуникативные импликатуры: смежные понятия, высокий ранг выделенности концептов, коннотативная и ассоциативная семантика слов, метафора и метафорический эпитет, аналогия, эллидированные сравнения, конструкции с отрицанием;
- 5) жанровые и стилистические смещения [9].

Говоря о семантических пресуппозициях как об одном из видов имплицитной информации, одном из структурных элементов в системе пяр-воздействия, необходимо подчеркнуть, что пресуппозиции можно рассматривать как способ внедрения в сознание адресата нужного рекламистам и специалистам по PR суждения без опасений, что суждение будет воспринято адресатом с сомнением [10]. С целью воздействия на сознание реципиента указанный прием широко используется современными политиками в масс-медийной коммуникации, например: *Кроме того, я поручаю разработать и внести в Государственную Думу проект закона, который бы регулировал порядок обращения лекарственных средств и, что крайне важно, требования к их безопасности. Мы обязаны оградить людей от поддельных и фальшивых лекарств* [22]. В речи Д. Медведева наблюдается пресуппозиция «в настоящее время отсутствует закон, который регулировал бы порядок обраще-

ния и безопасность лекарственных средств, поэтому люди вынуждены принимать поддельные и фальшивые препараты». Аналогичный прием широко распространен в украинском масс-медийном политическом дискурсе: *Я вважаю, що президент не стане очолювати виборчий список. Це буде політик, який має найвищий рейтинг у суспільстві після президента. Ризикну припустити, що це буде прем'єр-міністр* [29]. В данном высказывании Ю. Тимошенко заложена пресуппозиция «(Ю. Тимошенко) имею один из самых высоких рейтингов в обществе и, как следствие, стану лидером».

Исходное предложение вопроса предполагает, что сама формулировка вопроса исключает возможность выбора либо отрицательный ответ: *И ничего особенного в том, что жены чиновников занимаются бизнесом, нет. Вопрос в другом: насколько это прозрачно?* [21]. Имплицитно представлены сведения о том, что жены политиков не всегда бизнес ведут честно и открыто. Или так: *Чому у Віктора Андрійовича нічого не вийшло?* [30]. В заданном вопросе содержится имплицитная информация «президент не смог решить поставленные задачи».

В современном масс-медийном политическом дискурсе широко употребляются прагматические пресуппозиции, которые апеллируют к фоновым знаниям, точке зрения, позиции и убеждениям реципиента: *Позавчера в Украине прошли выборы – первый тур. Я надеюсь, что в результате окончательного подведения итогов в Украине возникнет дееспособная эффективная власть, настроенная на развитие конструктивных, дружественных и всесторонних отношений с Российской Федерацией* [16]. Восстановим скрытый смысл высказывания: Д. Медведев поддерживает команду В. Януковича, который в Украине является представителем пророссийской политической силы. Обратимся к украинским масс-медиа: *Генеральна прокуратура – донецькі, Конституційний Суд – донецькі, всі голови обласних, районних адміністрацій в більшості донецькі», – зазначила Тимошенко* [28]. Данное суждение свидетельствует о том, что занимающие руководящие посты личности являются сторонниками В. Януковича и, соответственно, оппонентами Ю. Тимошенко.

Необходимо отметить также использование в масс-медийной политической коммуникации смежных понятий. В этом случае адресант может легко проводить параллели, к примеру, между деятельностью своей партии и благополучием страны, между деятельностью партии оппонентов и безразличием, духовной бедностью, коррупцией, предательством и так далее. Сравним: *Официальный Киев занял откровенно антироссийскую позицию в связи с военным нападением режима Саакашвили на Южную Осетию. Именно из*

украинского оружия убивали мирных жителей и российских миротворцев. В нарушение основополагающих соглашений между нашими странами продолжается линия на воспрепятствование деятельности Черноморского флота России, ежедневно продолжается. К сожалению, не утихают кампании, связанные с вытеснением русского языка из украинских средств массовой информации, из сферы образования, из культуры, из науки [18]. Инференции, то есть информация, которую воспринимает адресат из сообщения, можно представить как отождествление украинской политики с активной антироссийской позицией.

Высокий ранг выделенности концептов считается действенным приемом пиар-воздействия в масс-медийном политическом дискурсе. Эффективность его объясняется тем, что индивидуум запоминает постоянно повторяющиеся лексические единицы и утверждения, поэтому со временем перестает критически осмысливать информацию, воспринимая ее как хорошо известный факт. Подтверждением этому может послужить известное изречение Й. Геббельса: «Ложь, сказанная сто раз, становится правдой. Мы добиваемся не правды, а эффекта. Вот в чем секрет пропаганды: те, кого предполагается ею убедить, должны быть полностью погружены в идеи этой самой пропаганды, не замечая при этом, что они ими поглощены. Обыкновенные люди обычно гораздо более примитивны, чем мы воображаем. Поэтому пропаганда, по сути, всегда должна быть простой и без конца повторяющейся. В конечном счете самых существенных результатов во влиянии на общественное мнение достигнет только тот, кто способен свести проблемы к простейшим выражениям и у кого хватит смелости постоянно повторять их в этой упрощенной форме, несмотря на возражения интеллектуалов» [1]. Современные специалисты по связям с общественностью нередко обращаются к данному утверждению, основные принципы которого используются как средство воздействия на формирование сознания и корректировку поведения реципиента, например: «Единая Россия» – это не обычная общественная организация. Это, действительно, реальная политическая сила: партия лидеров и руководителей, партия власти. В ваших рядах почти вся управленческая элита: выдающиеся ученые и люди искусства, общественные деятели и предприниматели, представители всех национальностей, профессий и вероисповеданий, ветераны и молодежь [27]. Из приведенного отрывка следует, что лейтмотив формируют такие единицы, как «Единая Россия» и реальная политическая сила, лидерство, власть, элита. Так, реципиент получает представление о том, что эти понятия тождественны.

Эллидированные сравнения, то есть сравнительные конструкции, в которых эллидирован либо вто-

рой объект сравнения, либо параметр сравнения, распространены в масс-медийном дискурсе некоторых украинских и российских политиков. Суть их состоит в том, что человек, как правило, стремится выбрать лучшее из того, что предлагается, поэтому в некоторых случаях отдает предпочтение какой-либо политической партии, опираясь лишь на утверждение, что она лучше, прогрессивнее и так далее.

Как способ репрезентации имплицитной информации в целях пиар-воздействия широко используются конструкции с отрицанием. Это обусловлено тем, что реципиент имеет возможность делать из услышанного либо прочитанного собственные выводы. Сравним: *Еще одна тема, которую я хотел бы поднять. Я не буду сейчас «демонизировать» известный всем 94-й закон, его все критикуют, но ситуация действительно уже вышла за грань разумного* [17]. Из этого сообщения Д. Медведева становится понятным, что он не будет вести пустые разговоры, а займется решением существующих проблем. Аналогичное явление распространено в масс-медийном политическом дискурсе Украины: *Важливо інше: моє звільнення – яскравий доказ того, що комерційне оточення Президента набагато сильніше за уряд і тих його членів, які прагнуть навести в країні порядок. Сьогодні остаточно стало зрозуміло, що порядок у ПЕКУ (паливно-енергетичний комплекс – І. Г., А. С.) не потрібний ні Президенту, ні так званім олігархам* [26]. Данное высказывание Ю. Тимошенко можно интерпретировать следующим образом: в отличие от членов ее блока, действующее правительство предало народ и ведет себя нечестно по отношению к нему.

Общеизвестно, что специалисты по паблик рилейшнз налаживают сотрудничество с работниками средств массовой информации. Такая кооперация с целью оказания воздействия на реципиента позволяет прибегать к некоторым хитростям. Так, материалы, основное предназначение которых заключается в пиар-воздействии, могут быть опубликованы как редакционная заметка, информация которой рассматривается адресатом как более объективная и независимая. Так, в одной из статей «Комсомольской правды» журналист, приводя сведения о доходах депутатов, избирательно представил данные, касающиеся лишь членов партии «Единая Россия», из чего следовало, что они скрывают свои доходы либо получают их незаконным способом: *А вот депутат-единоросс Адам Амирилаев имел в 2007 году вклад в банке на 200 тыс. рублей. И получал зарплату даже на 1,4 тыс. рублей меньше, чем в Госдуме. По расчетам исследователей, за два последних года его доходы составили около 3,9 млн рублей. И как он умудрился на эти деньги купить «Лексус-VX-570» и «Рэнджровер» (так указано в декларации – авт.) при наличии двоих детей и су-*

пруги, чей заробіток уступає депутатському на порядок? Супруги депутатів – особа стаття семейного бюджету. Як, наприклад, жінка депутата Богомольного («ЕР»), зароботала в минулому році 29 млн рублів. Врештеш, це далеко не рекорд навіть серед вторих половин депутатів. Жаль, в 2007 році за доходами жінок майбутніх депутатів не встановили контролю. Сьогодні б все просто замірили, захопившись багатствами землі російської на жіночі бізнес-таланти. Багато жінок депутатів обзавелись і фірмами, і джипами, і виллами, реалізувавши свій багатий потенціал. Сходу, як тільки чоловікам заборонили це робити [15]. Подібне явище має місце і в мас-медійному політичному дискурсі України: «Лише в березні нам довелося сплатити 6 мільярдів гривень боргів Тимошенко», – наголосив прем'єр. Азаров додав, що за прем'єрства Юлії Тимошенко країна «мала найневигідніший у своїй історії контракт з постачання газу: ціна газу вже в першому кварталі поточного року становила 330 доларів і щокварталу збільшувалася». Нині, за словами Азарова, «уряд має 1,6 мільярдів доларів на валютних рахунках, більше 13 мільярдів на гривневих рахунках». «Це надійна основа для стабільного фінансування бюджетних витрат і планування масштабних реформ у країні», – запевнив він. За словами прем'єра, економіка країни поступово відновлюється, стабілізовано державні фінанси, а «спроби опозиції, в основі яких лицемірство, брехня і обман народу, приречені на провал» [14]. Слід звернути увагу на те, що основною функцією статті, уривок якої наведено як приклад, є не тільки інформаційна, а й впливаюча функція. Доказательством виступають лексическі одиниці, обрані для характеристики роботи діючого уряду і сторонників Юлії Тимошенко. Так, говорячи про уряд, використовуються лексеми з позитивною конотацією (*надійність, основа, стабільність, фінансування, реформа, відродження*), а стосовно до опозиції – лексеми з негативною конотацією (*долг, невигідний, лицемірство, обман, провал*).

Джерелом імпліцитності в мас-медійному політичному дискурсі може виступати метафора. Вивченню особливостей функціонування метафори присвячені дослідження А. Барано-

ва, М. Джонсона, Л. Кудрявцевої, Дж. Лакоффа, Н. Панченко, В. Петрова, В. Чудинова, І. Филатенко і інших учених. Общеизвестен факт, що метафори можуть передавати як позитивні, так і негативні конотації. С метою реалізації власних інтенцій (в даному випадку мова йде про передачу імпліцитної інформації) політики нерідко вдаються до використання різноманітних метафор: *Но повернення до паралізованого державству недопустим* [23] (негативна оцінка); *Два кандидати в Президенти – В. Янукович і В. Ющенко – для того, аби підвищити свої рейтинги, «вбити» уряд і країну, спільно проголосували за закон про підвищення соціальних стандартів, який абсолютно неможливо забезпечити фінансово* [19] (негативна оцінка).

Серед інших способів передачі імпліцитної інформації слід відзначити вербальні натяки, каламбур і гру слів. Використовуючи ці прийоми в мас-медійному політичному комунікації, адресант надає можливість реципієнту самостійно відновити прихований зміст висловлювання. Згідно з нашими спостереженнями, використання означеного прийому в значній мірі властиво українським і російським журналістам: *А воно нам НАТО?* [12]; *Медведев подрезал чиновников* [20]; *Розповідь про мертвого жайворонка й повара книгу* [25]; *Азаров оголосив п'ятирічку любові* [13]; *«Регіони» проти регіонів* [24].

Як відзначає Л. Кудрявцева, імпліцитності притаманна велика притягальна сила. Це пояснюється тим, що адресант, декодуєчу чуване або прочитане, приймає безпосереднє участь в створенні повідомлення. Отримуючи дані подібним чином, індивідуум, як правило, не шукає підтверджень і аргументів, а приймає їх на віру. Саме в цьому полягає маніпулятивний потенціал імпліцитної інформації [6].

Таким чином, імпліцитний спосіб передачі свідень дає можливість адресанту уникнути звинувачень в клеветі і представленні хибних даних, імпліцитна інформація також має високий впливаючий потенціал. Все це обумовлює популярність використання описаних нами прийомів як засобів публіцистичного впливу в мас-медійному політичному дискурсі.

Перспективним нам представляється дослідження гендерних особливостей подачі імпліцитної інформації в політичному медіадискурсі.

Література

1. Аронсон Э. Эпоха пропаганды: механизмы убеждения, повседневное использование и злоупотребление / Э. Аронсон, Э. Пратканис. – СПб. : Прайм – ЕВРОЗНАК, 2003. – 384 с.
2. Демьянков В. О техниках понимания импліцитности речи / В. Демьянков // Семантико-дискурсивные исследования языка: экспліцитность/импліцитность выражения смыслов : матер. междунар. науч. конф. (г. Калининград – Светлогорск, 15–17 сентября 2005 г.) / под ред. С. Ваулиной. – Калининград : Изд-во Российского гос. ун-та им. И. Канта, 2006. – С. 34–52.
3. Жарина О. Категория импліцитности как основа для формирования единиц дискурса и текста (на материале русского и английского языков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / О. Жарина ; Ростовский гос. пед. ун-т. – Ростов-на-Дону, 2006. – 24 с.

4. Иванкова И. Реализация категории имплицитности в современном русском художественном тексте (на фоне немецкого языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / И. Иванкова ; Волгоградский гос. пед. ун-т. – М., 2007. – 24 с.
5. Кобозева И. Лингво-прагматический аспект анализа языка СМИ / И. Кобозева // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. – М. : Изд-во МГУ, 2001. – С. 100–115.
6. Кудрявцева Л. Особенности масс-медийного политического дискурса Украины «послемайданного» периода / Л. Кудрявцева // Русский язык, литература, культура в школе и вузе. – 2010. – № 4(34). – С. 7–15.
7. Кудрявцева Л. Современный масс-медийный дискурс: экспрессия – воздействие – манипуляция / Л. Кудрявцева, Л. Дядечко, Е. Дорофеева, И. Филатенко, А. Черненко // Czlowiek. Swiadomosc. Komunikacja. Internet. – Warszawa : Uniwersytet Warszawskij, 2004. – С. 106–116.
8. Нагорная Е. Соотношение эксплицитной и имплицитной информации в рекламном дискурсе : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Е. Нагорная ; Московский гос. лингвист. ун-т. – М., 2003. – 367 с.
9. Падучева Е. Высказывание и его соотнесенность с действительностью / Е. Падучева. – М. : Наука, 1985. – 272 с.
10. Пирогова Ю. Имплицитная информация как средство коммуникативного воздействия и манипулирования (на материалах рекламных и PR-сообщений) / Ю. Пирогова // Проблемы прикладной лингвистики. – М., 2001. – С. 209–227.
11. Grac J. Exemplanca: vzory a modely v zivote cloveka / J. Grac. – Bratislava : Obzor, 1990. – 432 p.

Источники иллюстративного материала

12. Сокирко В. А оно нам НАТО? / В. Сокирко // Комсомольская правда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kp.ru/daily/24556/731680/>.
13. Азаров оголосив п'ятирічку любові // Українська правда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravda.com.ua/news/2010/09/3/5353746/>.
14. Азаров пригадав опозиції пляжі Сардинії та розповів про своє головне завдання // Українська правда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravda.com.ua/news/2010/09/7/5362128/>.
15. Гришин А. Откуда квартирка? Не с зарплаты, вестимо... / А. Гришин // Комсомольская правда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kp.ru/daily/24502.5/655372/>.
16. Дмитрий Медведев поручил послу России в Киеве Михаилу Зурабову приступить к исполнению своих обязанностей // Российская газета [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://rg.ru/2010/01/19/zurabov-anons.html>.
17. Медведев Д. Забота о детях – это самые надёжные инвестиции / Д. Медведев // Российская газета. – 2010. – № 5350(271). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://rg.ru/2010/11/30/poslanie-tekst.html>.
18. Медведев Д. Напряжённость в отношениях России и Украины зашкаливает // Российская газета. – 2010. – 19 января. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://rg.ru/2009/08/11/kiev-anons.html>.
19. Заява Прем'єр-міністра України Юлії Тимошенко з приводу підписання Президентом закону щодо підвищення соціальних стандартів // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 214. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=243162905.
20. Медведев подрезал чиновников // Комсомольская правда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kp.ru/daily/24547.4/724748/>.
21. Муратов Д. Декларация Медведева. Год 2009 / Д. Муратов // Новая газета. – 2009. – № 39. – С. 2.
22. Послание Президента РФ Дмитрия Медведева Федеральному Собранию Российской Федерации // Российская газета. – 2009. – № 5038(214). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://rg.ru/2009/11/13/poslanie-tekst.html>.
23. Медведев Д. Прямой адрес: kremlin@gov.ru / Д. Медведев // Российская газета. – 2009. – № 4995(171). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://rg.ru/2009/09/11/medvedev-statia.html>.
24. Мислюк А. «Регіони» проти регіонів / А. Мислюк // Українська правда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/09/10/5372673/>.
25. Терьохін С. Розповідь про мертвого жайворонка й поварену книгу / С. Терьохін // Українська правда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/09/3/5353466/>.
26. Свято на вулиці олігархів // Дзеркало тижня [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://gazeta.dt.ua/ARCHIVE/svyato_na_vulitsi_oligarhiv.html.
27. Стенограмма выступления Президента России Дмитрия Медведева на XI съезде партии «Единая Россия» // Комсомольская правда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kp.ru/daily/24398/575016/>.
28. Тимошенко обурилася, що «Донецьк – кузня кадрів» на всі випадки // Українська правда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravda.com.ua/news/2010/07/13/5218697/>.
29. Тимошенко: «Я не відокремлюю себе від президента» // Українська правда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravda.com.ua/articles/2005/08/10/3012311/>.
30. Тимошенко: «Ющенко усиновили олігархічні клани» // Українська правда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravda.com.ua/news/2011/01/25/5830972/>.

УДК 811.161.2'367.622.16:81'373.612

Коновалова О. С.

НУЛЬСУФІКСАЛЬНІ ВІДДІЄСЛІВНІ ІМЕННИКИ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ДІЇ/ПРОЦЕСУ ТА СТАНУ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ І. ФРАНКА

У статті на матеріалі поетичних і прозових творів І. Франка досліджено словотвірний, семантичний та стилістичний потенціал нульсуфіксальних лексем з предметним значенням дії/процесу та стану. Систематизовано похідні субстантиви на основі співвідношення твірних і похідних основ та лексичної семантики в художньому мовленні письменника. Описано основні семантичні групи, з'ясовано морфологічні зміни в процесі словотворення.

Ключові слова: девербатив, транспозиція, мотивація, семантичні відношення, словотвірний афікс, морфологічні перетворення, стилістичний потенціал.

Коновалова О. С. Нульсуффиксальные отглагольные существительные со значением действия/процесса и состояния в художественных текстах И. Франко. – Статья.

В статье на материале поэтических и прозаических произведений И. Франко исследован словообразовательный, семантический и стилистический потенциал нульсуффиксальных лексем с предметным значением действия/процесса и состояния. Систематизированы производные субстантивы на основе соотношения образующих и производных основ и лексической семантики в художественной речи писателя. Описаны основные семантические группы, выяснены морфологические изменения в процессе словообразования.

Ключевые слова: девербатив, транспозиция, мотивация, семантические отношения, словообразовательный аффикс, морфологические преобразования, стилистический потенциал.

Konovallova O. S. Naughtsuffixal verbal nouns with the value of action/process and the status in artistic text of I. Franko. – Article.

In the article on material of poetic and prosaic works of I. Franko word-formation, semantic and stylistic potential of naughtsuffixal lexemes is investigational with the noun value of the action/process and the status. The derivatives of substantives are systematized of the basis of correlation of formative and derivative bases and lexical semantics in the artistic broad casting of writer. Basic semantic groups are described, morphonological changes in the process of word-formation are clarified.

Key words: deverbativ, transposition, motivation, semantic relations, derivational affix, morphological transformation, stylistic potential.

Постановка проблеми. Художній дискурс І. Франка ознаменував нову епоху в розвитку національної літературної мови. Існує потреба в осмисленні мовно-художнього феномена митця в його цілості та в конкретних виявах на різних рівнях художньої системи. Нульсуфіксальні віддієслівні лексеми абстрактної семантики належать до мовного матеріалу, який відкриває широкі можливості для реалізації авторської художньої ідеї. Різномасштабний аналіз похідних із нульовим суфіксом завжди актуальний, оскільки виявляє прагнення письменника до максимального використання їхніх виражальних можливостей, а також дає змогу з'ясувати їх роль як виразників художнього змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження лексики, утвореної за допомогою нульового суфікса, завжди перебувало в полі зору науковців. У праці «Нульсуфіксація в словотвірній системі українського іменника» Г. Волинець [3] здійснено функціонально-словотвірний опис нульсуфіксальних дериватів, визначено особливості мотивації та творення нульсуфіксальних іменників. У статті Г. Логвиненко «Лексико-словотвірні типи нульсуфіксальних українських міфологем» [4] розглянуто нульсуфіксальні похідні крізь призму лексико-словотвірних типів на матеріалі української міфології. У статті Л. Третевич «Про словотвірну семантику віддієслівних іменників з нульовими суфіксами в сучасній українській мові» [6] описано структуру лексем зазначеного

словотвірного типу, а також з'ясовано семантичну орієнтацію й функціональне навантаження нульового суфікса. Роль нульсуфіксатив у формуванні ідіостилів окремих письменників розкривають праці Т. Біленко [1], Г. Вокальчук [2]. Ці автори вказують на високу частотність вживання та інтенсивне використання зазначених девербативів у прозі й поезії, активність творення письменниками іменників, як стилістично нейтральних, так і стилістично маркованих. Зазначається, що стислість і водночас семантичне наповнення, місткість та мовна економія, притаманна нульовому суфіксу, забезпечують інтенсивне використання нульсуфіксальних дериватів у художній мові, дають змогу вживати декілька нульсуфіксативів в одному реченні. Актуальність статті зумовлена відсутністю досліджень нульсуфіксальних віддієслівних іменників з погляду структурних, лексико-семантичних і лінгвопоетичних характеристик у мові І. Франка.

Мета статті – описати особливості взаємодії лексичної й словотвірної семантики нульсуфіксальних віддієслівних субстантивів як елементів авторського мовлення. Виокремлення з поетичних і прозових текстів письменника нульсуфіксальних іменників віддієслівного походження, систематизація цих дериватів на основі співвідношення твірних і похідних основ та лексичної семантики, аналіз морфологічно важливих ознак і морфологічних змін основ та поєднаних із

ними афіксальних морфем у процесі деривації, дослідження специфіки вживання нульсуфіксальних дериватів різних функціонально-стилістичних груп у контексті є основними завданнями дослідження.

Нульовий суфікс є універсальним словотворчим засобом для формування таких чотирьох словотвірних моделей: 1) іменники чоловічого роду з нульовою флексією; 2) іменники жіночого роду з нульовим закінченням; 3) іменники жіночого роду з флексією *-а*; 4) множинні іменники з флексією *-и(і)*. Аналіз словотвірної структури дериватів показує, що до процесів їх творення долучаються переважно комплексні морфонологічні операції (усічення дієслівної основи, поєднанні із чергуванням на морфемному шві та/або в кореневій морфемі, із чергуванням наголосу). Характер морфонологічної зміни залежить від морфонологічної структури дієслівної основи. Зокрема, дієслівні основи зазнають усічення тематичного суфікса основи *-и-*, *-а-*, *-і-*, *-о-*, *-у-*, *-ува-*, *-ну-*: *балáки* ← *балáкати*, *теревéні* ← *теревéнити*, *промóва* ← *промóвити*, *ра́да* ← *ра́дити*, *заохóта* ← *заохóтити*, *попра́ва* ← *попра́вити*, *угóвк* ← *угóвкати*, *намóва* ← *намóвити*, *обра́за* ← *обра́зити*, *подя́ка* ← *подя́кувати*, *поку́та* ← *поку́тувати*, *ру́х* ← *ру́хати*, *брязк* ← *брязкати*, *прóба* ← *прóбувати*, *плíн* ← *плíнути*, *же́бри* ← *же́брати*, *зо́йк* ← *зо́йкати*, *грюк* ← *грюкати*, *кри́к* ← *кри́кнути*, *ві́крик* ← *ві́крикнути* тощо. Якщо похідні іменники мотивують дієслова з наголосом на суфіксі, то до зазначених морфонологічних змін долучається чергування наголосу: *скри́п* ← *скри́пити*, *сві́ст* ← *сви́стити*, *на́йми* ← *на́йма́ти*, *призів* ← *призівáти*, *спóвідь* ← *сповідáти*, *обі́йми* ← *обі́йма́ти*, *о́суд* ← *осудíти*, *переговóри* ← *переговóрити*, *ло́ви* ← *ловíти*, *га́лас* ← *галасува́ти*, *уко́л* ← *уколóти*, *пóдорож* ← *подорожувáти*, *спів* ← *співáти*, *хра́п* ← *храпі́ти*, *сúд* ← *судíти*, *всту́п* ← *вступáти*, *відклик* ← *відкликáти*, *до́тик* ← *дотика́ти*, *на́пад* ← *нападáти*, *на́ступ* ← *наступáти*, *о́дур* ← *одурíти*, *опі́ка* ← *опіка́ти*, *відчит* ← *відчитáти*, *по́пас* ← *попасáти*, *ро́змах* ← *розмахну́ти* тощо. Іноді чергування наголосу спостерігається в межах основи: *відблиск* ← *відбліскувати*, *прíмус* ← *примúсити*, *пóстрах* ← *постра́хати*, *віддих* ← *віддíхати*, *о́крик* ← *окри́кнути*, *о́клик* ← *окли́кнути*, *пóдмух* ← *подму́хати*.

Словотвір значної частини похідних відбувається шляхом консонантних альтернатив на морфемному шві. Якщо усічена дієслівна основа містить у фіналі піднебінні шиплячі, то морфемний шов маркує зворотне чергування [7, с. 116] *С//С*: /ж/-/г/ (*облога* ← *облогíти*, *обслуга* ← *обслужíти*, *розвага* ← *розважíти*, *туга* ← *тужíти*); /х/-/ш/ (*посніх* ← *поснішíти*, *по(в,у)тіха* ← *по(в,у)тішíти*); /дж/-/д/ (*пересуди* ← *пересуджувати*, *дослід* ← *досліджувати*,

розплід ← *розплоджувати*); /шч/-/ск/ (*блиск* ← *блищати*, *вереск* ← *верещати*, *виск* ← *вищати*); /ждж/-/зд/ (*виїзд* ← *виїжджати*, *від'їзд* ← *від'їжджати*, *об'їзд* ← *об'їжджати*, *приїзд* ← *приїжджати*, *проїзд* ← *проїжджати*, *переїзд* ← *переїжджати*), а також чергування *С//С*: /к/-/ч/ (*плач* ← *плакати*, *річ* ← *ректи*, *січ(а)* ← *сікти*). Інколи дві різнотипні фонemi чергуються з однією: *розмова* ← *розмовляти*.

Основи похідних зазнають чергування голо-
сних:

1) /о/-/і/: *скін* ← *сконати*, *спір* ← *спорити*, *вхід* ← *входити* (аналогічно *відхід*, *захід*, *обхід*, *прихід*, *перехід*, *похід*), *дозвіл* ← *дозволити*, *докір* ← *докоряти*, *дрегіт* ← *дреготати*, *довіз* (*перевіз*) ← *довозити* (*перевозити*), *гомін* (*відгомін*) ← *гомоніти* (*відгомоніти*), *заговір* ← *заговорити*, *приріст* ← *приростати*, *поговір* ← *поговорювати*, *провід* ← *проводити*, *хіть* ← *хотіти*, *хід* ← *ходити*, *розстрій* ← *розстроїти*, *постій* ← *постояти*, *розвід* ← *розводити*, *розговір* ← *розговорити*, *розстрій* ← *розстроїти*, *постій* ← *постояти*, *супровід* ← *супроводити*, *схід* ← *сходити*, *клопіт* ← *клопотати*, *гегіт* ← *геготати*, *лоскіт* ← *лоскотати*, *грохіт* ← *гροхотати*, *гуркіт* ← *гуркотіти*, *клекіт* ← *клекотіти*, *регіт* ← *реготати*, *стрекіт* ← *стрекотати*, *тупіт* ← *тупотіти*, *туркіт* ← *туркотіти*, *шваркіт* ← *шваркотати*, *шепіт* ← *шепотіти*;

2) /и/-/о/: *дрож* ← *дрижати*, *призов* ← *призивати*;

3) /о/-/і/: *гін* ← *гнати* (аналогічно *перегін*, *розгін*, *прогін*), *стогін* ← *стогнати*, *роніт* ← *ронтати*;

4) /е/-/о/: *відворот* ← *відвертати*, *зворот* ← *звертати*, *поворот* ← *повертати*;

5) /е/-/о/, /і/-/о/: *осторога* ← *остерігати*;

6) /и/-/і/: *дозір* ← *дозирати*, *забір* ← *забирати*, *збір* (*набір*) ← *збирати* (*набирати*), *вибір* ← *вибирати*, *напір* ← *напирати*;

7) /а/-/і/, /а/-/о/: *скік* ← *скакати*, *підскок* ← *підскакувати*.

Вибраний матеріал свідчить про поєднання різнотипних чергувань у словах *поміч* ← *помог-ти*, *помаг-а-ти* (/о/-/і/, /а/-/і/, /г/-/ч/), *сон* ← *спати* (о/-/о/, /н/-/п/). Словотвір іменника *ріст* ← *рости*, крім чергування /о/-/і/ в основі, визначається збереженням фонemi /т/ – частини інфінітивного суфікса *-ти*. Деривати *біг* ← *бігти*, *підмога* ← *підмогти*, *запомога* ← *запомогти*, *підпомога* ← *підпомогти* сформувалися на базі дієслів, основа яких не містить суфікса. Іменник *журкіт* цікавий тим, що характеризується відсутністю нормативного дієслова-мотиватора, однак в І. Франка трапляється твірна форма *журкотіло*. Варто зазначити, що низка іменників, виявлених вибіркою, чергування не зазнають (*скон*, *спор*, *поговор*, *розговор*, *гροхот*, *дозор*, *напор*, *скок*, *пе-*

регон). Вживання їх автором зумовлене впливом «язичія». Іменники *побій* ← *побити*, *забій* ← *забити*, *розбій* ← *розбити*, *пропій* ← *пропити* мотивуються префіксованими дієсловами та мають лексико-словотвірне значення «дія/стан за значенням мотивувального слова».

Як бачимо, група нульсуфіксальних дериватів – це іменники, утворені від безпрефіксних і префіксованих дієслів на позначення як тривалої дії більшої чи меншої інтенсивності, так і одноактної, які можна систематизувати за такими лексико-семантичними групами:

«Комунікативна діяльність»: «*Пощо мав я терпеливість / Слухать **теревенів** всіх?*» [9, т. 4, с. 117]; «*Цадик вийшов назустріч, / Виголосив довгу **річ***» [9, т. 1, с. 137]; «*Час повзе, вже вечір близько. **Спір** затих, надій нема*» [9, т. 11, с. 52];

«Вчинки, волевиявлення»: «*А господар бук у руки / знов до м'яса без **принуки*** <...>» [9, т. 5, с. 105]; «*Довго бігав без **уговку**, / Поки врешті в нетрік Вовку/Ледведишачи, добіг*» [8, т. 4, с. 104]; «<...> не так / Болить його наш **гріх**, як веселить / Наш **жаль**, **покута** й **цира хіть поправи**» [9, т. 4, с. 39]; «*Хоч як він досі духом хоробрився, / Хоч(а) на **опір** готувався, – тепер / На батькові слова немігнічого/Найти сказати*» [9, т. 4, с. 44]; «*Казав, що дістав із-за границі якусь дуже радісну телеграму, що зараз їде туди і не верне аж в день ліцитації, і здав на мене **надзір** над усім отсим добром*» [9, т. 18, с. 293]; «*Перепроси / Ти його, замни сю справу, / Завтра обіцяй **поправу**, / Гарний дар за всі часи*» [9, т. 5, с. 152]; «*Я ж при божій **запомозі** / Хочу йти по тій дорозі, / Возним жити і вмирать*» [9, т. 5, с. 154]; «*Мучать в погребях красавиць – / **Оборони** їм нема*» [9, т. 4, с. 179]; «*Чи я дитина, що ні кроку вже / Мені ступить без **дозору** не можна?*» [9, т. 11, с. 283]; «*Та хоч знемоглися ви в **облозі**, / Сю дрібницю чей ще в стані дати*» [9, т. 6, с. 79]; «<...> *Щоб королеві з уст до уст подати / Вість про нежданий **напад** римлянина*» [9, т. 6, с. 228];

«Морально-етичні поняття й стосунки»: «*Я на лиці чув жар несамовитий / І в серці чув **докору** крик зловіщий* <...>» [9, т. 1, с. 79]; «*Невже ж не жаль / Тобі вітця, не жаль і тої, сину, / Що за для тебе тільки протерпіла / І людський **поговір** стягла на себе?*» [9, т. 4, с. 43]; «<...> *мов гадають, / Що за фальшиву віру, за **обман**, / За помилку і кров не попливе!*» [9, т. 4, с. 38]; «*Візницькій службі для **принуки** / Дукати щедро тиче в руки*» [9, т. 11, с. 19];

«Інтелектуальна діяльність»: «*І повірив в **догад** свій*» [9, т. 4, с. 307]; «*А пан, утішений своїм щасливим **здогадом**, пішов до покоїв*» [9, т. 16, с. 228]; «*А сумнів, критика і **дослід** правди, / І думка та, що всеї правди нам, / Дрібним атомам, не вловить ніколи*» [9, т. 4, с. 14]; «*У застав дам за тебе свою*

*душу, / Що муж ваш з **розмислом** ніколи вже / Присяги не злама*» [9, т. 12, с. 471];

«Стани, почуття»: «*Вдень до праці є **охота**, / Аж горить в руках робота, / хоч би й як їх натрудив*» [9, т. 5, с. 110]; «*І, що найгірше, в **одурі** якімсь / Бажають запечатувати кров'ю / І муками ту віру <...>*» [9, т. 4, с. 37]; «*Отсе моя / Сердечна рада, се **покута** буде / За ті гріхи, що ти мені сповів*» [9, т. 4, с. 41]; «*Страшна **утома** тіла ще зміцняла / Той біль, хоч се був біль душі, не тіла*» [9, т. 4, с. 47]; «*І, сам себе не тямлячи, в **задумі** / Повільним кроком він у дім пішов <...>*» [9, т. 4, с. 48]; «*Я гордо се говорю вам, без **ляку**: / Ненавиджу вас всіх і бріджусь вами <...>*» [9, т. 5, с. 81];

«Переміщення, пересування»: «*Хто ж на **ловах** не прийма / Бійки, не вигід подібних?*» [9, т. 4, с. 98]; «*Вірні пси за ним в **погоню** / Кинулись – та божже мій!*» [9, т. 4, с. 75]; «*То сідає, то зірветься, / Мов до **лету** воробець*» [9, т. 4, с. 178]; «*Та **від'їзд** ваш – то смерть для нього*» [9, т. 11, с. 31]; «*Князь спокійно під мостом їх **гін** переждав, / І уйти небезпеки господь йому дав*» [9, т. 6, с. 171];

«Дія суб'єкта неживої природи»: «– *Нічого не бачимо, – відповіли всі в один голос. – **Блиск** того каменя сліпить наші очі*» [9, т. 20, с. 166]; «*Вони літали непроглядними хмарами скрізь у повітрі, плавали цілими струями при кождім русі, при кождім **подуві*** <...>» [9, т. 20, с. 166]; «*Любила **плюск** Неви в порі / Літньої тишини <...>*» [9, т. 11, с. 18]; «*Жалібний **брязк** – то **брязк** кайдан!*» [9, т. 11, с. 22]; «*Тільки **відблиск**, тільки тіні / Від невидного очам*» [9, т. 11, с. 57];

«Звукові процеси»: «*Із Бассімової хати / Світло здалека видати / І веселий чути **спів*** <...>» [9, т. 5, с. 126]; «<...> ***Шепт** іде, мов в листі дощ. / Ей, озлив мене той **шепит***» [9, т. 1, с. 267]; «*У всіх закутинах зчинивсь гармидер / І втішний **гомін*** <...>» [9, т. 4, с. 44]; «*Один лиш **крик** смертельної тривоги / Проїшов по гостях <...>*» [9, т. 4, с. 44];

«Життєві процеси»: «*Не чути стуку кроків, Не чути **віддиху**, не чуть нічого <...>*» [9, т. 24, с. 276];

«Звичаї, обряди»: «*Лиш одно тото негарно, / Що ти нас покинеш марно / І на **прощу** йдеши кудись*» [9, т. 4, с. 124]; «*А як в **оглядинах** минув їм день один, / Призвали їх царі Василь і Константин*» [9, т. 6, с. 146]; «*Нерозривная фаланга сотнями скляних вікон / вниз поглинує тривожно: бач, надходить **похорон***» [9, т. 5, с. 82]; «*Ось ідуть вони юрбами, / Мов на **відпуст** з корогвами <...>*» [9, т. 4, с. 68].

Особливістю поетичного ідіолекту І. Франка є точність у використанні слова. У стилістичну палітру своїх творів письменник активно вводить найрізноманітнішу лексику з погляду її походження. У Франкових творах діалектні, архаїчні й староукраїнські слова органічно вплітаються в канву його текстів як інформативно насичені одиниці:

«Мозок наляжуть думки невгомонні, / В серці **грижа**, мов навук той, полонії / Сіті снує» [9, т. 1, с. 46]; «Ні, я не кинув каменярьський молот, / Усе він в моїй, хоч слабій, долоні. / Його не вирве насміх, ані **колот**» [9, т. 1, с. 143]; «Швидко мало вже світати, / Як з **проходу** до палати / Потайно халіф вернув <...>» [9, т. 5, с. 116]; «Біганина / за крейцаром, здирство, **ошука**, брехня, / А щастя – ну, хоч би година!» [9, т. 1, с. 225]; «А руки ланцюг ми тримає – / Тягар се людської **осуди**» [9, т. 2, с. 298]; «Треба нам сю мушку лічити, / Щоб вона могла віку скінчити. / Бачите, напала її **змора** <...>» [9, т. 2, с. 378]; «Ось ідуть вони юрбами – / Мов на **відпуст** з корогвами <...>» [9, т. 4, с. 68]; «Таж то нехрист, таж то Юда! / Патріот для нього – **злуда!**» [9, т. 4, с. 71]; «Прилюдно тут відчитане було / Від початку аж до кінця з таблиць тих / І з того воску без **облуди** злої <...>» [9, т. 6, с. 481]; «Дожидав він радості у домі, / Була жінка близька до **породу**» [9, т. 6, с. 401]; «Аж пізно в ніч, толкуючи йому, / Що весь сенат поклав на нього всю / Надію й що **відказ** його з посади / Державі може вийти ще на шкоду <...>» [9, т. 7, с. 238]; «Та й до мене з **криком**, **фуком**, / З величезним в лапах буком <...>» [9, т. 4, с. 85]; «Бо як той через несподівано прудкий **позирк** на сонце, так сей через надто часте й довге вдивлювання стратив почуття для всіх інших світляних вражень» [9, т. 12, с. 257]; «На морі вмерло дев'ять душ народу; / Їх замість **погребу** метали в воду» [9, т. 2, с. 270]; «<...> Знов невимовна **тоска** налягає й нема мені втіхи» [8, т. 11, с. 290]; «Дармо на полі шукаєте, княже, ви брата свого; / Вчора я бачив, як з моста в **утеці** зіпхнули його» [9, т. 6, с. 126]; «Люба була Ярополку та **втека** <...>» [9, т. 6, с. 126]; «Нині послідній день благодаті, а відтак уже надходить плач і **скрежет** зубів» [9, т. 23, с. 59]; «Коли ж по свому давньому звичаю / Захочеш улизнуть, покликаться / На говірку на родну та на **сплетні**, / Я пригвожджу тебе ось тут на місці» [9, т. 7, с. 45]; «Чи в підсудного **защиту** / Тут ніхто з вас не виходить?» [9, т. 7, с. 142]; «Що бачив я? Що тут передо мною / Старого батька **визов** син прийняв» [9, т. 11, с. 212]; «А тепер, жалю мій, чи ж дрижать ще тобі / При страшних тих словах: **месть** за **месть**, / Біль за біль?» [9, т. 12, с. 278].

Манера використовувати в тексті лексику різних функціонально-стилістичних груп дає І. Франкові змогу створювати оригінальні й свіжі описи. Майже в кожному його творі можна знайти незвичне слово чи вислів, що порушує однотипну плінність тексту, оживлює його, наголошує на фактах. Вислів звучить натурально, реалістично. Простота вислову, розкриття задуму за допомогою звичних із дитинства слів і словосполучень, усвідомлення того, що така подача думки зрозуміла не лише авторові, а й широкому колу читачів,

бажання донести думки переконливо, яскраво, жваво, динамічно, що зумовлюється темпераментом поета, його дотепним розумом, оптимістичним характером, – усе це, як зауважив Л. Полюга, спричинялось не раз до свідомого порушення мовної тональності, до витворення мовного стилю з публіцистичним блиском, який проявлявся навіть в інтимній ліриці [5, с. 17].

Однак багатство лексики ще не розкриває майстерність поетичного твору. Основою поетичної виразності стає слово в його контекстуальному, семантичному та стилістичному вияві. Коли читаємо І. Франка, виникає таке відчуття, що без метафор і фразем у нього не живе жоден рядок. Наприклад: «**Встаньте, слухайте всемогучого / Поклику весни!**» [9, т. 1, с. 27]; «**Лице небесне прояснилось / і блиском розкоші займилось**» [9, т. 1, с. 30]; «**Чи се, може, шемріт твій, / Річко, срібна ленто, / Змив мій смуток і застій**» [9, т. 1, с. 35]; «**Теленькав без кінця / Бринячий телеграф, неначе чміль великий, / І чувсь машини сап і кондукторів крики**» [9, т. 1, с. 201]; «<...> мусив він, недоступний для світла, / Мови людської, не чуть ані **подиху** свіжого **вітру** / Поки в норі не зотлів» [9, т. 11, с. 293]; «**І щоб світу добра служба / З твого плоду стала**» [9, т. 1, с. 28]; «**Робити буду без упину / І перестану, як загину**» [9, т. 1, с. 93]; «**Гепнув так з цілого маху, / Думав, кождою костомеху / Мов у ступі зопихав**» [9, т. 4, с. 102]; «**Щоб кинутись на ню з розгону / і сокрушати без пардону**» [9, т. 1, с. 196]; «**Хоч життя пробоем брати / Пориваюсь я поров, / Ба, та волі нерв підтятий <...>**» [9, т. 2, с. 352]; «**Коли сокіл в воздуху буяє, / То з висока птиці побиває, / Гнізда свого не дасть на обиду <...>**» [9, т. 10, с. 18]; «**Громадив скарби досвіду й знання, / щоби колись їх в оборот пустити / Між бідних і страждущих**» [9, т. 4, с. 15].

Похідні, значення яких відповідають значенням вербативів і не ускладнені семантичними змінами, становлять групу іменників зі значенням дії/процесу та стану найчастіше на позначення переміщення, звукових процесів, вчинків: «**Вірні пси за ним в погоню / Кинулись – та боже мій!**» [9, т. 4, с. 75]; «**Один лиш крик смертельної тривоги / Проїшов по гостях <...>**» [9, т. 4, с. 44]; «**Понад стернища, зимним вихром биті, / З плачем сумним, мов плач по крацій долі <...>**» [9, т. 1, с. 37]; «<...> **То таки крик сови глушив я співом / Псалмів побожних і не раз видав / В час співу твого ангела при собі**» [9, т. 12, с. 667]; «**Стогін, галас, крик / На цвинтарі несповідимий!**» [9, т. 2, с. 56]; «**Весь наш закон – присяга на мій меч <...>**» [9, т. 24, с. 245]; «**Приймаю твою услугу, але з тою умовою, що не буду тобі ні в чім розказувати**» [9, т. 18, с. 282]. З огляду не лише на лексико-словотвірне значення, а й на стилістичні особливості та контекст у більшості дериватів спостерігаємо втрату дієслівності й появу вторинних лекси-

ко-семантичних варіантів, наприклад: «*Живцем її візьмімо враз / До музею на показ*» [9, т. 1, с. 136]; «*Маєш ти показ сей віщий?*» [9, т. 4, с. 117]; «*В нас підмога лиш одна єсть – / Се розумна голова*» [9, т. 4, с. 131]; «*Ось з села нам на підмогу / Люди йдуть, зо двадцять душ!*» [9, т. 4, с. 153]; «*Швидко мало вже світати, / Як з проходу до палати / Потайно халіф вернув <...>*» [9, т. 5, с. 116]; «*Де много / стриміло лому, хабузу плелось, / що, бачилось, повік тут ні для кого / нема проходу, і мені б прийшлося / вертати в темін, – сильною рукою / рубнув він – і прохід свободний ось!*» [9, т. 2, с. 338]; «*Я постою на сторожі*» [9, т. 24, с. 79]; «*Давай поброджу / По заулках, чи сторожу / Здиблемо, що дба про лад!*» [9, т. 5, с. 98]; «*Велику кривду мені робить Цезар, / Що своїм приходом мій збір податків / Погіршує*» [9, т. 6, с. 323]; «*Кажуть, якраз до народного збору / Мав він промову якусь*» [9, т. 6, с. 455].

Виявлені в контексті девербативи мотивуються семантичними варіантами дієслів, зазнають прирощення змісту. У результаті повного перетворення похідне слово набуває конкретного предметного значення. Для демонстрації процесу транспозиції дієслова в іменник і семантичного перетворення нами вибрано декілька похідних. Кожне варіантне значення іменника *хід* мотивується окремим значенням мотиватора *ходити*. Зазначеним девербативом позначаються «рух, переміщення когось, чого-небудь у певному напрямі» [8, т. 11, с. 69] («*А тяжкі були до ходу, / Наче проса два мішки*» [9, т. 4, с. 301]); «відстань, яку можна пройти за певний час» [8, т. 11, с. 69] («*Аж на третій день ходою / він з тяженькою бідою / ледве в царський двір приліз*» [9, т. 4, с. 82]); «черговий виступ гравця в картярській, шаховій, шашковій та іншій грі» [8, т. 11, с. 69] («*Га, як господар сього місця, маєш / все перший хід!*» [9, т. 24, с. 241]); «похід, процесія» [8, т. 11, с. 69] («*Величезний хід той суне, суне тихо, наче мла*» [9, т. 5, с. 84]).

Дериват *рада* мотивований дієсловом зі значенням процесу та позначає «спільне обговорення яких-небудь питань, обмірковування чого-небудь із кимось» [8, т. 7, с. 426]: «*Потім трохи мислі ладив / І з сенатом раду радив <...>*» [9, т. 4, с. 83]; «*Військо кличе, радить раду, / Будуть тутка за три дні!*» [9, т. 4, с. 130]. Поет розташовує твірну й похідну одиниці поруч, причому вони перебувають у відношенні прямої мотивації, а в першому випадку застосовано композиційну інверсію. У процесі розгортання дієслівного значення змінюється характер відношень між мотиватором і мотивованим, іменник набуває більш рельєфної предметної семантики «пропозиція, вказівка, як діяти в яких-небудь обставинах, допомога добрим словом у скруті; порада» [8, т. 7, с. 426]: «*Але дати мудру раду вміє тільки Лис оден*» [9, т. 4, с. 90]; «*На таке письмо мерзенне / Цап йому ще раду*

дав!» [9, т. 4, с. 128]; «*Добра й баба до поради, – / Слухай моїх рад і ти!*» [9, т. 4, с. 159]. Третій лексико-семантичний варіант – іменник на позначення колегіального органу, який радить у чомусь: «*І халіф, що у тронівій / Своїй залі мармуровій / Серед візирів і годж / Раду радив про державу, / Вчувши крик той, богу славу / Дав – і рада вийшла проч*» [9, т. 5, с. 95]. Крім того, іменник *рада* репрезентує в контекстному оточенні ще два значення, а саме в складі фразеологізмів «вийти зі скрутного становища» («*І з сим дамо собі ще раду!*» [9, т. 24, с. 241]) та «не можна зарадити» («*Але й на се не було ради*» [9, т. 20, с. 124]).

Іменник *суд* [8, т. 9, с. 821] охоплює весь потенціал твірного дієслова, позначаючи «судове засідання» («*Царю наш великодушний! / Слово твоєму послушний, / я на суд твоїй правий став*» [9, т. 4, с. 97]); «думку про когось, що-небудь, оцінку когось, чогось» («*Їм лишилася по батьку / Гарна частка поля в садку, / І на твоїй здаються суд*» [9, т. 4, с. 69]); «судовий процес» («*Най нас суд розсудить твоїй*» [9, т. 4, с. 74]); «орган, який розглядає справи про порушення порядку, чинить негідну поведінку» («*А членом суду, що мене судив на ззубу, чи ж не був сей глупий Цап?*» [9, т. 4, с. 127]). Крім того, іменник *суд* вживається в значенні «ухвала суду про винність або невинність підсудного, вирок, рішення»: «*Право ж каже тричі звать / Винного на суд твоїй пане. / А як третій раз не стане, / Суд заочний видавать*» [9, т. 4, с. 89]; «*Далі возних зве на згоду, / щоб вони всьому народу / Вибубнили царський суд <...>*» [9, т. 4, с. 110].

Як бачимо, у контекстах різних творів нульсуфіксальні девербативи виконують інформативну, характеристичну, естетичну, текстотвірну функції. Слово осмислюється не в суто прагматичній площині, а в категоріях філософських, психологічних. У полеміці щодо введення в літературну мову лексичних новотворів І. Франко зайняв недвозначну позицію. Він писав: «Не забуваймо, що на ковані слова, провінціалізми, неологізми <...> нарікають звичайно ті, які або раді би звукати обсяг українського письменства до рамок «домашнього обихода» і яким українська мова видається аргіогі непридатною для вислову інтелігентних думок і відносин <...> або ж се мимрять люди, які хвилю перед тим або хвилю по тім без церемонії будуть доказувати бідність та некультурність української мови, брак у ній найпростіших слів і термінів для культурної потреби тощо» [9, т. 33, с. 275]. Щоправда, нульсуфіксальні оказіональні деривати у творах І. Франка трапляються рідко, наприклад: «<...> *Не тим душа моя так важко заболіла, / А тим, що тяжча ще пригноба тут засіла / На лицях, голови недоля вниз хиляє <...>*» [9, т. 1, с. 78]; «*Русин крикнув: «Ой господи, / Що се тутки за рбзпуди?»*» [9, т. 1, с. 139]; «*Довго бігав без уговку <...>*» [9, т. 4, с. 104]; «*От лиш з тим вирубом*

ніяк / Не можем до кінця долізи» [9, т. 2, с. 51]; «Раді повинності / Давні нести / Без супротивності / Й хитрої мсти» [9, т. 2, с. 367]; «Він в кождо найдрибнішу справу / Вникав сумлінно й перед лаву / Судейську не ставав ніколи / Без **приготови**, по неволи» [9, т. 6, с. 293]. Як лексичний дериват функціонує нульсуфіксальний композит-оказіоналізм *кривосуд*, мотивований словосполученням *криво судити*: «Але ще мав неправедну відвагу / Свій власний **кривосуд** по наш суд піднести» [9, т. 7, с. 542]. Перша основа корелює з прислівником, а друга співвідносна зі словом, якому властива семантика «розглядати чію-небудь справу в судовому порядку». У результаті їх поєднання постає іменник зі значенням «несправедливість, лицемірство».

Синтаксис є частиною форми художнього твору. Будова синтаксичних конструкцій відбиває авторське світосприйняття через специфічне розташування окремих структурних елементів. Стилїстичні фігури – найпотужніші елементи формування синтаксичних структур і їхнього експресивного потенціалу – стають стрижнем усього художнього вислову та формують індивідуальну образність. Зокрема, такий ефект досягається завдяки нагромадженню нульсуфіксальних дериватів: «Де **жура** душу тлить, / Живе серце болить, / Де в важкій боротьбі / Духа **втома** в'ялить <...>» [9, т. 1, с. 34]; «А труп бездушний ми без **жалю**, без **промови** / Ногою копнемо й підемо дальш на лови» [9, т. 1, с. 63]; «Се дім **плачу**, і смутку, і зітхань, / Гніздо **гризні**, і зіпсуття, і **муки!**» [9, т. 1, с. 151]; «Тепер вмере жінка леда днини – / Не пережить їй ті **родини!** / Справляй і **погріб**, і **хрестини** <...>» [9, т. 1, с. 193]; «**Стогін**, **галас**, **крик** / На цвинтарі несповідимий!» [9, т. 2, с. 56]; «І **крик** піднявся, **плач** і зубний **скрегіт**: «Ти зрадник! Зрадник! Зрадив люд закутий!» [9, т. 5, с. 58]; «**Плюском**, **реготом** і **свистом** / Коней налякали в них?» [9, т. 11, с. 283]. Інколи відбувається на низування іменників разом з епітетами: «**Глибоку тузу** і **пекельну муку** / В лицях їх видно, тіні їх тремтять <...>» [9, т. 1, с. 283]; «Всю ніч молився він, весь другий день / то **тихим шептом**, то **болюцим стоном**» [9, т. 4, с. 29].

З антитезою в художньому мовленні пов'язують вживання антонімів, часто контекстуальних, для підкреслення думки шляхом протиставлення: «І як невинно він о камінь дзвонить, / Каміння **грюк** в душі мені лунає, / З душі ж луна та **співом** виринає» [9, т. 1, с. 143]; «Не радість їх родить, не **втіха** їх плодить, / Не **гра пуста**, А в хвилях **недоли**, **задуми тяжкої** / Самі уста / Їх **шепчуть** <...>» [9, т. 1, с. 40]. Девербативи-антоніми слугують засобом творення оксюмору: «Він один **пропанував** спокійно, / Не зазнавши **бунту** у народі, / Ні **роздору** в горожанській **згоді**» [9, т. 6, с. 473]. Вживання нульсуфіксатів в одному вислові з од-

нокореневими дієсловами (або формами дієслів) сприяє експресії та емоційності контексту, проникливості рефлексій: «Ні, не однако для всіх сонце сяє, / Хоч безучасно над всіми **блищить**. / Бідний слізьми його **блиск** заливає, / Щасним воно і терни **золотить**» [9, т. 1, с. 92]; «Мов **шум** понад скали / Безслідно **шумить**» [9, т. 1, с. 43]; «Так **Котляревський** у щасливий час / **Українським** словом розпочав **співати**, / І **спів** той виглядав на **жарт** не раз» [9, т. 1, с. 143]; «Іноді зустріється подібна / Тінь до моєї, що теж так засуджена **блудом** **блудити**, – / друга тінь чи свояка <...>» [9, т. 11, с. 289]; «І **плакав** по ній син і внуки **малі**, / **Пішов плач** великий по **руській землі**» [9, т. 6, с. 104]. Нульсуфіксати, поєднані з кондублікованими однокореневими вербативами, втворюють експресивні ампліфіковані ряди, подекуди з елементами афористичного узагальнення: «Дай **працювати**, **працювати**, **працювати**. / В **праці** **сконать**» [9, т. 1, с. 28]; «О **розстроєна** скрипка, **розстроєна!** / Стільки рук **нетямущих**, **брудних** / **Доторкалося** струн **чарівних** – / І вона їх **розстроєм** **напоєна**» [9, т. 3, с. 104].

Художньо цінними видаються такі стилїстичні прийоми, як контекстуальна синонімія («Я не хулю, о боже! Ніже **шептом**, / Ні **віддыхом** одним не **нарікаю**» [9, т. 12, с. 666]), вживання нульсуфіксальних іменників у складі порівнянь («По сих словах, немов **удар** меча, / **прошиб** мене **найтяжчий біль** <...>» [9, т. 12, с. 671]; «Понад **стернища**, **зимним** **вихром** **бити**, / З **плачем** сумним, **мов плач** по **крайній** **долі** <...>» [9, т. 1, с. 37]), повтор («Правда, ви би не мовчали, / Але дружно **закричали**: / «**Кривда**, **кривда**, **кривда** нам!» [9, т. 7, с. 460]; «Та не вірю! **Злуда**, **злуда** все! / Живущої води в **напій** мені / Ти **долила**, а **жартом** **лиш** **сказала**, / **Що се отрута**» [9, т. 2, с. 128]), паралелїзм («В одній **хаті** **ридань** і **плач** над **мерцем**, / В другій **хаті** **музика** і **спів** над **вінцем**» [9, т. 2, с. 221]), дистантна анафора («А **спів** **той** – **наче брат**, що **гонить** з **серця** **горе**, / **Змагатись** не дає **журбі**. / А **спів** **той** – **то роса**, що в **спеці** **підкріпляє** / **Напівзів'ялий** **цвіт**; / А **спів** **той** – **грїм** **страшний**, що **ще** **лиш** **глухо** **грає**, / **Ще** **здаєка** **гримить**» [9, т. 1, с. 61]), рядкова анафора («**Лиш** в **праці** **мужа** **виробляє** **сила**, / **Лиш** **праця** **світ** **таким**, як **є**, **створила**, / **Лиш** в **праці** **варто** і **для** **праці** **жити**» [9, т. 1, с. 146]; «**Перекажіть** про **бідність**, **сльози** **вічні**, / Про **труд** **безсонний** в **болі** і **намузі**, / Про **чорний** **хліб** **твердий**, **печений** в **спузі**, / Про **спів** **жалібний**, **мов** **вітри** **долішні**» [9, т. 1, с. 38]).

З метою увиразнення або уточнення зображуваного явища, стану письменник вдається до градації похідних іменників, однотипних за деривацією, проте різних за семантикою («**Писк** не **переставав** і **проймав** його **дрожжю**» [9, т. 18, с. 244]; «**Довго** **Іван** не **міг** **заснути** **тої** **ночі**, а **й** у **сні** **бачив** **нещасну** **муху**, **зашпунтовану** в **дереві**, **чув** її

писк, але в сто раз голосніший, немов зойк вітру в скальних заламах або немов завід жінки над мерцем» [9, т. 18, с. 245]; «*Ніколи, навіть у сні, Іван не міг виснити, не міг уявити собі більшого **труду**, **страшнішої натуги**»* [9, т. 18, с. 251]), а також поєднання з іншими семемами («*Не покидай мене, некучий болю, / Не покидай, важкая **думо-муко** / Над людським горем, людською журбою! / Рви серце в мні, бліда **журо-марюко**, / Не дай заснуть в постелі безучастя – / Не покидай мене, **гриже-гадюко!**»*) [9, т. 1, с. 49]).

Нульсуфіксальна лексика віддієслівного творення в ідіолекті І. Франка сприяє ущільненню змісту, насиченості тексту, творить різновекторну смислову й художню перспективу, виявляє тенденцію до інтелектуалізації художнього мовлення.

Висновки. Таким чином, нульсуфіксальні віддієслівні субстантиви зі значенням дії/процесу та стану широко представлені в художніх текстах І. Франка. Нульовий суфікс є засобом творення слів загального літературного вжитку, дериватів із певним стилістичним забарвленням, похідних, обмежених у вживанні, індивідуально-авторських іменників. Віддієслівні іменники проаналізованого словотвірного типу відображають ідіолект, стаючи показниками авторського письма, специфіки художнього мовлення.

Перспективу дослідження пов'язуємо з вивченням закономірностей творення й функціонування у Франковій поезії та прозі похідних із суфіксом -ств(о), а також з аналізом їх ролі в більш повному виразненні специфіки авторського мовомислення.

Література

1. Біленко Т. Нульсуфіксальні деривати – лінгвопоетичний феномен художнього мовлення Василя Стуса / Т. Біленко, Л. Стівбур // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2011. – Вип. 21. – С. 10–17.
2. Вокальчук Г. Словотворчість українських поетів ХХ століття : [монографія] / Г. Вокальчук. – Острог : НУ «Острозька академія», 2008. – 536 с.
3. Волинець Г. Нульсуфіксація в словотвірній системі українського іменника : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Г. Волинець ; Запорізький нац. ун-т. – Запоріжжя, 2009. – 20 с.
4. Логвиненко Г. Лексико-словотвірні типи нульсуфіксальних українських міфологем / Г. Логвиненко // Вісник Запорізького державного університету : зб. наук. статей. Серія «Філологічні науки». – 2004. – № 4. – С. 89–91.
5. Полюга Л. Слово у поетичному тексті Івана Франка / Л. Полюга. – К., 1977. – 165 с.
6. Третевич Л. Про словотвірну семантику віддієслівних іменників з нульовими суфіксами в сучасній українській мові / Л. Третевич // Словотвірна семантика східнослов'янських мов. – К. : Наукова думка, 1983. – С. 120–129.
7. Федурко М. Морфологія відіменникового словотворення / М. Федурко. – К. ; Дрогобич : Вимір, 2003. – 271 с.

Словники

8. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980.

Джерела ілюстративного матеріалу

9. Франко І. Зібрання творів : в 50 т. / І. Франко ; за ред. Є. Кирилюка. – К. : Наукова думка, 1976–1986.

СКЛАДНІ ПРИКМЕТНИКИ З ЧИСЛІВНИКОВОЮ ОСНОВОЮ В ДАВНЬОУКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті здійснено семантико-структурний аналіз складних прикметників з першою числівниковою основою, виявлених у пам'ятках давньорусько-української мови XI – XIII ст. Охарактеризовано семантику, основні структурні моделі та стилістичні особливості таких похідних.

Ключові слова: семантика, структурний тип, складні прикметники, композити, числівникова основа.

Коца Р. А. Сложные прилагательные с основой числительного в древнеукраинском языке. – Статья.

В статье осуществлен семантико-структурный анализ сложных прилагательных с основой числительного, обнаруженных в памятниках древнеукраинского языка XI – XIII вв. Проанализированы семантика, основные структурные модели и стилистические особенности таких производных.

Ключевые слова: семантика, структурный тип, сложные прилагательные, композиты, основа числительного.

Kotsa R. O. The compound adjectives with the numeral component in the Old Ukrainian language. – Article.

The semantic and structural analysis of the compound adjectives with the first numeral component fixed in Ukrainian monuments of the 11-13th centuries are performed in this article. Semantics, main structural types and stylistic features of such derivatives are described.

Key words: semantics, structural type, compound adjectives, composites, numeral component.

Постановка проблеми. Життєдіяльність людини передбачає активне дослідження об'єктивних закономірностей навколишньої дійсності, отримання й нагромадження знань. Адже процес оволодіння таємницями буття є виразом вищих прагнень творчої активності розуму, що становить велику гордість людства. Результатом когнітивної діяльності людини є кількість, оскільки все у світі має свій розмір, форму, величину тощо. Це одна з найзагальніших властивостей буття, яка, на думку Т.Б. Лукінової, є «необхідним елементом пізнання дійсності, а число й величина, у яких конкретизується кількісна визначеність світу, – невід'ємні складники його практичного освоєння, усієї активної діяльності цивілізованої людини» [7, с. 7].

У процесі пізнання людиною навколишньої дійсності онтологічна кількість, на думку О.С. Тіори, відображається у свідомості як відповідна понятійна категорія, яка, у свою чергу, знаходить вираження в мові, утворюючи мовну категорію кількості [14, с. 115]. Остання проявляється у двох аспектах – нумеративності, засобу вираження у мові поняття числа, і квантитативності, котра, власне, і є мовним відображенням когнітивної діяльності людини. Вони принципово відрізняються одна від одної. С.О. Швачко, зокрема, стверджує, що, на відміну від квантитативності, котра притаманна ряду мовних одиниць, нумеративність реалізується лише в корпусі числівників, адже кожному числівнику притаманна сема числа, і, таким чином, діахронічна пам'ять числівників синкретично поєднує в собі предметність і нумеральність [15, с. 29]. Мовна категорія кількості набуває функціонально-семантичного статусу, адже проявляється за допомогою різнорівневих одиниць мовної системи. Тому вивчення засобів реалізації поняття кількості на рівні морфології,

лексики, словотвору становлять неабиякий інтерес в аспекті сучасних лінгвістичних досліджень. **Об'єктом** нашого дослідження стали складні прикметники з першим числівниковим компонентом, виявлені в пам'ятках XI – XIII ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню вираження поняття кількості в мові присвячено багато робіт, здійснених дослідниками в галузі мовознавства. Це праці Г.П. Арполенко, К.Г. Городенської, Г.Х. Щербатюк, І.Р. Вихованця, А.П. Загнітка, Т.Б. Лукінової та ін. Не оминули увагою вчені й композитні деривати з першою числівниковою основою в сучасній українській мові. Зокрема, З.П. Олійник [10] та О.О. Селіванова [12] вивчали їх у зіставленні з моделями російської мови, С.А. Бронікова складні слова з першою числівниковою основою розглядала у функціонально-семантичному полі квантитативності [1]. Структуру та семантику складних прикметників зі значенням кількості досліджували Н.Ф. Клименко [5; 6], О.І. Мізіна, О.А. Олексенко [9]. Однак вивчення цієї проблеми в діахронному аспекті майже не отримало висвітлення в науковій літературі. Серед найбільш значущих – праці Т.В. Ісупової (Салерно) [4; 11], присвячені дослідженню складних прикметників з основою числівника *два* в російській мові XI – XX ст., невеликі розвідки В.В. Іванова на цю ж тему [3]. В українському мовознавстві ця проблема залишилася поза увагою лінгвістів. Тому запропоноване дослідження є надзвичайно актуальним.

Мета нашої статті – це семантико-структурний аналіз складних прикметників з першою числівниковою основою, виявлених у пам'ятках української мови XI – XIII ст. Реалізація поставленої мети передбачала виконання таких **завдань**: 1) виявити у пам'ятках давньорусько-української мови складні

прикметники з першим числівниковим компонентом; 2) згрупувати їх залежно від значеннєвого розряду числівників; 3) визначити семантику, структуру та стилістичні особливості кожної групи.

Кількісні відношення, об'єктивні й конкретні у своїй основі, у пізнавальній практиці відображаються як точно, так і приблизно. Відповідно до цього аналізовані квантитативні семи, чи лексеми з кількісним значенням, поділяємо на дві групи. До першої групи належать слова, що вказують на точне числове значення (композиції, першою основою яких виступає кількісний, порядковий чи збірний числівник), до другої – ті, які співвідносяться з приблизними кількісними характеристиками об'єктів, явищ, процесів (композиції, утворені на основі сполучення неозначено-кількісного числівника з іменником або дієсловом).

Найбільшу групу серед виявлених у пам'ятках похідних становлять композиції, що ґрунтуються на словосполученні кількісного числівника та іменника. Вони здебільшого відзначаються семантичною прозорістю і, як зазначає Н. Ф. Клименко, вказують на кількісні ознаки предметів (у широкому розумінні), які є їх складовими частинами [5, с. 23]. Це може бути:

1) кількість: *дъвобогъ* (СДРЯ ІІІ, 111), *дъвобрацьныи* (112), *двоікрывныи* (Срезн. І, 641) / *двоікрывныи* (СДРЯ ІІІ, 115), *дъвогласнь* (112), *дъвоименитыи* (114), *дъвооухыи* (116), *дъвоазычьныи* (116), *двоіногыи* (Срезн. І, 640), *двозърньныи* (641), *дволиствьныи* (641), *двоножъныи* (642), *двоплодъныи* (642), *платигривеньныи* (Срезн. ІІ, 1795), *седмеросвътъильныи* (Срезн. ІІІ, 321), *седмобратъныи* (321), *четвероконьчьныи* (1505), *четвероличьныи* (1506), *четвероногыи* (1506), *четвероножъныи* (1507), *четверообразъныи* (1507), *четвероскутъныи* (1507), *четыриногыи* (1514), *шестокрилъ* / *шестокрилъныи* / *шестокрылатыи* (1589), *десѣтстроунъныи* (СДРЯ ІІ, 462);

2) частина чого-небудь: *пѣтьчисльныи* (СДРЯ ІХ, 432), *седмерочисльныи* (Срезн. ІІІ, 321), *седмочисльныи* (322), *тричастъныи* (1000), *тричисльныи* (1000), *четверочисльныи* (1507), *четыридесѣтчисльныи* (1514);

3) міра ознаки (вага, об'єм, довжина тощо): *двусаженъныи* (Срезн. І, 648), *тривърстъныи* (Срезн. ІІІ, 993), *сътократъныи* (846), *трикратыи* (997), *трилакотъныи* (997), *тысащъкратыи* (1075), *дъвооунъкыи* (СДРЯ ІІІ, 116);

4) часові проміжки: *осмодъневнь* (СДРЯ VI, 172), *пѣтьлѣтъныи* (СДРЯ ІХ, 430), *сътолѣтъныи* (Срезн. ІІІ, 846), *тридъневньныи* (994), *трилѣтъныи* (998), *четверодъневньныи* (1505), *четыридесѣтидъневньныи* (1514);

5) форма організації об'єкта, вираженого мотивувальним іменником: *двоконъныи* (Срезн. І, 641), *сътогранъныи* (Срезн. ІІІ, 845), *тригребъ-*

ныи (993), *трисълътъныи* (999), *троікугълъныи* (1001), *четвероколесъныи* (1505), *четвероконъныи* (1505), *четвероугълъныи* (1507) та ін.

Н. Ф. Клименко виділяє чотири типові формули тлумачення складних прикметників з кількісним значенням:

1) «який має»: *дъвоименитыи* (СДРЯ ІІІ, 114) «який має два імені», *седмобратъныи* (Срезн. ІІІ, 321) «який має сім братів»;

2) «який складається»: *пѣтьчисльныи* (СДРЯ ІХ, 432) «який складається з п'яти», *четвероскутъныи* (Срезн. ІІІ, 1507) «який складається з чотирьох шматків тканини»;

3) «який є мірою»: *тривърстъныи* (Срезн. ІІІ, 993) «який є мірою в три версти», *дъвооунъкыи* (СДРЯ ІІІ, 116) «який є мірою в дві унції»;

4) «який триває»: *пѣтьлѣтъныи* (СДРЯ ІХ, 430) «який триває п'ять років».

Такі прикметники мають в основному пряме значення – вказують на точну кількість чого-небудь у предметів, явищ тощо – і є стилістично нейтральними. Наприклад: *чая тридневногъ вѣскресенія* (XII К. Тур. Сл., 322), *уже четвъродневно умърша* (314), *на вѣвращеніе четвероногъ птица могуци* (912 / 1425 ПВЛ, 16), *и пѣсь родисѣ шестоногъ* (1065 / 1425 ПВЛ, 61 зв.), *добръ пойте ему съ вѣсклиціемъ вѣ десѣтоструннъ псалтыри* (XIII / 1554 КПП, 588), *скопа печерку малу, двусажену* (1051 / 1377 ПВЛ, 52 зв.).

У пам'ятках XI – XIII ст. засвідчені також випадки використання складних прикметників із переносним значенням. Метафоризація значення прикметника загалом відбувалася шляхом метафоризації числівникового компонента. Насамперед це пов'язано з віруваннями слов'ян. У давньому світі числа, крім основного, мали ще таємне, містичне значення, на якому великою мірою будувалася езотерична система знань наших предків. Такий символічний нумералізм проявив себе і в процесі словотворення складних прикметників, що відбулося на семантиці похідних одиниць.

Серед виявлених композицій переносне значення мають прикметники з числівниками *дъва* / *дъвъ*, *триє* / *три*, *съто*, *тысаєча* у ролі першої частини складного слова. Зокрема, числівники *съто* і *тысаєча* починають вказувати не стільки на точну кількість, скільки на приблизну, дуже велику. Наприклад: *сътократъныи* (Срезн. ІІІ, 846), *сътожрътъвенныи* (845), *тысащъкратыи* (1075).

Основне значення прикметників з числівником *дъва* / *дъвъ* – передача ознаки «на основі виділення двох ознак означуваного слова, названих твірним іменником» [4, с. 5]: *дъвобрацьныи* (СДРЯ ІІІ, 112) «який мав два шлюбів», *дъвоименитыи* (114) «який має два імені», *дъвоікрывныи* (115) «двоповерховий», *дъвооухыи* (116) «який має два вуха (про чашку)». Такі прикметники утворювалися на

основі сполучення числівника *два* і конкретного іменника та мали виключно кількісну семантику. Наприклад: *вы створите собѣ храмы двокровны* (ГБ XIV, 123 г), *полны стѣгны стѣае двокровнии храми и трекровнии* (176 г), *овѣмъ оубо много нѣка сытость. воды намъ. и до пѣаньства вина двоохуѣ чаши* (ГБ XIV, 99 в).

Поєднання числівника *два* з абстрактним іменником призводило до втрати числівником кількісного значення. У таких випадках роль структурного компонента *дво-* полягала у «вираженні протиставлення, суперечливості явищ, названих мотивувальним іменником» [11, с. 114], а значення самого прикметника – це результат семантичної взаємодії лексем у межах співвідносної ідіоми. До таких композитів належать *двоєвѣрнѣ* (СДРЯ III, 112) «сумнівний», *двоєразоумнѣ* (115) «невизначений, лукавий», *дводушивыи* (639) «котрий має сумніви», *двомысливыи* (641) «двоєдушний», а також прикметник *двоєязычнѣ* (СДРЯ III, 116), котрий поряд із прямим значенням «який розмовляє на двох мовах» міг означати «лукавий». Вони мотивуються сполученнями *дѣвѣ вѣры, дѣва разоума, дѣвѣ доуши, дѣвѣ мысли*. На думку Т.В. Салерно, у результаті семантичної взаємодії цих іменників з числівником *два/дѣвѣ* відбувається переосмислення їхнього значення, в наслідок якого композити отримують семантику «моральна позиція у протиставленні своїй протилежності», а *два/дѣвѣ* поряд із цими іменниками використовується абстраговано від свого лексичного значення «вказівка кількості» і стає знаком протилежності, контрасту, суперечливості понять, виражених мотивувальним іменником [11, с. 116]. Отже, у цьому разі яскраво виявило себе давнє метафоричне значення числа *два* як символу протилежних, суперечливих начал, адже все у світі має своє друге обличчя, свою протилежність.

Описана група складних прикметників мала не тільки переносне значення, але й була стилістично забарвленою. Більшість із них була церковнослов'янського походження (часто кальками з грецької) і, позначаючи неморальне поєднання в одній особі різних емоцій і життєвих настанов, вживалася, на думку В.С. Іванова, переважно у християнській лексиці, котра описує та ганьбить людські недоліки [3, с. 101]: *мниши бога двовѣрна?* (XIII / 1554 КПП, 618), *въ дроуга мѣсто не боуди врагѣ. Има бо лоукаво поношение. <на>слѣдитъ. тако и грѣшныи и двоєязычи. Дѣа лоукава погоуби<ть> сѣтворѣшааго* (Ізб. 1076, 136 зв.).

Трійка у давніх слов'ян була символом світової єдності, формулою творення світу та моделі Всесвіту, центром якого було Сонце: *трисолнечныи* «який сіяє світлом трьох сонць» – *на свѣтъ трислнчнаго божѣства* (1037-1050 / XV Іл., 194

а). Тільки *три* приводить до єдності, до органічно єдиної одиниці. Протилежні начала об'єднуються і знаходять свою злагоду в третьому – синтезі, котрий у християнстві втілюється в образі Святої Трійці (Отець, Син, Святий Дух). Єдність тіла та душі в людині й церкви, три іпостасі – це догмат Трійці. Так число три стає священним числом християнства. З'являються й складні слова, котрі відображають вірування наших предків: *триєдинныи* (Срезн. III, 995) «який становить триєдність», *триличныи* (998) / *триобразныи* (998) «який являється в трьох образах», *триипостасныи* (1000) «який має три іпостасі», *трисѣставныи* «який має три іпостасі». Наприклад: *свѣтлостію трисѣставнаго божѣства озарении быхом* (XIII / 1554 КПП, 456). І хоча *три-* у кожному з названих випадків передавало кількісне значення, але воно було безпосередньо пов'язано з Святою Трійцею. Це стало передумовою розвитку у нього метафоричного значення. Оскільки Трійця являлась своєрідним ідеалом світобудови, була символом чогось найвищого, найправильнішого, то *три* як її символ отримує здатність передавати найвищий ступінь вияву ознаки. Наприклад: *трисвѣтыи* (Срезн. III, 998) – це не просто «святий», а «пресвятий», *трѣклятыи* – «проклятий» (з відтінком підсилення), адже найстрашніше – бути тричі проклятим, *трѣблаженъ* «преблаженний»: *трѣблажени не видѣвише вѣровавше* (1106-1108 / 1495 ХД, 114), *оканъный ч(с)тныи отче трѣблѣжныи пастуше* (1117 / 1377 ПМ, 84 зв.), *трѣклятыи Святѣпѣлкѣ* (XII-XIII Ск. БГ, 284), *трѣклятыи прииде съ множьствѣмъ печенѣгѣ* (296), *блаженъ и трѣблаженъ сподобивыйся положенъ быти* (XIII / 1554 КПП, 422). *Трь-* як формант найвищого ступеня прикметників застосовувався і в старослов'янській мові *трѣблаженъ, трѣвсличѣствѣнъ*, і в сучасній російській мові *трѣсвятѣй, трѣсветлѣй* [2, V, с. 637].

Своєрідне переосмислення значення отримав і прикметник *четвероногыи* (Срезн. III, 1506), який у пам'ятках XI – XIII ст. використовується на позначення тварин, на відміну від плазунів, птахів тощо, дуже часто субстантивуючись: *на вѣращение четвероногѣ птица могуци* (912 / 1425 ПВЛ, 16), *что лѣа злѣи в четвероногих* (к. XII / XVII ДЗ, 419), *исполнь суцу четвероногих и всякого гада* (1106-1108 / 1495 ХД, 80). Цікаво, що таке значення зберігається і в сучасній українській мові – «який має чотири ноги» [13, XI, с. 368], а сам прикметник вживається як субстантивований синонім тварин.

На позначення одиничності у складних прикметників використовувалися компоненти *ино-* та *єдино-*. Частина *ино-* (**ino-*) походить з праслов'янського *(j)inъ, що первісно означало «один», а згодом розвинуло значення «інший», котре й закріпилося за названою одиницею. Давня семантика

названого компонента збереглася тільки у ст/сл. *иночадъ, инорогъ* та рос. *инок, иноходь, иноходец* [2, II, с. 304]. У пам'ятках давньорусько-української мови виявлено прикметник – запозичення з церковнослов'янської мови *иночадыи* (СДРЯ IV, 160) «який мав одну дитину»: *иночадыи снъ сынъ* (1283 ЄС, 2), *въ има иночадаго сѣна бжъсае* (5 зв.), *како оубо можете вѣровати. славою отъ члѣкъ приѣмлюште. славы же аже отъ иночадаго не ищете* (Ізб. 1076, 33 зв.-34), *ако иночадыи сынъ и ѿца видѣти не можетъ ни дѣхъ стѣи сѣна ни ангѣл дѣха ни члѣци ангѣла* (ГА, 190 б).

Частина *єдино-* поряд зі значеннями «єдиний», «однаковий, спільний для кого-, чого-небудь» вказувала також на кількісний вияв ознаки, а саме на її одиничність: *єдиногласнъ* (СДРЯ III, 187) «одномовний», *єдинодѣньни* (188) «який триває один день», *єдинокрильнъ* (189) «з одним крилом», *єдинопояснъ* (192) «з одним поясом, легко озброєний», *єдиномѣслѣньни* (195) «який складає одне тіло, одне ціле» *єдинооутробньни* (195) «народжений однією матір'ю», *єдиночастньни* (Срезн. I, 816) «який складається з однієї частини». Наприклад: *и быша члѣци мнози и єдиногла(с)ни* (986 / 1425 ПВЛ, 35 зв.), *єдинокрильнъ бо орѣль възлетѣти на высоту не можетъ* (СДРЯ III, 189), *его же въ книга(х) цр(с)тви обрѣтаю добропоясны. и єдинопоясны зовомы. воины пошемы. о єдино(м) оболче(н)и* (ГБ XIV, 67 б).

Усі виявлені в обстежених пам'ятках описані прикметники-композиції, за винятком *треблаженъ, трѣклятыи*, використовували іменник як другу частину складного слова.

Складні ад'єктиви кількісної семантики, тобто з прямим лексичним значенням, утворювалися за такими трьома схемами:

1) числівникова основа + інтерфікс + конкретний іменник + суфікс *-ьн-*: *пятьлѣтньни* (СДРЯ IX, 430), *десятьстроунньни* (СДРЯ II, 462), *двоазычьньни* (СДРЯ III, 116), *двогласнъ* (112).

2) числівникова основа + інтерфікс + конкретний іменник + суфікс *-евьн-*: *осмодьневьнъ* (СДРЯ VI, 172), *тридньевьни* (Срезн. III, 994), *четверодньевьни* (1505), *чотыридесатидньевьни* (1514). Суфікс *-евьн-* використовувався для утворення складносуфіксальних прикметників від другої основи *днь*. Поряд з такими формами існували похідні з суфіксом *-ьн-*, наприклад, *осмодьньни* (СДРЯ VI, 172), які відрізнялися від них не тільки структурно, але й семантично. Прикметники, котрі містили у своєму складі суфікс *-евьн-*, вказували на часовий проміжок і мали значення «той, який триває певну кількість днів, названу числівниковим компонентом». Прикметники з суфіксом *-ьн-* означали «той, який відбувається на день, названий числівниковою основою». Наприклад, *осмодьневьнъ* «який триває вісім днів», *осмодьньни* «який відбувається на восьмий

день». Як бачимо, у першому випадку в процесі словотворення брав участь кількісний числівник, а в другому – порядковий. Тип словотворення, де роль першої основи виконує порядковий числівник, у давньорусько-українській мові був розвинутий досить слабо, а в обстежених пам'ятках, окрім названого ад'єктива, ми виявили похідні тільки на *първо-*.

3) числівникова основа + інтерфікс + конкретний іменник + нульовий суфікс: *двооухьни* (СДРЯ III, 116), *двоєногьни* (Срезн. I, 640), *четвероногьни* (Срезн. III, 1506), *чотыриногьни* (1514), *шестокриль* (1589), *шестоногъ* (1065 / 1425 ПВЛ, 61 зв.). Названі складнонульсуфіксальні прикметники утворювалися переважно від іменників назв частин тіла людини чи тварини. Однак така модель у давній українській мові ще не була остаточно закріплена, про що, зокрема, свідчить паралельне існування складносуфіксальних і складнонульсуфіксальних похідних, утворених від однієї твірної основи: *четвероногьни* (Срезн. III, 1506) – *четвероножьньни* (1507), *шестокриль* – *шестокрильньни* – *шестокрилатьни* (1589).

Одиничними є випадки використання інших суфіксів, зокрема *-ит-* (*двоиименитьни* (СДРЯ III, 114)) чи *-ат-* (*шестокрилатьни* (Срезн. III, 1589)).

Складні ад'єктиви з метафоричним значенням утворювалися від абстрактних іменників за двома схемами:

1) числівникова основа + інтерфікс + абстрактний іменник + суфікс *-ьн-*: *двоєвѣгьрьнъ* (СДРЯ III, 112), *дворазоумьнъ* (115), *двогнѣвьньни* (Срезн. I, 639);

2) числівникова основа + інтерфікс + абстрактний іменник + суфікс *-ив-*: *дводушивьни* (Срезн. I, 639), *двомысливьни* (641).

Прикметники *треблаженъ, трѣклятыи* утворені поєднанням числівникової основи *трѣ-* (*трѣ-*) та другої дієслівної основи за допомогою суфікса *-ьн-* чи нульового суфікса відповідно.

У процесі творення складних прикметників із кількісним значенням брали участь числа першого десятка (*дѣва/дѣвъ, триє/три, чотыре/чотыри, пѣть, шесть, семь, осмь, девѣть, десѣть*), *чотыридесѣть, сѣто, тысяча*. Традиційно числівники включалися в структуру складного прикметника у вигляді основи, яка поєднувалася з іншою основою за допомогою інтерфікса.

Від числівника *дѣва/дѣвъ* утворювалися три форми: *дво-*, *двоє-* та *дву-*. Початковий елемент *дво-* містив виділену зі словоформи родового відмінка *двоу* основи *дв-* та інтерфікса *-о-*. На ранніх етапах розвитку давньої русько-української мови прикметники на *дво-* були кальками з грецької мови. Про це, на думку Т.В. Ісупової, дає підстави говорити регулярність відповідності першого елемента іншомовного оригіналу та давньорусько-у-

країнського *дво-* [4, с. 5]. Тому дослідниця називає прикметники на *дво-* «зразками церковної книжності» [4, с. 7]. Однак пізніше така словотвірна модель стає продуктивною, і за її допомогою починають утворюватися прикметники на основі власного мовного матеріалу, наприклад *двооухий* (СДРЯ III, 116), *двооуцький* (116), котрі не пов'язані з іншомовними еквівалентами. Широке використання композитів з основою *дво-*, поширення їх у текстах часів Київської Русі мало великий вплив на формування моделей з іншими числівниками у ролі першої основи. За аналогією до них з'являються прикметники на *шесто-*, *седмо-*, *осмо-*, де в сучасній мові використовується інтерфікс *-и-*: *шестокриль* (Срезн. III, 1589), *седмобратьний* (321), *осмодьневнь* (СДРЯ VI, 172), а також – *сьто-*: *сьтограньний* (Срезн. III, 845).

Походження елемента *двою-* на сьогодні залишається не цілком ясним. На думку Т.В. Ісупової, він складався з виділеної із словоформи родового відмінка *двою* основи *двој-* та інтерфікса *-е-* [4, с. 7], наприклад, *двоюногий* (Срезн. I, 640), *двоюкровный* (640), і був суголосним до форми збірного числівника. Аналіз текстів, у яких починаючи з XV ст. фіксуються прикметники на *двою-* (ділова документація, літописи), дав дослідниці підстави говорити про приналежність цієї лексики до того мовного шару, котрий відображав усну загальнонародну мовну практику [4, с. 7]. На думку Т.В. Ісупової, такі форми існували задовго до їх використання в текстах, однак проникнення їх у літературну мову з якихось причин було ускладнене [4, с. 7].

Водночас необхідно звернути увагу на те, що ще в праслов'янській мові існували прикметники з числівниковими коренями першого десятка і з формантами *-oj-* (**дъвојь*, **тројь*, **обојь*) і *-er-* / *-or-* (**četverь* / **četvorь* – **desęterь* / **desętorь*). На думку Т.Б. Лукинової, такі числівникові утворення відбивають один із найдавніших етапів розвитку уявлень про число та кількість у слов'ян [7, с. 243] і належать до давнього, праслов'янського шару лексики. Вони вказували лише на позначення кількості конкретних предметів, а згодом на сукупність неоднорідних, чимось неоднакових предметів. Вузкість семантики спричинила витіснення таких форм кількісними числівниками, котрі здатні виражати абстрактне число або «узагальнену» кількість і становлять вищий ступінь абстракції [7, с. 242]. Тому збірні числівники, хоча і підтримувалися живорозмовною практикою давніх русичів, на що вказує і Т.В. Ісупова, поступилися місцем у книжній мові кількісним.

Існування форми *двою-* було підтримано утвореними за аналогією словоформами *трою-*, *четверо-*, *семеро-*. Наприклад: *троюгубный* (Срезн. III, 1001), *четвероколосьный* (1505), *седмеросвѣтильный* (321). Така модель стала

панівною в утворенні складних прикметників із числівником *четыре/четыри* у ролі першого компонента.

Початкові елементи *двоу-/двою-* використовувалися дуже рідко, хоча ця форма є досить давньою. Про це, зокрема, свідчить прикметник *двоюрідний*, утворене від сполучення *двою родоу* [2 II, 19]. Загалом для прикметників з основами числівників *два/двѣ*, *триє/три*, *четыре/четыри* процес засвоєння структурного компонента, формально ідентичного словоформі родового відмінка, ускладнювався граматичною близькістю цих числівників із прикметниками в системі давньорусько-української мови. Як зазначає Т.В. Ісупова, «прикметники ніколи не були представлені в структурі композитів у флективному варіанті. Традиційно прикметники включаються в структуру складного слова у вигляді основи, з'єднаної з наступною основою інтерфіксом» [4, с. 4]. Тому ми маємо форми *тр-и-*, *тр-е-* / *тр-ь-*, *четыр-и-*: *тричастный* (Срезн. III, 1000), *четыриногий* (1514). Використання інтерфікса *-и-* серед назвних числівників найбільш характерним було для творення складних прикметників з числівниковою основою *триє/три*, для *четыре/четыри*, як уже зазначалося, переважала форма, співзвучна з формою збірного числівника *четверо-*.

У числівника *пять* використовувалися форми *пяти-*, яка характерна і для сучасної української мови: *пятигубный* (Срезн. II, 1795), а також *пять-*: *пятьчисельный* (СДРЯ IX, 432). Форми на *-ь* були властивими також для числівників *десять-*, *тысяць-*: *десятьстроуный* (СДРЯ II, 462), *тысяцькраты* (Срезн. III, 1075).

Існування паралельних варіантів першої числівникової основи, відсутність єдиної усталеної моделі творення такого типу похідних свідчили про те, що в період давньої русько-української мови проходить тільки процес формування словотвірного типу композитних ад'єктивів із кількісним значенням. Визначальну роль у цьому процесі відігравали такі чинники: 1) вплив книжної традиції; 2) проникнення живорозмовних елементів; 3) аналогія.

Складних прикметників із порядковим числівником у ролі першої основи значно менше порівняно з попереднім різновидом. В обстежених пам'ятках виявлено тільки групу ад'єктивів на *първо-*, утвореного від основи порядкового числівника *първыи* «перший» та інтерфікса *-о-*. Найчастіше названі композити утворювалися на базі сполучення числівника і дієслова та суфікса *-ьн-*. Отже, були складносудісальними. І мали значення «той, який відбувається першим, раніше за всіх»: *първоытъный* (СДРЯ IX, 358) «який був першим», *първозданыи* (362) «створений першим», *първородъный* (367) «народжений першим», *първозвъаныи* (362) «названий першим»,

първоствореныи (368) «створений першим». Усі названі композити мали релігійну семантику і використовувалися на позначення поняття «початковий, первісний». Наприклад: *въгдѣ и инѣ свѣ(т) имже ѿгнаса първобытнаа тма* (ГБ XIV, 26 б), *първозданаго Адама глава* (1106-1108 / 1495 ХД, 36), *Адамъ когда първозданный женѣ покорився* (XIII / 1554 КПП, 544), *раздрушиша тма първородна глѣмаа* (ГБ XIV, 63 в).

Ще одна група прикметників-композитів із другою дієслівною основою мала значення «той, про якого вже йшла мова; вищезгаданий»: **първоглаголаныйи** (СДРЯ IX, 358), **първописаныи** (366), *и смѣшивают с първореченнымъ древом* (1106-1108 / 1495 ХД, 30).

Складні прикметники, які ґрунтуються на сполученні порядкового числівника *първыи* та іменника, вказували на «порядковий номер (1 комп.) того, що позначено 2 комп.» [6, с. 102], а саме:

1) «який стосується чого-небудь першого за рахунком»: **първачадьныи** (СДРЯ IX, 369) «перша дитина»;

2) «початковий»: **първоначальныи** (СДРЯ IX, 365), **първообразныи** (366);

3) «той, який є початком чогось, що названо другою основою»: **първосвѣтълыи** (СДРЯ IX, 367) «той, від якого почалося світло».

За структурою це були складносуфіксальні (-*ьн-*) чи складнонультсуфіксальні похідні.

У процесі творення композитних прикметників із кількісним значенням поряд із кількісними та порядковими числівниками могли також брати участь неозначено-кількісні (*мъного*, *мало*). Перша частина *мъного-* вказувала, за визначенням Н.Ф. Клименко, на приблизно велику кількість [5, с. 28], неозначено велику кількість [5, с. 38]. За походженням це були старослов'янізми, котрі досить послідовно відображали грецькі смислові моделі у відношенні до початкового *πολύ*: **мъногообразнь/мъногообразныи** (СДРЯ V, 65) – *πολυτρόπων* «який має багато образів»: **многообразныа сие ризы** (XIII / XIV КПП, 168 а), на що вказує і С.О. Нікіфорова [8]. Початкове слов'янське *мъного-* вибиралося перекладачем відповідно до семантики слова *мъного* – *псл. *тъпогъ* «багато, численно» [17, с. 229–231].

Однак уже в ранніх давньоукраїнських текстах спостерігається застосування композитів такої структури, утворених на власне слов'янському ґрунті: **мъногобожьныи** (СДРЯ V, 59), **мъногвременьныи** (60), **мъноговѣтъвьнь** (60), **мъноговещьныи** (60), **мъногодъневьнь** (61), **мъногольшьныи** (63), **мъногплодьныи** (67), **мъногочисльнь** (73), **мъногочадьныи** (73), **мъногоцвѣтъныи** (72). Чисельність вияву ознаки в таких випадках підкреслювалася конкретним значенням смислової основи (іменники *время*, *днь*, *плодь* та ін.), а також прислівниковим значенням основи *мъного* («ба-

гато»), що також вказувала на множинність вияву ознаки, а не на його інтенсивність. Наприклад: **мъноговещьныа имуща раны** (1093 / 1377 ЛЛ, 74), *и мирную державу и цр(с)тво ч(с)тъно и многолѣтно во вса вѣки вѣкомъ аминь* (1175 / 1425 ЛЛ, 209 зв.), *и дресеса многоплодовита овощнаа стоать* (1106-1108 / 1495 ХД, 48), *и нивы многоплодны* (66), *земля добра и многоплодна* (54), *нивы многоплодовиты* (86).

Структурно такі композити належали до складносуфіксальних і творилися за двома схемами:

1) *мъного-* + іменник + суфікс *-ьн-*;

2) *мъного-* + іменник + суфікс *-овит-*.

Прикметник **мъногглаголивыи** (СДРЯ V, 61) «який багато говорить» утворений на основі сполучення неозначено-кількісного числівника *мъного* та дієслова *глаголити* за допомогою суфікса *-ив-*: *идоша на многоглаголиваго Володимирка* (1144 / 1425 ЛЛ, 116 зв.). Він передавав міру виконання дії.

Особливістю описаної групи прикметників-композитів є те, що іменники, поєднані з основою *мъного-*, можуть бути перелічені [5, с. 39] і вступають в антонімічні відношення з кількісними числівниками або неозначено-кількісним числівником *мало*. Наприклад: **мъногдъневьнь** (СДРЯ V, 61) – **осмодъневьнь** (СДРЯ VI, 172), **мъногольшьныи** (СДРЯ V, 63) – **пльтьльтьныи** (СДРЯ IX, 430) – **малольшьныи** (СДРЯ IV, 496), **мъногплодьныи** (СДРЯ V, 67) – **двоплодьныи** (Срезн. I, 642), **мъногочисльнь** (СДРЯ V, 73) – **пльтьчисльныи** (СДРЯ IX, 432).

Ад'єктивні композити з першим компонентом *мало-* реалізували значення «у невеликій кількості, небагато» (у широкому смислі). Виявлені у пам'ятках композити передавали: 1) часові ознаки, а саме недовготривалість дії, наприклад: **маловременьныи** (СДРЯ IV, 494), **малольшьныи** (496), *соуетнаго и маловременьна(ѣ) сего вѣка* (1147 / 1425 ЛЛ, 128 зв.), *житья сего маловременьнаго и мимотекуцаго* (ЛЛ, 189);

2) ступінь вияву ознаки, а саме малу її міру: **малольшьныи** (СДРЯ IV, 496) «незначний; який мало значить», **малосъмысльныи** (498) «який має мало розуму, нерозумний», **маловѣръныи** (494) «який сумнівається у вірі», *и глѣ маловѣръныи овши* (1200 / 1425 ЛЛ, 244 зв.), **малодоушьныи** (СДРЯ IV, 495) «слабовольний», *яко малодоушна блюдящася о преданіи града* (6743 / XVI ГВЛ, 668).

Такі композити утворювалися складносуфіксальним способом: основа числівника *мало* + іменникова основа + суфікс *-ьн-*.

Висновки. У пам'ятках XI – XIII ст. виявлено відносно небагато складних прикметників із першим числівниковим компонентом. У їх творенні брали участь кількісні числівники першого десятка, а також *съто*, *тысѣча*, порядкові, збірні, неозначено-кількісні числівники *мъного*, *мало*. Ком-

позити такої структури, як правило, мали пряме значення і вказували на кількісний вияв ознаки. Метафоризація семантики спостерігається здебільшого у прикметників з основою числівників *два/двѣ* та *триє/три*, що пов'язано із символічністю цих чисел у слов'янських віруваннях. Саме ця група була стилістично маркованою та використовувалася переважно як оцінювальна лексика у релігійних текстах.

Творилися такі композити складносудіжальним чи складносуфіжальним способом на ос-

нові сполучення числівника з іменником. Зрідка у ролі другої основи було дієслово. Водночас варто наголосити, що в описуваний період ще не було усталеної моделі творення ад'єктивних композитів із першим числівниковим компонентом. Використання різних інтерфіксів, різних форм основи від одного й того самого числівника, різних способів творення від того самого числівниково-іменникового сполучення при творенні похідних яскраво свідчило, що в XI – XIII ст. тільки відбувається процес формування такої словотвірної моделі.

Література

1. Бронікова С.А. Функціонально-семантичне поле квантитативності в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С.А. Бронікова ; Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – Одеса, 2004. – 17 с.
2. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О.С. Мельничук (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1982–2012. – Т. 1–5.
3. Иванов В.В. К семантической типологии производных от числительного «два» // Сокровенные мысли: Слово. Текст. Культура : сб. ст. в честь Н.Д. Арутюновой. – М., 2004. – С. 101–111.
4. Исупова Т.В. Развитие прилагательных с основой числительного два в истории русского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Т.В. Исупова ; Мин-во науки, высшей школы и технической политики РФ, Удмуртский государственный ун-т. – Ижевск, 1992. – 16 с.
5. Клименко Н.Ф. Взаємозв'язки кількісних прикметників з оцінними / Н.Ф. Клименко // Вибрані праці ; редкол. П.Ю. Гриценко та ін. ; упоряд. Є.А. Карпіловська, О.Д. Пономарів, А.О. Савенко. – К. : Бурого Д., 2014. – С. 22–43.
6. Клименко Н.Ф. Морфологічна будова композитів / Н.Ф. Клименко // Вибрані праці ; редкол. П.Ю. Гриценко та ін. ; упоряд. Є.А. Карпіловська, О.Д. Пономарів, А.О. Савенко. – К. : Бурого Д., 2014. – С. 83–111.
7. Лукінова Т.Б. Числівники в слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис) / Т.Б. Лукінова ; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К. : Наукова думка, 2000. – С. 337–368.
8. Никифорова С.А. Формирование понятийной сферы «божественное» в русском языке: композиты с начальными все и много в древнерусской гимнографии / С.А. Никифорова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://d.120-bal.ru/literatura/10220/index.html?page=11>.
9. Олексенко О. Структурно-семантичні та функціонально-стильові властивості нульсуфіжальних атрибутів : монографія / О. Олексенко, О. Мізіна. – Полтава ; Харків : Харківське іст.-філол. тов.-во, 2014. – 232 с.
10. Олійник З.П. Складні слова з початковим нумеративним компонентом в сучасних російській та українській мовах / З.П. Олійник // Проблеми словообразования русского и украинского языков : сборник статей. – Киев – Донецк : Издательское объединение «Вища школа», 1976. – С. 144–151.
11. Салерно Т.В. Сложные прилагательные с основой числительного два в древнерусском языке / Т.В. Салерно // Вестник Московского государственного университета – Лесной вестник. – 2002. – № 3. – С. 114–119.
12. Селіванова О.О. Складне слово : мовні моделі світу (основи зіставної композитології російської та української мов) / О.О. Селіванова. – Черкаси : Вид-во ЦНТЕІ, 1996. – 297 с.
13. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
14. Тіора О.С. Категорія кількості в теоретичному вимірі / О.С. Тіора // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2015. – № 15. – Том 1. – С. 115–118.
15. Швачко С.О. Інтерлінгвальні аспекти фразеологічних одиниць в англійському та українському дискурсах (на матеріалі числівників) / С.О. Швачко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. – 2011. – № 56. – С. 26–31.
16. Шемет В.Г. Префіксодні деривати на позначення кількості / В.Г. Шемет // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. – 2014. – Вип. 11. – С. 159–163.
17. Этимологический словарь славянских языков : праславянский лексический фонд. – Выпуск 20 (*morzatzьjъ – *mъrsknqti) / под ред. О.Н. Трубачева. – М. : Наука, 1994.

Джерела ілюстративного матеріалу

- ГА – Книги временныя и образныя Георгия мниха // Истрин В.И. Хроника Георгия Амартола в древнем славянорусском переводе / В.И. Истрин. – Пг., 1920. – Т. 1. – 612 с.
- ГБ XIV – Григорий Богослов. Собрание творений : в 2 т. / [пер. Моск. дух. акад.]. – Мн. : Харвест – М. : АСТ, 2000. – Т. 1 : Слова. – 832 стр. – (Серия «Классическая философская мысль»).
- ГВЛ – Галицько-Волинський літопис : Дослідження. Текст. Коментар / ред. М.Ф. Котляр ; НАН України, Ін-т історії України. – К. : Наукова думка, 2002. – 400 с.
- ДЗ – Моление Даниила Заточника : [подг. текста, пер. с древнер., примеч. Д.С. Лихачева] // Повести Древней Руси XI–XII веков / сост. Н.В. Поньрко. – Ленинград : Лениздат, 1983. – С. 414–425.
- ЄЄ – Євсевієве Євангеліє 1283 року / підгот. Г.П. Арполенко [та ін.] ; відп. ред. В.В. Німчук ; НАН України, Ін-т укр. мови, Київ. слав. ун-т. – К. : КСУ, 2001. – 320 с. – (Пам'ятки української мови XIII ст. : серія канонічної літератури).

Изб. 1076 – Изборник 1076 года : Тексты и исследования / изд. подгот. В. С. Гольщенко и др. ; под ред. С. И. Коткова ; Институт русского языка АН СССР. – М. : Наука, 1965. – 1091 с.

Лл. – Розов Н.Н. Синаодальный список сочинений Иллариона – русского писателя XI в. / Н.Н. Розов // *Slavia, časopis pro slovanskou filologii*. – Praha, 1963. – Roč. XXXII. – Seš. 2. – S. 141–175.

КПП – Киево-Печерский патерик / [подг. текста, перевод и комм. Л.А. Дмитриева] // Памятники литературы Древней Руси : XII век / вст. ст. Д.С. Лихачева ; сост. и общ. ред. Л.А. Дмитриева, Д.С. Лихачева ; оформл. худ. В. Вагина. – М. : Худ. литература, 1980. – С. 313–626.

К.Тур. Сл. – Святого Кирила мниха слово о снятии тѣла Христова с креста и о мироносицах // Памятники литературы Древней Руси : XII век / вст. ст. Д.С. Лихачева ; сост. и общ. ред. Л.А. Дмитриева, Д.С. Лихачева ; оформл. худ. В. Вагина. – М. : Худ. литература, 1980. – С. 310–323.

ЛП – Ипатьевская лѣтопись. // Полное собрание русских лѣтописей / Императ. Археогр. Коммисия. – Т. 2 : Ипатьевская лѣтопись. – 2-е изд. – СПб. : Типографія М.А. Александрова, 1908. – XVI с. – 938 стлб. – 87 с.

ЛЛ – Лаврентьевская летопись // Полное собрание русских летописей / Постоянная Ист.-Археогр. Ком. АН СССР. – Т. 1 : Лаврентьевская летопись. – 2-е изд. – Ленинград : Изд-во АН СССР, 1926–1928. – VIII с. – 579 стлб.

ПВЛ – Повѣсть временныхъ лѣтъ // Полное собрание русских лѣтописей / Императ. Археогр. Коммисия. – Т. 2 : Ипатьевская лѣтопись. – 2-е изд. – СПб. : Типографія М.А. Александрова, 1908. – Стлб. 1–21.

ПМ – «Поученья» В. Мономаха // Полное собрание русских летописей / Постоянная Ист.-Археогр. Ком. АН СССР. – Т. 1 : Лаврентьевская летопись. – 2-е изд. – Ленинград : Изд-во АН СССР, 1926–1928. – Стлб. 240–256.

СДРЯ – Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.) : в 10 т. / АН СССР, Ин-т рус. языка ; [гл. ред. Р.И. Аванесов]. – М. : Русский язык, 1988–2012.

Ск. БГ – Княжеское житие. Сказание о Борисе и Глебе // Древняя русская литература : хрестоматия / сост. Н.И. Прокофьев. – М. : Наука, 1980. – С. 37–44.

Срезн. – Срезневский И.И. Материалы для словаря древне-русского языка по письменнымъ памятникамъ : у 3 т. / И.И. Срезневский. – СПб, 1893–1912.

ХД – «Хождение» игумена Даниила // Памятники литературы Древней Руси : XII век / вст. ст. Д.С. Лихачева ; сост. и общ. ред. Л.А. Дмитриева, Д.С. Лихачева ; оформл. худ. В. Вагина. – М. : Худ. литература, 1980. – С. 25–115.

УДК 811.161.2'373.612.2:004.81

Маркова О. І.

АНТРОПОМЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ПАТРІОТИЗМ» У МОВІ ГАЗЕТИ «ДЗЕРКАЛО ТИЖНЯ»

У статті представлено результати дослідження антропометафори як засобу вербалізації концепту «патріотизм» у мові газети «Дзеркало тижня»: класифікація за тематичними групами ключових слів, що входять до відповідного метафоричного контексту, і за морфологічним виявом головного компонента.

Ключові слова: антропометафора, концепт, патріотизм, вербалізація.

Маркова О. І. Антропометафора как способ вербализации концепта «патриотизм» в текстах газеты «Зеркало недели». – Статья.

В статье представлены результаты анализа антропометафору как способа вербализации концепта «патриотизм» в текстах газеты «Зеркало недели»: классификация по тематическим группам ключевых слов, входящих в соответствующий метафорический контекст, и по морфологическому проявлению главного компонента.

Ключевые слова: антропометафора, концепт, патриотизм, вербализация.

Markova O. I. Anthropometaphor as a means of verbalization of the patriotism concept in the language of the «Dzerkalo tyzhnya» newspaper. – Article.

The results of the study of anthropometaphor as a means of verbalization of the concept «patriotism» in the language of the «Dzerkalo Tyzhnya» newspaper are presented: classification by thematic groups of keywords that refer to the appropriate metaphorical context, and by morphological manifestation of the main component.

Key words: anthropometaphor, concept, patriotism, verbalization.

Нині в суспільстві спостерігається підвищений інтерес до феномену патріотизму, який містить у собі спонукальний складник, відіграючи провідну роль в об'єднанні індивідів для спільних, колективних дій. Передбачаючи наявність базових спільних цінностей, патріотизм у мові виражається через систему комплексної (культурно-ментально-мовної) одиниці – концепту.

За О.С. Кубряковою, концепт є оперативною одиницею пам'яті, відображеною у психіці люди-

ни; одиницею ментальних чи психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, яка відбиває знання та досвід людини у вигляді «квантів знання» [7, с. 90]. Концепт «патріотизм» породжений у свідомості, а продовжувати своє життя може й поза її межами, наприклад у текстах ЗМІ. З погляду мовознавства для його аналізу вимагається застосування комплексної методики дослідження, яка б поєднувала традиційні методи стилістичного, семіотичного й інших видів аналі-

зу, переосмислених крізь призму когнітивної парадигми [9, с. 113].

Нині пріоритетною позицією у вивченні метафори стало бачення її як основного мовного механізму, який організовує та структурує людське сприйняття довколишнього світу [14, с. 53]. Основною ментальною операцією концептуалізації та категоризації дійсності є метафоризація. Метафора як феномен свідомості проявляється не тільки в мові, але й у мисленні, в дії. «Наша буденна понятійна система, у межах якої ми думаємо та діємо, по суті своїй метафорична» [8, с. 25]. Виникаючи в мові постійно – від сфери повсякденно-побутового мовлення до мови науки, – метафори є незмінним знаряддям мислення та пізнання навколишнього світу [6, с. 121].

У мовознавстві неабиякий інтерес до феномену метафори підтверджується численними науковими розвідками. Розмаїття методів дослідження метафори може бути зведене до двох напрямів – традиційного (семантичного) і когнітивного (концептуального) [12, с. 32]. Дослідження метафори в межах когнітивної лінгвістики викликані необхідністю вивчення тих сфер, що звернені до мислення, пізнання та свідомості, до концептуальних систем [10, с. 120]. У концептуальному аналізі такі елементи необхідно співвіднести між собою й об'єднати в певну «концептуальну (схемну) структуру» [4, с. 149]. Створена модель не є експліцитно вираженою, її реконструкція залежить від уміння дослідника помітити певні закономірності [5, с. 13]. Основними передумовами когнітивного підходу до вивчення метафори стали положення про її ментальний характер (онтологічний аспект) і пізнавальний потенціал (епістемологічний аспект) [1, с. 16]. Метафора не просто засіб «прикрашення»; вона активно бере участь у розвитку знань, заміщуючи застарілі категорії новими, які дають змогу побачити проблему в іншому світлі, надаючи нам нові факти [3, с. 195].

У нашому дослідженні ми спиралися на теорію концептуальної (когнітивної) метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона. Концептуальна метафора розуміється як метафорична проекція (metaphorical mapping) когнітивної структури джерела (корелята) (source domain) на когнітивну структуру цілі (референта) (target domain). Когнітивну структуру джерела також називають концептуальним корелятом, а цілі – концептуальним референтом [8, с. 120]. Отже, під концептуальною метафорою «патріотизм» у нашій розвідці розуміється метафорична проекція когнітивної структури корелята «патріотизм» на певний референт, метафорично представлений у контексті. Корелят «патріотизм» представлено дефініціями, з'ясованими нами в різних джерелах, таких як словники, посібники тощо. Патріотизм називають і моральним принципом, і позицією, і почуттям, і політич-

ною ідеєю. Усі наведені тлумачення об'єднує те, що в їх центрі – Батьківщина та ставлення до неї [13, с. 56].

Матеріал дослідження складають 383 фрагменти тексту, що містять пропозиції, які характеризують концепт «патріотизм». Емпіричні дані одержано шляхом суцільної вибірки з текстів всеукраїнської газети «Дзеркало тижня» за період 2000–2016 років.

Серед усіх видів інформації, які є в опрацьованих нами текстах, особливо важливе значення має змістовно-підтекстова інформація, яка утворюється на межі змістовно-фактуальної та змістовно-концептуальної інформації. Це прихована інформація, яка вилучається реципієнтом завдяки здатності одиниць мови породжувати асоціативні та конотативні значення [2, с. 48]. Метафоричність фрази варто розглядати в широкому значенні, а не як результат використання одного тропу – метафори.

Об'єкт нашого дослідження становлять особливості вербалізації концепту «патріотизм» за допомогою антропоморфних метафор.

Предметом дослідження є метафоричні вислови, за допомогою яких концепт «патріотизм» одержує мовну об'єктивацію.

Важливість соціокультурного феномену «патріотизм» зумовила зацікавленість науковців змістом концепту «патріотизм», засобами його вербалізації. **Актуальність роботи** визначена ідеєю антропоцентричності, що є ключовою для сучасних мовознавчих розвідок, у яких інтерес науковців викликають мовні засоби, пов'язані з об'єктивацією глобальних суспільних аспектів, до яких, безумовно, належить патріотизм. Антропоморфна метафора як спосіб вербалізації концепту «патріотизм» у мовленнєвому дискурсі газети «Дзеркало тижня» ще не була об'єктом лінгвістичного дослідження.

У мовознавстві існує низка типологій метафор: за морфологічним виявом головного компонента: іменникові, прикметникові, дієслівні (Л. Андрієнко, М. Варламов та інші); за належністю до систем мови і мовлення: узуальні (згаслі, мовні), авторські (образні, оказіональні, мовленнєві) (В. Вовк, Т. Гончарова, Н. Кожевникова та інші); за семантикою: антропометафори (персоніфікація, уособлення), зоометафори, ботанометафори (або біометафори), метафори-опредмечування ознак (Б. Болквядзе, Т. Єщенко, А. Купіна, Л. Макаренко, О. Некрасова та інші); за структурою: прості (однокомпонентні), складні (багатокомпонентні) (Н. Арутюнова, Н. Варич, Л. Кноріна) та інші.

Зміщення наукових пріоритетів у сферу вивчення когнітивних характеристик зумовило актуальність класифікації метафор за тематичними моделями (досліджують специфіку метафоризації лексики сфери життя, яка в той чи той період

особливо знакова для суспільства) і за характером подібності (антропоморфні, природоморфні, зокрема зооморфні, орнітоморфні, ботаноморфні, ландшафтні, соціоморфні, артефактні).

Мета нашої розвідки – дослідити мовну об'єктивізацію концепту «патріотизм» за допомогою антропометафор, класифікуючи їх за тематичними групами ключових слів, що входять до відповідного метафоричного контексту, і за морфологічним виявом головного компонента метафори.

Антропоморфізм – семіотичний принцип метафоризації, згідно з яким найменування людини, частин її тіла, ознак і дій за аналогією використовується на позначення інших предметних сфер, зокрема явищ природи, штучно створеного світу, тварин, рослин тощо [11, с. 33].

Виділяємо у нашій розвідці дієслівні антропометафори, у яких роль метафоризаційного слова відіграє дієслово, що семантично сконцентровує ознаку предмета, явища через зіставлення його з іншими предметами, явищами:

– антропометафори з ключовими словами на позначення динамічної сфери життєдіяльності людини з позитивною оцінністю, наприклад: *патріотизм справжній народився саме тут* (1), *монумент Незалежності повернув нашу історію... і розбудив у нас гордість і патріотизм* (2), *патріотизм і професіоналізм йдуть поруч* (3), *патріотизм охопив молодь* (4), *патріотизм не конфліктує з естетикою і професіоналізмом* (5), *патріотизм не суперечить любові* (6).

– антропометафори з ключовими словами на позначення динамічної сфери життєдіяльності людини з негативною оцінністю, наприклад: *як «патріоти» неньку доїдають* (7), *патріотизм закінчується* (8), *деякі моменти змусили патріотизм відійти сторону* (9).

– антропометафори, що називають психофізіологічні процеси, стани особистості, наприклад: *поєднати патріотизм зі здоровим глуздом* (10), *на зміну здоровому глузду мав прийти патріотизм* (11), *деякі люди тікають саме в такий патріотичний абсурд* (12), *патріотизм зігриває душу* (13), *слово «патріотизм» пройшло всі стадії розвитку та деградації* (14), *патріотизм, який виріс із гуманістичних ідей* (15), *переповнює патріотизм* (16), *патріотизм демпфірує мало не всі наявні соціальні проблеми* (17).

– антропометафоричні контексти з ключовими словами, що характеризують морально-етичну сферу людини, наприклад: *совість і справжній патріотизм вели його проти байдужості, хамства, скверни* (18), *черпають у патріотизмі сили, натхнення багато народів і країн* (19), *його народові не позичати патріотизму* (20), *гордість <...> переростає в патріотизм* (21), *патріотизм <...> змусить жертвувати чимсь* (22), *виростає патріотизм <...> не в останню чергу – з потреби пам'я-*

тати про кожного, хто зробив щось особливе для рідного краю (23), *патріотизм працює як вищий прояв мотивації* (24), *у багатьох із них говорить громадянська позиція та патріотизм* (25).

– антропометафори, які семантично корелюють з назвами реалій неживого світу, набуваючи статусу антропоморфізмів із негативною оцінністю, наприклад: *патріотизм має різні барви* (26), *розважливність перемогла патріотизм* (27), *патріотизм цього «кіно» <...> закінчується* (28).

– метафори, які семантично корелюють із назвами політичних реалій, набуваючи статусу антропоморфізмів з негативною оцінністю, наприклад: *патріотизм української влади має якийсь ситуативний характер* (29), *Кремль виростить патріотизм у молоді РФ за 2 млрд рублів* (30), *російська пропаганда розбудила <...> не самих росіян, а їхній патріотизм* (31), *як в українському суспільстві уживаються патріотизм і миролюбство до агресора* (32), *сально-квасний патріотизм політиків зазвичай обмежується часом телефірів* (33).

– антропометафори-переосмислення висловів, унаслідок чого відбувається зближення одних явищ, процесів, рис духовного і фізичного життя індивіда й соціуму з іншими, наприклад: *спроба зіграти у показовий патріотизм* (34), *кувати патріотизм футболом* (35), *Ми б і безкоштовно просували <...> патріотизм* (36), *патріотизм культивується в Росії* (37), *совковість маскується під патріотизм* (38).

– антропометафори, ключовими словами яких є конкретизатори індивідуальних властивостей людської особистості, які стосуються абстрактних категорій, наприклад: *патріотизм вилазить боком* (39), *людьми керує глобальний патріотизм* (40), *показати свій патріотизм* (41).

Також виділяємо у нашому дослідженні генитивні метафори, у яких роль метафоризаційного слова відіграє іменник:

– антропометафори з традиційними семантичними центрами-соматизмами, наприклад: *патріотизм має різні обличчя: від шовіністичного до чорносотенного* (42), *почуття патріотизму <...> йде від самого серця* (43).

– новітні індивідуально-авторські утворення, що функціонують як антропометафори-конкретизатори соціально-економічної сфери, наприклад: *монополія на патріотизм* (44), *п'ятирічка патріотизму у відсотках* (45), *дефіцит патріотизму* (46), *кожен із нас часто для себе лише хоче придбати патент на патріотизм* (47), *приватизувати патріотизм* (48), *перемога патріотизму над жадібністю іноземців* (49).

– індивідуально-авторські утворення, що функціонують як антропометафори-конкретизатори поняття «війна», наприклад: *в окопах патріотизму* (50), *хвиля патріотизму повернула втрачений бойовий дух* (51).

– антропометафори, які семантично корелюють із назвами реалій неживого світу: *урок розуміння патріотизму* (52), *на хвилі «відбудовчого патріотизму»* (53), *надлишок патріотизму, від якого хіба що щелепа не звело* (54), *ставка на регіональний патріотизм* (55).

Наведені приклади художніх засобів на позначення різних видів відчуттів є одночасно важливими компонентами метафоричних висловлювань, ілюструючи таке ментальне розуміння та сприйняття реальності, яке усвідомлюється надто образно та емоційно, бо написано з упровадженням ефекту семантичного зсуву з мовними одиницями чуттєвої сфери. Наприклад, *патріотизм став як спортивний костюм – «предметом» масової культури, який, як і спортивний костюм, використовується найчастіше не за призначенням* (56).

Часто в мові газети «Дзеркало тижня» зустрічаємо поняття, значення яких перебувають у відношенні протилежності концепту «патріотизм». Антоніми *антипатріотичний, квазіпатріотизм* (57), *псевдопатріотичний* (58), *лжепатріотичний* (59) та смислове поєднання слів *непатріотична ментальність* (60), *надлишок патріотизму* (61), *патріотичний абсурд* (62), *лжепатріотичне вогнище* (63) більш повно розкривають зміст концепту. Показний, галасливий, хибний патріотизм, що виявляється лише на словах, на сторінках газети отримує яскраву метафоричну вербалізацію: *сально-квасний патріотизм – свій до свого по своє* (64), *ситцевий патріотизм* (65), *ура-патріотизм* (66), *ура-шароварщик – той, хто вдягає патріотизм як святкову одягину* (67). *Некропатріотизм – любов до неіснуючої батьківщини* (68).

Висновки. Після аналізу тексту статей можемо зробити висновок, що в мові газети «Дзеркало тижня» особливо важливе значення має змістовно-підтекстова інформація, яка утворюється завдяки здатності метафоричної моделі породжувати асоціативні зв'язки. Поглиблення змісту концепту «патріотизм» відбувається через нову сполучуваність смислів, слів, а отже – через розширення контексту. Метафоричність фрази розглядалась як результат взаємодії тропів – метафори, порівняння, метонімії, епітета.

Поєднання двох підходів до класифікацій (за тематичними групами ключових слів, що входять до відповідного метафоричного контексту, і за морфологічним виявом головного компонента метафори), на наш погляд, дає змогу більш детально описати процес метафоризації в мові газети «Дзеркало тижня». Антропоморфні метафори репрезентують реальність (об'єкти, предмети, процеси тощо) сучасної України в метафоричних одиницях. Дослідження виявило, що більш продуктивними є дієслівні метафори, що образно-естетично описують динамічні ознаки, якості та характеристики людини (8 груп). Як свідчить наведений корпус прикладів, найбільш виразною характеристикою патріотизму є здатність діяти: *народився, працює, переростає, розбудив, не суперечить, не конфліктує, виростає, демпфірує* тощо. Генітивна антропометафора менш продуктивна – 4 групи. Мовна картина текстів газети «Дзеркало тижня» має переважно антропоцентричний характер, оскільки саме людина є онтологічною основою для концептуалізації та семантико-стилістичної індивідуалізації світу.

Література

1. Будаев Э.В. Становление когнитивной теории метафоры / Э.В. Будаев // Лингвокультурология. – Вып. 1. – Екатеринбург, 2007. – С. 16–32.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 138 с.
3. Гудмен Н. Метафора – работа по совместительству / Н. Гудмен // Теория метафоры: сборник; пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. – М.: Прогресс, 1990. – С. 194–200.
4. Жаботинская С.А. Теория номинации: когнитивный ракурс / С.А. Жаботинская // Вестник МГЛУ. – Выпуск 478. – М.: Московский гос. лингвистический ун-т, 2003. – С. 145–164.
5. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С.А. Жаботинская // Вісник Черкаського університету. – Випуск 11. – Черкаси, 1999. – С. 12–25.
6. Капуш А.В. Новоутворення-метафори в сучасній німецькій лексиці суспільно-політичного змісту: номінативний та когнітивний аспекти / А.В. Капуш // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія: Філологія. – 1999. – Т. 2. – № 2. – С. 121–127.
7. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Л.Г. Лузина, Ю.Г. Панкрац. – М.: Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
8. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон; пер. с англ. / под ред. и с предисл. А.Н. Баранова. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
9. Ніконова В.Г. Художній концепт: процедури реконструкції та моделювання (на матеріалі трагедій В. Шекспіра) / В.Г. Ніконова // Вісник КНЛУ. Сер. Філологія. – 2011. – Т. 14. – № 2. – С. 113–122.
10. Пустовіт Л.О. Словник української поезії другої половини ХХ століття: семантико-функціональний аспект: [монографія] / Л.О. Пустовіт; упоряд.: В.І. Матюша, П.А. Матюша, І.Л. Михно. – К.: Рідна мова, 2009. – 243 с.
11. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2011. – 843 с.
12. Чудакова Н.М. Концептуальная область «неживая природа» как источник метафорической экспансии в дискурсе российских средств массовой информации: дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 / Н.М. Чудакова. – Екатеринбург, 2005. – 277 с.
13. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук та ін. – К.: Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАНУ, 2002. – 742 с.
14. Fauconnier G. Rethinking metaphor / G. Fauconnier, M. Turner // The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought / edited by R. W. Gibbs. – NY: Cambridge University Press, 2008. – P. 53–67.

Джерела ілюстративного матеріалу

(1) «Дзеркало тижня» : суспільно-політичний тижневик / ред. В. Мостовий – К., № 22, 9 червня 2006; (2) № 24, 3 липня 2015; (3) № 47, 6 грудня 2002; (4) № 34, 2 жовтня 2014; (5) № 43, 2 листопада 2001; (6) № 15, 6 січня 2007; (7) № 21, 11 червня 2016; (8) № 19, 29 травня 2015; (9) № 32, 17 вересня 2014; (10) № 25, 4 липня 2008; (11) № 25, 5 липня 2002; (12) № 29, 21 серпня 2014; (13) № 31, 2 вересня 2011; (14) № 8, 2 березня 2012; (15) № 31, 18 серпня 2006; (16) № 27, 18 липня 2008; (17) № 10, 20 березня 2015; (18) № 6, 18 лютого 2005; (19) № 32, 3 вересня 2010; (20) № 2, 18 січня 2002; (21) № 44, 14 листопада 2003; (22) № 16, 11 травня 2016; (23) № 22, 21 червня 2013; (24) № 24, 27 червня 2008; (25) № 17, 17 травня 2013; (26) № 28, 1 серпня 2008; (27) № 42, 15 жовтня 2004; (28) № 21, 12 червня 2015; (29) № 45, 17 листопада 2000; (30) № 6, 20 лютого 2015; (31) № 23, 23 червня 2015; (32) № 35, 3 жовтня 2014; (33) № 5, 8 лютого 2008; (34) № 9, 14 березня 2012; (35) № 26, 7 липня 2006; (36) № 10, 15 травня 2015; (37) № 33, 1 вересня, 2015; (38) № 3, 28 січня 2005; (39) № 40, 17 жовтня 2003; (40) № 36, 14 вересня 2001; (41) № 3, 14 квітня 2015; (42) № 26, 18 липня 2014; (43) № 28, 1 серпня 2008; (44) № 32, 23 серпня 2002; (45) № 16, 2 березня 2012; (46) «Дзеркало тижня» : суспільно-політичний тижневик / ред. В. Мостовий – К., № 20, 6 червня 2014; (47) № 29, 19 серпня 2011; (48) № 43, 10 листопада 2006; (49) № 41, 5 листопада 2010; (50) № 39, 23 жовтня 2014; (51) № 20, 6 червня 2014; (52) № 16, 26 квітня 2013; (53) № 15, 22 квітня 2005; (54) № 22, 15 червня 2015; (55) № 41, 11 листопада 2011; (56) № 35, 6 жовтня 2014; (57) № 28, 6 серпня 2010; (58) № 3, 26 січня 2007; (59) № 19, 29 травня 2015; (60) № 18, 20 травня 2016; (61) № 22, 15 червня 2015; (62) № 29, 21 серпня 2014; (63) № 8, 23 лютого 2001; (64) № 5, 8 лютого 2008; (65) № 32, 28 серпня 2009; (66) № 37, 8 жовтня 2010; (67) № 14, 15 квітня 2005; (68) № 41, 31 жовтня 2008.

ХРОНОТОП ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ОНІМНОГО ПРОСТОРУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Стаття присвячена дослідженню особливостей функціонування та стилістичної ролі хронотопу як складової частини онімного простору в художньому тексті. У роботі аналізуються онімні та безонімні номінації, до складу яких входять хронотопи, визначається їхня роль у побудові сюжету і розкритті авторської концепції.

Ключові слова: художній хронотоп, художній текст, власна назва, час, простір.

Немировская А. Ф. Хронотоп как компонент онимного пространства художественного текста. – Статья.

Статья посвящена исследованию особенностей функционирования и стилистической роли хронотопа как компонента онимного пространства в художественном тексте. В работе анализируются онимные и безонимные номинации, в состав которых входят хронотопы, определяется их роль в построении сюжета и раскрытии авторской концепции.

Ключевые слова: художественный хронотоп, художественный текст, имя собственное, время, пространство.

Nemirovskaia A. F. The chronotope as component of the artistic text. – Article.

The article analyses the chronotope as the component of the artistic text. The onyms and the appellative nominations and the artistic chronotope are analyzed, their role in plot development and the author's concept foregrounding is revealed.

Key words: artistic chronotope, artistic text, proper name, artistic time, artistic space.

Час і простір є провідними компонентами будь-якого літературного твору, одним із чинників побудови художнього мікросвіту. Цілісність художнього твору, цілісність його сприйняття формується як структура, де складовими векторами виступають час і простір, що разом утворюють нову складову художнього тексту (далі – ХТ) – хронотоп, який є основою всіх рівнів художності – сюжету, композиції, образної системи, характеристики персонажів.

Вагомість і розмаїтість вирізняє хронотопію в палітрі мовних засобів художнього цілого. Вбираючи в себе топонімію і хрононімію в цілому, саме ця частина номінаційної системи стає важливою під час творення ХТ, коли моделюється художній рух, образна система, накреслюється авторська концепція твору. Визначивши свій художній світ за хронотопією, митець вибудовує весь художній простір, пов'язуючи воедино або контрастно протиставляючи хронос і топос різноманітних персонажів, їхню власну темпоральність і локальність. І хоча кількість хронотопів не надто велика (десь 0,4% у прозових творах), вони мають тенденцію до поширення за допомогою апелювативних лексем, численних лексичних компонентів і конструкцій, що стають на межі між цими двома площинами – онімною та безіменною. Це дає митцю можливість значно розширити художньо-образні можливості цієї частини лексики в прозовому творі. В онімному просторі хронотопи присутні й безпосередньо, і опосередковано.

Літературно-художня ономастика сьогодні перебуває в центрі уваги багатьох дослідників. Проблема власних назв (далі – ВН) у ХТ приділяла увагу вчені вітчизняні й закордонні, з ближнього і дальнього зарубіжжя (В.А. Ніконов, О.Ю. Карпенко, Ю.О. Карпенко, В.А. Кухаренко, С.І. Зінін, В.М. Михайлов, Л.І. Колоколова, Л.Т. Масенко, І.І. Маруніч, К.М. Ірисханова, О.В. Супернська,

Л.О. Белей, Г.П. Лукаш, В.М. Калінкін та інші). Більшість дослідників, аналізуючи онімний простір у художньому творі, віддають перевагу антропонімам і топонімам, хоча й останнім присвячують значно менше уваги. Хрононімія ж знаходиться взагалі осторонь, на периферії досліджень.

Це зумовлено перш за все незначною кількістю цього розряду ВН у будь-якому творі порівняно з антропонімами й топонімами. Якщо виходити з антропоцентричності ХТ, де в центрі уваги завжди людина, то такий спосіб дослідження має свої переваги. Проте антропонімікон зберігає в собі нашарування двох фундаментальних ракурсів ХТ – місця і часу дії, без визначення яких митець не зможе дати іменування своїм персонажам. Адже власне ім'я (далі – ВІ) Іван в Україні не тотожне Івану англійському, французькому чи іспанському, де він стає Джоном, Жаном чи Хуаном. Так само антропоніми відбивають і темпоральні показники – ВІ Іван прийшло до нашої мови з давньоєврейського *Yochanan, Yehohanan* [11, с. 61] і дав такі численні модифікації в різних національних антропосистемах. Подібні нашарування містяться і в топоніміконі, який також є носієм історико-культурної інформації, відображенням національної специфіки ХТ.

Три виміри реальної дійсності творять і визначають художній світ, позначаючись на ономастиконі – час, місце, людина. Ці три константи, що разом утворюють стрижень літературного твору – художній хронотоп, не є тотожними з реаліями життя, вони існують в умовному авторському світі. Вони є аналогами художньої фантазії, без них неможлива літературна творчість і взагалі будь-який вид мистецтва [7, с. 1].

Отже **темою** пропонованої статті є хронотопія в онімному просторі ХТ, **об'єктом** – ВН у локально-темпоральній лексичній парадигмі художніх творів, **предметом** – оніми як засіб акту-

алізації часопросторових параметрів у ХТ. Мета розвідки – продемонструвати функціональний і стилістичний потенціал хронотопів у мовній тканині художнього твору. **Матеріалом** дослідження послужили прозові твори українських майстрів слова кінця ХІХ і початку ХХ століття, що є доскональними зразками текстової єдності, цілісності, яка починається саме з хронотопів.

Час і простір – дві сторони буття людини, невіддільні одна від одної, пов'язані спільною художньою функцією, хоча темпоральність найчастіше виявляє себе надто стиснено у більшості текстів, де автори уникають конкретних дат і хронологічної визначеності. Автор має величезні можливості лексичного плану для вираження цих координат, у тому числі і онімні. Як приклади можна навести твори Б. Грінченка «Брат на брата» і М. Коцюбинського «Дорогою ціною». Так, у повісті Б. Грінченка на початку тексту подається чітка хронологія подій: «Учитель латинської школи Євген Корецький, прокинувшись в своїй камері 18-го листопада 1905 року, зараз згадав, що сьогодні виходить якраз два місяці, відколи він попавсь у неволю. Він поїхав до Києва, потрапив туди саме тоді, як вийшов маніфест 6-го серпня про Державну Думу» [9, с. 481]. Твір прив'язаний до певних соціальних зрушень на початку ХХ століття; отже, чітка темпоральність у цьому контексті є досить важливою і цілком виправданою.

У повісті «Дорогою ціною» М. Коцюбинського фактор прив'язки до певного часу також присутній, проте, крім першого речення, він пронизує текстове розгортання: «Діялось се в тридцятих роках минулого століття. Українське посільство, поборене у класовій боротьбі, з ярмом паницизньої неволі на шиї, тягло свою долю з глухим ремством. То не віл був у ярмі, звичайний господарський віл, якого паша й спочинок могли зробити щасливим: ярмо було накладене на шию дикому турові, загнаному, знесиленому, але ов'язаному ще степовим вітром, із не втраченим ще смаком волі, широких просторів <...> От хоч би за Дунаєм, гей, там, за Дунаєм!.. Недобитки січової руйни, хоробріші, завзятіші, звили собі гніздо в Туреччині і возили звідти на **Україну**, мов контрабанду, палкі заклики у кіш на волю, до січового братерства» [10, с. 90]. Як показує контекст, хрононім **в тридцятих роках минулого століття** дистанційно сполучається з топонімами **Дунай, Туреччина, Україна** і разом з ними становить ті фундаментальні хронотопи, які вже на першій сторінці визначають час і місце дії – часопростір твору, необхідний для текстотворення.

Показовим є функціонування хронотопів із точним позначенням дати й місця у прозі О. Кобилянської, пов'язане, на нашу думку, з описом справжніх подій воєнного лихоліття. В оповіданні «Юда» оронім **Карпати** також дистанційно

сполучається зі словосполученням **на початку грудня 1914 року** [10, 3, с. 442], що уживається в описі повернення безіменного персонажа-селянина, який сам себе називає пізніше **Юдою**, додому, коли він потрапив до рук ворога. Це сполучення утворює основоположний хронотоп, яким авторка розпочинає оповідь про страшну трагедію: «**В Карпатах** <...> **На початку грудня 1914 року** не було ще снігу в горах поблизу колиби. Тільки пізніше почав він звільня падати, коли він одного іневі ранку вертав з торговиці <...> Тут затримала його рота російських солдатів» [10, 3, с. 441–442]. Точне позначення дати, позбавлене експресії та додаткових конотацій, сприяє чіткому, стриманому опису воєнних подій і пов'язаної з ним особистої трагедії головного героя.

Ще стриманішим, позбавленим, на перший погляд, будь-якої експресії є уживання криптоніма **місто Ч.** і хрононіма **з 10 на 11 червня 1915 року** на початку нарису «Зійшов з розуму»: «**3 10 на 11 червня 1915 року.** Ніч була ясна, зоряна. По всіх вулицях міста **Ч.** смертельна тишина» [10, 3, с. 460]. До речі, підзаголовок твору (*нарис з правдивого життя*) теж, на нашу думку, зумовлює точне локально-темпоральне позначення початку оповіді, у процесі якої поступово розкривається надзвичайна трагічність описуваної ситуації – самотності й загибелі від страшного поранення бійця-патріота.

У мистецтві час і простір – категорії умовні, вони сприймаються інакше, ніж ми сприймаємо їх у житті. Умовність часових і просторових категорій повністю збігається у ХТ з умовністю всіх художніх рівнів при усій їх спрямованості на реалії життя. Це наочно демонструють неповні, частково зашифровані хронотопи прозових творів О. Кобилянської, що зумовлені:

1) типовістю описування подій: «*Це було в Буковинських горах, в околиці між Кач-чу і П-ю року 18...*» [10, 2, с. 613];

2) датуванням листа: «*Лист пані Міллер до сестри Мані Обринської замужньої Оксани Ею з року 188**» [10, 3, с. 188];

3) серпанком таємничості: «*В новім місячнім світлі, одного багатого, осіннього, сяючого недільного поранку я прийшов на світ. На початку нової ери 18...*» [10, 3, с. 347].

Узгоджуючись із хронотопію, поступово окреслюється в текстотворенні художній простір (далі – ХП). Як і час, що не збігається з реальним, таким, що існує об'єктивно, він набуває у ХТ тих особливих позначок, що виражають позапросторові категорії [1, с. 58; 3, с. 105; 5, с. 16], насамперед для характеристики персонажів. Образна система щільно пов'язана з простором, у якому перебувають її компоненти.

Просторова відмежованість у творі стає тим локальним континуумом, що являє собою модель світу даного митця. Замкнута чи необмежена, роз-

горнута в обсязі, вона завжди є необхідною для текстової побудови, авторської концепції, усіх текстових рівнів, і онімного простору (далі – ОП) у тому числі. ХП є тою особливою моделюючою системою, яка становить специфіку авторського стилю, сполучаючись в разі потреби з темпоральною ознакою.

Саме ХП визначає локальність, що, у свою чергу, породжує певний топонімікон, впливає на всі компоненти ОП, а в результаті – на весь лексикон, на всю систему художніх засобів. Так, саме хронотоп відкриває оповідь в історичному романі І.С. Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський»; тут сполучаються між собою різні класи онімної лексики: «*В Переяславі, після ради 8 генваря 1654 року, гетьман Богдан Хмельницький з козацьким військом прийняв присягу на підданство московському цареві Олексію Михайловичу перед московськими посланцями. Після того московські посланці мали через тиждень виїхати до Києва, щоб прийняти присягу від духовенства, кийвських козаків та городян. Богдан Хмельницький послав свого генерального писаря Івана Остаповича Виговського поперед посланців до Києва. Гетьман знав, що кийвський митрополит Сильвестр Косов і все кийвське духовенство не хотіли приставати на підданство московському цареві*» [12, с. 169]. Отже, на самому початку автор чітко окреслює час і місце дії, що взагалі є фундаментальним стосовно творів на історичну тематику. І далі, в процесі розгортання сюжету, хронотопи є основою створення панорамного опису історичних подій: «*Московське військо 1654 року вступило в Білу Русь <...> Московські воєводи забирали одне місто аза другим на північній Білій Русі, завоювали Дорогобуж, Білий, Невель, Мстиславль, Рославль, Оршу, Шклов*» [12, с. 245]; «*В квітні 1659 року польські сеймові посланці з'їхались до Варшави на сейм. На цьому сеймі повинно було статись велике діло для Польщі. Король був готовий прийняти в підданство козацьке військо і всю Україну, і сейм був повинен роздивитись і розібрати пункти Гадацької умови, постановленої Казимиром Беньовським та Євлашевським з гетьманом Виговським та козаками ще 1658 року в місяці септябрі*» [12, с. 368]; «*Затвердивши Гадацьку умову, сейм назначив день для торжественної присяги на підданство королеві. Цей день прийшов на 22 день мая*» [12, с. 375]. Наприкінці твору, в описі останніх хвилин життя головного героя, у контексті утворюється трагічна і зловісна експресія; цьому разом із хрононімом 9 марця сприяють відповідні лексичні засоби: «*Був ранок 9 марця. Сонце тишино зійшло і осяяла всю хатину, підживило мертвоту тиши. Виговському стало невимовно важко на серці*» [12, с. 423].

Художній простір – це модель світу автора, яку висловлено мовою його просторових уявлень,

просторових категорій [4, с. 252-253], у тому числі й характеристикою персонажів – рухливих бентежних шукачів, «героїв шляху» та статичних, інертних, бездіяльних безпредметних мрійників і нероб, приречених на забуття й неславу. Форми виразу та втілення ХП найрізноманітніші. Він може бути природний і побутовий, може бути відкритий, безмежний і обмежений, закритий; може бути динамічний із різноспрямований рухом і статичний, інертний. Усі ці засоби організації художнього мікросвіту активно застосовуються письменниками різних часів і народів. Це зумовлює появу однієї з фундаментальних просторових форм – *дороги* в її численних проявах і варіаціях.

Характеризуючи хронотоп дороги, М. Бахтін зазначав, що в ньому «своєрідно сполучаються просторові й часові ряди людських доль та життя, ускладнюючись та конкретизуючись соціальними дистанціями, які тут долаються. Це точка зав'язування й місце звершення подій. Тут час немовби вливається в простір і тече по ньому, утворюючи дороги» [1, с. 392].

Особливе значення мають так звані «дорожні сюжети». Такі твори насичені топонімічними масивами, пов'язаними з пересуванням персонажів у ХП, пов'язаних із хрононімією, найчастіше стишеною. Так, у нечітких, «розмитих» тонах, лише натяком на час починається повість В. Винниченка «На той бік»: «*Колись-колись давно, місяців два-три тому, доктор Верховодуб обережно і дбайливо ніс через життя келих своєї мудрості, забраний по краплі з гірких і солодких квітів буття*» [8, с. 23].

Ці стишені вказівки на час на перших сторінках повісті навіть утворюють своєрідний ланцюжок: *колись за давніх-давніх часів – щоранку за тих давніх часів – а надворі весна*. Усе це триває до першого топоніма *Америка*, через масив фонових онімів – Ві філософів і лікарів *Епікур, Шопенгауер, Кант, Ескулап* – і часові показники, що дають уяву про зміни в повітовому містечку 1917–1919 рр., самим текстом позначають темпоральність.

Зігравши свою роль у текстотворенні експозиції, приховані темпоральні показники переплітаються з топонімією: *цієї ночі – вранці, тільки почало на світ благословляти – пішов на ріг Казанської й Середньої вулиць*.

«– Якої губернії? – *Кийвської, Сквирського повіту, деревні Осоковатої. – А ви? – Полтавської, Золотоноського повіту, села Криві Гарбузи*» [8, с. 70]. І тут же, іще 5 разів, у складі топонімічного масиву, зустрічається ця назва *Криві Гарбузи*, після якої починається топонімія «дорожна» – *Любомирка*, де переосмислене словосполучення «*Україна летім!*» супроводжує скидання вивіски; *Соснівка, Полтава*. «Дорожний» сюжет тимчасово зникає (а отже, і топоніми), коли персонажі потрапляють у червоноармійську катівню, на перше

місце тут виступають антропонімічне тло, і це є закономірним у контексті опису жахливих тортур в'язнів, їхніх спогадів про колишнє життя. Саме *дорога* як просторова домінанта організовує весь текст роману, впливаючи на розгортання сюжету, систему персонажів, утворення характерів.

Таким чином, результати дослідження хронології у творах української літератури другої половини XIX – початку XX століття показали, що текстова єдність, цілісність саме й починається з хронології – онімів і апелятивів. Від них, трансформуючись у текстових фрагментах, починається велика й найчастіше тривала творча робота

митця над номінаціями своїх героїв, сюжетними колізіями, численними прийомами письма, усіма без винятку рівнями. Художні хронологи виконують важливу функцію текстотворення, завдяки їм художній твір постає перед читачем у єдності, закінченості та глибині ідейного змісту; він стає показником часу, його проблем, стає тим зверненням художника до сучасників і нащадків, яке завжди супроводжує справжній мистецький витвір. «Справжнє мистецтво завжди – прорив у майбутнє. Справжній письменник, як пророк, має право виголосити: істинно говорю я вам. У нього не може бути змінено нічого, ані жодної коми» [2, с. 353].

Література

1. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М.М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 502 с.
2. Гей Н.К. Искусство слова / Н.К. Гей. – М. : Наука, 1967. – 363 с.
3. Лихачев Д.С. Поэтика древнерусской литературы / Д.С. Лихачев. – М. : Наука, 1979. – 359 с.
4. Лотман Ю.М. В школе поэтического слова: Пушкин. Лермонтов. Гоголь: Кн. Для учителя / Ю.М. Лотман. – М. : Просвещение, 1988. – 352 с.
5. Лотман Ю.М. Проблемы художественного пространства в прозе Гоголя / Ю.М. Лотман // Труды по русской и славянской филологии. – Тарту : ТГУ, 1968. – С. 38–46.
6. Скрипник Л.Г. Власні імена людей: Словник-довідник / Л.Г. Скрипник, Н.П. Дзятківська. – К. : Наукова думка, 1986. – 310 с.
7. Skwarczyńska S. Wstęp do nauki o literaturze / S. Skwarczyńska. – Warszawa, 1954. – Т. 1. – 268 s.
8. Винниченко В.К. На той бік / В.К. Винниченко. – Нью-Йорк, 1972. – 267 с.
9. Грінченко Б.Д. Твори : у 2 т. / Б.Д. Грінченко. – Т. 1. – К. : АН УРСР, 1963. – 603 с.
10. Кобилянська О.Ю. Твори : у 3 т. / О.Ю. Кобилянська. – Т. 1–3. – К. : Держлітвидав, 1956.
11. Коцюбинський М.М. Твори : у 7 т. / М.М. Коцюбинський. – Т. 2. – К. : Наукова думка, 1974. – 383 с.
12. Нечуй-Левицький І.С. Кайдашева сім'я. Гетьман Іван Виговський / І.С. Нечуй-Левицький. – Харків : Веста: Видавництво «Ранок», 2003. – 432 с.

Тараненко К. В.

КАТЕГОРІЇ МАСКУЛІННОСТІ ТА ФЕМІННОСТІ В АНТОНІМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті досліджено вияви категорій маскулінності та фемінності в антонімічній системі української мови на матеріалі сучасних художньо-літературних дискурсів. Визначено й проаналізовано гендерні особливості творення та вживання антонімів.

Ключові слова: антонім, гендер, маскулінність, фемінність, мовленнєва поведінка.

Тараненко К. В. Категории маскулинности и феминности в антонимии украинского языка. – Стаття.

В статье исследованы проявления категорий маскулинности и феминности в антонимической системе украинского языка на материале современных художественно-литературных дискурсов. Определены и проанализированы гендерные особенности создания и употребления антонимов.

Ключевые слова: антоним, гендер, маскулинность, феминность, речевое поведение.

Taranenko K. V. Categories of masculinity and femininity in antonyms of Ukrainian language. – Article.

The article is devoted to the category of masculinity and femininity in antonymous system of Ukrainian language on a material of modern artistic and literary discourses. Identified and analyzed gender-specific creation and use antonyms.

Key words: antonym, gender, masculinity, femininity, verbal behavior.

У сучасній лінгвістиці зростає увага до проблем мовленнєвої діяльності як засобу взаємодії людей, зокрема й до ролі мовців у цьому процесі. Пріоритетною тенденцією розвитку мовознавства є дослідження та опис мови у зв'язку з феноменом статі, гендеру. Дедалі частіше мовознавці звертаються до вивчення мовних одиниць із позицій їх творення та вживання чоловіками й жінками окремо, оскільки доведено, що процес сприйняття навколишнього світу (а отже, і засоби його відображення) має гендерні відмінності.

Гендер визначають як сукупність сформованих культурою біологічних і мовленнєвих ознак, соціальних ролей, особливостей психіки й поведінки, якими різняться чоловіки (маскулінні особи) та жінки (фемінні особи) [8, с. 131]. Дослідження мови з позицій гендерної лінгвістики охоплює два аспекти: по-перше, вивчення комунікативної поведінки в цілому та мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок зокрема (цій проблемі присвятили свої праці Е. Болтенко [1], Дж. Вуд [11], Л. Корнева [3], Т. Космеда [4], В. Смирнова [8], Л. Ставицька [9] та інші вчені); по-друге, аналіз мови з погляду відображення в ній статі, об'єктом вивчення якого є номінативна система, лексикон, категорія роду тощо (до таких досліджень належать праці Т. Єрофєєвої [2], Т. Мельник [5], О. Поди [6], Л. Семак [7] та інших авторів).

Останні десятиліття українські мовознавці активно долучаються до лінгвістично зорієнтованих гендерних досліджень, проте не можна стверджувати, що українська мовленнєва поведінка та лексичні й граматичні засоби її репрезентації вивчені з позицій статево-рольових характеристик. Зазвичай дослідники розглядають загальні закономірності гендерного вибору мовних засобів, однак повсякчас оминають докладний аналіз окремих лексичних одиниць. Потребують детального вивчення вияви маскулінності й фемінності в антонімічній системі сучасної української мови,

оскільки свідоме утворення та використання антонімічної пари – це вияв соціальної індивідуальності мовця, відображення його стереотипної мовленнєвої поведінки. Тому ми прагнемо дослідити вияви категорій маскулінності й фемінності в антонімічній системі української мови, а також проаналізувати й розмежувати гендерні особливості творення та вживання антонімів.

Дослідження психології, психолінгвістики й гендерної лінгвістики дають підстави стверджувати, що існують почуття, які переживають лише жінки або лише чоловіки, є думки, які формуються у свідомості лише жінки або лише чоловіка, а отже, є вибір мовних засобів, що відповідає цим закономірностям, природний для одних і не обов'язковий для інших. Деякі тенденції добору засобів вислову мовцями різної статі було помічено під час дослідження прагматичного компонента лексичного значення антонімів української мови за допомогою спрямованого асоціативного експерименту (до слова-стимулу респондентам потрібно вказати антонім). Антонімічна інтенція є одним із найсильніших психолінгвістичних виявів мовленнєвої поведінки: слово-стимул викликає антонімічне слово-реакцію (там, де це можливо). Запропонувавши жінкам дібрати перші антонімічні асоціації до слова-стимулу *грубий*, у результаті експерименту ми отримали такі антоніми: *ніжний, ввічливий, делікатний, ласкавий, чуйний, лагідний, вишуканий*. Чоловіки, які брали участь в експерименті, крім загальномовного антоніма *ніжний*, назвали переважно такі слова: *культурний, м'який, точний* [10]. Легко помітити, що жінки надають перевагу емоційно-чуттєвій стороні явища дійсності, натомість чоловіки – конкретності та предметності. Це стало емпіричним підтвердженням тези Е. Болтенко про те, що жінки більше, ніж чоловіки, зосереджені на своєму внутрішньому світі, тому в їхньому лексиконі трапляється більше слів, які описують почуття,

емоції. Мова й мовлення чоловіків характеризуються стислістю, чіткістю, динамічністю, агресивністю та демонстрацією переваги [1].

Для дослідження вияву маскулінної й фемінної мовленнєвої поведінки крізь призму антонімічної системи мови обрано художньо-літературні дискурси сучасних українських поетів і прозаїків (Святослава Вакарчука, Любка Дереша, Сергія Жадана, Юрія Іздрика) та письменниць (Любо Дашвар, Ліни Костенко, Жанни Куяви, Марії Матіос). Вибір авторів художньо-літературних дискурсів урахував гендерний, віковий і територіальний аспекти. Одиницями дослідження типу мовленнєвої поведінки авторів різної статі стали актуалізовані предикативно-модальні антонімічні пари – антонімічні пари, які в складі самостійного речення, висловлення є виразниками основної думки адресата.

Категорія фемінності виявляється в мові й мовленні в м'якості, поступливості та емоційності, що реалізується конкретними мовними засобами. У процесі аналізу чоловічих і жіночих художньо-літературних дискурсів помічено, що в антонімічній системі жінок переважають опозиції, побудовані на основі емоційно-оцінних слів. Наприклад, до антонімічної пари належать слова, які безпосередньо позначають почуття (*Коли щось триває так довго, вже не має значення, що воно таке – ненависть чи любов <...> до всього особистого стаєш байдужим* [19, с. 110]), або слова, у значенні яких дається оцінка предмета, явища, дії, стану тощо (*Вже й не знаю, чи мені зараз зле, чи добре* [16, с. 78]). Безумовним виявом категорії фемінності є використання антонімічних слів, у яких емоційне ставлення до предмета чи явища виражається граматичними способами, особливими суфіксами або префіксами: *Білесенький цвіт облітає на чорну землю, собачка Альма чмише у ньому носом, дошукується зелених віхтиків трави* [19, с. 119]. Чоловіки у своєму мовленні також вдаються до опису внутрішнього стану, почуттів і переживань, проте оперують нейтральними з позицій емоційності антонімами: *Я ж опинився в парадоксальній ситуації – як би глибоко не відкривався, я не ставав від цього слабшим, а мій суперник – сильнішим* [12, с. 41]. Якщо в жіночому мовленні домінують слова на позначення оцінки предмета, явища, дії чи стану, то в маскулінному мовленні вказується на результат явища, дії чи стану без вказівки на особисте ставлення: *З Льоліком завжди так – влітку він пітніє, взимку мерз, за кермом йому було незручно, і в костюмі він почувався невпевнено* [13, с. 15].

Звичайно, оскільки жінки більше, ніж чоловіки, зосереджені на внутрішньому світі, у їхньому лексиконі переважають прикметники, прислівники та дієслова, які передають емоційно-психологічний стан людини. Тоді як мовлення чоловіків

насичене іменниками й дієсловами з конкретним предметним значенням. Ця особливість позначається також на особливостях використання антонімів.

Маскулінній мовленнєвій поведінці притаманні векторні антоніми, що позначають протилежно спрямовані або взаємно зворотні дії, явища, ознаки, напрями, відношення тощо: *Буде збирати на пляжах каміння / і викидати його в океан* [18]. Найбільш широко векторні антоніми представлені дієсловами: *Все починається, коли зникає все* [17]; *В серці – сум, / Але я не жалкую, / Не тримай, відпусти* [17]. Чоловіки досить часто вдаються до описів процесів, дій, рухів, життя сприймається як постійна черга подій: *Народжуйте веселих дітей. / Помирайте в своїх кімнатах. / Кидайте це чортове місто. / Повертайтеся в нього* [18]. У мовній картині чоловіка реальна дійсність закріплена як безперервний процес, у якому він відслідковує розвиток окремих подій, явищ, обставин: *Але вона мовчала й дивилася, ніби дійсно втішалася / усім випадковим будинкам з дахами холодними. / І навіть коли можна було піти – вона лишалася, / і навіть коли можна було залишитись – вона виходила* [18]. Повсякчас чоловіки вдаються до прийому нанизування антонімічних дієслівних пар: *І все є так, як повинно бути. / Все трапляється і все буває. / І серце його нас щоранку будить, / підтримує, / змушує, / убиває* [18]. Жінки також використовують цей прийом, проте вживають набагато ширшу емоційну гамму: *Земний канат тріщав – але не тріскав – під натиском сили, з якою налягали на нього люди, що в один і той же момент зачинали і викидали дітей; отруювали й лікували ґрунти, повітря й води; винаходили і знищували зброю; брехали найдорожчими іменами і клялися іменами нікчемними; ішли в монастирі грішники і пускалися в найлютіший блуд черниці; зраджували чесних і прощали підлим, судили невинних і виправдовували убивць; починали і закінчували війни <...>* [16, с. 126].

Вияв категорії фемінності не заперечує вживання в мовленні векторних антонімів, проте вони також репрезентують емоційно-вольову сферу особистості: *Дружина то радіє, то плаче* [19, с. 340]. Динамічний тип маскулінної мовленнєвої поведінки вимагає вживання конверсивних антонімів, які позначають протилежно спрямовані, зустрічні дії або відношення в межах однієї спільної ситуації: *Я вивозив теплих банкірів у приміській лісі. / Купував губернаторів і продавав голоси* [18]. У мовленні жінок за допомогою антонімів-конверсивів увага зосереджується не на уявленні про життя чи світ, а на своєму внутрішньому світі: *І – замість відвертатися – підставляю обличчя їхнім дощам і сама шукаю уста* [16, с. 1]. І якщо маскулінне мовлення більш орієнтоване на дію, динаміку, зачіпаючи когнітивний і соціаль-

ний складники особистості, то фемінне – на емоції й почуття, що складають емоційно-вольовий чинник: *Колись я сказала йому напівжартома-напівсерйозно: «Ось уже майже рік у мене триває час обіймати, а твій годинник показує час ухилитися від обіймів»* [16, с. 54].

Мовленню чоловіків властиві стверджувані синтаксичні конструкції з комунікативною стратегією переконання, саме тому вони звертаються до протилежних полюсів явищ дійсності, не визнаючи наявності «золотої середини» між ними. Через це в їхньому мовленні легко помітити комплементарні антоніми, що позначають два взаємодоповнювальні видові поняття, які разом становлять певне родове поняття, без проміжних ланок: *Нехай там будуть тільки їнь і янь* [17]; *Твоя земля чекає на захід або на схід, / З заходу і на схід, з заходу і на схід* [17]; *Ніхто не надає особливого значення стосункам із жінками, всіх захоплюють стосунки із життям і смертю, ніхто не знає, що жінки – це і є життя і смерть* [13, с. 294].

У фемінному мовленні градуальні антоніми переважають над усіма іншими видами. І це не дивно, оскільки жіночому мовленню не властива гранична протилежність, крайні ступені вияву, чітке розмежування, радикальне протиставлення явищ, властивостей, дій тощо. Переважають зазвичай антоніми на позначення якості та характеристики особи (*Безкінечне мовчання тише тишу – і раптом уривається беззвучним зітханням великого, могутнього чоловіка, що цілує коліна маленької зіщуленої жінки* [16, с. 80]; *А тоді вона запитає, хто він? Бог? Чи диявол? Чи один у трьох лицах?* [16, с. 26]), дії (*Проте при мені не було пам'яті про покинуте життя: я не вміла згадати нічого, що зі мною траплялося на землі, хто там zostався, кого я любила, кого ненавиділа, з ким приятелювала, кому заздрила* [16, с. 117]), ознаки дії чи якості (*Знаєш, коли ставало геть зле, нестерпно, я відчиняв балкон і вдвлявся у ніч, наче чекав приходу небесної жінки, щоб настала мить дурману, чи забуття, чи*

безумства – лише ні крихти дійсності. А жінка прийшла – така маленька, така земна і ласкава, що я й не зчувся, як стало добре [16, с. 18]), стану (*Не сіро і сонно, як то було дотепер, а яскраво й бурхливо* [15, с. 18]). Наведені градуальні антоніми доводять, що вони, на відміну від антонімів, помічених у мовленні чоловіків, виражають не переконання, доведення протилежних фактів, світобачення життя як вияв його в крайніх пунктах існування, а плінність людського існування через різноманітні вияви. Мезоніми фемінного мовлення пом'якшують виклад, роблять його більш демократичним, а тому легше сприймаються, без увиразнення конфлікту.

Лінгвістичним виявом категорії фемінності в мовленні вчені вважають також явище неточного називання предметів. В антонімічній системі української мови це представлено явищами прихованої протилежності, асиметричними (прагматичними, індивідуально-авторськими або контекстуальними) антонімами. Наприклад, координатні антоніми *схід* та *захід* розвивають у контексті не значення місця, а переносять його на інші явища суспільного життя: *Схід зображається червоним і прорадянським, Захід – націоналістичним і антиросійським* [19, с. 378]. Загальномовні антоніми *схід* та *захід* допомагають автору створити контекстуальні антонімічні пари *червоний – націоналістичний* і *прорадянський – антиросійський*. Прагматичні антоніми *душа* та *тіло* допомагають увиразнити протиставлення багатозначних дієслів *кривилася* й *цвіла*: *А Ярина хотіла пожити. Нехай і кривилася тілом. Зате душею цвіла* <...> [15, с. 86]. Такі опозиції набувають статусу антонімів за умови розвитку в них якісного значення, зокрема й на рівні метафоричних значень. Метафоричні протиставлення увиразнюють виклад, проте не мають однозначного тлумачення: *А на селі люди з освітою – то вам не абихто чи темнота якась, а всезнаюча і ясна голова!* [15, с. 13]. Метонімічне перенесення властивостей одного

Таблиця 1

Гендерні особливості антонімічної системи української мови

	Антонімічна система маскулінного мовлення	Антонімічна система фемінного мовлення
1	Вживаються нейтральні з позицій емоційності антоніми.	Переважають опозиції, побудовані на основі емоційно-оцінних слів.
2	Вказується на результат явища, дії чи стану без вказівки на емоційне ставлення.	Домінують слова на позначення оцінки предмета, явища, дії чи стану.
3	Переважають іменники та дієслова з конкретним предметним значенням.	Переважають прикметники, прислівники та дієслова, що передають емоційно-психологічний стан людини.
4	Кількісна перевага векторних антонімів над рештою видів.	Кількісна перевага градуальних антонімів над рештою видів.
5	Властиві комплементарні антоніми, що вживаються з метою переконання на ствердження.	Властиві мезоніми, що пом'якшують виклад, зображення всього спектра почуттів, ознак і властивостей.
6	Схильність до об'єднання антонімів у межах одного речення.	Схильність до творення асиметричних антонімічних відношень.

явища дійсності на інше також зумовлює появу контекстуальних протиставлень: *Ти людина, а він чурбан*, – резюмує дружина [14, с. 259]; *Жінкам потрібні лицарі, а не ховрашки* [14, с. 131]; *Він їй – душу, а вона йому – насміхи. Він їй – серце, а вона йому побрехеньки* [15, с. 31].

Під час побудови антонімічної пари жінки частіше, ніж чоловіки, вдаються до мовних експериментів, вживаючи замість опозита з негативним значенням евфемізм (*Як не сумно те визнавати, але ніхто не знає, що в даний момент є ліпшим і кориснішим для кожного з нас – жити чи <...> піти за світи і не мучитися* [15, с. 21]) або створюючи індивідуально-авторські опозиції (*І то не зважала на те, чи чорнявий був глава сімейства, чи русявий, чи високий, чи низький, чи з твердими біцепсами, чи худорлявий* [15, с. 135]).

Отже, між структурою антонімічних систем та особливостями їх організації в адресантів різних статей помічена істотна гендерна різниця, що виявляється в структурно-семантичному, функційному та прагматичному аспектах. Для більш виразного розмежування зазначених відмінностей представимо результати аналізу в табличній формі (табл. 1).

Таким чином, докладно проаналізувавши антонімічну систему в мовленнєвій поведінці чоловіків і жінок із позицій гендерної лінгвістики, ми визначили основні лінгвальні вияви категорій маскуліності й фемінності. У результаті дослідження вдалось розмежувати гендерні особливості творення та вживання антонімів української мови. Подальшого дослідження в такому аспекті потребують інші лексичні одиниці.

Література

1. Болтенко Э. Стереотип как основание гендерных исследований в лингвистике / Э. Болтенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bspu.ab.ru/Journal/vesnik/ARHIW/N4_2002/1_sekz/boltenko.html.
 2. Ерофеева Т. Языковая единица в гендерном рассмотрении / Т. Ерофеева // Вестник Челябинского государственного университета. Серия «Филология. Искусствоведение». – 2008. – № 9(110). – С. 35–40.
 3. Корнева Л. Гендерный аспект коммуникации / Л. Корнева // Филологические науки. – 2013. – № 13. – С. 106–113.
 4. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : [колект. монографія] / [Т. Космеда, Н. Карпенко, Т. Осіпова, Л. Саліонович, О. Халіман] ; за наук. ред. Т. Космеда. – Х. : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди ; Дрогобич : Коло, 2014. – 470 с.
 5. Мельник Т. Гендер як наука та навчальна дисципліна / Т. Мельник // Основи теорії гендеру : [навч. посібник] / за ред. В. Агеєвої. – К. : К.І.С., 2004. – С. 10–30.
 6. Пода О. Фемінітиви та маскулінітиви як гендерні маркери журнальних заголовків у контексті гендерної політики західноукраїнських часописів для жінок / О. Пода [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr/gn/2008_3/files/GN_03_08_Poda.pdf.
 7. Семак Л. Семіотичний підхід до вивчення лексичної синоніміки в сучасній жіночій прозі / Л. Семак // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія «Філологія. Мовознавство». – 2014. – Т. 221. – Вип. 209. – С. 85–88.
 8. Смирнова Т. Специфика использования гендерного фактора в языке рекламы / Т. Смирнова, О. Котик // Вестник Севастопольского государственного технического университета : сб. науч. трудов. Серия «Филология». – Севастополь, 2004. – Вып. 51. – С. 31–36.
 9. Ставицька Л. Мова і стать / Л. Ставицька // Критика. – 2003. – № 6. – С. 29–34.
 10. Тараненко К. Асоціативний експеримент як метод дослідження прагматики антонімії української мови / К. Тараненко // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – 2014. – Вип. 15. – С. 79–87.
 11. Wood J. Gendered lives: communication, gender and culture / J. Wood. – Wadsworth : Cengage Learning, 2009. – 386 p.
- ### Джерела ілюстративного матеріалу
12. Дереш Л. Намір! / Л. Дереш. – Х. : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2008. – 272 с.
 13. Жадан С. Ворошиловград : [роман] / С. Жадан. – Х. : Фоліо, 2011. – 442 с.
 14. Костенко Л. Записки українського самашедшого / Л. Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.
 15. Куява Ж. Дерево, що росте в мені : [роман] / Ж. Куява ; передм. В. Лиса. – Х. : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2015. – 224 с.
 16. Матіос М. Чотири пори життя / М. Матіос. – Львів : Піраміда, 2009. – 293 с.
 17. Океан Ельзи // Наше: тексти пісень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nashe.com.ua/artist/4>.
 18. Жадан С. Вірші / С. Жадан // Поетичні майстерні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://maysterni.com/user.php?id=161&t=1&sf=1>.
 19. Роздобудько І. Дві хвилини правди / І. Роздобудько. – К. : Нора-друк, 2008. – 284 с.

ОТКРЫТАЯ И ЗАКРЫТАЯ СТРУКТУРА КАК ПАРАМЕТР СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОГО РЯДА

В статье словообразовательная система представляется как синхронная система отношений, содержательные и формальные типы которых воспроизводятся и поддерживаются рядом разнокоренных одноаффиксальных производных и непроемных членимых слов.

Объектом исследования является словообразование современного русского языка, в частности один из параметров словообразовательного ряда – открытость/закрытость.

Ключевые слова: словообразовательный ряд, дериватология, формант, система, подсистема.

Шепель Ю. О. Відкрита і закрита структура як параметр словотвірного ряду. – Стаття.

У статті словотвірну систему представлено як синхронну систему відношень, змістовні та формальні типи яких відтворюються та підтримуються низкою різнокореневих одноафіксальних похідних і непохідних подільних слів.

Об'єктом дослідження став словотвір сучасної російської мови, зокрема один із параметрів словотвірного ряду – відкритість/закритість.

Ключові слова: словотвірний ряд, дериватологія, формант, система, підсистема.

Shepel Yu. A. Open and closed structure as parameter of word-formation row. – Article.

In the article the word-formation system appears as a synchronous system of relations the rich in content and formal types of that are reproduced and supported by the row of oneaffixation derivatives with different roots and underivative divisible words.

A research object was a word-formation of modern Russian, in particular one of parameters of word-formation row is an openness/closed.

Key words: word-formation row, дериватологія, формант, система, підсистема.

Постановка проблемы. Отечественные дериватологи в течение последних пятидесяти лет рассмотрели отдельные фрагменты словообразовательных подсистем различных частей речи в границах диахронии. Вместе с тем многие вопросы словообразования ещё остаются недостаточно полно освещёнными. С одной стороны, это объясняется сложностью самой системы словообразования. С другой стороны, это можно объяснить разносторонними связями словообразования с другими подсистемами языка, разнообразием функций словообразования, принципами построения этой подсистемы, т. е. большим количеством и многообразием языковых единиц, которые в ней выделяются, сложной иерархией их связей в синтагматическом и парадигматическом планах.

Актуальность темы исследования. С середины 70-х годов и вплоть до конца XX ст. в центре внимания дериватологов пребывала основная единица словообразовательной системы – производное слово. Благодаря исследованиям Н.М. Шанского, И.И. Ковалика, В.С. Перебейнос, А.Н. Тихонова, Р.С. Манучаряна, Н.Ф. Клименко, Н.А. Янко-Триницкой, П.А. Соболевой, Е.А. Земской, И.С. Улуханова, В.В. Лопатина, Е.Л. Гинзбурга, И.В. Альтман, О.Г. Ревзиной, З.М. Волоцкой, Т.М. Возного и др. актуальным стало изучение реальных объединений производных слов, а также словообразовательных полей производных слов. К таким объединениям можно отнести словообразовательные гнёзда и словообразовательные ряды. Словообразовательные гнёзда изучены достаточно полно. **Словообразовательный ряд** как единица системы словообразования

относится к наименее исследованным объектам и определяется как конечное множество словообразовательных структур, характеризующееся тождеством последнего деривационного шага.

При анализе словообразовательных рядов принципиально важным представляется использование форманто- или основоцентрического подхода. Как основоцентрический, так и формантоцентрический подходы предусматривают определение адекватной для них единицы классификации и описания деривационной системы. Ею, несомненно, будет единица, отражающая словообразовательную системную организацию. Системность в словообразовании базируется на многих разнонаправленных оппозициях. Одним из таких направлений являются словообразовательные ряды дериватов.

Объектом исследования в статье является словообразовательный ряд, который рассматривается как один из способов упорядочивания/организации производных слов. Актуальность такого способа отражения структурных словообразовательных связей основывается на том, что современная дериватология сознательно ориентируется на «максимальные» единицы словообразовательной системы, которые демонстрируют, с одной стороны, тождество используемого словообразовательного средства и регулярную соотносительность с исходными единицами, а с другой – общность корня и регулярную равноудаленность на то или иное количество формальных операций.

Предметом исследования является форма словообразовательных рядов имён прилагательных русского языка.

Цель исследования заключается в описании одного из принципов построения формальной структуры словообразовательного ряда как комплексной единицы словообразовательного уровня.

Открытость/закрытость структуры словообразовательных рядов, или способность/неспособность ряда к пополнению новыми членами, определяется набором как лингвистических, так и экстралингвистических факторов, способствующих или препятствующих его образованию. Экстралингвистические факторы являются определяющими, так как служат показателем ограниченности/безграничности, конечности/бесконечности предметов (явлений) объективного мира, лежащих в основе простых наименований.

Среди лингвистических причин, обуславливающих открытость/закрытость рядов, отмечаются (1) семантическая избирательность словообразовательной модели, лежащей в основе ряда, её активность и (2) семантическая характеристика деривационного аффикса. Так, проведя статистический анализ 217 отглагольных словообразовательных гнезд русского языка с точки зрения определения количества дифференцирующих их элементов [187], я пришёл к выводу, что словообразующие основы, сочетающиеся с классом суффиксов, характеризующихся свойством активно-пассивной валентности, активно пополняют словообразовательные ряды существительных на =*тель* для образования единиц со значением лица, а также ряды прилагательных на =*н(ый)*, =*ск(ий)*. Производные имена прилагательные активно пополняют ряды на =*н(ый)*, =*льн(ый)*, частично парализуя активность таких суффиксов, как =*ов=*, =*лив=*, =*ляв=*, =*к=*, =*уч=*, =*л=*. Из 217 гнезд 60 характеризуются сочетанием словообразовательной основы с суффиксами =*н=*, =*льн=*, 9 – сочетанием с суффиксом =*лив=*, одно – сочетанием с суффиксом =*л=*. Анализ количественной характеристики отглагольных словообразовательных гнезд с пересекающимися их рядами свидетельствует о том, что наибольшей открытостью в области имён прилагательных характеризуются суффиксальные ряды со значением количества и свойства предмета/лица.

Анализ конфиксальных словообразовательных рядов свидетельствует о том, что в ходе эволюции одни лексемы, потеряв словообразовательный статус, подстраивались к потенциальным рядам, в то время как другие, обретая недостающие им признаки производных единиц, переходили из потенциальных в актуальные словообразовательные ряды. Формирование конфиксальных рядов было связано с появлением конфиксального способа морфологического словопроизводства, что, в свою очередь, определялось:

1) изменением словообразовательных отношений в определённых суффиксальных и префик-

сальных словообразовательных типах в связи с развитием глагольно-имённых и субстантивно-адъективных отношений;

2) переориентацией словообразовательных единиц, возникших на базе не исходных (в частности, предложно-падежных) форм слова, на исходные формы в качестве активной словообразовательной базы;

3) калькированием иноязычных производных образований, послуживших той начальной сферой, в которой вызревал конфиксальный способ словопроизводства: калькированные конфиксальные структуры, входя в парадигматику русских словообразовательных форм, могли оказывать влияние на исконно русские структуры, особенно те, которые возникали на базе предложно-падежных форм.

Конфисальные словообразовательные ряды формируются на основе суффиксальных и префиксальных образований в процессе их взаимодействия, а также на основе взаимодействия морфемного словопроизводства и семантической деривации. То есть они являются результатом изменения словообразовательных отношений в соответствующих словообразовательных типах и связанного с этим изменения своеобразного перераспределения. Ср.: исходные отношения *за рекой* > *зареч-н(ый)*, вторичные отношения: *река* > *зареч-н(ый)*; *за озером* > *заозер-н(ый)*; *озеро* > *озёр-н(ый)* [1; 4; 7; 10].

Словообразовательные ряды активно пополняются новообразованиями, что связано с воздействием экстралингвистических факторов, влияние которых особенно ярко прослеживается в период социальных сдвигов [см.: 2; 3; 8]. Экстралингвистические факторы неравноценны по своему характеру, интенсивности и результативности. Однако языковые процессы пополнения словообразовательных рядов новообразованиями обуславливаются двумя интралингвистическими факторами: тенденцией к регулярности и тенденцией к экспрессивности.

Тенденция к регулярности способствует системной организации языка, что является одним из основных принципов внутриязыкового характера, ср.: *элита* – *элитарный*, *целлофан* – *целлофанированный*, *ферма* – *фермский*, *мораль* – *морализировать* – *морализаторский*. Словообразовательные ряды прилагательных достаточно активно пополняются за счет новообразований-композигов. Достаточно большую группу среди них составляют композиты со значением «оригинальная, своеобразная характеристика того, что названо производящим словом» (*каверзно-сенсационная новость*, *претензийно-фейлетоновое название*, *серпасто-молоткастое знамя* и др.). Объяснение этому кроется в тенденции языка к экономии средств выражения, которая в языкозна-

нии получила название «языковая экономия» (по О. Есперсену), или «закон экономии языковых усилий» (по А. Мартине). Суть её проявляется в том, что сложные слова компактны по форме, их семантика легко воспринимается, внутренняя форма прозрачна.

Среди простых производных слов, которые дополнили словообразовательные ряды, можно отметить прилагательные со значением «принадлежащий тому, кто назван мотивирующим словом». Это ряд на =ск(ий) и его варианты: *лазаренковский, морозовский, масляковский, вижюковский, злобинский, сквоттерский, фермский, инкский, хакерский, байкерский, тинейджерский, лобистский, имиджмейкерский; поликристаллический, цитохимический, экологический, этологический; бодряческий; главновский, локсовский, йоговский, ющенковский, филаретовский*. Активность суффикса =овск= в последние годы проявляется в отабревиатурных образованиях: *НТР – нтэровский, ЖЭК – жэковский, ТЮЗ – тюзовский, МАЗ – мазовский, СНГ – снговский (эсэнговский), Кабмин – кабминовский*. Самой большей активностью отличаются словообразовательные ряды на =н(ый), =онн(ый), =ов(ый): *полиэкранный, композитный, латексный; адаптационный, телекоммуникационный; бартерный, пиарный, тендерный; глобализационный; пейджерный, макияжный, принтерный, офисный, профицитный; холдинговый, факсовый, мониторинговый, толингвый, селеновый* и др.

Малопродуктивными в последнее время выглядят производные на =ист(ый), =альн(ый), =истск(ий), =льн(ый) : *блондинистый, шедевральный, трибалистский, голлистский, медиальный, электральный*.

Среди префиксальных рядов наиболее активно пополняются ряды на *над=, супер=, сверх=, ультра=, нау=, пост=, про=, анти= (наиплатиновый, постСССРовский, постсоветский, посткоммунистический, супертоталитарный, антиюгославский, антитимошенковский, антиющенковский, антирегиональный, прокучмистский, прокучмовский, прокучмистский, пророссийский, проельцинский, протимошенковский, пробютовский, прозюгановский, провитренковский, проамериканский, пропутинский, проющенковский, протимошенковский, суперподлый, суперсложный, суперактуальный, суперстабильный, суперполитичный, суперэlegantный, постчернобыльский, ультранеполулярный)*.

Наиболее активно пополняются словообразовательные ряды производных прилагательных на *супер=, сверх=*, обозначающие высокую степень проявления признака, выражаемого базовой основой. Такая тенденция пополнения рядов объясняется рядом причин:

1) современному языку свойственна тенденция к выражению повышенной экспрессии и эмоциональности (*супермалый, суперподлый, суперфантастический, суперэффективный, суперзрелищный*);

2) стремлением обозначить явления, связанные с научным и техническим процессами (*супердорогие билеты, супердеишёвый рубль, суперосторожный дипломат, суперфантастическая причёска, сверхнадёжная дверь, сверхценная идея, сверхпозитивное впечатление, сверхмилитаризованная экономика, сверхактивная жизнь* и др.).

С меньшей продуктивностью, но все же активно пополняются префиксальные словообразовательные ряды на *без=, перед=, полу=, экс=, до=, пред=*, ср.: *экс-Варшавский, полурыночный, полумушкетёрский, безэкзаменационный (набор), околмузыкальная (тусовка), предконцертное (волнение), дорыночный, доющенковский*. В сфере префиксальных словообразовательных рядов приставки *квази=, гипер=, архи=* обнаруживают меньшую активность (*квазибожественный, квазиисторический, архивитаминный, архиромантический, архисовременный, гиперэлитный, гиперреалистичный*).

Категория открытости/закрытости словообразовательных рядов наблюдается во всех языках и поэтому является общезыковым критерием. Так, например, открытыми в настоящее время являются суффиксальные словообразовательные ряды в среднебаварском австрийском говоре Закарпатья [9]. Продуктивными суффиксами здесь выступают суффиксы [-a-], [-bər-]. [-iq-]. [-iS-]. [-lix-]. Менее продуктивны, но все же активными продолжают оставаться суффиксоиды [-louz], [-rae], [-fo:l]. С помощью этих формантов пополняются отыменные, отглагольные и отнаречные словообразовательные ряды. Достаточную активность проявляет имплицитная суффиксация (конверсия) типа *gläsern* – остекленевший [‘kle:z + a]; *heilbar* – вылеченный [‘hua:l + bar], *blunig* – окровавленный [plu’d:t + iq]; *summerlich* – постаревший [‘sumar + iS].

Категория открытости/закрытости словообразовательных рядов позволяет анализировать аффиксальный статус вычленяемых элементов (последнего деривационного шага) производных. Исследования В.М. Маркова и Г.А. Николаева в этом направлении [5; 6; 7] показали, что аффиксальный статус вычленяющегося элемента, можно сказать, постоянный, а морфемный его статус проявляется только в процессе словопроизводства.

Выводы. Исходя из вышеизложенного, можно утверждать, что категория открытости/закрытости словообразовательных рядов связана со словообразовательными отношениями, которые составляют основу системных отношений в словообразовании.

Словообразовательные отношения объединяют производные слова в типы, цепочки, парадигмы, гнезда. Наиболее тесную связь с процессами, как я отмечал выше, имеет словообразовательная цепь, которая строится исключительно на последовательно деривационных отношениях между её звеньями, в то время как парадигма включает наряду с деривационными

отношениями, которыми связано каждое звено с одним производящим, альтернативные отношения (т. е. отношения параллельной производности). Словообразовательные типы, объединённые в словообразовательные цепи, показывают потенциально-процессуальные возможности системы в целом и словообразовательных рядов в частности.

Литература

1. Воропай С.В. Система конфіксального творення іменників в українській мові XIX-XX ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С.В. Воропай. – Запоріжжя, 2001. – 22 с.
2. Горбачевич К.С. Изменение норм русского литературного языка / К.С. Горбачевич. – Л. : Просвещение, 1971. – 270 с.
3. Ермакова О.П. Проблемы лексической семантики производных и членимых слов : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / О.П. Ермакова. – М., 1977. – 39 с.
4. Карпіловська Є.А. Суфіксальна підсистема сучасної української мови: будова та реалізація / Є.А. Карпіловська. – К. : Наукова думка, 1999. – 297 с.
5. Марков В.М. Замечания о конфиксации в современном русском языке / В.М. Марков // *Język Rosyjski*. – Warszawa, 1968. – № 3. – С. 7–12.
6. Марков В.М. Некоторые вопросы теории русского словообразования / В.М. Марков, Г.А. Николаев // *Именное словообразование русского языка*. – Казань, 1976. – 179 с.
7. Николаев Г.А. Русское историческое словообразование : Теоретические проблемы / Г.А. Николаев. – Казань, 1987. – 152 с.
8. Стишов О.А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової комунікації). – 2-ге вид., переробл. – К. : Пугач, 2005. – 388 с.
9. Чолос І.І. Словотворення і трансференція в передньобаварській австрійській говірці Закарпаття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.І. Чолос. – К., 2002. – 20 с.
10. Шуба П.П. О компонентах конфикса в русском языке / П.П. Шуба // *Развитие современного русского языка 1972 : Словообразование. Членимость слова*. – М. : Наука, 1975. – С. 249–253.
11. Словарь синонимов : Справочное пособие / под ред. А.П. Евгеньевой. – Л., 1976. – 648 с.

КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ПОНЯТИЙ В «ТОЛКОВОМ СЛОВАРЕ ЖИВОГО ВЕЛИКОРУССКОГО ЯЗЫКА» В. И. ДАЛЯ

Статья посвящена лингвокультурологическому анализу характера объективации этнических знаний в «Толковом словаре живого великорусского языка» В. И. Даля. Рассматривается вербальная репрезентация культурных концептов в тексте словаря.

Ключевые слова: лингвокультурологический анализ, объективация, этнические знания, вербальная репрезентация, культурные концепты.

Юган Н. Л. Концептуальне уявлення понять у «Тлумачному словнику живої великоруської мови» В. І. Даля. – Стаття. Стаття присвячена лінгвокультурологічному аналізу характеру об'єктивції етнічних знань у «Тлумачному словнику живої великоруської мови» В. І. Даля. Розглядається вербальна репрезентація культурних концептів у тексті словника.

Ключові слова: лінгвокультурологічний аналіз, об'єктивція, етнічні знання, вербальна репрезентація, культурні концепти.

Yugan N. L. Conceptual view of knowledge in the «Explanatory dictionary of vivid Russian language» by V. I. Dahl. – Article. The article is devoted to the linguistic and culturological analysis of ethnic knowledge objectification character in the «Explanatory dictionary of vivid Russian language» by V. I. Dahl. Verbal representation of cultural concepts in the dictionary text is considered in the article.

Key words: linguistic and culturological analysis, objectification, ethnic knowledge, verbal representation, cultural concepts.

Обычный толковый словарь имеет своим объектом описание слова как единицы языка. Его задачей является объяснение значения, лексикологическая, грамматическая, орфоэпическая характеристика слова. При этом отдельная словарная статья хотя и строится с учётом энциклопедических знаний, однако не способна в силу разных причин дать достаточно полного представления обо всем том, что человек знает о тех предметах или явлениях, которые обозначаются данным словом.

Среди многочисленных толковых словарей особняком стоит «Толковый словарь живого великорусского языка» В.И. Даля, вышедший в свет в 60-е гг. XIX в. и ориентированный на отражение этнических знаний о мире во всей их полноте. Автор этого словаря В.И. Даль, посвятивший его составлению всю свою жизнь, не ограничивался только сбором и публикацией языковых единиц с толкованием значений. Он хотел показать отражённую в языке жизнь русского человека во всём многообразии её проявлений.

Работая над словарем, В.И. Даль шёл индуктивным путём от стихии живого народного языка к идее создания литературного языка на народной основе. Поставив перед собой задачу зафиксировать в возможно более полном объёме лексику всего живого русского языка, В.И. Даль сосредоточил в своём словаре колоссальный фактический материал, демонстрирующий бытование русского языка в различных сферах жизни общества. Он хотел сделать объектом описания не только слово с точки зрения его употребления, связей и отношений с другими словами, но и обозначаемое словом понятие, предмет окружающего мира, что является типичным скорее для энциклопедического словаря, чем для толкового.

Использование столь необычного подхода к созданию словаря было продиктовано желанием автора-составителя возродить интерес общества к живому русскому слову, его фольклорно-этнографическим истокам и в целом «к утраченному русскому духу» [7, с. 14]. При этом по отношению к языку В.И. Даль выступал не как учитель или наставник, а как «ученик, собиравший весь век свой по крупице то, что слышал от учителя своего, живого русского языка» [7, с. XV].

Изучение понятий в интерпретации лексикографа В.И. Даля в современной лингвистике не было продуктивным. Учёные преимущественно проанализировали отдельные понятия и термины, которые были репрезентированы в «Толковом словаре» (например, понятия «демократия», «закон», этические понятия и медицинские термины) [1–4]. Ф.Ф. Фархутдинова в своей фундаментальной работе изучила «классические» словарные статьи «Война», «Земля», «Душа», «Рука» и др. [5].

Цель нашей статьи – исследовать концептуальное представление понятий в «Толковом словаре живого великорусского языка» В.И. Даля.

Своеобразие языковой личности автора-составителя словаря не могло не сказаться на воплощении замысла книги.

Необычным оказалось уже само название книги. В.И. Даль впервые употребил термин «толковый» по отношению к словарю и сделал это, чтобы «намекнуть» на особенности издания. Вот как он сам об этом пишет в «Напутном слове»: «Стараясь принять значение каждого слова *сперва* (курсив мой, – Н. Ю.) в самом обширном смысле его, объяснить *затем* значения частные, *потом* (курсив мой, – Н. Ю.) понятия подчинённые, сродные, противоположные, сводить в одну статью, семью или гнездо речения одного начала или корня, по-колику это согласуется с азбучным порядком;

указывая местами на родство, связь и образование слов и стараясь придать всему этому взаимный смысл и толк человеческой речи» [7, с. 32]. В этих словах В.И. Даля – ключ к пониманию и восприятию словаря как книги для чтения.

Поставив во главу угла следование природе языка, в котором всё взаимосвязано, и желая избежать недостатков азбучного и корнесловного принципов словорасположения, В.И. Даль избрал алфавитно-гнездовой способ группировки лексических единиц в словаре.

Вполне очевидно, что уже в самом принципе составления словаря отчётливо прослеживается ориентация на его читателя (именно на читателя, а не пользователя), обнаруживается стремление автора сделать словарь удобным для чтения, восприятия. Этому во много способствовали и избранные В.И. Далем приёмы толкования слов.

В.И. Даль строит свои толкования не строго академически, а используя традицию употребления слова, ассоциативные связи носителей языка. Именно это позволяет представить изображаемый предмет наглядно, выпукло, ярко – как раз так, как и нужно читателю.

Лингвистическая информация в словарной статье сочетается с экстралингвистической. В отличие от обычных толковых словарей, описывающих лишь языковые единицы, Далев словарь отразил специфику этнического сознания и культурного феномена русского народа.

Толкуя то или иное слово, автор-составитель приводит связанные с ним этнографические, энциклопедические сведения. Пояснение реалии, предмета (см., например, словарные статьи «Борона», «Багор», «Яблоко», «Смерть» и др.), обычая, ритуала (см., например, статьи «Гадать», «Поминать», «Печь», «Крест», «Опахивать» и др.) сопровождается множеством поверий, примет, связанных с различными сторонами жизни (аграрным календарем, свадьбой, крестинами, похоронами, проводами), дополняется сведениями о способах магического исцеления, гадания и т. д. (см., например, статьи «Здоровье», «Судьба» и др.), снабжается этнографической и естественно-научной информацией (см., например, «Зуб», «Небо», «Планета», «Природа», «Ширина», «Вода» и др.). Тем самым рисуется картина материального быта и духовной культуры русского этноса.

Удачное сочетание нетрадиционного построения и оригинального толкования позволило В.И. Далю создать не просто толковый словарь, а рассчитанную на вдумчивого читателя настоящую «книгу о русской культуре» (Ф.Ф. Фархутдинова), которую отличают целостность, занимательность, лиричность, наличие особой позиции автора по тому или иному вопросу, нацеленность на отображение состояния языка, науки, культуры и общества того времени.

Алфавитно-гнездовой принцип словорасположения, описательное толкование значений, включение в тексты словарных статей большого количества иллюстративного материала обеспечили вербальную концептуализацию действительности, то есть фиксацию знаний, представлений о предметах, явлениях и реалиях в виде понятий, концептов.

Поэтому сам «Толковый словарь живого великорусского языка» может быть назван вслед за Т.И. Вендиной, В.В. Колесовым, Ф.Ф. Фархутдиновой и другими учеными «словарем концептов русской культуры» [6, с. 47]. Это означает, что понятия, концепты русской духовной и материальной культуры специально структурированы и представлены в нём как образно организованные системы инвариантно-вариативных этнических знаний о мире, которые объективированы во включённых в словарные статьи разноуровневых и разнопорядковых языковых знаках, связанных между собой парадигматически, синтагматически и/или ассоциативно. Именно на такое понимание концепта, представленное в работах профессора Ф.Ф. Фархутдиновой, мы и опираемся в настоящем исследовании.

Вербализованные в Далевом словаре концепты культуры отражают современную для автора-составителя действительность и в то же время (благодаря способности языка к накоплению, сохранению и трансляции знаний) спроецированы на прежние эпохи и на разные культурные страты, что согласуется с теорией Н.И. Толстого о неоднородности этнической культуры, обнаруживающейся на уровне языка.

Язык каждого культурного страта, а значит, и особый тип сознания, способ мировосприятия, благодаря целевой установке В.И. Даля оказался представленным в словаре.

Объективация концептов в «Толковом словаре живого великорусского языка» во многом диктуется жанровыми особенностями книги, её микроструктурой, состоящей из отдельных словарных статей, количеством и характером тех параметров, по которым производится описание слова. Основной способ репрезентации концепта – словарная статья, обладающая собственной структурой организации содержания, позволяющей судить о характере объективации того или иного понятия.

Композиционная структура словарных статей в Далевом словаре неконстантна и зависит от лингвистических и экстралингвистических (культурологических) факторов; к числу последних можно отнести содержание толкуемого понятия, его специфические особенности: абстрактность/конкретность, простота/сложность, значимость и т. д.

В тексте Далева словаря представлены словарные статьи нескольких жанровых типов: *толковые* (объясняющие значение слов, напри-

мер «Амфора», «Вердикт» и др.); *иллюстративно-нормативные* (отражающие нормы и особенности употребления слов в речениях, например «Покочевывать», «Покомсать», «Поперенимать»); *энциклопедические* (содержащие энциклопедическую трактовку обозначаемого словом понятия, например «Атом», «Год», «Гриб», «Стихия» и др.); *концептуальные* (концептные) (содержащие описание слов как культурных концептов, например «Война», «Вода», «Грех», «Душа», «Дорога», «Земля», «Огонь» и др.), тогда как в большинстве толковых словарей встречаются словарные статьи лишь двух типов: толковые и отсылочные (например, «Опалить – см. палить»).

Неоднозначность жанровой природы словарных статей в словаре В.И. Даля обусловлена целевой установкой автора, желанием передать уникальность, особую ценность каждого слова, становящегося объектом описания в книге.

Рассмотрим характер объективации концепта «Вода» в словаре В.И. Даля, для чего обратимся к соответствующей словарной статье.

Словарная статья «Вода» занимает 5 страниц книги (606 строк), включает 330 производных лексем (ср.: в «Словообразовательном словаре» А.Н. Тихонова у слова «вода» отмечено 338 производных) и 101 паремию (ср.: «Земля» – 3 страницы (324 строки), 147 производных, 65 паремий; «Огонь» – 2 страницы (250 строк), 76 производных, 33 паремии).

Объём и содержание словарной статьи «Вода» свидетельствуют о том, что в словаре В.И. Даля дано глубокое, достаточно полное и разностороннее (т. е. концептуальное) представление о воде, отражённое в русской языковой картине мира. Логика «выстраивания» концепта в данной словарной статье соответствует дедуктивному способу рассуждения.

Уже в самом начале словарной статьи «Вода», в толковании лексического значения заголовочного слова (оно представляет собой развернутую справку энциклопедического характера), намечены направления структурирования семантического и концептуального полей. Словарная дефиниция содержит научные знания о появлении воды на земле, распределении её по земной поверхности («Вода, стихийная жидкость, ниспадающая в виде дождя и снега, образующая на земле родники, ручьи, реки и озера, а в смеси с солями – моря» [7, с. 218]), а также о формах существования, состояниях воды («Кипящая вода обращается в пар, мёрзлая образует лёд» [7, с. 218]; «твёрдые тела ею большей частью проникнуты, а с иными она сама обращается в твёрдое тело (с известью, гипсом)» [7, с. 218]) и её химическом составе («сама же она состоит из двух газов: водорода и кислорода; первый, сгорая при помощи последнего и соединяясь с ним, образует воду» [7, с. 218]).

Здесь же перечислены понятия, составляющие концепт «Вода»: это жидкость, дождь, снег, родник, ручей, река, озеро, море, пар, лед, влага, мокрота, сырость, облако, туман, роса. Данный перечень позволяет решить вопрос о структуре и границах культурного концепта «Вода».

Далее в словарной статье представлены толкования производных значений заголовочного слова, которые отражают народные (обиходно-бытовые) знания о времени и расстоянии («|| Арх. время от самой малой до самой полной воды, между приливом и отливом около 6 часов. || Переплываемое в этот срок расстояние, около 30 верст» [7, с. 218]).

Затем приводятся устойчивые сочетания терминологического характера, отразившие познавательный опыт носителей языка в сфере трудовой или профессиональной деятельности. Эти сочетания образуют своего рода типологию названий вод:

– по их глубине (вольная вода – «вообще глубина, на которой судно стоит безопасно, где не может обмелеть и во время убылой» [7, с. 218]; матёрая вода – «глубь, фарватер» [7, с. 218], сочная, жирная вода – «обильная, половодье» [7, с. 218]; сухая вода – «мелкая, непроходимая для судна» [7, с. с. 218]; живая вода – «приглубая, близ отмели» [7, с. 218]);

– по свойствам (сказочные живая и мёртвая вода; «Мёртвая вода, от которой срастаются части изрубленного человека, оживающего затем от живой воды» [7, с. 218]; «Вода минеральная, целебная (кислая, щелочная, солёная, горькая, железистая, серная и пр.), содержащая в растворе ископаемые вещества» [7, с. 218]);

– по их происхождению (земляная вода – «второе полноводье по весне, по вскрытии рек, от горных потоков; первое и меньшее бывает от прибрежных снегов – снеговая вода; вода каменная, замороженная, кристаллизационная, химически соединённая с составными частями ископаемого, например, вода, отвердевшая в извести, в гипсе; она изгоняется огнем, и тогда ископаемое рыхлеет и рассыпается» [7, с. 218]).

За устойчивыми сочетаниями следуют толкования переносных значений заголовочного слова. Одно из них ограничено профессионально («Вода в драгоценных камнях, игра, чистота и прозрачность. Употребляется в том же значении отлива, игры цветов, относительно тканей и пушного товара» [7, с. 218]), другое – социально («У воров, мошенников вода то же, что в играх крик «огонь» или «горит», т. е. берегись, беги» [7, с. 218]).

Затем зафиксированы эмоционально-окрашенные грамматические формы заголовочного слова с суффиксами субъективной оценки («Умал. водица, водичка; водка, водонька, водочка» [7, с. 218]) и их толкования («Водкою обычно называют перегонное вино, хлебное, а иногда из плодов, например,

кизлярка, из винограда; водицей, водичкой называют водянку, шипучку, ягодный броженный отвар, с прибавкой сахара, пряностей и осью части водки. Водицей называют и малую воду, малый разлив, а водицей – большую» [7, с. 218]).

За грамматическими формами заняли свое место тексты русских паремий, отражающие особенности осмысления понятия вода в народном мировосприятии.

В наивной картине мира вода – высшая стихийная сила («Вода – всему господин»), обладающая властью над другими стихиями («Воды и огонь (и вино) боится») и над человеком («И царь воды не уймёт»). Она воспринималась как особый потусторонний мир, окутанный завесой тайны («Сгинул да пропал, словно в воду упал»; «Бросить дело с камнем в воду»; «Концы в воду»; «Что прошло, в воду ушло»).

К воде-стихии русский человек относился с осторожностью и недоверием («Подле огня обожжешься, подле воды обмочишься»; «С огнем, с ветром да с водою не дружись (а с землею дружись)»), видя в ней вредоносное начало («Тихая вода берега подмывает»; «Водой мельница стоит, да от воды же и погибает»).

Представления о воде-стихии играли свою роль и в выстраивании ассоциативных связей между предметами, явлениями и реалиями народного (крестьянского) быта. Так, например, обнаруживалась связь между водой и бедой («Где вода, тут и беда»; «Где много воды, там жди беды»; «Путь водою проходит бедою»). Вода отождествлялась со слезами («Есть и вода, что стоит крови, слезы»; «Плачься Богу, а слёзы вода»), деньгами («Деньги, что вода»), здоровьем («Будь здорова как вода, плодovitа как земля»), женским началом («Что гусь без воды, то мужик без жены»).

Употребление воды в качестве напитка позволяло судить о социальном статусе человека, его достатке («И что за беда, коли пьётся вода»; «Богато живут: с плота воду пьют»; «Хлеб да вода – молодецкая еда (солдатская, мужицкая, бурлацкая еда)»), о качествах личности («Прогуляешь (прозеваешь), так и воду хлебаешь»; «У князя были да воду пили»). Таково народное восприятие воды-стихии, объективированное в текстах русских паремий.

Наконец, после пословиц и поговорок в словарной статье «Вода» помещены производные от заголовочного слова различной частеречной отнесённости и энциклопедические справки к некоторым из них. В производных лексемах отражены мифологические, религиозные, обиходно-бытовые и научные знания, так или иначе связанные с водой-стихией. Мифологические знания представлены наименованиями водяных и русалок, обитающих в водоёмах (например, «Водяник, воденик, м. – водяной, нечистый дух, живущий в

омутах...») [7, с. 219]; «Водяница, арх. – русалка» [7, с. 219]).

Религиозные знания запечатлелись в наименованиях церковных праздников и обрядов (например, «Водокреще, ж. или водокрещи, мн. – водоосвящение, крещение, богоявление, 6 янв.» [7, с. 220]; «Водосвятие, водоосвящение, ср. – освящение воды по церковному обряду» [7, с. 220]).

Научные знания представлены в статье терминами медицины («Водолечение, ср. – гидропатия, лечение водою» [7, с. 220]; «Водолечебница – заведение для этой цели» [7, с. 220]), химии («Водяная баня, хим. – снаряд для испарения, выпарки отваров, не прямо огнём, а жаром кипятка» [7, с. 220]), физики («Водоизмещение»), астрологии («Водолей или водник – одно из 12 созвездий зодиака или один из знаков ея» [7, с. 220]), минералогии («Водяной опал – ископаемое, бесцветный, прозрачный, немутный опал» [7, с. 220]), ботаники («Водорез – водяное растение *Stratiotes aloides*» [7, с. 222] и др. – всего около 23 терминов), зоологии («Водолаз – птица нырок» [7, с. 220] и др. – всего 15 терминов), географии («Водохранилище – резервуар, бассейн, водоём» [7, с. 222], водопад и др.) и других наук.

Обиходно-бытовые знания о воде отражены в народных наименованиях ландшафтных объектов («Водомоина; водосток; водоток»), предметов, реалий (например, судов («Водовица – неводная лодка» [7, с. 220], технических устройств и сооружений («Водяная мельница, водогрейня»), судов («Водянка – кадка, в которой держат воду» [7, с. 222])).

Следует отметить, что все указанные типы знаний представлены в тексте словарной статьи в «диалоговом режиме». Их наличие свидетельствует о неодинаковом осмыслении понятия «вода» в картинах мира разных социумов русского этноса.

Рассмотренная композиция словарной статьи «Вода» позволяет говорить о концептуальном характере представления данного понятия. Вполне закономерно, что при описании других понятий русской культуры (например, Бог, закон, дух/душа, грех, огонь и др.) было использовано несколько иное композиционное строение словарных статей, адекватное специфике каждого из упомянутых понятий, их объёму и содержанию. Вероятно, уже сам В.И. Даль, осознавая неоднозначность понятий, видел необходимость неодинаковой их объективации в словарных статьях.

В.И. Даль придаёт своему описанию понятия «вода» форму очерка, в котором энциклопедическое обоснование понятия, будучи ведущим, дополняется фольклорными и этнографическими сведениями. Логика концептуализации понятия «вода» задается авторской установкой, использованием особых приёмов организации информации

о нём, не характерных для большинства толковых и исторических словарей XIX – XX вв. В числе таких приёмов можно назвать энциклопедические справки при словах (см., например, «Водоизмещение», «Водоземный» и др.), латинские эквиваленты названий растений и животных, фольклорные и этнографические сведения (например, при словах «водяной», «водяница»), иллюстрации (в том числе пословицы, поговорки, приметы, загадки), авторские речения дневникового характера («Картофель этот водяной, водянист, а я люблю мучнистый, рассыпчатый» [7, с. 219]), авторские комментарии и оценки (например, «водяной лапушник (ошибочно напутник), растение *Nymphaea*, кувшинчики, купава» [7, с. 219]), эвристические задачи, заставляющие читателя мыслить (например, «Водолист – раст. вязожелдь, желдь, острокров, остролист, падуб, *Plex aquifolium*, птичий клей. (Падубом зовут и ясень?)» [7, с. 220], «Водомка? – твер. Водокрещи и водокша; праздник и место водосвятия» [7, с. 221]), этимологические справки («Водолейщик – бусадник (от буса, барка)» [7, с. 220]), показывание синтагматических связей слова, указания на взаимосвязь понятий (например, вода – дождь и снег, вода – пар

и лёд и др.) или их противоположность («Водоплавный, сплавляемый водою, противоположное «гужевой» [7, с. 221]).

Данные приёмы организации содержания словарной статьи дали возможность автору-составителю выстроить целостное, упорядоченное, последовательное описание понятия «вода» в виде концепта.

Выводы. «Толковый словарь живого великорусского языка» может рассматриваться как способ лексической объективации концептов русской культуры. С помощью репрезентированных особым образом фактов языка и речи в нем получило отражение русское видение действительности, было оформлено в виде концептов содержание толкуемых понятий. Характер представления языковых данных и их содержание позволяют судить об особенностях постижения мира, интерпретации полученных знаний и их структурировании.

Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является анализ паремиологических материалов в его связи с лексическими единицами в «Толковом словаре живого великорусского языка» Даля.

Литература

1. Антипин А.Ю. Связь этических понятий в Словаре В.И. Даля / А.Ю. Антипин // Идеи В.И. Даля: История и современность : Десятые Международные Далевские чтения : докл. и сообщ. – Луганск : Изд-во Восточноукр. нац. ун-та, 2006. – С. 7–11.
2. Бут А.М. Национальный компонент концепта ЗАКОН (на материале русской и латинской паремиологии) / А.М. Бут // В. Даль и современная филология : материалы Международной науч. конф. : в 2 т. – Н. Новгород, 2001. – Т. 1. – С. 94–101.
3. Ганцовская Н.С. Медицинские термины в Словаре В.И. Даля и народно-разговорная лексика / Н.С. Ганцовская // В.И. Даль и русская региональная лексикология и лексикография: Материалы Всерос. науч. конф., посвящ. 200-летию со дня рождения В.И. Даля. – Ярославль : Изд-во ЯГПУ, 2001. – С. 20–23.
4. Зайцева И.П. Понятие «демократия» в языковой картине мира В.И. Даля / И.П. Зайцева // Наследие В.И. Даля в контексте общечеловеческих национальных ценностей : Девятые Международные Далевские чтения : докл. и сообщ. – Луганск : Изд-во Восточноукр. нац. ун-та, 2005. – С. 12–18.
5. Фархутдинова Ф.Ф. Лингвокультурологическая диалогия В.И. Даля в парадигме идей и направлений современной русистики : дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.01. «Русский язык» / Ф. Ф. Фархутдинова. – Иваново, 2001. – 368 с.
6. Фархутдинова Ф.Ф. Взглянуть на мир сквозь призму слова: опыт лингвокультурологического анализа русскости / Ф.Ф. Фархутдинова. – Иваново : ИвГУ, 2000. – 204 с.

Словари

7. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В.И. Даль. – М. : Рус. яз., 2000. – Т. 1. – 699 с.

РОЗДІЛ IV СХІДНІ МОВИ

УДК 81'366=512,161

Михайлова Є. В.

ПРИКМЕТНИКИ ВИЗНАЧЕНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ В СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена лексичному класу прикметників у сучасній турецькій мові, зокрема прикметникам визначеної лексичної семантики. У статті досліджуються якісні та відносні прикметники, подаються їхні морфемні структури. Також у дослідженні аналізуються характерні риси прикметників визначеної лексичної семантики, дається їх класифікація.

Ключові слова: прикметник, якісні прикметники, відносні прикметники, діеприкметник, числівник, словотвірна модель.

Михайлова Е. В. Имена прилагательные определенной лексической семантики в современном турецком языке. – Статья.

Статья посвящена лексическому классу прилагательных в современном турецком языке, в частности прилагательным определенной лексической семантики. В статье исследуются качественные и относительные прилагательные, подаются их морфемные структуры. Также в исследовании анализируются характерные черты прилагательных определенной лексической семантики, дается их классификация.

Ключевые слова: прилагательное, качественные прилагательные, относительные прилагательные, причастия, числительное, словообразовательная модель.

Mykhaylova E. V. Adjectives of certain lexical semantics in the modern Turkish language. – Article.

The article is devoted to the lexical class of adjectives in modern Turkish language, including adjectives certain lexical semantics. The article deals with the qualitative and relative adjectives, their morphemic structure are given. Also, the study determined the characteristics of adjectives certain lexical semantics, their classification.

Key words: adjective, qualitative adjectives, relative adjectives, participle, numeral, derivational model.

У тюркології визначення критеріїв поділу прикметників на якісні та відносні є дискусійним питанням. На думку деяких учених, для того щоб відрізнити якісний прикметник від відносного достатньо врахувати їхні семантичні особливості [1, с. 110]. Інші вчені вважають, що розряди прикметників відрізняються один від одного за своєю морфологічною структурою: якісні прикметники є непохідними, а відносні – похідними [4, с. 302]. Відсутність єдиного загальноприйнятого критерію у визначенні якісних і відносних прикметників приводить до того, що один і той самий прикметник може бути визначений і як якісний, і як відносний, а також до того, що в похідних відносних прикметників з'являються ступені порівняння.

Т.Х. Ходжаєв [4, с. 303] слушно зауважує, що у визначенні якісної та відносної семантики прикметника не можна керуватися критерієм словотвірної похідності прикметників, оскільки якісні прикметники можуть бути як непохідними, так і похідними, а відносні тільки похідними.

Отже, беззаперечно, диференційною ознакою у визначенні якісних і відносних прикметників є особливості семантики, названої прикметником ознаки.

Традиційно семантика якісних і відносних прикметників визначається їх здатністю виражати / не виражати інтенсивність названої ознаки:

1) якісні прикметники називають ознаки предметів, які є перемінними, тобто такими, що можуть виявлятися з різною інтенсивністю у різних предметах або в різний час (*eski /старий/ -> daha eski /старіший/, eskicik /старенький/*);

2) відносні прикметники називають ознаки предметів, які є постійними, тобто такими, що не можуть виявлятися різною мірою на шкалі інтенсивності (*ormanlı /лісовий/, dünkü /вчорашній/, evcil /домашній/ тощо*).

Проте такий принцип диференціації спрацьовує не завжди, оскільки серед якісних прикметників трапляються слова, які не можуть градувати названу ознаку на шкалі інтенсивності вияву, наприклад *çıplak /голий/, dilsiz /німий/ та ін.*

У визначенні характеру ознаки (якісна/відносна) неодмінно потрібно врахувати особливості ономазіологічного зв'язку ознаки з означуваним предметом (особою). Якісні прикметники позначають ознаки, які осмислюються як безпосередньо притаманні об'єктам дійсності, тобто невіддільні від самого предмета, наприклад: *sarı çiçek /жовта квітка/, güzel şarkı /гарна пісня/, acı biber /гострий перець/, uzun yol /довга дорога/, hoş görüntü /приємний вигляд/, boş kutu /порожня коробка/, yeşil yaprak /зелений листок/, çalışkan öğrenci /працьовитий учень/.*

Відносні прикметники називають ознаки предметів, які осмислюються як ознаки віддільні, опо-

середковані, притаманні означуванню об'єктам дійсності на основі різноманітних відношень означуваного предмета з іншим явищем дійсності (предметом, дією, часом, місцем). Формування номінативного аспекту відносних прикметників за такими відношеннями дає підстави розглядати їхню семантику як результат синтаксичної деривації й описувати їхні значення за допомогою паралельних синтаксичних конструкцій, наприклад: *köy-lü yol* /сільська дорога = дорога, що знаходиться в селі/, *dün-kü dergi* /вчорашній журнал = журнал, що вийшов учора/, *bilim-sel yöntem* /науковий підхід = підхід, що використовується в науці/.

Якісні прикметники називають якісну ознаку предметів і можуть бути непохідними та похідними. Якісні прикметники називають ознаку предмета за: 1) кольором: *mavi* /синій/, *sarı* /жовтий/, *kırmızı* /червоний/, *yeşil* /зелений/, *gri yeşil* /сіро-зелений/, *beyaz* /білий/; 2) розміром: *geniş* /широкий/, *uzun* /довгий/, *dar* /вузький/, *kısa* /короткий/, *ince* /тонкий/, *kalın* /товстий/; 3) вагою: *ağır* /важкий/, *hafif* /легкий/; 4) зовнішніми характеристиками: *yuvurlak* /круглий/, *düz* /рівний/; 5) смаком: *acı* /гострий/, *taze* /свіжий/, *lezzetli* /смачний/, *ekşi* /кислий/, *tuzlu* /солоний/, *tatlı* /солодкий/; 6) фізичними властивостями, що сприймаються органами чуття: *soğuk* /холодний/, *sıcak* /гарячий/, *kokulu* /запахний/, *kokmuş* /смердючий/; 7) фізіологічними особливостями: *kör* /сліпий/, *sağır* /глухий/, *kel* /лисий/; 8) психічними властивостями характеру: *öfkeli* /сердитий/, *üzgün* /сумний/, *zeki* /розумний/, *saldırgan* /агресивний/, *sakin* /спокійний/.

Семантика якісних прикметників відрізняє їх від інших, оскільки вона може градуватися за інтенсивністю вияву більшою або меншою мірою. Інтенсивність ознаки може виражатися:

1) морфологічно: утворення ступенів вияву ознаки за допомогою аналітичних форм (*acı* /гострий/ – *daha acı* /гостріший/ – *en acı* /найгостріший/);

2) синтаксично: сполучуваність із кількісно-означальними прислівниками (*çok acı* /зовсім холодний/, *hemen acı* /майже жовтий/);

3) словотвірними засобами: утворення дериватів з експресивною оцінкою та інтенсивністю вияву ознаки (*ince* /тонкий/ → *ince-sik* /тоненький/; *beyaz* /білий/ → *beyaz-ımsı* /білуватий/) або редульованих форм зі значенням інтенсивної ознаки (*sarı-sarı* /жовтий-жовтий/, *bem-beyaz* /білий-білий/).

Характерною властивістю якісних прикметників є також здатність їх вступати в антонімічні відношення: *neşeli* /радісний/ – *üzgün* /сумний/; *soğuk* /холодний/ – *sıcak* /гарячий/; *zengin* /багатий/ – *fakir* /бідний/.

Від якісних прикметників можна утворити іменники з абстрактним значенням за допомогою додавання іменникових афіксів: *cesur* /хоробрий/

→ *cesur-luk* /хоробрість/; *güzel* /красивий/ → *güzel-lik* /краса/, *uzun* /довгий/ → *uzun-luk* /довжина/.

Лексичний корпус якісних прикметників турецької мови різноманітний за своїми етимологічними та словотвірними особливостями. До якісних прикметників належать найдавніші етимологічно непохідні прикметники: (*mavi* /синій/, *uzun* /довгий/, *güzel* /гарний/ та ін.). Ці прикметники формують ядро прикметникового класу слів. Ядровими прикметниками також є похідні прикметники зі значенням інтенсивності та суб'єктивно-експресивної оцінки ознаки, названої мотивувальним непохідним прикметником: (*bem-beyaz* /дуже білий/, *tas-mavi* /дуже синій/, *acı-msı* /гіркуватий/, *dar-acık* /вузький/, *ekşi-mtrak* /кислуватий/ та ін.).

Численну групу якісних прикметників становлять деривати від інших частин мови, які називають якісну ознаку. Такі прикметники належать до периферії прикметникової лексики.

Якісні прикметники-деривати групуються за характерними словотвірними категоріями, що об'єднують різні словотвірні моделі.

Словотвірна категорія емоційно-нейтральної безінтенсивної ознаки представлена такими словотвірними моделями:

– **відіменникові деривати:**

ТО (іменник) + Аф (-lı / -li / -lu / -lü): *hız* /швидкість/ → *hız-lı* /швидкий/, *tuz* /сіль/ → *tuz-lu* /солоний/, *güç* /сила/ → *güç-lü* /сильний/; **ТО (іменник) + Аф (-sıl / -sil / -sul / -sül):** *var* /майно/ → *var-sıl* /заможний/, *yok* /відсутність/ → *yok-sul* /бідний/;

– **віддієслівні деривати:**

ТО (основа дієслова) + Аф (-nç / -nç / -inç / -unç / -ünç): *kork-mak* /боятися/ → *kork-unç* /страшний/, *iğre-mek* /гидувати/ → *iğre-nç* /гидотний/, *gül-mek* /сміятися/ → *gül-ünç* /смішний/;

ТО (основа дієслова) + Аф (-gaç / -geç / -kaç / -keç): *utan-mak* /соромитися/ → *utan-gaç* /сором'язливий/, *üzen-mek* /лінуватися/ → *üzen-geç* /ледачий/, *kıs-mak* /тиснути/ → *kıs-kaç* /тісний/.

Словотвірна категорія інтенсивної ознаки різних ступенів вияву представлена такими словотвірними моделями:

– **відприкметникові деривати:**

ТО (прикметник) + Аф (-cak / -cek / -çak / -çek): *çabuk* /швидкий/ → *çabu-cak* /швидкий/, *sert* /твердий/ → *sert-çek* /твердий/;

ТО (прикметник) + Аф (-imtrak / -imtrak / -umtrak / -imtrak): *yeşil* /зелений/ → *yeşil-imtrak* /зеленуватий/, *beyaz* /білий/ → *beyaz-imtrak* /білуватий/;

ТО (прикметник) + Аф (-ımsı / -ımsı / -ımsu / -ümsü / -msı / -msı / -msu / -msü): *mavi* /синій/ → *mavi-ımsı* /синюватий/, *tuzlu* /солоний/ → *tuzlu-msu* /солонуватий/, *acı* /гострий/ → *acı-ımsı* /гоструватий/.

Словотвірна категорія інтенсивної ознаки із суб'єктивною оцінкою якості представлена такими словотвірними моделями:

– **відприкметникові деривати:**

ТО (прикметник) + Аф (-са / -се / -ца / -çe): *uzun* /довгий/ → *uzun-sa* /довгенький, трошки довгий/, *güzel* /гарний/ → *güzel-se* /гарненький, трошки гарний/;

ТО (прикметник) + Аф (-cık / -cik / -cuk / -cük / -çık / -çik / -çuk / -çük): *ince* /тонкий/ → *ince-cık* /тонесенький/, *küçük* /малий/ → *küçük-cük* /малесенький/, *hoş* /приємний/ → *hoş-çuk* /приємненький/.

Крім лексичних, номінативних і словотвірних особливостей, якісні прикметники характеризуються граматичними ознаками, які протиставляють їх відносним прикметникам.

Системне об'єднання ступенеформ якісних прикметників утворює формозмінну парадигму якісної прикметникової лексеми, що об'єднує три прикметникові форми, одна з яких синтетична (нульовий ступінь вияву ознаки), а дві аналітичні (вищий та найвищий ступені порівняння): *yüksek* /високий/ → *en yüksek* / *en az yüksek* – /найбільш / найменш високий/.

Більшість якісних прикметників можуть реалізувати атрибутивні відношення у реченні у двох синтаксичних функціях: безпосереднього (**Zor yıllardan sonra artık aydınlık günler geliyor** /Після важких років настають світлі дні/ (6, с. 46)) та опосередкованого означення (**Çocuklarımız günleri daha güzel yaşacak** /Наші діти будуть проводити свої дні ще краще/ [6, с. 47]; **Dikatli okunan makale olayı açıkladı** /Уважно прочитана замітка прояснила ситуацію/ [7, с. 123]).

Функцію опосередкованого означення не можуть виконувати якісні прикметники на позначення: 1) кольорів (*ak* /білий/, *kara* /чорний/, *tavi* /синій/, *sarı* /жовтий/ та ін.); 2) мастей тварин (*siyah* /вороний/, *kestane* /гнідий/); 3) зовнішніх (фізичних і тілесних) ознак (*sağır* /глухий/, *kör* /сліпий/, *şişman* /товстий/, *küçük* /маленький/, *büyük* /великий/); 4) фізіологічних або фізичних станів (*aç* /голодний/, *eski* /старий/); 5) соціальних станів (*yoksul* /бідний/, *zengin* /багатий/).

Натомість відносні прикметники не виступають у препозиції до дієслова та виражають ознаку тільки в приіменниковій означальній препозиції.

Відносні прикметники називають ознаку предмета через відношення/зв'язки з іншими предметами (істотами або неістотами) та явищами дійсності: 1) за відношенням до матеріалу: *altın* /золотий/, *taşlı* /кам'яний/, *gümüş* /срібний/, *demir* /залізний/; 2) за відношенням до часу: *dünkü* /вчорашній/, *yarınki* /завтрашній/, *akşamki* /вечірній/, *sabahki* /вранішній/; 3) за відношення до простору: *ormandaki* /лісовий/, *Paris'teki* /паризький/; 4) за відношенням до дії: *üçüncü* /пральний/,

öfkeli /сварливий/, *kıskanç* /ревнивий/, *temizleyici* /очисний/; 5) за належністю особі: *babanınki* /батьків/, *kardeşinki* /сестрин/, *anneninki* /мамин/; 6) за порядком лічби: *birinci ders* /перший урок/, *ikinci salon* /другий зал/, *otuz birinci daire* /тридцять перша квартира/, *beşinci kat* /п'ятій поверх/; 7) за дією з урахуванням суб'єктно-об'єктних відношень предмета до дії: *yıkanılan giyim* /випраний одяг/ (одяг, який випрали), *kurutulmuş meyve* /засушені фрукти/ (фрукти, які засушили), *korkan erkek* /наляканий хлопець/ (хлопець, якого налякали), *temizleyen sıvı* /миючий розчин/ (розчин, який миє) тощо.

Лексико-граматичний розряд відносних прикметників відрізняється від якісних за семантичними та граматичними ознаками. На відміну від якісних прикметників, відносні прикметники не можуть виражати ознаки більшою або меншою мірою та не утворюють аналітичних ступенеформ; не утворюють дериватів з експресивною та інтенсивною оцінкою; не вступають в антонімічні відношення; не виконують синтаксичної функції опосередкованого означення.

Характерною ознакою відносних прикметників є їх словотвірна похідність. Традиційно в тюркології вважається, що відносні прикметники – це лише морфологічні деривати, утворені за допомогою словотвірних суфіксів. У дослідженні відносними прикметниками вважаються також деривати, утворені на основі конверсії речовинно-матеріальних іменників, що набули семантичного рівня транспозиції: *süt lapası* /молочна каша/, *taş köprü* /кам'яний міст/. Такі прикметники не марковані спеціальними словотвірними афіксами, що вказують на відносну ознаку, але речовини/матеріали, названі цими словами, категорійно осмислюються як ознаки, що підтверджується переносним вживанням цих прикметників як якісних: *süt rengi* /молочний колір/, *taş sanı* /кам'яна душа/.

Такі прикметники становлять дуже обмежену лексичну групу відносних прикметників, тому основний лексичний корпус відносних прикметників представляють морфологічні деривати: *bilim-sel* /науковий/ ← *bil-mek* /знати/, *tarih-sel* /історичний/ ← *tarih* /історія/, *ak-ar* /проточний/ ← *ak-mak* /текти/, *babanın-ki* /батьків/ ← *baba* /батько/, *üç-üncü* /третій/ ← *üç* /три/, *alış-kan* /звичний/ ← *alış-mak* /звикати/, *aç-ık* /відкритий/ ← *aç-mak* /відкривати/, *ev-cil* /свійський/ ← *ev* /дім/.

Відносні прикметники належать до семантичної периферії прикметникового класу слів, що зумовлено похідністю їхньої семантики від слів інших частин мови.

Відносні прикметники називають ознаки, які можна чітко типізувати за різновидами відношень між предметами, явищами і діями. На цій підставі в межах лексико-граматичного розряду відносних

прикметників можна визначити чотири лексико-граматичні групи: власне відносні, порядково-відносні, дієприкметники, присвійно-відносні.

1) **власне відносні** (nasıl? hangi?) називають ознаки предметів, які встановлюються за відношенням до інших предметів, явищ, понять, дій: *köylü /сільський/, diinkü /вчорашній/, aralıksız /безперервний/;*

2) **порядково-відносні** (kaçıncı?) називають ознаки предметів за порядково-кількісними відношеннями до інших предметів: *yedinci kat /сьомий поверх/, bininci müşteri /тисячний відвідувач/, on üçüncü kitap /тринадцятий том/, üçüncü bölüm /третій розділ/;*

3) **дієприкметники** (nasıl? hangi?) називають ознаки предмета за дією з урахуванням суб'єктно-об'єктних атрибутивних відношень: *ütülenmiş giyim /випрасуваний одяг/, kurumuş meyve /засушені фрукти/, karkap çocuk /налякана дитина/, yıkanmış bulaşık /вмитий посуд/, boyanmış duvar /пофарбована стіна/, çalışan araç /працюючий механізм/, uzan cihaz /пишучий пристрій/, akar su /вода, яка тече/;*

4) **присвійно-відносні** (kiminki?) називають ознаки предметів за їх належністю істотам-людям, рідше-тваринам: *Gültekin'in ki /Гюльтенкінів/, annenin ki /мамин/, halanın ki /тітчин/, köpeğinki /собачий/.*

Власне відносні прикметники (nasıl? hangi?), що називають ознаки предметів, які встановлюються за відношенням до інших предметів, явищ, понять, дій, становлять найчисельнішу групу, що постійно поповнюється новою лексикою. За продуктивними словотвірними моделями утворюються відіменникові, відчислівникові та віддієслівні деривати. Малопродуктивними є словотвірні моделі, твірними основами яких виступають прислівники.

Порядково-відносні прикметники (kaçıncı?) називають ознаки предметів за порядково-кількісними відношеннями до інших предметів і утворюють велику групу похідних прикметників, за винятком слова *ilk /перший/*, яке є непохідним. Порядково-відносні прикметники утворюються від кількісних числівників афіксальним способом.

Дієприкметники. Особливу групу відносних прикметників формують дієприкметники (nasıl? hangi?), що називають ознаку предмета за відношенням до дії. Відносна ознака, виражена дієприкметниками, виокремлює їх із розряду власне відносних прикметникових вербативів за особливою ад'єктивною семантикою, що утворилася в результаті морфолого-синтаксичної транспозиції дієслова-присудка в трансформації предикативної структури простого речення в атрибутивну структуру дієприкметникового словосполучення, у якому дієприкметник виступає означальним словом до означуваного іменника/займенника.

Дієприкметник – це прикметниковий вербатив, який синтезує ознаки дієслова та прикметника. З дієслівних ознак у дієприкметнику актуалізується

лексико-граматичне значення аспекту, натомість дієслівні граматичні значення стану, способу та часу повністю лексикалізуються. Визначальною прикметниковою ознакою дієприкметника є його особливі атрибутивно-предикативні синтаксичні відношення до означуваного слова та до речення в цілому як предикативної одиниці у поліпредикативному простому реченні. Ці відношення дієприкметник реалізує у функції препозитивного означення до іменника.

Активні та пасивні дієприкметники морфологічно оформлені спеціальними часовими афіксами, які виражають лексикалізовану часову ознаку, що вказує в реченні на відношення одночасності, попередності, наступності дієприкметникової ознаки стосовно дії-присудка в поліпредикативному простому реченні. Лексикалізація часової ознаки зумовлена атрибутивними відношеннями дієприкметника, сформованими на основі транспозиції дієслова-присудка у функцію означення.

Морфемна будова активних дієприкметників на -acak, -mış, -ag та пасивних на -asağ-ı відображає морфолого-синтаксичну транспозицію фінітних дієслів відповідних дієслівних часів у дієприкметник, оскільки дієприкметники на -acak, -mış, -ag, -asağ-ı виступають граматичними омонімами з відповідними фінітними часовими формами третьої особи однини. Наприклад, *Oğlan şarkı söyle-r-ø /Хлопець співає/ – Şarkı söyle-r oğlan yolda yürüdü /Співаючий хлопець ішов по дорозі/.* Дієслово теперішнього-майбутнього часу, у якому суфікс -r виражає часову граему, а афікс -ø – третю особу однини, потрапляючи в атрибутивну позицію, стає морфолого-синтаксичним транспозитом – відбувається морфологічна ад'єктивізація й утворюється дієприкметник. У дієприкметнику нейтралізується граматичне значення абсолютного теперішнього-майбутнього часу, а суфікс -r виражає відносне часове значення – атрибутивну постійну ознаку, яка перебуває у площині минулого часу дієслова-присудка (*yürüdü*) поліпредикативного простого речення. Таким чином, семантика суфікса -r- та його структурні відношення в морфологічній системі турецької мови змінюються:

1) у морфемній структурі дієслівної словоформи *söyle-r-ø* цей суфікс виражає граему теперішнього-майбутнього часу та за функцією в морфологічній системі є словозмінним;

2) у морфемній структурі дієприкметника *söyle-r* цей суфікс виражає словотвірне значення «ознака за дією, названою твірною основою мотивувального дієслова» і за функцією в морфологічній системі має статус словотвірного афікса, який утворює нове слово – дієприкметник (*söyle-mek /говорити/ → söyle-r /той, що говорить/ рос. говорящий/.*

Утворення дієприкметників на -acak (-asağ-ı), -mış, -ag можна пояснити двома способами: як

морфолого-синтаксичну транспозицію відповідних фінітних часових форм третьої особи однини або як морфологічні деривати, утворені за допомогою морфологічного способу словотвору; словотвірна модель: ТО (інфінітива) + словотвірний афікс. У першому випадку транспозиційний характер дієприкметникової семантики відображає функціонально-граматичні структурні відношення в синтаксичній системі турецької мови. У другому – структурні відношення дієприкметників у морфологічній системі турецької мови.

Етимологічно дієприкметники та фінітні форми дієслова сформувалися на базі віддієслівних імен (точніше, слів із дієслівними коренями), які в праалтайський період не мали категорійних граматичних ознак іменника, але могли виступати у значенні іменника чи прикметника залежно від контексту. «Така точка зору відображає позицію ряду вчених про первинну недиференційованість у тюркських мовах імені та дієслова. Ототожнення іменних і дієслівних груп на різних етапах розвитку тюркських мов знайшло найбільш яскраве відображення у працях Дж. Дені (1921), К. Грьонбека (1940)» [3, с. 444]. У пізніший період «відбувся процес лексичного і граматичного переосмислення дієприкметників, дієприслівників у *verbum finitum* – коли уже існували граматичні категорії іменника та дієслова» [3, с. 445].

Проте, як зазначають Е.Р. Тенішев [3], Б.О. Серебренніков [2], в епоху ранньотюркського прамовного періоду дієприкметники нічим не відрізнялися від віддієслівних прикметників (прикметників із дієслівними коренями), оскільки позначали будь-яку властивість дії, наприклад результат дії, який міг однаково стосуватися і минулого часу, і теперішнього часу.

«Така особливість давніх віддієслівних прикметників створювала надзвичайно сприятливі можливості для їх семантичного розширення. Якесь частини їх зберегла своє первинне значення результативності дії, інша субстантивувалася й утворила віддієслівні іменники: *kesik* /відрізаний/ перетворювалось в 'кусок або частина чогось'; *bozuk* /зіпсований/ – 'недолік, вада'» [3, с. 445]. На більш пізньому етапі віддієслівні прикметники набувають ознак дієприкметників, оскільки «з'являються спеціальні дієприкметники теперішнього, минулого і майбутнього часів <...> і визначена часова спеціалізація дієприкметників починає набувати переваги» [3, с. 448].

Таким чином, віддієслівні прикметники (атрибути з дієслівними коренями) стали етимологічною базою для утворення трьох граматичних класів слів: віддієслівних іменників, дієприкметників і фінітних часових форм. Причому одні правдієслівні прикметники мали атрибутивну та предикативну реалізацію в реченні, що зумовило виникнення фінітних часових форм і дієприкметників з

омонімічними афіксами -acak (-асағ-), -miş, -(i)ğ; а інші правдієслівні прикметники реалізувалися тільки в атрибутивній функції, що в сучасній турецькій мові виявлено в дієприкметниках на -dik (-diğ-i), -an, які не мають корелятивних фінітних часових форм.

Отже, ад'єктивна категорійна семантика виражається в морфемній структурі дієприкметників спеціальними словотвірними афіксами, які диференціюють дієприкметники за становою атрибутивно-функціональною семантикою на станові функціонально-граматичні розряди та за часовою лексичною семантикою на лексико-морфологічні типи.

Присвійно-відносні прикметники виражають семантику універсальної мовної категорії посесивності (лат. *possessivus*), яка вказує на належність чогось особі та властива дієсловам, іменникам, прикметникам і займенникам. Прикметники цієї лексико-граматичної групи виражають семантику ознаки за належністю чогось особі або тварині.

Присвійно-відносні прикметники є похідними та утворюються за словотвірною моделлю **ТО (іменник у формі родового відмінка) + словотвірний афікс -ki**: *Ahmet'in-ki* /Ахметів/, *babanın-ki* /батьків/, *annenin-ki* /мамин/, *amcanın-ki* /дядьків/, *teyzenin-ki* /тітчин/, *kedinin-ki* /котячий/, *köpeğinki* /собачий/. Наприклад: *Bu akşamda Mehmet'in ki akrabalarla buluşmanız olanaksız* /Цього вечора ми не зможемо зустрітись із Мехметовими родичами/ [5, с. 320].

Реалізуючись у різноманітних контекстах, прикметники можуть уживатися в переносному значенні, що зумовлює їх перехід з одного лексико-граматичного розряду в інший.

Отже, лексичний корпус прикметника об'єднує ад'єктивну лексику, яка структурується за способом референції на два семантичні типи – прикметники визначеної семантики та прикметники узагальнено-вказівної семантики (займенникові прикметники), а в межах цих семантичних типів прикметники за характерними лексичними, словотвірними та морфологічними ознаками диференціюються на лексико-граматичні розряди:

1) прикметники визначеної семантики: якісні та відносні (власне відносні, порядково-відносні, дієприкметники, присвійно-відносні);

2) прикметники узагальнено-вказівної семантики: присвійні, вказівні, ототожнювальні, означальні, питальні, неозначені.

Якісні прикметники позначають ознаки, які осмислюються як безпосередньо притаманні об'єктам дійсності, тобто невіддільні від самого предмета – носія ознаки, і можуть бути непохідними та похідними. Характерною ознакою якісних прикметників є їхня здатність виражати інтенсивність ознаки різними способами.

Відносні прикметники називають ознаки предметів, які осмислюються як ознаки віддільні, опосередковані, притаманні означуваним об'єктам дійсності на основі різноманітних відношень оз-

начуваного предмета з іншим явищем дійсності. Характерною ознакою відносних прикметників є їх словотвірна похідність, що зумовлює їх семантичну периферійність.

Література

1. Мирзаев М. Узбек тили / М. Мирзаев, С. Усманов, И. Расулев. – Ташкент, 1962. – с. 175.
2. Серебренников Б.А. К проблеме происхождения притяжательных суффиксов в тюркских и уральских языках / Б.А. Серебренников // Фонетика. Фонология. Грамматика. – М. : Наука, 1971. – С. 277–282.
3. Тенишев Э.Р. Сравнительная историческая грамматика тюркских языков. Морфология / Э.Р. Тенишев. – М. : Наука, 1988. – 560 с.
4. Ходжаев Т.Х. О дифференциальных признаках прилагательных в тюркских языках / Т.Х. Ходжаев, Р.К. Кунгулов // Вопросы теории частей речи на материале языков различных типов. – 1968. – С. 301–306.

Джерела ілюстративного матеріалу

5. Dayıoğlu G. Kıyamet Çiçekleri / G. Dayıoğlu. – İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2006. – 334 s.
6. Gürpınar H.R. Acı Gülüş / H.R. Gürpınar. – Ankara: Özgür Yayınları, 2001. – 394 s.
7. Işınso E. Kaf Dağının Ardından / Emine Işınso. – İstanbul: Ötüken, 1991. – 319 s.

РОЗДІЛ V

КОНТРАСТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.222.1'0'373

Kshanovsky O. Ch.

SERIALIZATION AS COGNITIVE UNIVERSAL (SLAVONIC AND IRANIAN DATA)¹

Serialization is regarded as a phenomenon in which two or more verbs, or some other part of speech, follow each other in a sentence in the same aspect and tense form; the subject and the object in such constructions is only expressed in the first verb. The phenomenon is typical for the so called "exotic" languages in different parts of the world. Our results demonstrate the existence of two-verb and three-verb chains in modern colloquial Persian, as well as past participle chains in modern written Persian

Key words: *serialization, verb-chains, Persian language, syntax, semantics.*

Кишановский О. Ч. Сериализация как когнитивная универсалия (на материале слов'янских та иранских мов). – Стаття. Сериализацією називають явище, коли два чи більше дієслова (або інших частин мови) йдуть поряд у реченні в однакових видо-часових формах. Підмет і прямий додаток у таких конструкціях виражаються лише в першому дієслові. Це явище є типовим для так званих екзотичних мов у різних ареалах світу. Результати дослідження свідчать про існування дводієслівних і тридієслівних ланцюжків у сучасній розмовній перській мові, а також про дієприкметникові серії в сучасній писемній перській.

Ключові слова: *сериализация, дієслівні ланцюжки, перська мова, синтаксис, семантика.*

Кишановский О. Ч. Сериализация как когнитивная универсалия (на материале славянских и иранских языков). – Стаття.

Сериализацией называют явление, при котором два или больше глагола (или других частей речи) идут в предложении в одинаковых видо-временных формах. Подлежащее и прямое дополнение в таких конструкциях выражаются только в первом глаголе. Результаты исследования свидетельствуют о существовании в современном персидском разговорном языке двухглагольных и трёхглагольных цепочек, а также о причастных сериях в современном персидском книжном языке.

Ключевые слова: *сериализация, глагольные цепочки, персидский язык, синтаксис, семантика.*

Introduction. *Serialization (or serial verbs)* is typical for languages in different parts of the world, notably West Africa, Southeast Asia, New Guinea, Oceania, Central America, as well as for a number of pidgins and creoles. In general, serialization means a phenomenon in which two or more verbs in a sentence follow each other in the same aspect and tense form, with the subject and the object only being expressed in the first verb. In other words, it is used with a few verbs, but they act as a single semantic predicate. In different languages, this phenomenon has a fairly large number of specific lexical-semantic and grammatical features. Broadly speaking, the syntactic structures with several (usually two) identical word forms appear to be typical, perhaps, for more languages than traditionally considered, and they claim to a universal status.

The constructions with the doubling of the forms are widespread in the Russian spoken language. They are primarily the so-called double verbs and double case forms of nouns.

- (1) a. *Poyd-u skaž-u*
 go:FUT-1SG tell:FUT-1SG
 'I will go and talk.'
 b. *Na stol-e na skatert-y*
 on table-LOC on tablecloth-LOC
 'On the table and tablecloth'.

In the Russian grammar such constructions are called *paratactic*, understanding parataxis as a syntactic relationship between two similar grammatical word forms associated with each other in meaning. They either occupy an independent position in the sentence, or depend on another word form. Paratactic constructions are different from subordinating because they lack a formal expression of the dependence of one form from the other. Besides, they cannot be called a subordinate either because: there is no intonation of enumerating between the members of the group; the group is limited to two terms only, but from the semantic point of view, the members of the pair are heterogeneous; they come in a number of logical relations of subordination [3; 9]. The components

¹ This article is the first publication resulting from the research project on the description of the Persian language within a typological and universal approach and its consequences for the theory of Persian grammar. The author presented the ideas discussed here at the IV International Conference on Iranian Linguistics (Uppsala University, Sweden 2011) [4] and the XIX International Congress of Linguistics (University of Geneva, Switzerland 2013) [5]. We thank the audiences at these events for their comments.

of such structures can be verbs in different aspectual and temporal forms (see [3, p. 80–81]):

– Present tense, indefinite

- (2) *Ya yemu uže khož-u zakazyvay-u bilet-y*
I he:DAT already go:PRES-1SG
order:PRES-1SG ticket-PL
'I keep going to book tickets for him.'

– Past tense, imperfect

- (3) *Ya v gorod yezd-il-a poluch-al-a eti posylk-y*
I into downtown go-PAST-FEM receive-
PAST-FEM these parcel-PL
'I have been going downtown to receive these parcels.'

– Future tense, perfect

- (4) *My dogovor-il-is' chto ya zavtra prid-u podpish-u bumag-i*
we agree-PAST-PL that I tomorrow come:
FUT-1SG sign:FUT-1SG paper-PL
'We've agreed that I would come and sign these papers tomorrow.'

– Past tense, perfect

- (5) *On dogad-al-s'a kup-il tsvet-y*
he guess-PAST-MASC:1SG
buy-PAST(MASC:1SG) flower-PL
'It occurred to him to buy flowers.'

– Imperatives

- (6) *Ladno idi uzynay*
okey go:IMPER(2SG) have.supper:
IMPER(2SG)
'Ok, just go and have dinner.'

– Infinitives

- (7) *Može-te poyekha-t' posmotre-t'*
may:PRES-PL go-INF see-INF
'You may go and see for yourself.'

– Conditionals

- (8) *Yesli by ty poshel zaraneye*
if SUBJUNCT you:SG
go:PAST(MASC:2SG) in.advance
uznal, to teper' nie nado bylo by...
check:PAST(MASC:2SG) CONJ now NEG
need be:PAST(3SG) SUBJUNCT
'If you had gone and checked in advance, now we would not have to...'

Among the most frequent lexical-semantic relations within these forms in Russian one can point out:

– action and its qualitative characteristics in the form of action

- (9) *Khokhoch-et zalivay-et-s'a*
laugh:PRES-3SG trill:PRES-3SG-REFLEX
'He is rolling with laughter.'

– Specific action, carried out while remaining in a particular state, that is two actions or states related to each other:

- (10) a. *Siž-u pish-u*
sit:PRES-1SG write:PRES-1SG

'I sit writing.'

- b. *Lež-yt sp-it*
lie:PRES-2SG sleep:PRES-2SG
'He lies sleeping.'

– the intention to take a certain action (or the awareness of the need to implement it) and the action itself

- (11) a. *Soobraz-il-a priviez-l-a*
Realize-PAST-FEM:3SG
bring-PAST-FEM:3SG
'It occurred to her to bring it.'

- b. *Dogada-l-a-s' vymy-l-a pol*
realize-PAST-FEM:3SG-REFLEX
wash-PAST-FEM:3SG floor
'She went and scrubbed the floor.'

- c. *Soglasi-l-a-s' pieriedela-l-a*
agree-PAST-FEM:3SG-REFLEX
remake-PAST-FEM:3SG
'She agreed to modify it.'²

The formal definition of the grammatical status of these units remains one of the main and still unsolved problems in the study of serial verb constructions with the data of the languages of different structures. If they present a monolith phrase of the sentence, should they be considered as one (complex) word or sentence? The predicate argument structure depends on this definition. It can be said in favor of the definition of such constructions as a single word-form pattern in many languages, firstly, that a serial construction represents a single indivisible action. This implies that the translation of these forms from exotic languages into languages of other structures (e.g. English) only needs one word in many cases. Secondly, all the verbs in the chain have, as a rule, both a common grammatical meaning of tense, aspect, modality, etc., and a common formant, which expresses these meanings. Thirdly, these verbs also have a common argument. In general, as some researchers have noted (see [2, p. 31]), the languages in which the phenomenon of serialization is grammatically regulated, enable these forms to have a strong tendency either for lexicalization (verbal forms become one word-form, that is a complex word) or to grammaticalization (separate from the chain verb forms becomes auxiliary elements of the main verb form). In order to define a structure as a serial verbal (and other) structure, this phenomenon must be approached from the point of view of the rules of the human ability to conceptualize the semantic space and to structure concepts (to build the sequence of events).

Functional-typological definition of serialization. According to Leonard Talmy's (see [10, p. Chapters 1 and 3]) typological conception of the Event integration, the process of speech is the interaction of two independent but closely interrelated domains – semantic (inside) and lexical-grammatical (external). The semantic domain of events consists of categories such as Motion, Path, Figure, Ground, Manner and Cause. Lexical-grammatical domain of

²More on serial constructions in the Russian language see [11; 12; 13].

events consists of the word forms, prepositional and postpositional elements of phrases, and so on. The relationship between these two domains is not symmetrical: one semantic category can be expressed by a combination of lexical and grammatical elements; on the other hand, the combination of semantic categories can be transmitted by only one surface element. However, there is also a wide range of universal principles and typological patterns (i.e. regularities) that define the relationship of semantic categories and lexical-grammatical elements [Ibid. 21].

The idea of “event” is central to the cognitive-semantic theory of Leonard Talmy, and, according to the researcher, is the basic category of human cognition. He regards mind as a cognitive process, constantly aiming at the conceptual distribution (classification) of events and phenomena of reality and subsequently, at their description. The essence of this process lies in the demarcation of the continuum in the sphere of space, time, and quantity etc. This fact accounts for the existence of nouns in all languages of the world, that is, names for the objects in human environment.

“Event” is a subspecies of the conceptual partitioning which makes discrete space-temporal continuum in certain portions. This fact accounts for the existence of verbs, that is, names for portions of time, space and movement, in all languages of the world. Conceptually, the event can be unitary and complex [Ibid. 215]. In turn, a complex event can be expressed either by a subordinate clause in the complex sentence, or in one simple sentence:

(12) *The candle went out.*

(13) *The candle went out because something blew on it.*

(14) *The candle blew out.*

In the first sentence (12) the main idea (the candles stopped burning) is expressed as a single event (by a simple sentence). In the second sentence (13) the idea of the end of the candle’s burning supplemented by cause of it which is expressed as a complex event (by a complex sentence). In the third sentence (14) the complex event is expressed as a single event (by a simple sentence again). To denote the latter phenomenon (sentence 14), that is expressing of a complex event by a single predicate, L. Talmy coins the term **macro-event**. The macro-event contains two components: the **main**, or the **framing event**, for example, sentence (12), as well as a **subordinate event** or **co-event**, for example, sentence (13). The framing event is the main idea of complex (and single) events – Motion (of Agent or Patient) or four ideas metaphorically derived from it – Temporal contouring, State change, Action correlation and Realization. The five conceptual domains express the semantics of a predicate argument structure, which express the macro-event in the sentence [Ibid. 17–18]. The structure of the framing event which is the bearer of the idea of Motion consists of: **Figure**, that is, a moving entity (this can be either Agent or Patient, depending on the sentence

type); **Ground** with respect to which Figure is moving; **Path** in which the figure moves, and that points to the place of its **Location** relative to the Ground [Ibid. 26].

On the other hand, the co-event in the structure of the macro-event makes the framing event more substantive or perceptually palpable. For instance, in the structure of the verb to *blow out* (a candle) there is the built-in frame-event “State change” (the state of burning has stopped) and also the subordinate event “Cause” (the movement of the air). The structure of such Russian verbs like: *vo-yti* ‘to come into; to enter’, *v-biežat* ‘to run into’, *v-yekhat* ‘to drive into’, *v-skochit* ‘to jump into’ and others, incorporates the frame-event “movement of the subject (Figure) with respect to the internal space (Ground) on the inward (Path), which determines the location of the subject” and the subordinate event “Manner” (walking on foot, by vehicle, etc.). Thus, these verbs express a complex event consisting of two (or more) of actions.

The idea of framing (main) event in the structure of a macro-event can be expressed either by the verb (stem, root), or by the auxiliary element, formant (L. Talmy coins the term satellite) (cf. [Ibid. 222]). Hence, L. Talmy introduces, proceeding from the behavior of verbs and satellites two main groups of languages – satellite-framed and verb-framed [Ibid. 221–224]. The languages within each group may be quite different both genetically and typologically. Thus, the verb-oriented languages are Romance, Semitic, Japanese, Tamil, Polynesian, Bantu and some others. Satellite-oriented are the Uralic, the Chinese, and most of Indo-European languages except for Romance. The frame schema of the event (Figure + [Background] + Path) in the structure of satellite-oriented languages is expressed without using a verb in the sentence structure and the structure of verb-oriented languages contains the verb and its arguments. Subordinate event in satellite-oriented languages is expressed by the main (semantically) verb (which is typical for the English verb phrase), and in verbal-oriented languages it is expressed by satellite elements, either individual (prefix, postposition, gerund) or in combination (formant + prefix / postfix), for example: Rus. *v-katit š’a* ‘to roll in’ (Path in framing event Motion is expressed by the prefix *v-* ‘-in’), *do-govorit* ‘to finish talking’ (Aspect in the framing event Temporal contouring is expressed by the prefix *do-* ‘to finish’), *za-dut* ‘blow out’ (Change in the framing event State change is expressed by the prefix *za-* ‘out’), *pere-pisat* ‘to rewrite; to copy out’ (Correspondence in the framing event Action correlation is expressed by the prefix *pere-* ‘re-’), *pri-khvatit* ‘to grab’ (Completeness in the framing event Realization is expressed by prefix *pri-* ‘over’). For example, the English sentence:

(15) *The bottle floated out (from the cave)*

indicates the framing event “Figure (bottle) + Path (out)” expressed without a verb (float), which, in turn,

expresses the co-event, “Manner” (in water). The same is observed in the Russian translation:

- (16) *Butylka vy-ply-l-a (iz pescher-y).*
bottle out-float-PAST:3SG-FEM
(from cave-GEN)

‘The bottle floated out (from the cave)’.

Thus, Slavic and Latin verb prefixes, English verb (adverbial) particles, German separable and inseparable verb prefixes, and Persian incorporated nouns in compound verbs exemplify, in principle, a functionally common linguistic phenomenon. However, in Spanish (a verb-oriented language) the same sentence has a fundamentally different cognitive-semantic structure.

- (17) *La botella salio flotando (de la cueva)*
‘The bottle exited floating (from the cave)’.

In (17) the framing event of Motion is manifested in the semantic verb *salir* ‘to exit’, and the co-event of Manner in the gerund *flotando* ‘floating’. Thus, if serialization is the process of verbal expression of the conceptually unitary complex of events, different parts of which are lexicalized in different verbs, it is obvious that the best conditions for a chain of semantic verbs expressing a macro-event, can be found in verb-oriented languages [2, p. 52] (in which these constructions are widely used and belong to the grammatical norm).

Verb serialization in Persian. The Persian language belongs to a mixed (satellite-verb-framed) type of languages with a strong satellite orientation, cf.: *birun raft* ‘He went out; He left’, *bālā raft* ‘He went up’, *foru raft* ‘He sink’ (where the verb *raftan* only has the idea of Motion, and the elements *birun*, *bālā*, *foru* have the idea of Manner). However, the agglutinative structure of Persian word forms and phrases makes it easy to integrate not only stems, but also the whole word forms (within the equal forms). Verb serialization occurs in the Persian spoken language fairly frequent, and even certain forms are an integral part thereof. Our data suggest that a sentence in the modern Persian language may contain up to three verbs in a row.

Two-verb chains. Two-verb chains contain the idea of Motion, as well as the metaphorical extension of Motion to the idea of State change.

- (18) [*Bā khod=ash*] *Yani kojā gozāsht-e raft-e?*
[With he=3SG:POSS] So where
leave:PAST(3SG)-PASTPART go:
PAST(3SG)-PASTPART?
‘[To himself] So where did he go to?’

Connecting the two verbs *gozāshtan* ‘to put; to lay; to place’ and *raftan* ‘to go’ is very common in modern Persian speech. Their approximate English equivalents are the verbs to *disappear*, to *dart off*, which convey the idea of an unexpected, unplanned or sudden leaving.

- (19) *Jor’at ne-mi-kard-am beh=et chiz-i be-guy-am,*
courage NEG-CONT-do:PAST-1SG to=2SG
thing-INDEF SUBJ-say:PRES-1SG

mi-tars-id-am bā=hām qahr-i kon-i va
CONT-fear-PAST-1SG with=1SG:PERS an
ger-REL do:SUBJ-2SG and
be-gozār-i be-rav-i
SUBJ-leave-2SG SUBJ-go-2SG
‘I did not dare to say anything to you, I was afraid you were not going to talk to me and would leave me.’

In this way one goes off after a quarrel, a dispute, as a result of injury or for some other important and unplanned reason.

- (20) *Cherā bi khodāhafezi gozāsht-i raft-i?*
Why without goodbye leave:PAST-2SG
go:PAST-2SG?
‘Why did you suddenly go away without saying goodbye?’

In (20) we have the classical macro-event – semantically unitary and complex at the same time. The framing event Motion is expressed by the verb *raftan*. The subordinate event is expressed by the verb *gozāshtan*. To cover the latter, L. Talmy coins the term Enablement. This event precedes the main one and makes it possible (but does not cause it), helping the main event to occur.

- (21) *Mādarbozorg=am mowqe=e aqd gozāsht va*
grandmother=1SG:POSS time=GEN
engagement leave:PAST(3SG) and
raft Mashhad
go:PAST(3SG) Mashhad
‘My grandmother moved to Mashhad suddenly during the engagement.’

The subordinate event, expressed by *gozāshtan* ‘to put; to lay; to place’, as if completes the previous step (cf. Rus.: *stavit’* tochku; *polozyt’ konets* ‘to finish’, lit. ‘to place a full stop; to put an end’) and enables the beginning of another event, in this case, Motion. The uncompleted, transitional nature of the integration of these two events in one macro-event in the Persian language is illustrated by the ability of the optional use of the conjunction *va* ‘and’. Sometimes both variants – with and without conjunction – are used within one utterance.

- (22) *Man che mi-dān-am zan=esh kojā gozāsht-e*
I what CONT-know-1SG woman=3S
G:POSS where leave:PAST(3SG)-PASTPART
raft-e. magar man be-pā=ye u bud-am?
go:PAST(3SG)-PASTPART. Whether
I to-leg=GEN she be:PAST-1SG?
ākher to=rā khodā in ham shod showhar?..
khob kār-i
at.last you=OBJ god this also
become:PAST(3SG) husband?.. good job-INDEF
kard agar gozāsht va raft!
do:PAST(3SG) if leave:PAST(3SG)
and go:PAST(3SG)!

‘How can I know, where his wife has gone. I haven’t been put to watch her? After all, Oh God, with the husband like hers? ...It’s a good riddance for her!’

In general, the Motion event accompanied by the event which precedes and creates the conditions for it is most clearly expressed by the chains of verbs in the imperative form.

- (23) *Chāyi var-dār bi-yār*
tea up-take:IMPER(2SG)
IMPER-bring:PRES(2SG)
'Bring some tea.'

In (23) the framing event Motion the Figure (a tea), is expressed by the verb *āvardan* 'to bring'. The subordinate event Enablement is expressed by the prefixed verb *b(v)ar-dāshān* 'to take, to pick up'. In order to bring the tea, one must first take it. Thus, the subordinate event occurs before the framing one, making it possible, but no way is a Cause of it.

In addition, the framing event Motion may be accompanied by a co-event which indicates the Manner it is being performed.

- (24) *Qambari dav-id va raft*
Gambary run-PAST(3SG) and go: PAST(3SG)
'Gambary went running.'

In (24) the framing event Motion has been expressed by the verb *raftan* 'to go'. The subordinate event has been expressed by the verb *davidan* 'to run'. L. Talmy uses the term Manner for the latter. The semantics of this verb doesn't have a component which clearly points to the direction of motion (as well as its English equivalent).

The metaphor derived from the idea of Motion is the framing event State change. In modern spoken Persian two-verb chains can express a macro-event, the main (framing) event of which is precisely the State change.

- (25) *Ba 'd=esh zad pedar=e man mord*
after=3SG:DEMONSTR hit:PAST(3SG)
father=GEN I die:PAST(3SG)
'After that my father suddenly died.'

In (25) the framing event State change is expressed by the verb *mordan* 'to die' (the transition from one state to another). The subordinate event is expressed by the verb *zadan* 'to beat, to hit'. This verb gives the main event the effect of surprise (cf. bang!), that is, the main event is accompanied by the indication on the way of its course.

- (26) *Tāze yek sāl az ezdevāj=eshān mi-gozasht ke ān-vaqt*
just one year from wedding=3PL:POSS
CONT-pass:PAST(3SG) when that-time
zad [va] showhar-e ofitād tu=ye hachal
hit:PAST(3SG) [and] husband-DEF
fell:PAST(3SG) in=GEN awkward.situation
'Just one year after their wedding passed as, then bang [and] the husband got in trouble.'

In (26) the framing event State change (acceptable state to unpleasant state) is expressed by the verb *oftādan* 'to fall'. The subordinate event Manner is expressed by the verb *zadan*, which gives the main event the effect of surprise. As can be seen from the above

example, the verb forms of such phrases can be located distantly. This fact points, as is noted above, to the phenomenon of serialization in the modern Persian language which has not yet been formed completely.

The framing event State change, which is expressed by two-verb chains, as in the following example, may have other subordinate events:

- (27) *Hālā bi-yā [va] dorost=esh kon*
now IMPER-go:PRES(2SG) [and]
correct=3SG:DEMONSTR do:PRES(2SG)
'Now go/come and do it correctly.'
(28) *Hālā bi-ya khub-i kon*
now IMPER-go:PRES(2SG) good-REL
(IMPER)do:PRES(2SG)
'Now go/come and do it well.'

In (27) and (28) the framing event State change (from improperly done to properly done) is expressed by complex verbs *dorost kardan* and *khubi kardan* 'to do properly, to amend'. The subordinate event is expressed by the verb *āmadan* 'to come', which (especially in the form of the imperative mood) can also refer to an event that precedes the main event and is the initial stage of it (without being its cause!), the so-called Precursion.

- (29) *Āmad-am [va] goft-am*
come:PAST-1SG [and] speak:PAST-1SG
'I went and spoke.'

The framing event State change (silent to speaking) is expressed by the verb *goftan* 'to say, to speak'. The subordinate event Precursion, which is its initial stage, is expressed by the verb *āmadan* 'to come' (cf. the same function in Russian of the verb *vz'at'* 'to take'). Such Precursion (previous) subordinate event can be expressed by the verbs like *to take*, *to get* and so on.

- (30) *Aqab=e doqqān yek tekke=ye zilu andākh-t-e bud. ba 'zi vaqt-hā*
behind=GEN shop one piece=GEN carpet
throw:PAST(3SG)-PASTPART. some time-PL
mi-gereft mi-khābid
CONT-take:PAST(3SG)
CONT-sleep:PAST(3SG)
'Behind the shop he left a piece of doormat. Sometimes he slept there.'

In (30) the framing event State change (from staying awake to sleep) is expressed by the verb *khābidan* 'to sleep'. The subordinate event Precursion is expressed by the verb *gereftan* 'to take' (cf. the use of this verb in Russian: *vz'al zasnul* 'He dropped to sleep' (lit. 'took slept'); *kazdy den' beret spit* lit. 'Every day he will sleep'), cf.:

- (31) *Dar dars=e musiqi hasan eyn=e chub=e khoshk mi-gereft*
in lesson=GEN music Hasan substance=
GEN stick=GEN dry CONT-take:PAST(3SG)
mi-neshast
CONT-sit:PAST(3SG)
'At the lessons of music Hasan would sit exactly like a dry stick.'

- (32) *Be-gir-im be-khāb-im, be-bin-im*
 IMPER-take:PRES-1PL
 IMPER-sleep:PRES-1PL IMPER-see:PRES-1PL
fardā che pish mi-yāy-ad
 tomorrow what forward CONT-come:PRES-3SG
 ‘Let us take some sleep and see tomorrow
 what will occur.’

In (32) the third verb *didan* ‘to see, to look’ tends to be a component of a verb chain, but its own argument structure separates it from the chain (incidentally, the author of the analyzed text separated the two-verb series from the next clause by a comma).

The subordinate verb *gereftan* can be used with a complement, that is, have its own arguments, which may apply to the main verb (the common argument structure, as noted above, is one of the main features of serial verbs).

- (33) *Rāh=eshān=rā gereft-and [va] raft-and*
 way=3PL:POSS=OBJ take:PAST-3PL [and]
 go:PAST-3PL
 ‘They took [and] went their own way.’
- (34) *Gereft sar=esh=rā borid*
 take:PAST(3SG) head=3SG:POSS=
 OBJ cut:PAST(3SG)
 ‘He cut its [the lamb’s] head.’

The same sense of Precursion can be expressed by the prefixed verb *b(v)ar-dāshstan* ‘to take, to pick up’.

- (35) *Dast=esh ne-mi-shekast agar bar-mi-dāsh*
 hand=3SG:POSS NEG-CONT-
 break:PAST(3SG) up-CONT-have:PAST(3SG)
do kalame mi-nevesht
 two words CONT-write:PAST(3SG)
 ‘His hand would not brake if he took and
 wrote two words.’³

The framing event State change may be accompanied by an action, which is its cause.

- (36) *Negāh kard-am did-am*
 look do:PAST-1SG see:PAST-1SG
 ‘I took a look and saw.’

In (36) the framing event State change (from not seeing to seeing) has been expressed by the verb *didan* ‘to see, to look’ and the subordinate event has

been expressed by the verb *negāh kardan* ‘to look, to take a look’ (lit. ‘to do a look’). This action causes the main event that occurs (there cannot be “to look” without “to see”).

In addition, State change may be accompanied by an action, which is not its cause, but only makes it possible, assists it.

- (37) *Raft [va] zan=e digar-i gereft*
 go:PAST(3SG) [and] woman=GEN
 another-INDEF take:PAST(3SG)
 ‘He went [and] took (married) another
 woman (once more).’

In (37) the framing event State change (from absence to presence) is expressed by the verb *gereftan* ‘to take, to get’ and the subordinate event is expressed again by the verb *raftan* ‘to go’⁴. This verb means the action which precedes the main event and helps it to occur, making it possible (without being its cause!).

Three-verb chains. Three-verb series, as well as two-verb ones, contain the idea of Motion, as well as the idea of State change derived from it metaphorically.

- (38) *Bi-yāy-id ru=ye khosh be mardom*
neshān be-dah-id,
 IMPER-come:PRES-2PL face=GEN good to
 people sign IMPER-give:PRES-2PL,
pizi=shān=rā jā be-gozār-id, ...ān-vaqt
do qort
 ass=3PL:POSS=OBJ place IMPER-
 put:PRES-2PL, ... DEMONSTR:SG-time
 two gulp
va nim=eshān ham bāqi ast
 and half=3PL:POSS too enough
 be:PRES(3SG)
 ‘You just show our good attitude
 to the people, do their work for them ...
 then they will still want more.’

In (38) two framing events State change (from the not shown to the shown and from the not made to the made) are expressed, respectively, by the two complex verbs *neshān dādan* ‘to show, to demonstrate’ (lit. ‘to give a mark, a sign’) and *jā gozāshstan*

³ The present and past progressive forms in Persian are built precisely on the principle of serialization. The macro-event combines the framing event, expressed by the main verb, and the subordinate event, expressed by the auxiliary verb:

- (i) a. *Dār-am mi-rav-am*
 have:PRES-1SG CONT-go:PRES-1SG
 ‘I am going.’
- b. *Dāsh-t-am mi-raft-am*
 have:PAST-1SG CONT-go:PAST-1SG
 ‘I was going.’

The framing event (in this case, Motion) is expressed by the main verb *raftan* ‘to go’, and the subordinate event is expressed by the auxiliary verb *dāshstan* ‘to have, to possess’ (cf. to have in English), both at the same aspectual and temporal forms.

⁴ The existence of the stable set of the same verbs in different languages is noted by all researchers of the phenomenon “serialization” (cf., e.g. the frequency lists of verbs in Benue-Congo language Nizaa in [2, p. 22–33]). In Persian with these verbs only quite a large number of idioms is formed:

- (ii) a. *Na gozāsh-t [va] na bar-dāsh-t va goft ...*
 not leave:PAST(3SG) [and] not up-take:PAST(3SG) and say:PAST(3SG) ...
 ‘For no reason, without shame, tactless.’
- b. *U ham na gozāsh-t-e na bar-dāsh-t-e bud ...*
 he also not leave:PAST-PASTPART not take:PAST-PASTPART be:PAST(3SG) ...
 ‘He/she behaved ugly, as like as two peas’.

‘to leave’ (lit. ‘to put the place’). Both events have a common subordinate event Precursion – one for two (which marks the initial stage of the main events, but does not cause them!). It is expressed by the verb *āmadan* ‘to come’ which, as has been noted above, can have some Precursion sense in certain contexts:

- (39) *Bi-ya be-gir*
 IMPER-come:PRES(2SG)
 IMPER-take:PRES(2SG)
 ‘Come and take.’

In three-verb series the framing event State change is usually expressed by a single verb, accompanied by two events expressed by two verbs:

- (40) *Mahmud bas ast digar. Bo-ru be-gir*
 Mahmood enough be:PRES(3SG) more.
 IMPER-go:PRES(2SG)
 IMPER-take:PRES(2SG)
be-khāb
 IMPER-sleep:PRES(2SG)
 ‘Mahmud, that is enough! Go and take some sleep.’

In (40) the framing event State change (from staying awake to going to sleep) is expressed by the verb *khābīdan* ‘to sleep’. The first subordinate event Enablement has been expressed by the verb *raftan* ‘to go’, which precedes the framing event, creates the conditions for its occurrence, but is not its cause. The second subordinate event Precursion is expressed by the verb *gereftan* ‘to take, to get’, which is the first step to changing the state.

In another example, the structure of macro-event consists of a chain of coherent events:

- (41) *Khānom mi-goft: doctor-hā be andāze=*
ye khar ham
 Lady CONT-tell:PAST(3SG) doctor-PL
 to extent=GEN donkeys also
ne-mi-fahm-and va bi-khod hey
bar-mi-dār-and
 NEG-CONT-understand:PRES-3PL and
 without-REFLEX keep up-CONT-
 have:PRES-3PL
be bache=am āmpul mi-zan-and
 to child=1SG:POSS injection CONT-
 beat:PRES-3PL
 ‘Aunt said: doctors, like donkeys, don’t understand and just keep pricking needles into my baby.’

In (41) the framing event Motion (physical manipulation with the needle) is expressed by the complex verb *āmpul zadan* ‘to prick injection’ (lit. ‘to shoot an ampoule’). The first subordinate event is expressed by the verb *fahmidan* ‘to understand’. This event is the cause of the main one. The second subordinate event is expressed by the prefixed verb *bar-dāshtan* ‘to take, to pick up’. This event is the initial stage, that is, Precursion of the main one, but (!) is not its cause.

The same structure of a macro-event expressed by three-verb series, but with a different set of subordinate events is presented in the following example:

- (42) *Vaqt-i rasid-am, khabar na-kard-am sarzade*
 Time-INDEF reach:PAST-1SG information
 NEG-do:PAST-1SG unexpected
vāred=e manzel=esh shod-am
 incoming=GEN house=3SG:POSS
 become:PAST-1SG
 ‘On coming back, I did not inform anyone and arrived at her house unexpectedly.’

In (42) the framing event Motion (entering the room) is expressed by the complex verb *vāred shodan* ‘to come in, to enter’ (lit. *vāred* ‘incoming’, *shodan* ‘to become’). The first subordinate event Enablement, which precedes the main event and facilitates its occurrence, has been expressed by the verb *rasidan* ‘to arrive, to reach’. The second subordinate event Manner, which indicates the way of the occurrence of the main one is expressed by the complex verb *khabar kardan* ‘to inform, to let know’ (lit. *khabar* ‘news’, *kardan* ‘do’). It is this verb that characterizes the main event.

The sequence of subordinate events may be different. It depends on what kind of Precursive verb is used in three-verb series: the verb *gereftan*, as we see from the examples, is used directly before the verb which expresses the framing event, and the prefixed verb *bar-dāshtan* always takes a distant position to the verb which expresses the framing event:

- (43) *Moalem goft: bache-hā, sar-e kelās!*
Mansuri va Rezāyi khomre=ye
 teacher say:PAST(3SG) child-PL top=GEN
 class Mansur and Reza jar=GEN
shekaste=rā bar-dār-and be-bar-and
bi-yāndāz-and
 broken=GEN up-have:PRES-3PL
 IMPER-carry:PRES-3PL IMPER-
 throw:PRES-3PL
tu biyābān-e posht-e madrese
 into wasteland=GEN behind=GEN school
 ‘The teacher said: Children, go to the class!
 Mansur and Reza take, carry and throw the
 broken jar on the wasteland behind the
 school.’

In (43) the framing event Motion (moving a jar from place to place) is expressed by the verb *andākhtan* ‘to throw’. This verb contains the main idea of getting rid of something within the macro-event analyzed. The event, which immediately precedes the main one, is expressed by the verb *bordan* ‘to carry’. It is this verb that makes the main event possible and facilitates its occurrence, but is not its cause (as will be seen in the following example). The event which represents the initial stage of the main event is expressed by the prefixed verb *bar-dāshtan* ‘to take, to pick up’. This verb, by the way, is Precursive for the subordinate event of Enablement also. The analogous case can be observed in Russian:

- (44) a. *voz'm-i vy-bros-i*
 take:IMPER-2SG out-throw:IMPER-2SG
 ‘Take it and throw out.’

- b. *voz 'm-i o-tnies-i*
take:IMPER-2SG out-carry:IMPER-2SG
'Take it and carry away.'
- c. *voz 'mi otniesi vybros'*
take:IMPER-2SG out-carry:IMPER-2SG
out-throw:IMPER-2SG
'Take it, carry away and throw away.'

In the following example, another framing event has a similar set of co-events:

- (45) *asbāb va asās=ash=rā bar-dāsh-t, bord,*
chattels:PL and things:PL=3SG:POSS=OBJ
up-have:PAST(3SG) carry:PAST(3SG)
gozāsh-t jelow=e kelās=e dovvom
put:PAST(3SG) front=GEN class=GEN second
'He picked up bag and baggage, carried them
away and put them in front of the second
class.'

In (45) the framing event Motion (things in a certain place) is expressed by the verb *gozāsh-tan* 'to put'. The action which immediately precedes the main event is expressed by the verb *bordan* 'to carry'. It is this verb that makes it possible to cause and begin the main event. At the same time, this subordinate event of Enablement is not the cause of the main event. As we could see in the above example, this event is accompanied by another framing event. Pre-cursor of the main event is expressed by the prefixed verb *bar-dāsh-tan* 'to take, to pick up'.

Past participle serialization in Persian. Since the basic syntactic structure is a simple sentence in agglutinative languages, particularly in Turk, it tends to absorb the substitutes of subordinate clauses whose structure does not contradict to the rules of the simple sentence structure. A number of subordinating relations are conveyed, expressed by participial syntactic constructions [1, p. 529]. Under the influence of the Persian and Arabic languages, the complex sentence in the Turkic languages has certainly evolved, but nevertheless, it was under the influence of the Turkic languages that past participle has become one of the most common categories in the written standard modern Persian. Having a tangible tense semantics (see [7, p. 45–46]), the Persian past participle, but the marker function of a non-main, co-event (the function that is common for participles in many languages), also has a specific ability to be used in a sentence instead of verbs that contain the main event.

The use of past participle as a verb predicate can be observed even in Old Persian (see [6, p. 182–183]):

- (46) *Hamiçi-yā hagmatā paraitā*
rebel-PL gathered stood.out
'The rebels gathered and stood out.'
- (47) *Ima tya manā kartam Bābirauv*
that what I:GEN do:PASTPART Babylon
'That's what I did in Babylon.'

This use of the forms involved in both intransitive (first example) and in transitive (second example) structures has leads to the use of pronominal enclitics as a subject:

- (48) *Manā Auramazdā pā-tuv utā tya maiy kartam*
I:GEN Ahuramazda (IMPER)pro
tect:PRES-3SG and what I:GEN do:
PASTPART
'Let Ahuramazda protect me and that what
I did.'

In the Middle Persian period the use of past participles with a copula (for intransitive verbs) and past participles with pronominal enclitic (for transitive verbs) as person and number markers totally placed the ancient Persian forms of the past indefinite and past perfect [Ibid. 183]. Over time, in the Middle Persian period the preterit and perfect stems of Persian verbs were formed from these participles. It is the regular use of past participles as verb predicative that caused the loss of their own participial meaning and accounted for its gradual transformation into a verb stem (see [Ibid. 200–204]).

In modern Persian the use of the past participle instead of the main verb in a sentence is common (see [8, p. 71]):

- (49) *Majid kif=ash=rā bar-dāsh-t-e az khāne*
birun david
Majid briefcase=3SG:POSS=OBJ
up-take:PAST-PASTPART from home
out run:PAST(3SG)
'Majid took his briefcase and ran out of home.'

In (49) the past participle *bar-dāsh-t-e* 'taken' (comes from the verb *bar-dāsh-tan* 'to take, to pick up') is used in place of the main verb, cf. example (50):

- (50) *Majid bar-dāsh-t va david*
Majid on-have:PAST(3SG)
and run:PAST(3SG)
'Majid just ran away.'

The ability of these participles to build chains in the modern Persian language proves that they are used in the grammatical function of verbs. In many languages, one can find a similar phenomenon, when some other parts of speech, not only a verb (a noun for example) are doubled. Thus, in the modern Russian language the highest frequency among case forms can be observed in the so called double nominative and double prepositional forms. The following semantic relationships within these forms are noted.

– Relation of genus and species.

- (51) *Ya da-l-a yey den'gi shest' rubl-ey*
I give-PAST-FEM:1SG she:DAT money
six ruble-PL
'I gave her the money – six rubles.'

– Object and its quantitative characteristics, in particular, the measure of a substance.

- (52) *Po-moyemu, oni nikto ne mog uže slusha-t'*
obviously they no.one NEG can:PAST(3SG)
now listen-INF
'I think, none of them could listen any longer.'

– Object and its essential feature, in particular, its characteristic feature.

- (53) *Vot takoy fason tarelochk-i vse*
here such style plate-PL all

‘That’s the shape of all little dishes.’

– Relation of the part and the whole.

(54) *Na taksi bylo tri rubl-’a na schetchik-e*
on taxi:LOC be:PAST(3SG) three rubl-GEN
taximeter-LOC

‘The taximeter showed three rubles.’

In addition, this phenomenon is not new for the Russian language. These forms were inherent in everyday speech of the Old Russian period (see [3, p. 81–82]), that is, one can speak about a very strong tendency which finds its expression in the syntax of spoken language, in the whole system of doubling (subordinate constructions of the literary language correspond in many cases to paratactic constructions in speech). The serialization of past participles in the literary standard modern Persian is also widely spread:

(55) *Qāsem ke shāhed=e begumegu=ye ān do bud-e*
Kasem which witness=GEN conversation=
GEN that two be:PAST-PASTPART
va az tars jor’at na-kard-e dekhālat kon-ad,
and from fear dare NEG-do:PAST-PAST
PART interference (SUBJUNCT)do-3SG
bā dide=ye tahsin be Said negāh mi-kon-ad
with glance=GEN applause at Said look
CONT-do:PRES-3SG
‘Kasem, who was the witness of the conversation of those two from the fear, did not dare to exit, looks at Said with approving glance.’

In (55) (the author’s stage remark in the play) past participles (*bude* ‘being’ and *jor’at nakarde* ‘no daring’) follow one another, acting as the verbs, cf.: *Kasem was the witness to a conversation of some two people and of fright did not dare to come out ...* Such participial chains can alternate with verb chains:

(56) *Did-am pesare kerker mi-kon-ad.*
Negāh kard-am did-am
see:PAST-1SG boy tittering CONT-do:
PRES-3SG. Look do:PAST-1SG see:PAST-1SG
vardāsht-e be lā=ye dar va chārhub yek take
kesh=e tirkamān
take:PAST-PASTPART at fold=GEN doors
and doorframe one piece rubber=GEN bow
kubid-e
pound:PAST-PASTPART
‘I saw the boy laughing. I cast a glance and saw him take a piece of rubber from the bow and pounded it in the doorframe.’

In (56) a past participle chain (*vardāshte* ‘taken’ and *kubide* ‘pounded’) follow the verb chain (*negāh kardam* ‘took a look’ and *didam* ‘saw’).

Conclusions. The data analyzed in the article indicate that the phenomenon of serialization in the modern Persian language, despite the absence of tradition in its selection, is developing. Based on the material of the modern spoken and written Persian language, the two-verb, three-verb and past participle series have been studied.

Two of five possible frame events in the structures of macro-events are only found in the Modern Persian. They are the main – Motion and the most important derivative of it – State change. The rest – Temporal contouring, Action correlation and Realization – are absent. The first four of eight possible co-events in the structures of macro-events are only identified (those that either precede the framing event or is its cause). They are – Precursion, Enablement, Cause and Manner. The rest – Concomitance, Subsequence, Concurrent result and Constitutiveness – are absent. It is possible to speak about the following features of this category in the Persian language:

1) A large number of syntactic constructions in the modern Persian language are based on the pattern which is very close to the serialization one:

(57) *Qambari, bo-ru be kadkhodā be-gu bi-yāy-ad*
Qambary, IMPER-go:PRES to headman IM
PER-tell:PRES CONJ-com:PRES-3SG
‘Qambary, go and tell the headman to come.’

In (57), the framing event State change (from silence to speaking) is expressed by the verb *gof-tan* ‘to talk; to tell’. The subordinate event Enablement is expressed by the verb *raftan* ‘to go’, which precedes the framing event, creates the conditions for its occurrence, but is not its cause. These verbs have a common argument: *boru pishe kadkhodā* ‘go to the headman’, *begu be kadkhodā* ‘tell the headman’. This testifies to the merging of two predicates in a single complex predicate. However, the main verb *gof-tan* ‘to talk; to tell’ has its own argument (*biyāyad*). The final merge predicate has not yet come, although the main features are already present. The number of these expressions in the modern spoken Persian is striking in fact. Such expressions are often hard to be distinguished from verb idioms. This indicates the prevalence of this phenomenon:

(58) *Khob shod shod na-shod*
good become:PAST(3SG)
become:PAST(3SG) NEG-be
come:PAST(3SG)
na-shod, khod=esh ākhar=esh khub
NEG-become:PAST(3SG) good=3SG:RE
FLEX end=3SG:REFLEX good
mi-shav-ad
CONT-become:PRES-3SG
‘And the beginning was so good.’

2) The material of Persian two-verb and three-verb series discussed above demonstrates the existence the main features of verb serialization – the common argument structure and the final position of the main verb, which expresses the framing event;

3) The set of verbs which are the components of serial constructions in Persian correlate with similar sets of verbs in other languages where the verb serialization has the status of the grammatical category.

On the one hand, these features of serialization in Persian correspond to the same attributes of this

category in other languages; on the other hand, they demonstrate the prevalence of this phenomenon in modern colloquial Persian, and one can conclude that this category in the Persian language has a strong potential for development. It must also be noted that

other parts of speech in the Persian language can be subjected to this tendency too. Thus, the ability to be an integral part of a single unitary event in the written style of the modern Persian language is inherent in past participles.

References

1. Gajiyeva N.Z. *Turkskiye yazyki (Turkic Languages) / N.Z. Gajiyeva // Lingvisticheskiy enciklopedicheskiy slovar. – Moscow : Sovetskaya enciklopediya, 1990. – P. 527–529.*
2. Kjelsvik B. *Verb chains in Nizaa / B. Kjelsvik / Unpublished doctoral dissertation. – Oslo : University of Oslo, 2002. – 181 p.*
3. Krasilnikova E.V. *Konstrukcii s udvoyeniyem v russkoy razgovornoy rechi (Double Constructions in Colloquial Russian) / E.V. Krasilnikova // Russkiy yazyk v shkole. – № 5. – 1971. – P. 80–83.*
4. Kshanovsky O. *Verb serialization in Modern Persian / O. Kshanovsky // Forth International Conference on Iranian Linguistics. Abstracts ; Uppsala University (Sweden, 17–19 June 2011). – P. 40.*
5. Kshanovsky O. *Verb Serialization as Cognitive Universal (Slavonic and Iranian data) / O. Kshanovsky // 19th International Congress of Linguists (July 21–27, Geneva, Switzerland). – Abstract booklet, 2013. – P. 383.*
6. Rastorguyeva V.S., Edelman D.I. *Opyt istoriko-tipologicheskogo issledovaniya iranskikh yazykov (Notes on Historical and Typological study of Iranian Languages). V.1. Fonologiya. Evolucia morfologicheskogo tipa (Phonology. The evolution of the Morphological Type) / V.S. Rastorguyeva, D.I. Edelman. – Moscow : Nauka. 1975. – 240 p.*
7. Rustamova T. *Naqsh-e sefat-e fe'li dar qanā-ye ganjine-ye loqat-e zabān-e fārsi (The Role of the Participles in the Persian Lexicology) / T. Rustamova // Irānshenākht. – № 6. – 1997. – P. 43–59.*
8. Samare Y. *Āmush-e zabān-e fārsi (Persian Language Teaching). J. 4. / Y. Samare. – Tehrān : Enteshārāt-e beinolmelali-ye ALHODA, 1993. – 352 p.*
9. Shvedova N.U. 1960. *Ocherki po sintaksisu russkoy razgovornoy rechi (Notes on the Syntax of Colloquial Russian) / N.U. Shvedova. – Moscow : Academy of Science of USSR. – 377 p.*
10. Talmy L. 2000. *Toward a Cognitive Semantics. Vol. 2. Typology and Process in Concept Structuring. Cambridge/London: MIT Press, 2000. – 495 p.*
11. Weiss D. *Double verbs in the Russian colloquial speech in the light of National corpus of the Russian language: the plural Imperative / D. Weiss // Contributions suisses au XV e congrès mondial des slavistes à Minsk, août 2013 / E. Velmezova (éd.). – Bern ; Berlin ; Bruxelles ; Frankfurt am Main ; New York ; Oxford ; Wien : PETER LANG, 2013. – P. 319–341.*
12. Weiss D. *Russian double verbs in the 1st plural Imperative / D. Weiss // Wiener Slawistischer Almanach. – № 85. – 2013. – P. 165–175.*
13. Weiss D. *Verb serialization in North East Europe: the case of Russian and its Finno-Ugric neighbors / D. Weiss // Wiemer, Björn; Wälchli, Bernhard; Hansen, Björn. Grammatical replication and grammatical borrowing in language contact. – Berlin ; Boston, 2012. – P. 611–646.*

Abbreviations

SG	Singular
PL	Plural
FEM	Feminine suffix
MASC	Masculine suffix
CONJ	Conjunction
POSS	Possessive clitic
REL	Relative clitic
PAST	Past stem
PASTPART	Past participle
PRES	Present stem
FUT	Future stem
NEG	Negative
CONT	Continuous
DEF	Definite article
INDEF	Indefinite article
SUBJ	Subject
SUBJUNCT	Subjunctive mood
PERS	Personal pronoun
DEMONSTR	Demonstrative pronoun
REFLEX	Reflexive pronoun
IMPER	Imperative mood
GEN	Genitive case
DAT	Dative case
LOC	Locative case

УДК 811.112.2:811.161.2–115: 316.46.058

Петлюченко Н. В.

КОНТРАСТИВНАЯ СПЕЦИФИКА ПРЕЗИДЕНТСКОГО ХАРИЗМАТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА ГЕРМАНИИ И УКРАИНЫ

В настоящей статье представлены результаты контрастивного анализа президентского дискурса Германии и Украины, выполненного на материале инаугурационных речей президента Украины Петра Порошенко (7 июня 2014 г.) и президента Германии Йохима Гаука (23 марта 2012 г.). В статье рассмотрены статус президентского дискурса и его жанровые особенности, описаны компоненты харизматического имиджа президента, определены имиджевые харизматические контрасты в инаугурационных выступлениях президентов Германии и Украины.

Ключевые слова: президентский дискурс, инаугурационная речь, харизматический имидж.

Петлюченко Н. В. Контрастивна специфіка президентського харизматичного дискурсу Німеччини та України. – Стаття.

У статті представлено результати контрастивного аналізу президентського дискурсу Німеччини та України, що виконано на матеріалі інаугураційних промов президентів України та Німеччини – Петра Порошенка і Йохима Гаука. У статті розглянуто статус президентського дискурсу та його жанрові особливості, описано компоненти харизматичного іміджу президента, визначено іміджеві харизматичні контрасти в інаугураційних виступах президентів двох країн.

Ключові слова: президентський дискурс, інаугураційна промова, харизматичний імідж.

Petlyuchenko N. V. Contrastive features of charismatic presidential discourse of Germany and Ukraine. – Article.

The paper presents the results of a contrastive analysis of presidential discourse in Germany and Ukraine conducted using inaugural speeches delivered by the Presidents of Ukraine and Germany – Petro Poroshenko and Joachim Gauck. The article considers the status of presidential discourse and its genre specifics, describes the components of the presidential charismatic image, and establishes the image-building charismatic contrasts in the inaugural speeches of the Presidents of both countries.

Key words: presidential discourse, inaugural speech, charismatic image.

Актуальность выполненного исследования определяется тем, что президентский дискурс как разновидность политического дискурса [4; 5; 16; 17] представляет собой сложное многомерное образование, включающее в себя статусно-ролевую природу речевого поведения главы государства, преобладание серьезного модуса общения и социальную обязанность следовать стиливым требованиям официальной коммуникации, преобладание речевых ситуаций подготовленного устного выступления политика и пр. [Гаврилова, 1]. При этом президентская речь интерпретируется как политическое действие, поскольку глава государства как субъект речевого действия обладает широкими коммуникативными возможностями и его текст всегда опосредован через СМИ [там же]. Основными характеристиками дискурса президентства как политического института в государстве являются его стратегичность, всеобъемлемость и публичность [Коваль, 3]. Жанровое пространство президентского выступления варьирует от малых (приветствие, вступительное слово, поздравление) до крупных речевых форм (послание, прямая линия, ежегодное интервью) [10]. Особое место здесь занимает инаугурационная речь, с которой может выступать только президент и которая относится к тем жанрам президентского дискурса, для которых, в целом, характерно преобладание фатической составляющей коммуникации. Преобладание фатики обусловлено тем, что данный жанр входит в политический ритуал в качестве его важнейшей составляющей. Инаугурационное обращение президента однозначно маркирова-

но единичным адресантом, жестко привязано к определенному политическому событию, фиксировано во временном и пространственном плане [2; 6; 8; 9].

Целью настоящей статьи является контрастивный анализ президентского дискурса Германии и Украины, выполненный на материале инаугурационных речей президента Украины Петра Порошенко (7 июня 2014 г.) и президента Германии Йохима Гаука (23 марта 2012 г.), и определение его имиджевых харизматических особенностей.

Необходимо отметить, что в имидже президента государства эксплуатируется достаточно активно тема его *харизмы* или *харизматичности*, при этом важным является акцент на истинном или искусственном характере ее происхождения. Харизма по рождению, или *истинная харизма* – это вид харизмы, манифестирующийся, как правило, в переломные моменты развития социума и обладающий следующими признаками: наличием заложенных от природы уникальных способностей, революционно-креативным способом манифестации деятельности активности, готовностью к самопожертвованию в достижении цели, существованием личных стигмат, обаяния, бойцовским модусом поведения. *Искусственная харизма* только стремится к демонстрации наличия харизматических свойств, тождественных свойствам харизматика по рождению. Отличие искусственной харизмы от истинной состоит в том, что искусственный харизматик не обладает от рождения особыми свойствами (суггестия, пророческий, ораторский или полководческий дар и др.). В по-

литическом дискурсе важными являются такие черты харизмы, как *иррациональность*, *революционность* и *воодушевленность* [5].

Один из самых известных экспертов по лидерству в разных культурах Роберт Хаус совместно с коллегами в своей работе «*Personality and Charisma in the U.S. Presidency: A Psychological Theory of Leader Effectiveness*» исследовал бывших президентов США и попытался установить следующие возможные корреляции между президентским постом и наличием харизмы, а именно: (1) харизматические президенты могут иметь высокую потребность во власти, (2) харизматическое поведение может быть связано с эффективностью президента, (3) харизматическое поведение может быть больше присуще президентам последнего времени по отношению к президентам из ранних периодов времени. Исследование было выполнено в 1991 году, поэтому в выборку первоначально были включены 39 президентов США – от Дж. Вашингтона до Р. Рейгана. При этом, такие президенты, как Дж. Тайлер, М. Филлмор, Э. Джонсон, Ч. Артур и Дж. Форд, которые не были официально избраны на должность, не были включены в выборку. Два президента, У. Г. Гаррисон и Дж. Гарфилд, прослужившие в должности менее двух лет, также были исключены из выборки. Кроме того, действующий на тот момент президент Р. Рейган не был включен в выборку, поскольку при написании статьи у исследователей не было достаточных данных о характере его президентства [12, 374].

Таким образом, выделив окончательно группу из 31 президента, которые находились на своей должности, как минимум, два года, исследователи провели контент-анализ их выступлений, изучили их биографии, а также редакционные статьи в газете *New York Times*, опубликованные в день инаугурации (англ. *editorial charisma*). Эффективность лидерства измерялась на базе общего корпуса исторических фактов с использованием интерпретационной модели, модели приписывания, оценок, которые были сделаны группой историков, а также анализа президентских решений. В результате были получены данные, подтверждающие наличие должностной харизмы (нем. *Amtscharisma*), в частности, потребность во власти показывала хорошую корреляцию с уровнем харизматичности президентов, харизматическое поведение и частота кризисов были положительно связаны с их эффективностью, а харизматическое лидерство чаще всего было связано с президентами, которые занимали пост в недавнем прошлом [12, 395].

Необходимо подчеркнуть, что *публичность* харизматического лидера является одной из составляющих его харизматического имиджа. Публичный политик должен не только уметь говорить, но и слушать, поскольку он вынужден постоянно

реагировать на происходящее вокруг. Харизматический имидж политика во многом зависит от того, насколько ему удастся увлечь на свою сторону общественное мнение. Политический лидер не только работает, но и живет у всех на виду. Такой переход к публичности довольно тяжело дается современным политикам, если они не обладают достаточной степенью харизмы, поскольку все они являются выходцами из другой, непубличной среды и получили свои главные качества именно в непубличной сфере. Харизматический лидер должен, прежде всего, открыться обществу, которое ждет от него, что он будет слышать и слушать его, проявлять заботу о нуждах населения. Известно, что харизматичного Билла Клинтона избрали по той причине, что он был в состоянии проявлять заботу о населении, а не только потому, что он был сильным лидером, что, безусловно, тоже работало. На первое место в его признании вышел именно уровень заботы о других. Соответственно, такая установка определяет типы обращений, посланий, которые идут от лидера. Таким образом, для достижения максимального совпадения посылаемого сообщения с ожидаемым и для его дальнейшего восприятия как харизматического осуществляется искусственный процесс постоянной сверки говорения лидера с массовым сознанием, причем при написании текстов речей используются те же ключевые слова, которые уже были задействованы в социологических опросах. На основе такой подготовки происходит формирование состояния доверия приверженцев своему лидеру, которое является основополагающим в приписывании ему харизматических свойств [5].

Особую роль в формировании харизматического имиджа политика играет *мифологизация* его образа. Наличие мифов, описывающих события с участием определённого человека, существенно повышает его харизму. Как только предоставляются достоверные материалы по «мифическим» событиям, миф превращается в исторический факт и, соответственно, теряет львиную долю своей эффективности в способности влиять на людей. Действие харизматического типа взаимоотношений между лидером и его приверженцами требует соответствующей сцены и декораций, которые должны строго соответствовать патетике революционных событий.

Харизматический лидер должен придумать *ритуал*, с чем связано определенное театральное использование гербов, эмблем, гимнов, знамен и различных обрядов, а также выбор соответствующего исторического места (города, улицы, памятника, храма), на фоне которого будет исполняться этот ритуал. Таким харизматическим топосом может считаться Берлин, который обладает особой притягательной силой за счет его специфического статуса расколотого города и который особен-

ным образом повлиял на развитие и повышение харизмы, например, американского президента Джон Кеннеди. Так, в 1963 году Берлин посещает американский президент Джон Кеннеди и своей знаменитой фразой «*Ich bin ein Berliner*» выражает свою поддержку расколотому городу и его бургомистру Вилли Брандту. В результате, эффект харизмы усиливается у молодого президента, которая, в свою очередь, символически передается Вилли Брандту и «заражает» его.

Харизматический имидж президента формируется не только содержательной, смысловой, логической стороной его выступлений, воздействующей на сознание, но и *экстралингвальной*, действующей на подсознание слушателей [14]. В этом плане говорят о чарующем, гипнотическом, суггестивном воздействии речи и жестов харизматика, невольно склоняющих слушателя на сторону говорящего, вызывающем доверие и симпатию к словам оратора (А. Гитлер). Таким образом, имидж харизматического президента (Дж. Кеннеди, Б. Клинтон, Р. Рейган и др.) складывается из авторитетности личности, голоса оратора, решительности и убежденности его жестов и создает ту ауру власти, которая заставляет людей вслушиваться в то, что говорит этот человек, и ведет их за собой. Так, А. А. Прокопенко, исследуя когнитивно-коммуникативный аспект президентского дискурса Барака Обамы, делает вывод о том, что комплекс вербальных, невербальных и экстралингвальных средств формирует публичный имидж президента и определяет сложившийся в массовом сознании стереотипизированный позитивно оценочный эмоционально окрашенный образ Барак Обамы как *ситуативно-харизматика-центриста*, объединителя нации, миротворца, рационального политика, защитника прав женщин и социальных меньшинств. При этом дискурсивный портрет Б. Обамы включает такие компоненты, как эмоциональность речи, неспешная энергичность, чувство юмора, интерактивность и демократичность [7].

Если говорить об исторической обусловленности института президентства в Германии и Украине, то известно, что печальный опыт Веймарской республики привел к ослаблению функций федерального президента, который на сегодняшний день (в отличие от канцлера) не обладает полной властью, а выполняет протокольные функции, связанные с представлением Германии на международном уровне, аккредитацией дипломатов, а также помилованием заключенных. При этом, немецкий президент является моральным авторитетом для всей нации и может иметь решающее инспиративное значение в определенных ситуациях, как, например, Рихард Карл фон Вайцзеккер, который поднял тему искупления и назвал день капитуляции Германии и крушения нацист-

ского режима «Днем освобождения» (нем. *Tag der Befreiung vom menschenverachtenden System der nationalsozialistischen Gewaltherrschaft*), а также Йоханнес Рау, затронувший в своей последней речи в 2004 году острый вопрос о необходимости большей честности и ответственности в отношениях между политиками и бизнесменами.

В свою очередь, институт президентства в Украине приобрел стабильную форму высшей государственной власти только после 1991 года, когда Украина вышла из состава СССР и получила государственную независимость. Необходимо отметить, что титул президента использовался в период Украинской Народной Республики, провозглашенной во время Гражданской войны и просуществовавшей до 1919 года. По своим функциям украинский президент обладает большими исполнительными полномочиями, чем немецкий президент, при этом общим для них является наличие представительских функций и протокола инаугурации, включающего в себя, как правило, присягу и инаугурационную речь.

Дискурсивные особенности организации инаугурационного выступления президента Украины Петра Порошенко и президента Германии Йоханнеса Гаука обладают контрастным характером, связанным с личностными, политическими и лингвокультурными традициями данного жанра в Германии и Украине. Так, инаугурационное обращение пятого президента Украины Петра Порошенко после принятия им присяги стало самым обсуждаемым событием в публичном дискурсе Украины после второго Майдана. В выступлении Петра Порошенко содержались четкие месседжи о необходимости установления мира в Украине, плане нормализации ситуации на Донбассе, готовности продолжить евроинтеграцию страны и приверженность унитарному устройству государства. Выступление президента было достаточно эмоциональным и более тридцати раз прерывалось аплодисментами. Основными концептами, которыми оперировал П. Порошенко в своей инаугурационной речи, были МИР, ЄДНІСТЬ, ЄВРОПА, БОРЬТБЯ З КОРУПЦІЄЮ. Инаугурационный дискурс П. Порошенко характеризуется следующими особенностями: (1) интерактивный контакт с аудиторией, создание иллюзии живого диалога со всеми представителями расколотого парламента и, прежде всего, с оппонентами, например: *Саме європейський досвід підказує нам, що значну частину повноважень вже зараз треба делегувати з центру* [разворот всем телом к публике вправо, где сидит правительство, и использование назидательного «учительского» жеста правой руки] *місцевим органам влади* [громкие аплодисменты]; (2) экспрессивное просодическое оформление наиболее важных мест выступления, например, аннексия Крыма: *Росія окупувала*

Крим... який був, є і буде українським... Вчора під час зустрічі в Нормандії я саме так і сказав Президенту Путіну ... Крим є українським... І крапка!; (3) высокая интимизация всей атмосферы выступления с помощью шуток, например: *Але для цього треба знищити корупцію* [громкие аплодисменты]... *Нам потрібен загальнонаціональний антикорупційний пакт між владою та народом... Суть його проста... чиновники не беруть, а люди - не дають [громкий смех]*; (4) активное использование речесопровождающих и символических жестов, например, Порошенко с булавой как символ сильной власти [15].

Хотим підчеркнути, що в останнє время в німецькому політичному дискурсі відзначається явне потепління к веберовському харизматическому типу лідерства і візновлення поіска харизматических своїхів у сівременних політических фігур, которіе після періода націонал-соціалізма находілись під заперетом і довге время були ісключені із позитивного арсенала риторических і аргументативних стратегій німецького політика, і президента, прежде всего [11]. Сегодня автор біографії бывшего протестантського пастора ГДР утверждає, що Йохім Гаук неслучайно був ізбран на високий президентський пост: іменно його харизматическіе своїхів, проявившієся в воодушевленній апелляції к свободі і одновременній відповідальності сівременних німців, создають можливість вернуть уваження к посту президента і усилити важність його функції в обществі і государстві в целом [13].

В отличие от своего украинского коллеги речь немецкого одиннадцатого федерального президента Германии Йохима Гаука, который благодаря своей непреклонности, бескомпромиссности, неприязни прагматичної партійної і парламентської політики являється для всіх в Германії моральним авторитетом, а также общепризнанно велико-

лепным оратором, была лишена всякой патетики и эмоциональности, активной жестикуляции и ярких тональных перепадов. При этом, убежденность всей тональности выступления, его семантика, формируются двумя центральными харизматическими концептами – VERTRAUEN/ДОВЕРИЕ и VERANTWORTUNG/ОТВЕТСТВЕННОСТЬ, которые для Й. Гаука являются неразрывными моральными основами в своем служении немецкому народу. Также перзуазивный эффект инаугурационного выступления Й. Гаука усиливается его опорой в финальной части своей речи на исторический авторитет Ганди («*Nach einem Wort Gandhis kann nur ein Mensch mit Selbstvertrauen Fortschritte machen und Erfolge haben. Dies gilt für einen Menschen wie für ein Land, so Gandhi*»). В качестве паравербальных средств выделения наиболее важных мест во своем инаугурационном обращении Й. Гаук активно использует паузальное членение, речесопровождающие кивки головой и акцентуирующие жесты правой руки. Общий темп произнесения спокойный, близкий к медленному.

Таким образом, делаем контрастный вывод о том, что немецкий президент Йоахим Гаук, обладающий генической харизмой, предпочитает выстраивать свою инаугурационную речь в формальном стиле перформативного монолога перед депутатами Бундестага, которые после двух громких отставок предыдущих президентов Хорста Келера и Кристиана Вульфа ждут от него укрепления авторитета поста федерального президента и возврата утраченного к этому посту доверия. Украинский президент Петр Порошенко, для которого харизма является инсценированным компонентом в его «революционном» имидже, в своих риторических стратегиях ориентируется на квеситимность, что является важным элементом создания иллюзии неформального диалога в условиях регламентированного ритуала инаугурации.

Литература

1. Гаврилова М. В. Политическая коммуникация XX века : учебное пособие / М. В. Гаврилова ; М-во образования и науки РФ, Невский ин-т языка и культуры. – Санкт-Петербург : Изд-во Невского ин-та языка и культуры, 2008. – 92 с.
2. Гулей М. Д. Тематична характеристика загальноновживаної і стилістичномаркованої лексики в текстах політичних публічних промов (на матеріалі виступів французьких президентів П'ятої Республіки Жака Ширака й Шарля де Голля) / М. Д. Гулей // Вісн. Київ. нац. лінгвіст. ун-ту. Сер. Філологія. – 2003. – Т. 5. – №.1. – С.93 – 102.
3. Коваль І. О. Президентський дискурс: сутність, структура, функції, цілі / І. О. Коваль // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 3. – С. 158–164.
4. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : Текстуалізація реальності : Монографія. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 156 с.
5. Петлюченко Н. В. Харизматика : мовна особистість і дискурс : монографія / Н. В. Петлюченко. – Одеса : Астропринт, 2009. – 464 с.
6. Потапенко С. І. Когнітивна риторика ефекту: в пошуках методу (на матеріалі інавгураційних звернень американських президентів Дж. Кеннеді і Дж. Буша) [Електронний ресурс] / С. І. Потапенко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер. : Філологія. – 2012. – Т. 15, № 2. – С. 131–140.
7. Прокопенко А. А. Ключевые стратегии и тактики в президентском дискурсе Барака Обамы / А.А. Прокопенко // Філологічні трактати. – 2015. – Том 7, № 2. – Суми : СумДУ. – С. 116–122.
8. Спиридовский О. В. Лингвокультурные характеристики американской президентской риторики как вида политического дискурса) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Олег Владимирович Спиридовский ; Воронеж. гос. ун-т. – Воронеж, 2006. – 23 с.

9. Стрій Л. І. Функції ритуальних текстів в українській політичній комунікації (на матеріалі інавгураційної промови) / Л. І. Стрій // The First European Conference on Social Science and Humanities; Proceeding of the Congress East West Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. – Vienna, 2014. – С. 114–119.
10. Шейгал Е. И. Инаугурационное обращение как жанр политического дискурса / Е. Й. Шейгал // Жанры речи. – 3. – Саратов, 2002. – С. 205–214.
11. Encke J. Charisma und Politik: Warum unsere Demokratie mehr Leidenschaft braucht / Julia Encke. – München : Hanser Verlag, 2014. – 176 S.
12. House J. Robert Personality and Charisma in the U.S. Presidency: A Psychological Theory of Leader Effectiveness / Robert J. House, William D. Spangler, James Woycke // Administrative Science Quarterly. – Vol. 36, No. 3 (Sep., 1991). – P. 364–396.
13. Joachim Gauck Träume vom Paradies ; Biografie / Verfasser: Legner, Johann. –München : Bertelsmann, 2014. – 382 S.
14. Nagel F. Die Wirkung verbaler und nonverbaler Kommunikation in TV-Duellen : Eine Untersuchung am Beispiel von Gerhard Schröder und Angela Merkel / Friederike Nagel. – Wiesbaden : VS Verlag für Sozialwissenschaften / Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, Wiesbaden, 2012. – 328 S.
15. Petljutschenko N. Geburt und Tod des Charismas: Maidan 2004 vs. Euromaidan 2014 (diskursive Besonderheiten der Appelle in der Antrittsrede von Petro Porošenko bei seiner Amtseinführung am 7. Juni 2014) / N. Petljutschenko // Одеський лінгвістичний вісник : зб. наук. праць; Національний університет «Одеська юридична академія». – Вип. 4. – Одеса : «Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С.336–341.
16. Sprache. Macht. Denken : politische Diskurse verstehen und führen / Hrsg./Bearb.: Brosda, Carsten. – Frankfurt [u.a.]: Campus Verl., 2014. – 308 S.
17. Vom politischen Gebrauch der Sprache : Wort, Text, Diskurs ; eine Einführung/ Hrsg./Bearb.: Schröter, Melani. – Frankfurt am Main [u.a.]: Lang, 2009. – 144 S.

РОЗДІЛ VI

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ

УДК 81'25=112.2(045)

Баклан І. М.

ВІДТВОРЕННЯ ДЕОНТИЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В ПЕРЕКЛАДІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ (НА МАТЕРІАЛІ МІЖНАРОДНИХ НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИХ УГОД)

У статті охарактеризовано поняття деонтичної модальності та визначено засоби її реалізації в німецькомовних нормативно-правових договорах. За допомогою зіставного аналізу аутентичних текстів міжнародних угод німецькою й українською мовами узагальнено особливості відтворення деонтичної модальності та наведено практичні рекомендації щодо перекладу нормативно-правових текстів.

Ключові слова: деонтична модальність, квазімодальне дієслово, семантична ознака модального дієслова, юридичний переклад.

Баклан І. М. Передача деонтичної модальності в перекладі німецькомовних нормативно-правових договорів (на матеріалі міжнародних німецько-українських угод). – Стаття.

В статті охарактеризовано поняття деонтичної модальності та визначено засоби її реалізації в німецькомовних нормативно-правових договорах. При допомозі зіставного аналізу аутентичних текстів міжнародних угод німецькою й українською мовами узагальнено особливості передачі деонтичної модальності та наведено практичні рекомендації по перекладу нормативно-правових текстів.

Ключевые слова: деонтическая модальность, квазимодальный глагол, семантическое свойство модального глагола, юридический перевод.

Baklan I. M. Deontic modality rendering in translation of German legal and statutory agreements (based on the material of German and Ukrainian international treaties). – Article.

The given article characterizes a notion of deontic modality and defines its rendering means in German legal and statutory agreements. Through the comparison analysis of authentic texts of international treaties in German and Ukrainian the particularities of deontic modality rendering are summarized and the practical recommendations related to the translation of legal and statutory texts are given.

Key words: deontic modality, quasi-modal verb, semantic feature of a modal verb, legal translation.

З огляду на модусно-диктальні зв'язки у висловленні категорія модальності є важливим аспектом перекладознавчих досліджень. Ключову роль у текстах нормативно-правових договорів відіграє деонтична модальність. Її відтворення в перекладі безпосередньо залежить від прагматичної інтенції змісту вихідного тексту. Важливим завданням для кожного перекладача, який має справу з перекладом нормативно-правових текстів, є вдале оперування наявним інструментарієм засобів вираження деонтичної модальності в німецькій та українській мовах. Для досягнення окреслених цілей у нагоді стають аутентичні тексти міжнародних німецько-українських угод, адже порівняльне вивчення текстів окремих жанрів (А.Г. Гудманян, В.І. Карабан, Т.Р. Кияк, І.В. Корунець та інші автори) надає обраній темі комплексного характеру. Категорія модальності розглядалась у працях В. фон Гумбольдта, М. Бреалю, Е. Бенвеніста, Р.Ф. Палмера, К.-Г. Геттерта, Г.Я. Солганіка, В.В. Виноградова, Ю.С. Степанова, О.В. Зеленщикова та інших учених. Спираючись на антропоцентричну парадигму сучасних перекладознавчих досліджень, яка ґрунтується на функціональній стороні перекладу (П. Кусмауль,

Ю.А. Найда, К. Норд, М. Снелл-Горнбі) та враховує комунікативні й прагматичні аспекти (Г. Гінделанг, Г. Зенфт, Й. Майбауер, Дж. Остін, Дж. Серль, Дж. Ліч, Н.Д. Арутюнова, Ф.С. Бацевич, Г.Г. Почепцов, О.О. Селіванова, Л.Р. Безугла, І.П. Сусов та інші автори), доцільно спрямувати наукові пошуки в русло дослідження особливостей відтворення модальності в окремих мовних парах. Зокрема, не вирішеним залишається питання відтворення деонтичної модальності в перекладі німецькомовних офіційно-ділових текстів відповідно до комунікативно-прагматичних аспектів цільової аудиторії, що безпосередньо пов'язується з проблемою адекватного тлумачення норм міжнародного права.

Метою статті є аналіз існуючих засобів деонтичної модальності в німецькомовних нормативно-правових договорах і визначення особливостей їх відтворення українською мовою. Це передбачає систематизацію опрацьованого матеріалу та опис ключових особливостей відтворення деонтичної модальності в перекладі українською мовою.

Переклад міжнародних угод здійснюється за умови відтворення комунікативної функції, референтного змісту й формальної структури тексту

[6, с. 229]. Маючи справу з німецько-українськими міжнародними угодами, слово «переклад» доцільно розглядати опосередковано як один з етапів укладання аутентичних текстів. Кожна з редакцій міжнародних угод німецькою й українською мовами має однакову юридичну силу [2, с. 154; 3, с. 7]. На думку правників, жоден із рівноаутентичних текстів не може вважатись вихідним текстом або текстом перекладу. Однак із позиції перекладознавства саме зіставний аналіз таких текстів дасть змогу виявити певні прагматичні особливості відтворення окремого об'єкта лінгвістичних досліджень, що пов'язано з різним сприйняттям тексту окремими мовними спільнотами. Результати цього аналізу зможуть надати практичні рекомендації перекладачу, який працює в царині юридичного перекладу.

Сучасні лінгвістичні дослідження розглядають модальність як функціонально-семантичну категорію, що позначає різні види відношення висловлення до дійсності, а також різні види суб'єктивної кваліфікації повідомлення [8]. Деонтична модальність визначає характеристику практичної дії з позицій визначеної системи норм [10]. Вона надає висловленню значення примусовості (гр. *deon* «обов'язок»), яка виявляється в опозиціях *дозволено vs. недозволено, обов'язково vs. необов'язково та можливо vs. неможливо*. Деонтична модальність корелює з волітивними репрезентативними інтенціями бажання й наміру [1, с. 32]. Отже, за допомогою деонтичної модальності в текстах міжнародних нормативно-правових договорів відбувається регулювання поведінки суб'єкта міжнародного права. Адекватне відтворення деонтичної модальності в перекладі дає змогу уникнути небажаних юридичних імплікатур, які виникають у зв'язку з тлумаченням окремої норми права.

У текстах міжнародних угод німецькою мовою деонтична модальність виражається за допомогою квазімодальних дієслів, модальних дієслів *sollen* і *dürfen*, а також граматичної конструкції *haben/sein + zu + Infinitiv* у значенні необхідності чи можливості та конструкції *zu + Partizip I* у складі поширеного означення, які мають свої особливості відтворення українською мовою.

Квазімодальні дієслова не є модальними дієсловами, проте мають модальне значення. У німецькій мові вони зазвичай вживаються із часткою *zu* [7, с. 315]. У перекладі квазімодальні дієслова відтворюються за допомогою словникових відповідників (*veranlasst sein/gehalten sein* – *бути зобов'язаним, erlauben/gestatten/genehmigen* – *дозволяти, berechtigt sein* – *мати право* тощо). Завдяки квазімодальним дієсловам ми спостерігаємо експліцитне відтворення деонтичної модальності в перекладі, наприклад:

Die Bediensteten <...> sowie der Kapitän und die Besatzungsmitglieder <...> sind berechtigt, unter Beachtung der <...> Gesetzen und sonstigen

Vorschriften miteinander in Verbindung zu treten und zusammenzutreffen. – Службовці <...>, а також капітан і члени екіпажу <...> мають право, дотримуючись <...> законів та інших правил, зустрічатися і вступати у контакт [один] з одним [17, с. 3526–3527].

Засобами відтворення деонтичної модальності в німецькій мові є модальні дієслова *sollen* та *dürfen*, які в перекладі також передаються за допомогою словникових відповідників. Проте досить часто ці відповідники розмивають межі деонтичної й об'єктивної модальностей, через що складно ідентифікувати в перекладі наявність визначеної системи норм, яка є обов'язковою для реалізації деонтичної модальності. Модальне дієслово *sollen* «бути зобов'язаним, слід, треба, годиться» [9, с. 559] визначає випадок, коли на адресата з боку визначеної інституції чи окремої особи (відправника) покладається певна мета дії. Семантичними ознаками модального дієслова *sollen* є наказ “*Gebot*” і вимога “*Zuwendung*”, які позначають інтерес іншої сторони [7, с. 306]. З метою пом'якшення категоричності вимоги в текстах міжнародно-правових договорів використовується форма умовного способу (Konjunktiv II) *sollte*, семантичне значення якої не відтворюється в перекладі, зазнає трансформації заміни за допомогою засобів, що виражають волітивні пропозиційні стани (на кшталт *має на меті*), або взагалі вилучається в україномовних текстах міжнародних угод.

Модальне дієслово *dürfen* «могти (з дозволу), сміти, мати право» [9, с. 181] означає можливість виконання дії з дозволу іншої сторони. Його семантичними ознаками є наказ/вимога “*Gebot*” та розпорядження “*Disposition*” [7, с. 301]. Через лексичні особливості української мови в тлумаченні норми права досить складно відтворити модальність, адже спостерігається збіг словникових відповідників *dürfen* «могти» та *können* «могти». У цьому разі деонтична модальність відтворюється в перекладі імпліцитно з контексту, наприклад:

Schiffe beider Seiten dürfen Personen und/oder Güter <...> nur auf Grund einer besonderen Erlaubnis der jeweils zuständigen Behörde befördern. – Судна обох договірних сторін можуть перевозити пасажирів та/або вантажі <...> тільки на основі спеціального дозволу відповідального компетентного органу [15, с. 260].

Для текстів міжнародних угод, укладених українською мовою, характерне вилучення деонтичної модальності. Це можна пояснити особливостями організації україномовного комунікативного простору, який має тенденцію до імплікації висловлювань. Модальне значення висловлювання відтворюється з контексту нормативно-правових документів та на основі пресупозитивних знань у галузі міжнародного права, яке чітко прописує дотримання визначених договірними сторонами положень. Наприклад:

Stehen diese Maßnahmen nicht im Einklang mit den Bestimmungen des Abkommens, so darf von ihnen nicht Gebrauch gemacht werden, um die Pflichten einer Vertragspartei aus dem Abkommen zu umgehen [19, с. 274]. – У випадках, якщо такі заходи не відповідають положенням цієї Угоди, вони **не використовуватимуться** як засіб уникнення зобов'язань Сторони згідно із цією Угодою [12].

Модальне значення необхідності мають інфінітивні конструкції з допоміжними дієсловами *haben* чи *sein*. Конструкція *haben + zu + Infinitiv* зазвичай має модальне значення необхідності, проте іноді може означати можливість, яка постає з контексту [5, с. 112]. Вона відтворюється за допомогою «слід, треба, необхідно» чи «може/можуть». В окремих випадках модальне значення вилучається в перекладі, наприклад:

Bei der Auswahl der Maßnahmen nach diesem Artikel haben die Vertragsparteien den Maßnahmen den Vorrang zu geben, die <...> [19, с. 272]. – У виборі заходів згідно із цією статтею, Сторони **надають пріоритет** тим заходам, які <...> [12].

Конструкція *sein + zu + Infinitiv* зазвичай вживається в значенні можливості, хоча іноді може означати необхідність, що визначається контекстом [5, с. 113]. У текстах міжнародних угод вона відтворюється за допомогою «слід, необхідно, треба, повинен» або «може/можуть». Така тенденція спостерігається лише в 20% випадків [4, с. 245–246]. Наприклад:

Die Gründe für die Kündigung sind dem Vertragspartner mitzuteilen [16, с. 2432]. – Причини анулювання **повинні бути повідомлені** партнеру по угоді [11].

Die Vertragsparteien verpflichten sich, gemeinsam zu prüfen, welche Teile des Abkommens wegen veränderter Umstände, insbesondere der sich aus dem Beitritt der Ukraine zum GATT ergebenden Lage, in gegenseitigem Einvernehmen gegebenenfalls zu ändern sind [19, с. 270]. – Сторони зобов'язуються разом розглянути, за обоюсторонньою згодою, **поправки, що можуть бути внесені** до будь-якої частини Угоди з огляду на зміну обставин, і зокрема у зв'язку з приєднанням України до ГАТТ [12].

В українськомовних редакціях міжнародних договорів модальні значення зазнають граматичних змін (стану, способу часу тощо). Часто відбувається заміна граматичного часу, що не суперечить нормам німецької мови, згідно з якими теперішній час (Präsens) відтворює дію, спрямовану на недалеке майбутнє, наприклад:

Das Abkommen ist nicht so auszulegen, als <...> [19, с. 273]. – Ніщо в Угоді **не буде тлумачитися** таким чином, щоб <...> [12].

У складі поширеного означення деонтична модальність може бути відтворена за допомогою граматичної конструкції *zu + Partizip* у складі поширеного означення, яка відтворюється за допомогою

підрядного означального речення зі збереженням модальності, наприклад:

Bei Durchführung <...> werden die Kosten auf der Grundlage der von der jeweiligen Vertragspartei zu erstattenden Leistungen anteilig getragen [18, с. 222]. – У зв'язку з виконанням <...> витрати розподілятимуться пропорційно на основі послуг, **що підлягають відшкодуванню** кожною Стороною [13].

Іноді модальне значення конструкції *zu + Partizip I* відтворюється за допомогою лексичних засобів мови перекладу, наприклад:

Beide Vertragsparteien werden darauf hinwirken, daß die in Rahmen dieses Abkommens oder zu schließender Ausführungsvereinbarungen zur Verfügung gestellten Hilfeleistungen nur zu den in diesen Vereinbarungen festgelegten Zielen verwendet werden [20, с. 1292]. – Договірні Сторони **забезпечать, щоб допомога, яка надходить у рамках цієї Угоди або майбутніх угод про здійснення, використовувалась тільки для цілей, зазначених у цих домовленостях** [14].

Прикметник *майбутній* є смисловим розвитком поширеного означення *die zu schließenden Vereinbarungen* («домовленості, які слід укласти»). Непоодинокі випадки вилучення модального значення цієї конструкції, наприклад:

Die auf der Grundlage der Vorschläge nach Absatz 6 Buchstabe a zu treffenden Vereinbarungen kommen <...> zustande. – **Домовленості** на основі пропозиції згідно пункту 6 «а» оформлюються <...> [15, с. 263].

Відтворюючи деонтичну модальність у перекладі, необхідно максимально зберегти семантичне значення модальних дієслів, щоб уникнути небажаних юридичних імплікацій у перекладі та викривлення смислу. Наприклад:

Die Staatsangehörigen und Gesellschaften der Gemeinschaft <...>, die <...>, dürfen internationale Fluß-See-Verkehrsdienstleistungen auf den Binnenwasserstraßen der Ukraine bzw. der Gemeinschaft erbringen [19, с. 275]. – Громадяни і компанії Співтовариства, які <...>, **вільні надавати міжнародні послуги «ріка-море» на внутрішніх водних шляхах України і навпаки** [12].

На нашу думку, вислів *вільні надавати* позбавлений у своєму значенні будь-яких обмежень, що в цілому не відповідає значенню модального дієслова *dürfen* та може спричинити небажані юридичні імплікації. З метою уникнення таких невідповідностей варто використовувати словниковий відповідник модального дієслова *dürfen* «мати право».

Отже, деонтична модальність визначає характеристику практичної дії відповідно до встановленої системи норм у межах понять «обов'язково», «дозволено» та «заборонено». У німецькомовних міжнародних угодах деонтична модальність виражається за допомогою квазімодальних дієслів, модальних дієслів *sollen* і *dürfen*, а також граматичних кон-

струкцій *haben/sein + zu + Infinitiv* та *zu + Partizip I* у складі поширеного означення, які по-різному відтворюються в аутентичних текстах українською мовою, що пов'язано з різним ступенем організації німецькомовного й україномовного комунікативних просторів. Загалом відтворення деонтичної модальності в перекладі нормативно-правових угод виявляє тенденції експліцитного та імпліцитного способів вираження. Перший спирається на використання

словникових відповідників квазімодальних і модальних дієслів, а другий – на вилучення чи заміну модальних значень. Імпліцитне відтворення деонтичної модальності відбувається завдяки контексту та пресупозитивним знанням у галузі міжнародного права. Це може слугувати підґрунтям для подальших досліджень імплікативного складника відтворення деонтичної модальності в перекладі не лише офіційно-ділових текстів, а й текстів інших жанрів.

Література

1. Безугла Л.Р. Лінгвопрагматика дискримінації у публіцистичному дискурсі : [монографія] / Л.Р. Безугла, І.О. Романченко. – Х. : ФОРМ Лисенко І.Б., 2013. – 182 с.
2. Гердеген М. Міжнародне право / М. Гердеген ; пер. Р.І. Корнута. – 9-те вид., перероб. і доп. – К. : К.І.С., 2011. – 516 с.
3. Зарума-Панських О.Р. Англійська лексика міжнародних договорів: структурні, семантичні та дискурсні особливості : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О.Р. Зарума-Панських. – Львів, 2001. – 21 с.
4. Кияк Т.Р. Перекладознавство: німецько-український напрям : [підручник] / Т.Р. Кияк, А.М. Науменко, О.Д. Огуй. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. – 543 с.
5. Helbig H. Deutsche Grammatik: ein Handbuch für den Ausländerunterricht / G. Helbig, J. Buscha. – 1. Dr. – Berlin ; München ; Wien : Langenscheidt, 2001. – 654 S.
6. Kupsch-Losereit S. Vertragstexte / S. Kupsch-Losereit // Handbuch Translation / P. Kußmaul, P.A. Schmitt (Hrsg.). – Zweite, verbesserte Auflage. – Tübingen : StaufFenburg Verlag Brigitte Narr GmbH, 2006. – S. 228–230.
7. Weinrich H. Textgrammatik der deutschen Sprache / H. Weinrich ; unter Mitarb. von M. Thurmair. – 4., rev. Aufl. – Hildesheim ; Zürich : Olms, 2007. – 1112 S.

Словники та довідкова література

8. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В.Н. Ярцевой. – 2-е изд., доп. – М. : Большая российская энциклопедия, 2002. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://lingvisticheskiy-slovar.ru>.
9. Мюллер В.К. Великий німецько-український словник : [близько 300 000 слів та словосполучень] / В.К. Мюллер. – 4-те вид., випр. та доп. – К. : Чумацький Шлях, 2012. – 792 с.
10. Ивин А.А. Словарь по логике / А.А. Ивин, А.Л. Никифоров. – М. : Туманит ; Изд. центр «ВЛАДОС», 1997. – 384 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

11. Про направлення німецьких викладачів у навчальні заклади України : Угода між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Німеччина від 10 червня 1993 р. // Правовий портал Ліга Закон [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua/ldoc2.nsf/link1/MU93202U.html>.
12. Про партнерство і співробітництво : Угода між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012.
13. Про співробітництво в галузі геоінформації : Угода між Міністерством оборони України та Федеральним міністерством оборони Федеративної Республіки Німеччина від 27 липня 2010 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/276_083.
14. Про співробітництво у розв'язанні проблем ліквідації ядерних озброєнь : Угода між урядом України і урядом Федеративної Республіки Німеччина від 10 червня 1993 р. // Правовий портал Ліга Закон [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua/ldoc2.nsf/link1/MU93614.html>.
15. Über die Binnenschifffahrt : Abkommen zwischen der Regierung der Bundesrepublik Deutschland und der Regierung der Ukraine vom 14. Juli 1992 = Про судноплавство на внутрішніх водних шляхах : Угода між Урядом Федеративної Республіки Німеччина та Урядом України від 14 липня 1992 р. // Bundesgesetzblatt, Teil II, vom 10. Februar 1994. – Bonn, 1994. – № 7. – S. 259–264.
16. Über die Entsendung von deutschen Lehrern an Bildungseinrichtungen der Ukraine : Abkommen zwischen der Regierung der Bundesrepublik Deutschland und der Regierung der Ukraine vom 10. Juni 1993 // Bundesgesetzblatt, Teil II, vom 21. September 1994. – Bonn, 1994. – № 43. – S. 2432–2433.
17. Über die Seeschifffahrt : Abkommen zwischen der Regierung der Bundesrepublik Deutschland und der Regierung der Ukraine vom 10. Juni 1993 = Про морське судноплавство : Угода між Урядом Федеративної Республіки Німеччина і Урядом України від 10 червня 1993 р. // Bundesgesetzblatt, Teil II, vom 22. Oktober 1994. – Bonn, 1994. – № 51. – S. 3523–3528.
18. Über die Zusammenarbeit im Bereich des Geoinformationswesens : Vereinbarung zwischen dem Bundesministerium der Verteidigung der Bundesrepublik Deutschland und dem Ministerium für Verteidigung der Ukraine vom 27. Juli 2010 // Bundesgesetzblatt, Teil II, vom 24. Februar 2011. – Bonn, 2011. – № 6. – S. 221–225.
19. Über Partnerschaft und Zusammenarbeit : Abkommen zwischen den Europäischen Gemeinschaften sowie ihren Mitgliedstaaten einerseits und der Ukraine andererseits vom 14. Juni 1994 // Bundesgesetzblatt, Teil II, vom 27. Februar 1997. – Bonn, 1997. – № 7. – S. 268–295.
20. Über Zusammenarbeit bei der Lösung von Problemen der Eliminierung von Nuklearwaffen : Abkommen zwischen der Regierung der Bundesrepublik Deutschland und der Regierung der Ukraine vom 10. Juni 1993 // Bundesgesetzblatt, Teil II, vom 13. August 1994. – Bonn, 1994. – № 37. – S. 1291–1292.

ВЕРБАЛЬНА ТРАНСМУТАЦІЯ (МІЖКОДОВИЙ ПЕРЕКЛАД) ВИТВОРУ ЖИВОПИСУ

У статті проведено порівняльний аналіз вербальної трансмутації картини Ван Гога «Зірка і кипарис» («Дорога у Провансі»), запропонованої самим художником, поетом і українськими підлітками. Виявлено особливості профілювання, сканування витвору живопису, вибору лексики, побудови тексту.

Ключові слова: семіотика, переклад, когнітивна лінгвістика, психолінгвістика, живопис Ван Гога.

Бардіна Н. В. Вербальная трансмутация (межкодовый перевод) произведения живописи. – Статья.

В статье проведен сопоставительный анализ вербальной трансмутации картины Ван Гога «Звезда и кипарис» («Дорога в Провансе»), предложенной самим художником, поэтом и украинскими подростками. Выявлены особенности профилирования и сканирования произведения живописи, выбора лексики, построения текста.

Ключевые слова: семиотика, перевод, когнитивная лингвистика, психолингвистика, живопись Ван Гога.

Bardina N. V. Verbal transmutation (intercode translation) of a painting. – Article.

In this article, a comparative analysis of verbal transmutation of Van Gogh's painting 'Road with Cypress and Star' ('Country Road in Provence by Night') is conducted, as proposed by the painter himself, by a poet, and by the Ukrainian teenagers. The author explores the specifics of profiling and scanning of a painting, the choice of vocabulary, and the construction of text.

Key words: semiotics, translation, cognitive linguistics, Van Gogh's paintings.

«Без дихання слова
не може бути збережене нічого у світі»
Томас Манн

«Те, чим наповнені моя голова та серце,
повинне вилитися у формі малюнка або картини»
Вінсент Ван Гог

В останні роки проблеми семіотики знов стають актуальними: якщо традиційна парадигма протиставляла семіосферу (світ знаків) ноосфері (світу розуму), то сьогодні психолінгвістика, когнітивна лінгвістика, комунікативістика тяжіють до створення разом із семіотикою комплексної дослідної програми, предметом якої є зв'язок людини з навколишнім світом на рівні спілкування, рефлексія, пізнання артефактів. Семіосфера при цьому розуміється не як сукупність окремих кодів, а як безперервний континуум різноманітних знакових систем, а мовлення – як об'єктивація свідомості.

Тому звернення до теми трансмутації (міжкодового перекладу) витвору просторового мистецтва, яким є живопис, у звуковий (зоровий) код природної мови вважаємо **актуальним**.

Новизна роботи обумовлена перш за все новизною матеріалу: вперше в експериментах такого типу використано творчість «великого голландця» – Вінсента Ван Гога. Новітнім є також підхід до інтерпретації отриманих результатів, який об'єднав семіотичний і когнітивний аналіз.

Предметом визначено особливості вербальної трансмутації естетичного оптичного повідомлення підлітками на тлі міжкодового перекладу витвору самим художником, мистецтвознавцями та поетом.

Мета дослідження – шляхом рівневого семіотичного аналізу та психолінгвістичного експе-

рименту виявити особливості сканування, профілювання просторового артефакту (складного іконічного знаку).

Методологічним підґрунтям дослідження було обрано концепцію Романа Якобсона щодо можливості перекодування (трансмутації) будь-якого повідомлення (наприклад, вербального в невербальне та навпаки), а також роботи Ч. Пірса, Ф. де Сосюра, Р. Барта, Ю. Лотмана, У. Еко, Р. Томліна та ін. Було використано також попередні експериментальні розвідки автора статті.

Матеріалом дослідження стала репродукція картини Вінсента ван Гога «Дорога у Провансі», фрагмент листа Ван Гога до Гогена з описом цієї картини, мистецтвознавчі, поетичні тексти та 25 текстів перекладу, отриманих експериментальним шляхом від підлітків.

Проблема трансмутації – це насамперед семіотична проблема. Найбільш органічну для семіотики класифікацію знаків, яка є базовою, розробив Чарльз Сандерс Пірс ще у другій половині XIX століття. Він поділив знаки на три основні категорії: *знаки-ікони*, *знаки-індекси* та *знаки-символи*. На відміну від інших класифікацій знаків, ця класифікація є органічною, оскільки обраний Пірсом розрізняльний критерій (відношення між знаком і об'єктом) – найбільш загальний і релевантний принцип, який не залежить від безлічі окремих властивостей знаків.

У кожному тексті знаки організовані в наповнені значенням системи згідно з певними конвенціями, які називають кодами. Код – це одне з ключових понять семіотики, яке дає змогу розкрити механізм породження смислу повідомлення, це сукупність правил та обмежень, які забезпечують мовленнєву діяльність природної мови або діяльність іншої знакової системи. У семіотичному універсумі коди є набором очікувань, і цей набір очікувань можна

ототожнити з «ідеологією». Усі типи кодів створюють у свідомості людини єдину систему. Тому, як вперше зауважив Роман Якобсон, можливі міжкодові переклади, трансмутації [10].

Переклад, за визначенням О.О. Селіванової, – це «цілеспрямована лінгвопсихоментальна діяльність особистості перекладача як рекреативної системи, що поєднує в одному перетворювальному процесі дві фази: інтерпретацію оригінального тексту та породження на підставі цієї інтерпретації тексту-перекладу» [7, с. 452–453].

Головною проблемою трансмутації як міжкодового перекладу є різна природа вербальних і невербальних знаків, різні принципи сприйняття різнокодових повідомлень.

Ф. де Соссюр та його послідовники довгий час розглядали іконічний знак як антагоністичний конвенційному. Сучасний погляд на проблему іконічного знаку дає підстави переглянути цю антитезу. З'ясувалося, що зображення не тільки не є «природним» знаком, а, навпаки, являє собою більш складний і багаторівневий феномен, ніж знак лінгвістичний. Не варто розглядати зображення та вербальний знак як протилежні поняття: вони співіснують у семіотичному континуумі, де можна виявити й інші типи знаків (ані лінгвістичні, ані іконічні), і було би правильніше вважати, що семіологія зображення існує разом із семіологією лінгвістичних знаків.

Зображувальне мистецтво має особливі семіотичні характеристики, що відрізняють його від інших видів мистецтва та мови. У ньому знак-зображення поєднується з назвою твору, іменем автора, відомостями про лексикод (напряму живопису) та ідіолект (творчу манеру художника) і далі – із семіотикою «споживання» витвору. На відміну від мовленнєвого повідомлення, яке будується зі слів, витвір зображувального мистецтва не будується зі змістовних одиниць «молодшого рангу». Його основною одиницею є цілісне (завершене) зображення, тобто основна одиниця зображувального мистецтва та його окремих витвір збігаються «за синтаксичною ієрархією». Але природна мова – єдиний засіб, за допомогою якого всі системи можуть бути інтерпретовані, закріплені в пам'яті та введені у свідомість індивіда чи групи [1].

Живопис неабияк впливає на свідомість адресата: як різновид мистецтва він має властивість «подвоювати» реальність. Зображувальне мистецтво створює ілюзію тотожності об'єкта та його образу. І для того, щоб зрозуміти витвір, треба спочатку розкрити його знаково-умовну природу, яка лежить в основі будь-якого семіотичного факту. Текст, що його сприймає наївна свідомість як безумовний, має бути усвідомлений в його знакової умовності [4, с. 195].

Усвідомленість знакової умовності коду повідомлення дає можливість перекодувати його до іншої знакової системи.

Наука про мову не може інтерпретувати жодного лінгвістичного явища без перекладу його знаків до інших знаків тієї ж самої системи або до знаків іншої системи.

Таким чином, міжкодовий переклад (трансмутація) надає цікаву інформацію про структуру кожного з кодів, а також виявляє лексикоди носіїв мови.

Виходячи з припущень Р. Якобсона, Р. Барта, У. Еко, представників когнітивної лінгвістики щодо циклічного переходу від створення ментального неструктурованого художнього образу до структурної послідовності вербальних знаків і потім – до створення саме картини, автором статті було сплановано та проведено декілька етапів дослідження.

На першому етапі, спираючись на запропоновану У. Еко систему інформаційних рівнів естетично навантаженого повідомлення (фізичних носіїв, диференційних елементів, синтагматичних зв'язків, денотативних значень, конотативних значень, ідеологічних очікувань) [8], було зроблено спробу виявити «відсутню структуру» картини. Згідно з концепцією авторефлексивності (спрямованості на самого себе) художнього витвору, естетична функція виявляє себе у створенні неоднозначності на всіх інформаційних рівнях. Причому це викривлення має бути ізоморфним на всіх рівнях.

Картина «Дорога у Провансі» цікава для нас тим, що сам автор намагався вербалізувати її, надіславши Гогену в листі її опис. Тобто перед нами автопереклад іконічного просторового тексту на конвенційний вербальний код. «Я привіз із собою з Сан-Ремі останній мій тамошній нарис «Кипарис із зіркою»: нічне небо з тусклим місяцем, вірніше з тонким півмісяцем, що ледве виглядає з густої тіні, яку відкидає земля, місяць перебільшено яскравий, ніжно-рожево-зелена зірка в ультрамариновому небі, де пливуть хмари. Внизу – дорога, облямована високим жовтим очеретом, позаду якого видно низькі блакитні Малі Альпи, старий постійний двір із помаранчевими освітленими вікнами та дуже високий, прямиий, похмурий кипарис. На дорозі двоє запізнілих прохожих і жовта повозка, у яку запряжений білий кінь. Картина в цілому дуже романтична, і в ній відчувається Прованс» (переклад наш. – Н. Б.).

Як бачимо, автор називав свій витвір інакше, відразу підкресливши найголовніші образи-символи. Відомо, що на Заході кипарис – це містичний символ смерті й трауру, втілення смутку та скорботи [9, с. 742]. Значення поняття «зірка» бере початок у Біблії. У Старому Заповіті пришесть Спасителя пов'язане із зіркою [9, с. 512–513]. Така назва певним чином профілює все повідомлення. Це передчуття смерті, єднання з Богом. Але конвенційна назва теж підкреслює символ дороги – символ життя: відомо, що в останні роки художник чотири рази звертався до цього образу.

Розберемо за рівнями подальше автосканування складного зорового образу. Інформаційний

рівень *фізичних носіїв* тут пов'язаний із рівнем *диференційних елементів*, тому що у вербальному тексті об'єктивованій усвідомленій вибір певних кольорів. Ван Гог вербалізував такі кольори та відтінки: *тусклий, густа (тінь), перебільшено яскравий, ніжно-рожево-зелена, зелений, ультрамариновий, жовтий (двічі), блакитний, помаранчевий, білий*. Усього було названо 10 кольорів і відтінків.

Кожен колір мав для Ван Гога свій виразно-лаконічний сенс, він був для нього символом душевного переживання, викликав у нього аналогії. Він не тільки любив багатобарвистість світу, а й читав у ній слова цілої таємної мови. Художник оцінив здатність кольору впливати на людське уявлення. З різними фарбами в його свідомості асоціювалися різні емоційні інтонації: «я намагався виразити людські пристрасті червоним і зеленим» або «виразити зароджену в мозку думку сяйвом світлого тону на темному фоні» [5, с. 336]. Але з усіх фарб-слів його найбільше чарували дві: жовта і синя. Жовта мажорна гама, від ніжно-лимонної до дзвінко-помаранчевої, була для нього символом сонця, житнього колосся, благовістом християнської любові – всього того, що у його свідомості ототожнювалось із поняттям «життя». Він любив її. Другий – від блакитного до майже чорного – здавався таємничим і мінорним, пов'язаним із такими поняттями, як «безпристрасна вічність», «фатальна безвихідь» і «смерть». В очах Ван Гога боротьба цих двох фарб являла собою боротьбу добра та зла, сонячного світла і нічних сутінок. Інші фарби лише доповнювали, відтіняли головні.

Художник відзначив певний зсув на цьому інформаційному рівні, який викликає естетичне переживання: «*перебільшено яскравий*», «*ніжно-рожевий*».

Рівень *диференційних елементів* передбачає також вибір зображених предметів, їхніх якостей, вигляду, рухів. З тексту листа видно, як автор підбирає слова, намагаючись якомога точніше передати уявлення про зображене. З «предметів» ним названі *небо (2), місяць (2), півмісяць, тінь, земля, зірка, хмари, дорога (2), очерет, Малі Альпи, постійний двір, вікна, кипарис, двоє проходжих, повозка, кінь, картина, Прованс*. Деякі слова повторювалися – у дужках ми зазначили, скільки разів. Усього було виділено 17 диференційних елементів – субстанцій. Причому сканування почалося з неба, місяця та зірки.

Рівень *синтагматичних зв'язків* передбачає встановлення пропорцій, композиції, перспективи. Ван Гог встановлює пропорції *високий – низький: високий (очерет) – низькі (Малі Альпи), дуже високий (кипарис)*. Рух майже не сканується. Лише хмари *пливуть*. Те, що кінь *скаче*, для самого художника не важливе. Композиція моделюється по вертикалі «зверху», тому що все зображене нібито з висоти пташиного польоту (характерний для Ван Гога прийом): *внизу* (дорога і навіть кипарис

перебувають внизу). Цей ракурс підкреслено визначенням тіні, яку відкидає земля. Далі йде вказівка на перспективу: *позаду* (очерету – Альпи).

Рівень *денотативних значень* висловлений дуже лаконічно: «у ній відчувається Прованс». Саме так Ван Гог не бачить, а *відчуває* цю місцевість.

Рівень *конотативних значень* реалізований лише у відборі слів з емоційним забарвленням, причому характеристика деяких предметів прямо протилежна, більшість вступає в опозицію: місяць *тусклий* – місяць *перебільшено яскравий*, *старий* постійний двір – *освітлені* вікна, *густа тінь* – *білий* кінь, *запізнілі* перехожі. Дуже цікаво, що кипарис автор називає *прямим*, що ніяк не співвідноситься з описом картини мистецтвознавцями.

Створений Ван Гогом образ у спеціальній літературі описують так: «*зловісні чорно-зелені кипариси*», «*затиснута* горами, нібито *здиблена* земля», «замість монолітних кольорових площин – *скажений вихор* дрібних *пульсуючих* мазків» [5, с. 337]. «На його полотні *спалахує темне зміїсте полум'я* останнього кипариса – він стоїть на краю *звичайної* дороги, а по ній під *завихренням, освітленим гігантськими* зірками небом *трясється* двоколка» [5, с. 301]. Але ці вихорі бачить тільки глядач. Для самого Ван Гога все спокійно, лише хмари *пливуть*. Він оцінює свою картину як «*дуже романтичну*».

Цей аналіз, на нашу думку, свідчить про те, що хворий Ван Гог не усвідомлював свій ідіолект, бачив світ лише у протиставленні кольорів, світла та тіней, верху та низу, пропорціях і перспективі. І *темне зміїсте полум'я* для нього лише *високий прямий похмурий* кипарис.

Існує багато вербалізацій цієї картини, на яких ми не маємо можливості зупинитися через обмеженість обсягу статті. Але найбільш цікавою є спроба *поетичної* трансмутації.

Російський поет А. Тарковський під впливом цієї геніальної картини написав вірш «Пускай меня простит Винсент Ван Гог» (1958).

«Пускай меня простит Винсент Ван-Гог
За то, что я помочь ему не мог,
За то, что я травы ему под ноги
Не постелил на *выжженной* дороге,
За то, что я не развязал шнурков
Его крестьянских пыльных башмаков,
За то, что в зной не дал ему напиться,
Не помешал в больнице застрелиться.
Стою себе, а надо мной навис
Закрученный, как пламя, кипарис.
Лимонный крон и темно-голубое, –
Без них не стал бы я самим собою;
Унизил бы я собственную речь,
Когда б чужую ношу сбросил с плеч.
А эта грубость ангела, с какою
Он свой мазок роднит с моей строкою,
Ведет и вас через его зрачок
Туда, где дышит звездами Ван Гог».

Відомий лінгвіст, спеціаліст з психофоносемантики А. Журавльов, аналізуючи цей вірш, зазначив: «Ось ще одне підтвердження настільки дивовижного взаємного проникання, взаємного відбиття витворів мистецтва». А. Тарковський не лише визначив основну антитезу кольорів *жовтий – темно-голубий*. Серед голосних у вірші чітко переважає О і У, які викликають асоціації саме з жовтим і темно-синім, причому в тій же послідовності. «Як це не вражає, приходиться повірити в те, що поетична інтуїція майстра об'єднує у своїй «надсвідомості» виразність колориту фарб із виразністю звуків мовлення, показуючи нам тим самим єдність різних видів Мистецтва в його впливі на людину».

На останньому етапі можливостей вербальної трансмутації картини було проведено психолінгвістичний експеримент з інформантами-підлітками (25 учнів: 15 дівчат і 10 хлопців), які мали в писемній формі описати репродукцію картини. Як виявилось, до цього вони її ніколи не бачили. Твори були анонімними, тобто інформанти вільно висловлювали свої думки. В анкетах треба було вказати лише вік, стать, рідну мову. Отримані тексти було проаналізовано за інформаційними рівнями, а також з точки зору профілювання, сканування іконічного знаку та розгортання опису.

Переклад був зроблений російською мовою.

На рівні *фізичних носіїв і диференційних елементів* кольори назвали лише 7 інформантів: *белая* (дорога, тропинка) – 4, *голубая* луна – 2, *синее* небо – 3, *зеленая* травка – 3, *заснеженный* (горы, дорога, тропинка) – 3. Стереотип «голубая луна», ймовірно, з'явився під впливом відомої пісні.

З цього випливає, що підлітки більшістю сприймали репродукцію не як естетичне повідомлення, а як «картинку». Крім того, замість опозиції *жовтий – синій (блакитний)* у свідомості інформантів акцентувався білий колір, і загальна кольорова композиція стала біло-блакитно-зеленою, що зовсім не відповідає тому, що заклав у цей інформативний рівень автор.

У перекладах інформантів було виділено слова, які сканували «речі» (предмети), дії, якості. У середньому тексти містили 10–12 диференційних елементів-слів.

Солнце – 10, *луна* – 10, (*двух*) *людей* (*два тела*) – 10, *дорога* (*тропинка*) – 9, *какета* – 8, *дом* (*домик*) – 7, *дерево* (*деревья*) – 7, *горы* – 6, *кусты* (*очень много кустов*) – 6, *пшеница* (*поля пшеницы*) – 6, *река* (*речка*) – 5, *облака* – 5, *снег* – 4, *елка* – 4, *ночь* – 4, *лопата* – 4, *лошадь* (*конь*) – 3, *небо* – 3, *месяц* – 3, *мужики* (*два мужика*) – 3, *рюкзак*, *му...ки*, *телега*, *машина*, *фейерверк*, *вода*, *озеро*, *могила*, *камышы*, *звезда*, *асфальт*, *костер*, *дым*, *колесница*, *снег*, *шляпа*, *механизм*, *забор*.

Зірку як зірку визначив лише один інформант. В основному її сприймали як сонце. Один інформант назвав її феєрверком, один – вогнями.

Місяць (півмісяць) більшістю перекладався як *луна*. Ніхто не впізнав кипарис. Його називали або *деревом*, або *ёлкой*, *елью*. Один інформант побачив там палаюче вогнище, з якого йде дим. Це дуже цікаве, тому що саме з полум'ям, факелом порівнювали вангоговський кипарис мистецтвознавці.

Дивні трансформації відбувалися з дорогою. Її називали тропкою, асфальтом, ковзанкою, річкою, рікою. Останнє було викликане особливістю зображення дороги: Ван Гог використав дрібні різнокольорові мазки, що викликало асоціації з рухом, сама форма дороги змієподібна, вона в'ється, звивається.

Як пам'ятаємо, сам художник не надавав великого значення зображенню дороги (для нього дорога була важлива як символ), лише зауважив, що на неї падає тінь «від землі».

Очерет назвав *камышом* лише один інформант. Більшість вважала, що це *пшеница*. Це в деяких роботах було дивно: інформант описував, що люди катаються на ковзанах по льоду, а ззаду бачив зарості пшениці. Треба зауважити, що навіть деякі мистецтвознавчі коментарі містять вказівку на «житне поле». Але ще очерет ототожнювали з кущами, з парканом.

Повозку жоден з інформантів не назвав словом, яке б відповідало зображеному. Найчастіше це була *какета*, але зустрічалися назви *колесница*, *«телега»*, *механизм*, *машина*. Останній варіант теж вказує на алогізм сприйняття: опитувані «не помітили» коня.

Чоловічі фігури були скановані всіма інформантами, але для їх номінації було використано багато варіантів, серед них і знижена лексика: *люди*, *мужики*, *тела*, *туристы*, *чибрики*, *муд...ки*.

Інформанти сканували ті предмети, які зображено на картині, але про які Ван Гог не згадав у своєму описі: *трава*, *лопата*, *палка*, *шляпа*, *два дерева за домиком*, *озеро*. Вбачається, що це було обумовлено антропоцентризмом сприйняття: підлітки намагалися детальніше описати людей, а природа була їм байдужа, сприймалася лише як декорація для людей.

Крім того, було названо предмети, яких на картині немає (лід, сніг, рюкзак). Поява цих предметів, очевидно, була обумовлена асоціаціями.

Саме антропоцентризмом сприйняття картини обумовлено те, що в перекладах слова на позначення дії були віднесені лише до людей: *идут*, *катаются на коньках*. Навіть кінь і візок для інформантів були статичними. А для Ван Гога лише «пливли хмари».

Якості теж були скановані дуже редуковано: крім кольорів, було використане тільки слово *высокое* (*дерево*).

Рівень синтагматичних зв'язків. Аналіз текстів виявив, що підлітки мало звертають уваги не тільки на композицію картини, але й на просторові відносини взагалі. Лише один інформант спробував описати саме композицію картини, але при цьому вжив неправильний вираз *на заднем фоне* замість *на заднем плане*. Вказуючи на переміщення людей, один з інформантів написав, що вони прямують до карети, хоча чоловіки йдуть зовсім в іншому напрямі. Найбільш частотними маркерами синтагматичних зв'язків були такі: *в центре (картинки), в правом углу (луна), в левом углу (солнце), слева (звезда), справа (дом, домик), внизу (поле), возле (речки), за (елкой)*.

Рівень денотативних значень передбачав узагальнення, висновків щодо ситуації, зображеній на картині. Для Ван Гога це був куточок Провансу. Проте наші інформанти навіть не замислювалися над цим. Лише 10 опитуваних – менше половини – спробували означити ситуацію. Більшість з них (6 інформантів) назвали частину доби – ніч. Дехто, сприйнявши кипарис за ялинку, а зірку – за святкові вогні, зробив висновок, що це новорічна ніч. При чому тут чоловіки з лопатою, вони не замислилися. Двоє чомусь вирішили, що це зображення туристів, які йдуть у похід. Був ще варіант зимового відпочинку, ковзання на замерзлій річці (при цьому той самий інформант побачив зелену травку). Один із хлопців тлумачив зображене як галюцинацію наркоманів. Цікаво, але він майже вгадав, тому що Ван Гог був психічно хворим і не сприймав свою лихоманкову манеру висловлювання як щось особливе.

На рівні конотативних значень передбачена емоційна інформація, асоціювання різного типу. Аналіз тексту виявив, що підлітки майже не сприймають цю картину емоційно, лише дві інформантки визнали щось красивим. Асоціацію з новорічною ялинкою ми теж віднесли до позитивних реакцій, як і асоціацію «Аліса в країні чудес». Асоціації з наркотичним сп'янінням (*конопля, обкурённые*), могилою – до песимістичних, хоча вони дійсно відповідають тому, що містить картина – хворобу, передчуття смерті.

На рівні ідеологічних очікувань міститься власне інформація про те, що повідомлення виконує естетичну функцію, тобто є неочікуваним (за У. Еко). Реакцією на це мало би бути виявлення подиву, нерозуміння. Але серед усіх творів ми знайшли лише одну – нецензурну – оцінку: *Х...ня!* Слово було написано декілька разів вертикально і горизонтально, облямовуючи текст. І хоча подібне слово явно не має бути написане школярем, його використання свідчить про певні естетичні переживання.

Розглянемо декілька цілих текстів із позицій профілювання та сканування ситуації.

«Я вижу на картине дорогу (заснеженную), по которой идут два человека (по-видимому, туристы) и едет карета. Вдалеке виднеются горы. Дорога идет через поле пшеницы. Возле поля большая ель».

Картину описано з позиції «дороги», саме у першому складному реченні названо всі основні для інформанта елементи. Ані місяці, ані зірки, ані неба. Кипарис («ель») згаданий наприкінці.

«Я вижу солнце, кусты, 2 людей, дерево, месяц, горы, снег, карета, камыш, небо, домик, дорога».

Тут сканування розпочинається зі сприйняття зірки («солнце»), очерету, потім погляд інформанта йде до нижнього правого куту – на людей, потім знову нагору, знову свідомість фокусується на дереві. Тепер вже інформант бачить і місяць, потім увага зосереджується на задньому плані («снег»), потім на правому краї картини, потім знову – центр, верх, правий край. Зрештою сканується дорога. Це все свідчить про неможливість підлітка сконцентруватися, виявляє схильність до циклічних повторів.

З іншого боку, зустрічалися тексти-метафори, створені з метою шокувати, викликати естетичний ефект.

«Глаза обкурённого. Поле конопли и одна здоровая конопелька. После полного накурения два чибрика идут по тропинке укрытыми (для них) голубой травой, они смотрят назад и видят луну с солнцем. Курите траву и будьте счастливы».

Весь переклад впливає з ініціальної фрази, яка в дечому перегукується з умовами створення картини і фокусом свідомості художника: у місяці та зірці підліток побачив саме очі. Ці образи фактично завершують опис (до заклик). Вбачається, що такий усвідомлений цинізм є особливістю світосприйняття підлітків-хлопців, що потребує подальших досліджень.

Таким чином, можна зробити такі **висновки**.

Людина існує у складній системі семіотичних кодів, особливість кожного з яких можна виявити шляхом трансмутації. Структура неструктурованого складного іконічного знаку виявляє себе у вербалізації. У процесі створення картини первісний образ структурується художником шляхом перекладу на природну мову, а потім остаточно синтезується у витвір мистецтва. Найбільш адекватні міжкодові переклади належать людям, які володіють вихідним, або подібним, кодом і лексикодом, життєвим досвідом: поетична трансмутація картини, відчуття девіантності сприйняття світу підлітком демонструють різні аспекти існування складного іконічного знаку.

Сподіваємось, що ця майже не розроблена тема має перспективи подальших досліджень, а вже отримані результати стануть корисними в теорії та практиці трансмутації, у процесі естетичного виховання школярів.

Література

1. Бардина Н.В. Языковая гармонизация сознания: [монография] / Н.В. Бардина. – Одесса : Астропринт, 1997. – 271 с.
2. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р. Барт ; пер. с фр. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
3. Журавлёв А.П. Фонетическое значение / А.П. Журавлёв. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1974. – 160 с.
4. Лотман Ю.М. Семиосфера / Ю.М. Лотман. – СПб. : Искусство – СПб. : 2000. – 704 с.; Мечковская Н.Б. Семиотика. Язык. Природа. Культура / Н.Б. Мечковская. – М. : Академия, 2004. – 432 с.
5. Перрюшо А. Жизнь Ван Гога / А. Перрюшо. – пер. с франц. С. Тархановой, Ю. Яхниной. – М. : Прогресс, 1973. – 324 с.
6. Пирс Ч.С. Икона, индекс и символ. Иконы и гипоиконы / Ч.С. Пирс // Избранные философские произведения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://society.polbu.ru/pirs_philo/ch18_i.html.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
8. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко. – СПб. : Симпозиум, 2006. – 432 с.
9. Энциклопедия символов / сост. В.М. Рошаль. – М. : АСТ ; СПб. : Сова, 2008. – 1007 с.
10. Якобсон Р.О. Избранные работы / Р.О. Якобсон ; пер. с фр., нем., англ. – М. : Прогресс, 1985. – 460 с.

НАШІ АВТОРИ

Аладько Дмитро Олександрович – доцент кафедри романо-германської філології Рівненського державного гуманітарного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Бабич Віра Ігорівна – аспірант кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету

Бабяк Христина Михайлівна – аспірант кафедри класичної філології факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка

Баклан Ірина Миколаївна – старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кандидат філологічних наук

Бардіна Наталія Василівна – професор кафедри іноземних мов професійного спілкування Міжнародного гуманітарного університету, доктор філологічних наук, професор

Бехта-Гаманчук Марія Павлівна – асистент кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка»

Блинова Ірина Анатоліївна – докторант Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидат філологічних наук, доцент

Грабовенко Ірина Сергіївна – доцент кафедри мовної підготовки ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», кандидат філологічних наук, доцент

Демихова Олена Геннадіївна – викладач кафедри іноземних мов та лінгвістичних комунікацій Запорізької державної інженерної академії

Жигоренко Ірина Юріївна – доцент кафедри німецької філології Мелітопольського державного університету імені Богдана Хмельницького, кандидат філологічних наук

Іванченко Марія Юріївна – доцент кафедри технічного перекладу Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, кандидат філологічних наук

Ізотова Наталя Павлівна – докторант кафедри англійської філології і філософії мови імені О. М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Карпенко Інна Юріївна – викладач кафедри іноземних мов та лінгвістичних комунікацій Запорізької державної інженерної академії

Кіркowska Інга Станіславівна – завідувач кафедри романської філології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат філологічних наук, доцент

Ковбасюк Лариса Анатоліївна – доцент кафедри німецької мови, заступник завідувача кафедри німецької мови Херсонського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Коновалова Оксана Степанівна – спеціаліст II категорії лабораторії франкознавства та славістики, аспірант кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Коца Руслана Олександрівна – молодший науковий співробітник відділу історії української мови Інституту української мови НАН України, кандидат філологічних наук

Кравченко Наталія Кимівна – професор кафедри загального і порівняльного мовознавства та новогрецької філології Київського національного лінгвістичного університету, доктор філологічних наук, професор

Кшановський Олег Чеславович – професор кафедри східної філології факультету сходознавства Київського національного лінгвістичного університету, доктор філологічних наук, професор

Максимова Ольга Дмитрівна – аспірант Запорізького національного університету

Маркова Ольга Іванівна – аспірант кафедри журналістики та філології Сумського державного університету

Михайлова Єлизавета Вікторівна – доцент кафедри романо-германської філології Рівненського державного гуманітарного університету, кандидат філологічних наук

Немировська Олександра Федорівна – доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, кандидат філологічних наук, доцент

Пастернак Тетяна Анатоліївна – доцент кафедри англійської філології Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидат філологічних наук, доцент

Петлюченко Наталія Володимирівна – завідувач кафедри іноземних мов № 2 Національного університету «Одеська юридична академія», доктор філологічних наук, професор

Саламаха Мар'яна Ярославівна – асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Скирда Алла Євгенівна – старший викладач кафедри мовної підготовки ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Станіслав Ольга Вадимівна – доцент кафедри романських мов та інтерлінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, докторант кафедри французької філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук

Строченко Леся Василівна – доцент кафедри лексикології і стилістики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, кандидат філологічних наук, доцент

Суворова Світлана Анатоліївна – викладач кафедри іноземних мов Придніпровської державної академії будівництва та архітектури, кандидат філологічних наук

Суховецька Людмила Валентинівна – аспірант кафедри германської філології Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Тараненко Ксенія Володимирівна – доцент кафедри гуманітарної підготовки та митної ідентифікації культурних цінностей Університету митної справи та фінансів, кандидат філологічних наук

Фоменко Олена Геніївна – професор кафедри теорії та практики перекладу, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Класичного приватного університету, доктор філологічних наук, доцент

Чорній Анастасія Любомирівна – аспірант кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Шепель Юрій Олександрович – професор кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор філологічних наук, професор, академік АН ВО України

Шугаєв Андрій Володимирович – аспірант, викладач кафедри англійської філології та перекладу Житомирського державного університету імені Івана Франка

Юган Наталія Леонідівна – професор кафедри світової літератури та російського мовознавства Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філологічних наук, професор

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Аладько Д. О. Лінгвокультурологічні особливості фразеологізмів із компонентом – часовим поняттям в англійській мові	3
Бабич В. І. Стратегія інтимізації та тактики її реалізації в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга (на матеріалі англомовного поетичного дискурсу модернізму)	7
Бехта-Гаманчук М. П. Експресивні мовленнєві акти як засіб реалізації комунікативних інтенцій наратора в сучасному британському художньому тексті	11
Блинова І. А. Умови виникнення мовної гри на рівні прагматики (на матеріалі сучасної англомовної прози)	14
Демикова О. Г., Карпенко І. Ю. Особливості образної мотивації сучасної англомовної економічної термінології	18
Zhyhorenko I. J. Die Evolution des individuellen Konzeptes <i>KLOSTER</i> im deutschen (am Beispiel der Werke von Hermann Hesse)	21
Іванченко М. Ю. Історичні джерела утворення метафор концептополя <i>РУЙНАЦІЯ</i> в сучасній англійській мові	26
Ізотова Н. П. Оповідна фрагментарність в ігровій стилістиці Дж. М. Кутзее (на матеріалі роману “Boyhood”)...	31
Ковбасюк Л. А. Farbnamen als primäre und sekundäre Nominationen in den Werken von Erich Maria Remarque	35
Кравченко Н. К., Пастернак Т. А. Методика исследования разговорного дискурса в ракурсе теории релевантности (инференционно-прагматическая модель)	40
Макєдонова О. Д. Графічні паравербальні засоби у сучасному англомовному рекламному дискурсі	44
Саламаха М. Я. Англомовні терміни охорони довкілля у лексичній системі фахової мови.....	46
Строченко Л. В. Вербалізація концепту <i>GENIUS/ГЕНІЙ</i> в англомовних біографіях Леонардо да Вінчі.....	51
Суховецька Л. В. Типологія мовленнєвого акту вимоги за лексико-семантичним критерієм в англомовному політичному дискурсі.....	55
Фоменко Е. Г. Проблемы синергии художественного текста (на материале англоязычных текстов Дж. Джойса, О. Уайльда и Ж.-К. Гюисманса)	61
Чорній А. Л. Комунікація як відображення стратегій медіації у художній літературі (на матеріалі англійської мови)	66
Шугаєв А. В. Формування іміджу ООН: тактико-стратегічний аспект (на матеріалі англомовних інформаційних статей)	70

РОЗДІЛ II
РОМАНСЬКІ МОВИ

Бабяк Х. М. Структура та семантика латинських риторичних термінів-комполітів	75
--	----

Кіркоська І. С.

Ситуація близькості до вступу в дію та ситуація неминучості до вступу в дію як компоненти категорії проспективності та засоби їх вираження в сучасних романських мовах 79

Станіслав О. В.

Модернізм і виникнення синтаксичної сепаратизації: причинно-наслідковий зв'язок (на матеріалі французької мови) 83

Suvorova S. A.

Some recommendations for the optimization of building of titles 87

РОЗДІЛ ІІІ СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

Грабовенко І. С., Скирда А. Е.

Прагматический потенциал имплицитности в современном медиадискурсе Украины и России 90

Коновалова О. С.

Нульсуфіксальні віддієслівні іменники зі значенням дії/процесу та стану в художніх текстах І. Франка 95

Коца Р. О.

Складні прикметники з числівниковою основою в давньоукраїнській мові 102

Маркова О. І.

Антропометафора як засіб вербалізації концепту «патріотизм» у мові газети «Дзеркало тижня» 109

Немировська О. Ф.

Хронотоп як складова частина онімного простору художнього тексту 114

Тараненко К. В.

Категорії маскулітності та фемінності в антонімії української мови 118

Шепель Ю. А.

Открытая и закрытая структура как параметр словообразовательного ряда 122

Юган Н. Л.

Концептуальное представление понятий в «Толковом словаре живого великорусского языка» В. И. Даля 126

РОЗДІЛ ІV СХІДНІ МОВИ

Михайлова Є. В.

Прикметники визначеної лексичної семантики в сучасній турецькій мові 131

РОЗДІЛ V КОНТРАСТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Kshanovsky O. Ch.

Serialization as cognitive universal (Slavonic and Iranian data) 137

Петлюченко Н. В.

Контрастивная специфика президенсткого харизматического дискурса Германии и Украины 147

РОЗДІЛ VI ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ

Баклан І. М.

Відтворення деонтичної модальності в перекладі німецькомовних нормативно-правових договорів (на матеріалі міжнародних німецько-українських угод) 152

Бардіна Н. В.

Вербальна трансмутація (міжкодовий переклад) витвору живопису 156

**РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ НДЧ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

Шановні колеги!

Запрошуємо Вас до колективу авторів монографії
«КОНЦЕПТИ І КОНТРАСТИ»!

Запрошуємо Вас взяти участь в роботі групи авторів з метою написання колективної монографії «Концепти і контрасти».

Майбутнє видання стане результатом праці колективу авторів, об'єднаних спільною ідеєю представити підсумки своїх досліджень. Координацію роботи над колективною монографією буде здійснювати доктор філологічних наук, професор Петлюченко Наталія Володимирівна. Монографія видається з присвоєнням їй УДК, ББК і номера ISBN, а також передбачена розсилка її примірників у провідні бібліотеки та ВНЗ України, щоб з результатами досліджень мало можливість ознайомитися широке коло зацікавлених читачів: науковців, аспірантів, студентів. Матеріали монографії будуть у вільному доступі на сайті www.oljournal.in.ua.

Кінцевий термін подання матеріалів: **31 березня 2017 р.**

Запланований термін видання: **30 червня 2017 р.**

Приймаються роботи за такими тематичними напрямками:

1. Універсальні та євроверсальні концепти / Универсальные и евроверсальные концепты
2. Концепти в національних культурах і етносах / Концепты в национальных культурах и этносах
3. Концепти й дискурси / Концепты и дискурсы
4. Вікові та гендерні концепти / Возрастные и гендерные концепты
5. Концепти в міжкультурній комунікації / Концепты в межкультурной коммуникации
6. Револьюційні концепти або концепти Револьюції (1917–2017 рр.) / Революционные концепты или концепты Революции (1917–2017 гг.) /
7. Концепти й мас-медіа у 21 столітті / Концепты и масс-медиа в 21 веке
8. Концепти й авторська картина світу / Концепты и авторская картина мира
9. Синергія концептів або концепт СИНЕРГЕТИКА / Синергия концептов или концепт СИНЕРГЕТИКА
10. У пошуках нових концептів: BREXIT, TRAMPGATE та POKEMON / В поисках новых концептов: BREXIT, ТРАМПГЕЙТ и ПОКЕМОНЫ
11. Полінаціональні мови та національні концепти / Полиациональные языки и национальные концепты
12. Концепти доби постмодерну й постмодернізму / Концепты эпохи постмодерна и постмодернизма
13. Одеські концепти та суперконцепт ОДЕСА / Одесские концепты и суперконцепт ОДЕССА
14. Концепти філософії в різних філософських картинах світу / Концепты философии в разных философских картинах мира
15. Елементарні концепти й елементарні частинки: від Хіггса до Вельбека / Элементарные концепты и элементарные частицы: от Хиггса до Уэльбека

Технічні вимоги до матеріалів монографії:

1. Рукопис подається у форматі *.doc (MSWord): гарнітура TimesNewRoman, кегль 14, міжрядковий інтервал 1,5, поля ліворуч, зверху, знизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 1,25 см. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-); при використанні спеціальних шрифтів або символів їх додають відокремленими файлами; сторінки мають бути пронумеровані.

2. Розділ монографії повинен мати такі необхідні елементи: 1) постановка проблеми в загальному вигляді та актуальність у межах проблематики монографії; 2) аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор, із зазначенням невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується розділ; 3) виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів; 5) висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

3. Посилання на теоретичні джерела мають подаватися в тексті згідно переліку літератури у квадратних дужках наступним чином: [Приходько 2008, цитована сторінка; Степанов 1997, цитована сторінка] або [Воркачев 2004; Карасик 2002; Степанов 1997], якщо не наведені сторінки джерела. Посилання на джерела ілюстративного матеріалу подаються у круглих дужках, наприклад: (Urs Willmann // Zeit. 46, 8.11.01, S. 35). Ілюстрації слід нумерувати в межах розділу та супроводжувати підписом під рисунками. Таблиці теж нумеруються в межах розділу і супроводжуються назвою, яку слід розміщувати над таблицею по центру. Приклади ілюстративного матеріалу слід виділяти курсивом.

4. Перелік цитованих джерел під назвою **Література** друкується 12 кеглем з міжрядковим інтервалом 1,5 одразу після тексту розділу: спочатку подають теоретичні праці, написані кирилицею, потім ті, що написані латиницею, в алфавітному порядку згідно вимог державних бібліографічних стандартів, далі подають словники та довідкову літературу, згодом **Джерела ілюстративного матеріалу**.

Для участі у колективній монографії потрібно надіслати окремими файлами на електронну адресу: lj@oljournal.in.ua:

- матеріали, оформлені згідно з вимогами (Іванченко_розділ),
- авторську довідку (Іванченко_довідка);
- відскановану копію квитанції (Іванченко_оплата).

У темі листа слід вказати : *Монографія 2017 (Іванченко І.І.)*

Авторська довідка співавтора колективної монографії:

Прізвище, ім'я, по батькові (повністю)	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада (обов'язкова інформація про кафедру або структурний підрозділ)	
Установа, організація, навчальний заклад	
Поштова адреса та індекс (для пересилки монографії)	
Контактний телефон для спілкування	
E-mail	
Номер розділу, до якого передбачається включення матеріалів	
Матеріал вичитаний і відкоригований (ТАК / НІ)	
Потреба в додаткових примірниках монографії (ТАК, вказати кількість / НІ)	

Приклад оформлення розділу колективної монографії:

КОНЦЕПТ ХАРИЗМА В ГЕРМАНСКОЙ И СЛАВЯНСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ

Н. В. Петлюченко

Текст

Література

Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.

Dombrowski T. Charisma. Das Geheimnis der persönlichen Ausstrahlung / Theodor Dombrowski. – Bergisch Gladbach : Lübbe, 2001. – 260 S.

Публікаційний внесок:

Відшкодування витрат за друк, коректування, редагування, верстку і поштову відправку колективної монографії складає 1000 гривень за 20 сторінок. Якщо стаття більше зазначеного обсягу, вартість кожної додаткової сторінки – 60 гривень. Реквізити для сплати будуть надіслані авторам після прийняття статті до публікації.

Контакти:

Редакційно-видавничий відділ НДЧ
Національного університету «Одеська юридична академія»
вул. Академічна, 2, каб. 1007, м. Одеса, Україна, 65009
Електронна пошта: lj@oljournal.in.ua
Контактний телефон: +38 066 455 43 80

Наукове видання

ОДЕСЬКИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВІСНИК

Науково-практичний журнал

Випуск 8

Виходить два рази на рік

Українською, російською, англійською та німецькою мовами

Коректор – А. Новікова
Комп'ютерна верстка – Н. Кузнецова

Підписано до друку 28.11.2016 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 19,25, ум.-друк. арк. 19,53.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 100 примірників. Замовлення № 2811-16.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012 р.)

Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua